

*Бања Лука
Клуб интелектуалаца 123*

КОНФЛИКТИ

- ЗБОРНИК РАДОВА-

са научног скупа на тему "Конфликти и стратегија рјешавање
конфликата у Републици Српској и Босни и Херцеговини"

Бања Лука, 2012. година

Издавач

Клуб интелектуалаца 123, Бања Лука
Европски дефендологија центар за научна, политичка, економска, социјална,
безбједносна, социолошка и криминолошка истраживања, Бања Лука

За издавача

Ратко Латинчић, дипл. ецц,
проф. др Душко Вејновић

Уредници

проф. др Брацо Ковачевић
проф. др Душко Вејновић

Програмски и уређивачки одбор

проф. др Брацо Ковачевић, Факултет политичких наука Универзитета у Бањој Луци, проф. др Душко Вејновић, председник Европски дефендологија центар за научна, политичка, економска, социјална, безбједносна, социолошка и криминолошка истраживања Бања Лука, Ратко Латинчић, дипл. економиста, председник Клуба интелектуалаца 123 Бања Лука, мр Велибор Лалић, Европски дефендологија центар, Петар Ђокић, Министарство рада и борачко инвалидске заштите Републике Српске, мр Винко Богдан, помоћник министра у Министарству науке и технологије Републике Српске, Рајко Кличковић, Министарство рада и борачко инвалидске заштите Републике Српске, мр Борко Ђурић, председник Привредне коморе Републике Српске, Драгица Ристић, Извршни директор Привредне коморе Републике Српске, проф. др Станко Станић, ректор Универзитета у Бања Луци, проф. др Симо Јокановић, проректор Универзитета у Бања Луци, проф. др Зоран Говедар, декан Шумарског факултета Универзитета у Бањој Луци, проф. др Драган Коковић, Филозофски факултет Универзитета у Новом Саду, проф. др Ненад Сузић, Филозофски факултет Универзитета у Бањој Луци, проф. др Иван Шијаковић, Факултет политичких наука Универзитета у Бањој Луци, проф. др Неџад Башић, Правни факултет Универзитета у Бихаћу, проф. др Лазо Ристић, Факултет политичких наука Универзитета у Бањој Луци, доц. др Миодраг Ромић, Факултет политичких наука Универзитета у Бањој Луци, проф. др Жарко Ристић, Универзитет за пословне студије у Бањој Луци, проф. др Радоја Радић, Универзитет за пословне студије у Бањој Луци, Пантелија Ђургуз, председник Борачке организације Републике Српске, доц. др Слободан Симовић, Факултет физичког васпитања и спорта Универзитета у Бањој Луци, доц. др Остоја Барашин, Независни Универзитет у Бањој Луци, Бранка Колар-Мијатовић, Клуб интелектуалаца 123 Бања Лука, проф. емеритус Љубиша Митровић, Филозофски факултет, Универзитет у Нишу, Република Србија, проф. др Драгана Стјепановић Захаријевић, Филозофски факултет, Универзитет у Нишу, Република Србија, др Срђан Шљукић, Филозофски факултет, Универзитет у Новом Саду, проф. др Урош В. Шуваковић, Филозофски факултет, Универзитет у Приштини, Косовска Митровица, проф. др Слободан Нешковић, Универзитет привредна академија у Новом Саду, проф. др Зоран Милошевић, Институт за политичке студије, Београд, Владимир Стојановић, доц. др сци Милован Милутиновић, Независни универзитет, Бања Лука, мр Ирина Ковачевић, докторант, Факултет политичких наука, Бања Лука, мр Предраг Обреновић, Европски дефендологија центар, Бања Лука.

Штампа

“АРТ ПРИНТ” Бања Лука

За штампарiju

Милан Стијак

Технички уредник

Павловић Гојко, мр

Лектор

Татјана Понорац, проф.

Коректор

Сања Средић, проф.

Припрема за штампу

Ведран Чичић

Превод

Татјана Понорац, проф.

Тираж

1.000 примјерака

ПРЕДГОВОР

ЈАЗ ИЗМЕЂУ БОГАТИХ И СИРОМАШНИХ – ПОТЕНЦИЈАЛНО ГОРИВО СОЦИЈАЛНИХ ЕКСПЛОЗИЈА, ГРАЂАНСКИХ НЕМИРА, КОНФЛИКАТА

Обећали смо да ће Клуб интелектуалаца 123 у сарадњи са својим поузданим партнерима наставити и даље са научним скуповима, издавачком дјелатношћу и свим другим друштвенкорисним активностима. Пред вама је Зборник радова који је резултат излагања са научног скупа на тему **“Конфликти и стратегија превазилажења конфликта у Републици Српској и Босни и Херцеговини”** одржаном 23 – 24. 03. 2012. године у Бањој Луци, у организацији Клуба интелектуалаца 123, Европског дефендологија центра и Студијског програма социологије – Факултета политичких наука Универзитета у Бањој Луци, а уз подршку Министарства науке и технологије Владе Републике Српске. У Зборнику аутори су на различите начине, стручним, научним, мултидисциплинарним приступом свестрано сагледали конфликте и стратегије њиховог превазилажења уопште, али и са тежиштем на Републику Српску и Босну и Херцеговину. Аутори посебно истичу да различити фактори доприносе појави конфликта у Републици Српској, Босни и Херцеговини, региону, Европи и свијету, укључујући претходну историју конфликта, национално и регионално груписање конфликта, величину и образовни ниво становништва, политичке, економске, културне, социјалне, моралне и друге факторе. Велики проблем данашњег друштвеног тренутка је социјално искључење младих, дакле њихова незапосленост, сиромаштво, те скретање десничарским опцијама и на тај начин тај ход представља озбиљну безбједносну пријетњу и ризик. Уважени аутори у Зборнику посебно се баве темама као што су; запад и конфликти; перцепција узрока сукоба на Балкану и актера културе, мира и сарадње; предуслови рјешавања основног друштвеног сукоба у БиХ; двостуки аршини међународне заједнице као кључни узрок рата против Југославије и нестабилности на некадашњем југословенском простору; конфликти и стратегије рјешавања конфликта; етнонационални конфликти у међународној заједници- њихова превенција и стратегија рјешавања; правни и ванправни приступи рјешавању друштвених конфли-

ката; географски и геополитички положај Србије у контексту интеграционих процеса у Југоисточној Европи; могућности рјешавања друштвених сукоба у БиХ; друштвени конфликти и форме друштвених конфликата; „јужни ток“ и рјешавање конфликта у БиХ; економски аспекти конфликта и неолиберални тоталитаризам; политичко коминицирање у функцији сузбијања конфликта у БиХ; етнички стереотипи као узрок друштвених сукоба у БиХ; демократске предности још увијек нису искориштене за ублажавање сукоба у БиХ; геополитика, екологија и конфликти; теоријска анализа социјалних конфликата и њихово испољавање у савременом друштву; интрапсихички и интерперсонални конфликти; структура конфликта и програми са рјешавање; теорија и пракса друштвених сукоба; конфликти и стратегија превазилажења конфликта у РС и БиХ; конфликти на послу и стратегија њиховог превазилажења; конфликти, конфликтна ситуација, конфликтни ставови и конфликтна понашања; друштвени конфликти и политичке партије; врсте и узроци конфликта, те конфликти у организацији. Аутори и присутни на научном скупу свестрано сагледавајући проблеме конфликта, посебно су указали да је **сиромаштво свеприсутније, док продубљивање јаза између богатих и сиромашних представља потенцијално гориво социјалних експлозија, политички мотивисаног насиља, грађанских немира или оружаних сукоба. Међу социјално искљученим категоријама посебно су рањиви млади људи којих је и у Републици Српској и БиХ све више.** То социјално искључење омладине није само демографске, већ и социо-политичке природе јер држава Република Српска и БиХ великом броју младих људи треба омогућити озбиљно школовање, (неозбиљног школовања има превише, **образовању треба вратити образ**), запослење и учешће у политичким процесима. Држава која у томе не успије може очекивати много фрустрираних или чак ратоборних младих људи којима придруживање екстремистичким, побуњеничким, па чак и терористичким покретима може изгледати привлачно у поређењу са њиховим животима без перспективе. **Јаз између богатих и сиромашних треба смањивати, докидати, он је често извор конфликта, треба се окренути истини, правди, правичности, правној држави, социјалној држави, економији, култури дијалога и толеранције, треба се усмјерити владавини закона..., а (не) људи ..., јер они су често пута ради борбе за интересе своје странке склони злоупотребама, а не употребама за опште добро, за добро свих, за живот без сукоба, без конфликта.** Дали нам се гурајући народе у биједу и сиромаштво, у тзв. добровољно ропство свете наши „лоши ученици,“ који се недају доучити...?

Главни и одговорни уредници

САДРЖАЈ

проф. др Брацо Ковачевић ЗАПАД И КОНФЛИКТИ.....	9
проф. емеритус Љубиша Митровић проф. др Драгана Стјепановић Захаријевиќ ПЕРЦЕПЦИЈА УЗРОКА СУКОБА НА БАЛКАНУ И АКТЕРА КУЛТУРЕ МИРА И САРАДЊЕ	27
др Срђан Шљукић ДВА ПРЕДУСЛОВА РЕШАВАЊА ОСНОВНОГ ДРУШТВЕНОГ СУКОБА У БИХ	42
проф. др Урош В. Шуваковић ДВОСТРУКИ АРШИНИ МЕЂУНАРОДНЕ ЗАЈЕДНИЦЕ – КЉУЧНИ УЗРОК РАТА ПРОТИВ ЈУГОСЛАВИЈЕ И НЕСТАБИЛНОСТИ НА НЕКАДАШЊЕМ ЈУГОСЛОВЕНСКОМ ПРОСТОРУ.....	50
проф. др Душко Вејновић доц. др Миодраг Ромић КОНФЛИКТИ И СТРАТЕГИЈА РЈЕШАВАЊА КОНФЛИКАТА	63
проф. др Слободан Нешковић ЕТНОНАЦИОНАЛНИ КОНФЛИКТИ У МЕЂУНАРОДНОЈ ЗАЈЕДНИЦИ – ПРЕВЕНЦИЈА И СТРАТЕГИЈА РАЗРЕШАВАЊА	80
проф. др Драган Батавељић доц. др Срђан Никезић ПРАВНИ И ВАНПРАВНИ ПРИСТУП РЕШАВАЊУ ДРУШТВЕНИХ КОНФЛИКАТА	101
Мирољуб Милинчић Дејан Шабић Снежана Вујадиновић ГЕОГРАФСКИ И ГЕОПОЛИТИЧКИ ПОЛОЖАЈ СРБИЈЕ У КОНТЕКСТУ ИНТЕГРАЦИОНИХ ПРОЦЕСА У ЈУГОИСТОЧНОЈ ЕВРОПИ	115

проф. др Лазо Ристић МОГУЋНОСТИ РЈЕШАВАЊА ДРУШТВЕНИХ СУКОБА У БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ	128
др Боро Трамошљанин др Миодраг Ромић ДРУШТВЕНИ КОНФЛИКТИ И ФОРМЕ ДРУШТВЕНИХ КОНФЛИКАТА	140
проф. др Зоран Милошевић др Никола Гаврић „ЈУЖНИ ТОК“ И РЕШАВАЊЕ КОНФЛИКТА У БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ	154
проф. др Радоја Радић ЕКОНОМСКИ АСПЕКТИ КОНФЛИКАТА И НЕОЛИБЕРАЛНИ ТОТАЛИТАРИЗАМ	172
доц. др сци Милован Милутиновић ПОЛИТИЧКО КОМУНИЦИРАЊЕ У ФУНКЦИЈИ СУЗБИЈАЊА КОНФЛИКАТА У БОСНИ ХЕРЦЕГОВИНИ	194
доц. др Биљана Милошевић ЕТНИЧКИ СТЕРЕОТИПИ КАО УЗРОК ДРУШТВЕНИХ СУКОБА У БИХ	218
др Синиша Марчић ЕФЕКТИВНА ДЕМОКРАТИЈА: (ЈОШ УВИЈЕК) НЕИСКОРИШЋЕНЕ МОГУЋНОСТИ ЗА УБЛАЖАВАЊЕ СУКОБА У БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ	229
мр Ирина Ковачевић ГЕОПОЛИТИКА, ЕКОЛОГИЈА И КОНФЛИКТИ	243
др Стојадиновић Миша ТЕОРИЈСКА АНАЛИЗА СОЦИЈАЛНИХ КОНФЛИКАТА И ЊИХОВО ИСПОЉАВАЊЕ У САВРЕМЕНОМ ДРУШТВУ	253
мр Жана Врућинић ИНТРАПСИХИЧКИ И ИНТЕРПЕРСОНАЛНИ КОНФЛИКТИ	264
мр Зоран Галић СТРУКТУРА КОНФЛИКАТА И ПРОГРАМИ ЗА РЈЕШАВАЊЕ	274

мр Предраг Обреновић ТЕОРИЈА И ПРАКСА ДРУШТВЕНИХ СУКОБА	280
сци Стеван Дакић КОНФЛИКТИ И СТРАТЕГИЈА ПРЕВАЗИЛАЖЕЊА КОНФЛИКАТА РС-БИХ	292
мр Жаклина Комосар КОНФЛИКТИ НА ПОСЛУ И СТРАТЕГИЈА ЊИХОВОГ ПРЕВАЗИЛАЖЕЊА	304
мр Ненад Цвијановић КОНФЛИКТИ, КОНФЛИКТНА СИТУАЦИЈА, КОНФЛИКТНИ СТАВОВИ И КОНФЛИКТНА ПОНАШАЊА	312
Огњен Тадић ДРУШТВЕНИ КОНФЛИКТИ И ПОЛИТИЧКЕ ПАРТИЈЕ.....	318
мр Радомир Кеча ВРСТЕ И УЗРОЦИ КОНФЛИКАТА.....	332
доц. др Срђан Никезић КОНФЛИКТИ У ОРГАНИЗАЦИЈИ.....	339

ЗАПАД И КОНФЛИКТИ

Прегледни рад

УДК 323.1(497.6)

проф. др Брацо Ковачевић
Факултет политичких наука, Универзитет Бања Лука

Апстракт: *Рат у бившој Југославији и бившој Босни и Херцеговини показао је велику моћ Запада, односно тзв. „међународне заједнице“. Био је то рат против Југославије, рат који је она произвела, развијала и зауставила. Али, да би остварио своје циљеве Запад је користио познати модел „дивиде ет импера“ (завади на владај) ослањајући се на сепаратистичке снаге изнутра. У тешким конфликтним условима се одвијала српска борба за самоопредјељење, која још траје, јер зависи од воље моћног Запада.*

Кључне ријечи: *конфликти, Југославија, Босна и Херцеговина, Запад*

Abstract: *The war in former Yugoslavia and former Bosnia and Herzegovina showed the great power of the West, i.e. “international community“. It was a war against Yugoslavia, the war which the community created, supported and stopped. But, in order to achieve its goals the West used the well-know model “divide et impera“ (divide and conquer), relying on the separatist power of the inside. In difficult conflict conditions the Serbian battle for self-determination went on, which is still going on because it depends on the will of the mighty West.*

Key words: *conflicts, Yugoslavia, Bosnia and Herzegovina, the West*

УВОД

Конфликти, сукоби, нетрпељивост и непријатељство међу људима и друштвеним групама представљају једну од најранијих друштвених појава. Они постоје и у рату и у миру, тако да се човјекова историја манифестује као

мизантропска, милитаристичка и белицистичка историја мржње, сукобљавања и ратовања.¹

Рат, који је бившој Југославији наметнула тзв. „међународна заједница“ са САД на врху те глобалне империјалне моћи, показао је цјелокупно лицемјерје западњачке дипломатије „двоструких стандарда“. Тај рат је „међународна заједница“ остварила захваљујући националистичким и сецесионистичким снагама „изнутра“ којег не би ни било да није било хтијења, воље и интереса „међународне заједнице“. Као што је на бруталан начин зауставила рат, исто тако је тај рат могла и спријечити, али то није био њен истински геополитички циљ. Стварни циљ није била брига за „пучанство“ у БиХ, или за косовске Албанце у СР Југославији, него србијанско противљење испуњењу ултимативних неолибералних социјалних и економских реформи. Оно што није срушио ММФ својим ригидним неолибералним реформама, срушила је и уништила авијација бомбардовањем. Кроз испразну причу „ширење демократије“ и „заштите људских права“ у суштини је Запад ретуширао и дорађивао свој аутопортрет „спаситеља“ Јужних Словена како би наставио „посао на изградњи“ новонасталих „суверених држава“.²

Србија је у прољеће 1999. године бомбардована како би се наводно „ријешило“ проблем „људских права“ Албанаца на Косову које је потом стављено (отето) под протекторат „међународне заједнице“. Главни разлог ратовања против Југославије и њеног бомбардовања није било „страдање косовских Албанаца“, већ „отпор Југославије ширим трендовима политичких и економских реформи“, што су доктринарне шифре неолибералног програма Вашингтона. Рат против Југославије је представљао „директну објаву рата међународном праву“.³

Без обзира на политичке и дипломатске декларације, у суштини моћни Запад не настоји да ријешити проблеме, него да их још више радикализује и земље дестабилизује. На примјеру БиХ Кисинџер је још октобра 1995. године изјавио: „Америчка тежња ка јединственој босанској држави је рецепт за бескрајан рат и наставак патњи“.⁴

1 Б. Ковачевић, *Неофашистички свјетски поредак*, Бања Лука, „Правни факултет“, 1984; Б. Ковачевић, *Како зауставити Америку*, Бања Лука, „НУБ Петар Кочић“, 1995; Б. Ковачевић, *Рат*, Нови Сад, „Светови“, 1995; Б. Ковачевић, *Медијски рат и геноцид*, Бања Лука, „Глас“, 1996; Б. Ковачевић, *Цивилно друштво (у Босни и Херцеговини)*, Бања Лука, „Правни факултет – Центар за публикације“, 2003; Б. Ковачевић, *Зашто је папа долазио*, Бања Лука, „Правни факултет – Центар за публикације“, 2004; Б. Ковачевић, *Рат и екологија*, Бања Лука, 2011.

2 М. Чосудовски, *Глобализација биједи и нови свјетски поредак*, Загреб, „Прометеј“, 2008, стр. 283.

3 Н. Чомски, *Интервенције*, Нови Сад, „Рубикон“, 2008, стр. 178 ф; W. Пиркер, *Рат богатих против сиромашних*, у: *Сенка Рима над Вашингтоном (Про ет цонтра)*, Београд, „Филип Вишњић“, 2002, стр. 223.

4 Б. Тодоровић, Д. Вилић, *Кризе: изазивање и управљање кризама*, Београд, „Графомарк“, 1997, стр. 244.

ЗАПАД И АКТЕРИ РАТА ПРОТИВ ЈУГОСЛАВИЈЕ

Ко су актери рата Запада против Југославије? Пођимо, најприје, од политичке улоге - *Уједињених нација*.

Настанак Уједињених нација означио је почетак реализације племените идеје стварања Уједињених нација као свјетске институције мира и помагања народима на њиховом економском и политичком путу развоја. Али, Уједињене нације су у међувремену постале инструмент крупног капитала. Као гласачка машина крупног капитала моћних држава тзв. „међународне заједнице“, многе земље стављају под блокаду чије санкције гурају њихове народе у биједу, сиромаштво, глад, болести и смрт. Тако је било и са Србијом. И њима су УН наметнуле геноцидне санкције а онда и натјерале СР Југославију да наметну санкције Србима у Републици Српској. Вјеровало се да ће санкције сломити Србију за десет дана уколико се ембарго за нафту буде досљедно поштовао. У рату је српској авијацији наметнута „забрана летова“, док су аеродроми у Сарајеву, Тузли и Ђоралићима кориштени за наоружавање Бошњака (а такође и преко Словеније и Хрватске луке Плоче). Иако је Савјет безбједности УН 25.9.1991. године ставио ембарго на оружје за бившу Југославију, ипак је „Операција падобран“ Бошњацима у БиХ достављала наоружање („хуманитарна помоћ“).

Уједињене Нације се показују као сателит *САД* што се види и по томе што су од Другог свјетског рата, а под притиском *САД*, наметнуле санкције у готово 120 случајева. Управо зато се због своје велике моћи, Савјету безбједности приговара да у улози тужитеља и судије својим санкцијама угрожава животне невиних и сиромашних, посебно дјеце јер угрожава снабдјевање средствима неопходним за одржавање њиховог здравља и живота.

Рат против Републике Српске (1995) и СР Југославије (1999) био је „рат са дистанце“ у којем су испробаване нове војне технологије којима се води рат са веће безбједне удаљености а са смањеним ризиком по властито људство. У тој 1999. години је цијелом свијету показивано испробавање ваздухопловног рата против Србије. Био је то рат који је показао да, на мјесто директног сукоба армија на бојном пољу, војске данас улазе у сукоб који је посредован рачунарима и телевизијом. Поред економских, геополитичких и војних циљева *НАТО агресије*, започете 24. марта 1999. године на СРЈ, треба поменути и оне који се односе на стварање *нуклеарних депонија* бацањем пројектила којима је истекао рок, те вршење експеримената који би указали на то, како дјелује најновије НАТО оружје. Тако се и показује да у ратовима које води НАТО пакт највише страдају народи на чијим територијама се одвија рат, а највише профитирају произвођачи оружја и транснационалне корпорације којима се отварају простори нових тржишта.

НАТО је терористима на Косову и Македонији помогао да остваре политичку равноправност, а „отимањем *Космета* требало је да се заврши '*мали светски рат*' против Срба, од Крајине преко Републике Српске до Косова,

уз истовремено отцепљење Црне Горе.⁵ У политичком смислу је то била подршка сепаратистичком покрету усмјереног ка рушењу територијалног интегритета суверене државе, а у етичком погледу је та интервенција представљала – злочин. Са правног аспекта НАТО интервенција против СР Југославије јер била – агресија. Савјет безбједности није донио одлуку о бомбардовању, већ су ту одлуку донијеле државе чланице НАТО-а иако та одлука није имала никакво упориште у међународном праву. НАТО се и Македонцима наметнуо без мандата УН. Са стајалишта међународног права бомбардовање Републике Српске и СР Југославије је било „илегално“ и као такво је, добро примјеђује Чомски (Цхомску) „промијенило природу права“. НАТО се показао као „војна мафија“ а бомбардовање СР Југославије је, како децидно напомиње Чусодовски (Цхоссудовску) - „криминални акт“. Будући развој човјечанства зависи управо од стварне правне контроле поступака моћних војних сила. Јер, са ишчезавањем класичних ингеренција државе а са интензивирањем војних акција водећих земаља, очигледним се види не само не постојање политичког консензуса, него и недостатак и непостојање глобалне правне контроле и неопходних стварних санкција.

Стара лицемјерна империјална сила **Европа** је наметнула Србима Југославију, српско-хрватско-бошњачки рат а затим заједно са Сједињеним Америчким Државама, Уједињеним нацијама и „међународном заједницом“, наметнула мир и, преко протекторијалних „високих представника“ тзв. „међународне заједнице“, правила драматичне пат-потезе чиме је, за сада, допринијела експкомуникацији босанско-херцеговачких народа из заједнице „европских народа“.

У стварању „нове“ Европе су пресудну улогу имале **Њемачка** и САД, моћне државе које су допринијеле дезинтеграцији Југославије и сепаратизму бивших југословенских република. Најприје су подржале отцјељење („осамостаљење“) Хрватске и Словеније, а затим и БиХ, од Југославије и тако у вријеме грађанског рата допринијеле радикализовању сукоба и „етничком чишћењу“ Срба из Републике Српске Крајине. Послије слома „источног блока“ САД се понашају као једина „супер сила“ и „хегемон савременог капитализма“.

Сједињене Америчке Државе и силе НАТО-а су пружиле подршку хрватском нападу на Србе у Крајини (која је била под заштитеном зоном УН). Уз помоћ НАТО-а и САД Хрватска војска 1995. године проводи злочине етничког чишћења и геноцида над Србима управо у тим зонама под заштитом УН. „Олуја“ је симултано изведена у заједничкој активности хрватске копнене војске и америчке авијације. Овом операцијом је „Хрватска дебитовала као предњи ешалон НАТО-а на сјеверно-западном Балкану“ у којем је дошло до „најстрашнијег етничког чишћења“.⁶ Хрватима и Бошњацима у

5 Е. О. Цземпиел, *Глобализација не сме бити једносмерна*, у: *Сенка Рима над Вашингтоном (Про ет цонтра)*, Београд, „Филип Вишњић“, 2002, стр. 101.

6 Б. М. Лубардић, *Геополитички енциклопедизам „Мицрософт“* - а, у: *Јагње Божије и звијер из бездана (Философија рата)*, Цетиње, „Светигора“, 1996, стр. 109.

бившој БиХ САД и НАТО дају не само логистичку подршку, него и комплетну помоћ, а затим и бомбардују српске положаје и стратешке инфраструктурне циљеве у Републици Српској. У истом дану када Хрватска напада Републику Српску Крајину (4.8.1995) НАТО-авиони бомбардују ракетне положаје РСК код Книна, блокирају електродистрибутивну мрежу и информативни поредак РСК. Рату БиХ су изазвале САД, управљале његовим токовима, а уз помоћ моћне пропагандне машинерије, за тај рат оптужиле СР Југославију.⁷ У том рату су САД и НАТО прекршили ембарго о испоруци оружја којег су донијеле УН. „Фактички постојаће од априла 1994. године али тајна политика необазирања била је у јесен званична америчка политика“ (Холбрук) коју су подржали Велика Британија, Француска и Њемачка.⁸

Као војни бич за утјеривање дисциплине и послушности у свијету САД су нужно задржале НАТО структуру. Та алијанса, која је у почетку формирана као одбрамбени савез западних земаља, сада се претворила у агресивну организацију подређену америчким циљевима у изградњи новог, неолибералног свјетског поретка. САД, НАТО и ЕЗ је коалиција геостратешког освајања и контроле свијета. УН и НАТО производе и контролишу империјалистичке ратове прије свега САД и **Велике Британије**. Многи сматрају да је НАТО „наоружана рука Пентагона“ и његовог сателита Велике Британије. НАТО је колонијалан, а УН су компромитоване самовољом НАТО пакта и више не представљају мјесто иницијатива, координације и усклађивања интереса који би допринијели добробити човјечанства. „Сад читав свет зна да НАТО и Уједињене нације програмирају и покривају империјалистичке ратове које желе Вашингтон и неки француско-немачки кругови“.⁹ Почетком августа 1995. године НАТО авиони започињу бомбардовање српских положаја код Пала, а Хрватске снаге запоседају заштићену зону УН – Републику Српску Крајину. И док стотине хиљада Срба одлази у егзодус, УН лицемјерно „жалe“ због хрватског поступка. САД и НАТО су пружиле подршку и нападима косовских Албанаца на СР Југославију, што су УН свакако добро знале. А, као што су медијске манипулације на Маркалама послужиле као „аргумент“ оправдања бомбардовања Републике Српске 1995. године, тако су и медијске манипулације у селу Рачак послужиле као „аргумент“ оправдања бомбардовања СР Југославије 1999. године. Тако се НАТО мијешао у унутрашње сукобе и бомбардовањем СР Југославије отео Косово и Метохију. УН су требале реаговати, јер НАТО није имао право да бомбардује Србију; био је то - *НАТО геноцид*.

Такође, САД су диктирале што ће УН радити, али од УН „дигу руке“ јер им више „не требају“ зато што ће своју политику проводити кроз НАТО и свјетске монетарне институције, као што су ММФ, Свјетска банка и Свјетска трговинска организација. УН су често блокиране од стране влада које се

7 Б. Тодоровић, Д. Вилић, *Кризe: изазивање и управљање кризама*, Београд, „Графомарк“, 1997, стр. 291.

8 Р. Хартман, *Часни мешетари (Немачка спољна политика и грађански рат у Југославији)*, Нови Сад, „Прометеј“, 1999, стр. 171.

9 Д. Аналис, *Српски рукописи*, Подгорица, 1999, стр. 20.

налазе у највишем тијелу – Савјету безбједности. Када не могу да остваре своје циљеве и интересе преко УН, велике силе (посебно оне из НАТО-пакта) заобилазе УН. То показује да су овакве УН – неефикасне и превазиђене, исто онако као што је својевремено превазиђено *Друштво народа*. УН су тако довеле у питање сврху свог постојања, и зато се оне морају ојачати како би се створио свјетски поредак истински утемељен на *праву* и *правди* или, овакве какве јесу, као марионете НАТО-а и САД-а, нестати са свјетске позорнице.

У заједничким активностима САД и Британија постижу политичке циљеве помоћу насиља а НАТО пријети бомбардовањем уколико друга страна не прихвати ултиматуме које поставља.¹⁰ Тако је било и у вези са Републиком Српском и СР Југославијом. Због позивања на *право на самоопредјељење* руководство свих српских земаља је утамничено. Хашки трибунал је монструозни политички инструмент САД-а и НАТО-а јер представља наставак агресије против српског народа. „НАТО је пријатељ Трибунала... НАТО земље су међу његовим највећим финансијерима. НАТО земље су створиле тај трибунал и финансирају тај трибунал“ – децидно је истицао Џејми Шеј, портпарол НАТО-а.¹¹ Тако „нови интервенционизам“ САД-а и НАТО-а се оглушује о *међународно право* које је, заправо, за њих потпуно – ирелевантно.¹²

Поред наведених актера рата у бившој Југославији, поменућемо још неке.

На геополитичком простору Балкана и у негативном односу према Србима, значајну улогу игра – **Ватикан** који, заправо, шири концепцију *Civitas Dei* у облику „нове евангелизације“, односно подвргавања свијета папској доминацији. Под изговором борбе за „људска права“ фамозну „теорију ограниченог суверенитета“ заговарао је и Ватикан, односно папа Јован Павле ИИ. који, у поводу догађаја у бившој Босни и Херцеговини, заговарао тзв. „хуманитарну интервенцију“, односно бомбардовање и убијање Срба рекавши: „Пошто се исцрпе сва дјелотворна средства, ступа на снагу право хуманитарне интервенције са сврхом да се агресор разоружа и да се поново успостави поштовање права угроженог пучанства.“ И даље: „право хуманитарног мијешања у унутрашње ствари поједине државе јаче је од начела суверенитета те исте државе.“ Ограничавајући право српском народу на самоопредјељење и државну политичку конституцију која би гарантовала то право, папа говори о „хуманитарној интервенцији“, тј. о војној интервенцији чији би циљ био да се путем рата, оружја и убијања (не само војника,

10 Т. Г. Еш, *Ко је терориста?* у: *Сенка Рима над Вашингтоном (Про ет контра)*, Београд, „Филип Вишњић“, 2002, стр. 53.

11 М. Суботић, *Политичка мисао србистике*, Београд, „Институт за политичке студије“, 2010, стр. 21. Иначе, Хаг је финансиран подршком САД, али и Саудијске Арабије, Пакистана, Малезије...

12 Н. Чомски, *Нови милитаристички хуманизам. Лекције са Косова*, Београд, 2000, стр. 192, и даље.

него и цивила, жена и дјеце), Срби натјерају на „преобраћање“ и понижавање.

Такође, на балканском геополитичком подручју је и *Турска* имала одређену улогу заједно са блоком исламских земаља чији се утицај ефектуирао преко различитих подручја економског, политичког, војног и вјерског дјеловања.

Мада су Срби од *Русије* очекивали велику помоћ, треба напоменути да се тада Русија налазила у таквом економском, културном, духовном и политичком колапсу када су се ствари на Балкану почеле драматично развијати у задњој деценији прошлог стољећа. Од ње су Срби пуно очекивали, али су та очекивања била илузорна јер је и сама пролазила снажну кризу која је онемогућавала да на међународном подручју има стварни политички ауторитет.¹³

ПОЛИТИЧКИ СТЕРЕОТИПИ И ГОВОР МРЖЊЕ

Видјели смо како су Немачка и Аустрија здушно подржавале отцјепљење Хрватске и Словеније од Југославије и тако у вријеме грађанског рата допринијеле радикализовању сукоба. Да би један нелегалан чин са стајалишта међународног права оправдале, морале су свом и свјетском „јавном мњењу“ преко апсолутно контролисаних медија пласирати дезинформације и пропагандне стереотипе о Србима. Сатанизација и демонизација Срба кулминирала је у ставовима и иступима тадашњих високих државних службеника Западних земаља што је веома много утицало на опредјељење њиховог јавног мњења и продубљавање стеротипа о Србима. Тако су та сатанизација и демонизација започињали у државној институцији, а затим су се преко државно контролисаних медија преносили на њихово становништво. Иза напада на тзв. стварање „Велике Србије“, стварала се „Велика Хрватска“, а Србија постајала све мања. Да би је осакатили и отргнули од ње који дио, опет ће покренути причу о „Великој Србији“, „велекосрпској идеји“, „окупатору“, „хегемонистичком“ или „комунистичком Београду“, „угњетачкој нацији“, „србочетницима“, „србокомунистима“ итд. Срби су у рату, али и у филмовима снимљеним након распада бивше СФРЈ и даље стигматизовани, сатанизовани и представљани као „ружни, прљави и зли“. Најчешћи стереотип који о Србима влада на Западу је да су Срби „пргав, својеглав и непослушан народ, са религијом која личи на јерес“; српско „очувано ћирилично писмо доказ је недозвољене самосталности“; „Срби припадају другој цивилизацији, изван европске матице, под утицајем византијске и европске културе“. У бестијалној пропагандној хистерiji Срби су проглашавани и као „хајдуци“, „опанчари“, „византијци“, „геноцидни“,

13 О неконзистентности спољне политике Русије на Балкану видјети потпуније у: Ј. Гускова, *Савремена спољна политика Русије на Балкану – стагнације и успони*, „Сварог“, бр. 2, 2011, стр. 7-17.

„нацисти“, „фашисти“, „непријатељи демократије“, и како све не. Оваква хистеријска антисрпска пропаганда потицала је од раније формираних стереотипа, из периода Аустро-Угарске, и у себи је носила снажан печат реваншизма чији је циљ био сецесија Хрватске и Словеније, те распадање Југославије.¹⁴ Западњачко сатанизовање Срба посљедица је њиховог отпора разбијању Југославије коју су осјећали као своју домовину, као што Американци осјећају своју земљу као своју домовину, Французи своју или Нијемци своју.

Док је био министар иностраних послова САД, Џејмс Бејкер је рекао „да се САД и НАТО боре против непријатеља цивилизације и хуманости“, што је значило да су амерички интереси детерминисани човекољубљем и цивилизацијском дужношћу према човјечанству. У свом чудном „етичком тецентризму“ Запад се понаша као некакав *Деус Абсцондитус*. Запад „мисли“ да има „божији мандат“ и, како је говорио Рузвелт, дужност да уреди слабе и хаотичне народе“. Западњаци мисле да им је „повјерено укупно човјечанство“ над којем има „*моралну надмоћ*“.¹⁵ У том смислу је Тони Блер и говорио да рат против Србије није само војни сукоб, него да је то „борба између Добра и Зла“ и да „НАТО неће дозволити да Зло надвлада“. Тако се западњачка мораланост заправо изражава као колонијализам. Империјализам „западног типа“, напомиње Хана Арент, и јесте утемељен у жељи да се „други колонизују, цивилизују, физички посједују, преобрате и прогутају као заостали и подређени“. Истовремено то показује да одређивање и дефинисање неког зла као одлике једне групе „када такво зло није иманентно само тој групи већ је, тврди Хуард Зин могуће било гдје, значи лишити нас одговорности“.

Каква је била то медијска пропагандна хистерија навешћемо, само за илустрацију, неке ставове и стереотипна гледишта. Тадашњи њемачки канцелар Хелмут Кол се залагао за, како је говорио, „уништење последње оазе комунизма“ - Србије, а његов министар иностраних послова Клаус Кинкел је говорио да: „Србију треба бацити на кољена“. Управо, тако су пред и у току рата у бившој Југославији, а с почетка 90-тих година пропагандним стереотипима мржње говорила дјеца и унуци оних очева и дједова који су ишли у Први и Други свјетски рат, а онда и послије њега, да убијају Србе на њиховој земљи. Али, нису само они.

Као предсједник САД Бил Клинтон је својевремено изјавио: Србија је „срце европског мрака, регион бомбардованих џамија, убијених мушкараца

¹⁴ Као што је познато, рат је фасцинирао многе књижевнике пјеснике, глумце, нпр. Јингера, Аполинера, Коктоа, Маринетија. Када је у питању однос према Србима, нису само политичари и медији, него су и интелектуалци ширили пропагандни говор мржње. За Кајзерлинга су Срби „примитивна раса ратника и разбојника“, за Гинтера Граса, који је такође подржао „хуманитарну интервенцију“ НАТО-а на Србију, „агресори су у првом реду Срби“, а за Хабермаса је „оправдана НАТО агресија“. Сузан Сонтаг ће говорити о „праведним ратовима“, а Едгар Морен, Андре Гликсман, Анри Леви, и многи други интелектуалци, ће прихватити априорну пропагандну причу о „српској кривици“.

¹⁵ Д. Симић, *Поредак света*, Београд, 1999, стр. 300.

и дјеце, силованих дјевојака“, додајући „Срби ће ово скупо платити“. Секретар Сједињених Држава Мадлен Олбрајт: „Срби ће клечати на кољенима и молити за милост“. Командант НАТО-а за Европу Весли Кларк рекао да ће „Србију претворити у прах и pepeo“, Бејкер (1991) да ће Србију претворити у *парију* (земљу народа ниже врсте), а Мајкл Роуз: „НАТО је спреман да Србе врати у камено доба“.

Наравно, када из таквог милитантног и геноцидног говора мржње тако кажу политички и војни функционери моћних држава, јасно је да иза тог „семантичког терора“ мора стајати пропагандна машинерија која лажима и исфабрикованим стереотипима, треба да припреми сопствено и свјетско јавно мњење како би добила легитимитет за војне и политичке мјере које ће предузимати. У таквом пропагандном ширењу лажи Хавијер Солана ће у току бомбардовања СР Југославије за ББЦ рећи да се на Косову више „не могу видјети мушкарци од 30 до 60 година“, а председник Клинтон да - „Срби проводе терор и силују албанску дјецу“.

Говор мржње који је „демократски Запад“ испољавао према Србима био је невјероватан. До којег нивоа примитивизма и вулгарности сежу лажи, пропагандни стереотипи и говор мржње, такође за илустрацију, ћемо навести и став америчког дипломате Ричарда Холбрука према којем су Срби „злочиначки дупеглавци“. За Мадлен Олбрајт су Срби „одвратни“; за француског председника Жака Ширака „Срби су народ без закона и без вјере, народ разбојника и терориста“. Њемачки канцелар Хелмут Кол ће рећи: „Нека се Срби подаве у сопственом смраду“, амерички конгресмен Дејвид Оби: „Срби су свиње“; Лоран Фабијис, председник Народне скупштине Француске: „Срби су ђубре“. Познати секретар иностраних послова САД Ворен Кристофер Србе је назвао „неморалном расом“, а амерички сенатор Џозеф Бајден „убицама беба“.

Као што смо видјели, под притиском пропагандног говора мржње, војне и политичке помоћи, у Сарајеву су у улици Васе Мискина 27. маја 1992. године, те на пијаци Маркале 5. фебруара 1994. и 27. августа 1995. године, од стране муслиманске владе инсценирана масовна убиства како би се Србима наметнуле економске, културне, научне, спортске и политичке **санкције** од стране тзв. „међународне заједнице“. Генерал Роуз је знао да је граната на пијаци Маркале дошла са муслиманске стране, али потреба за показивањем поступка „извртања истине“ није угледала свјетлост дана.¹⁶ Иако је тадашњи генерални секретар УН Бутрос Гали имао извјештај експерата УН који говори о подвали бошњачке стране (а којег није изнио на сједници Савјета безбједности), свјетско јавно мњење је обмануто, а санкције уведене. Армија БиХ је бомбардовала сопствене цивиле, што је знао и Бутрос Гали, који је располагао информацијама и имао аутентични документ „збивања на терену“, али га је сакрио. Оптужени су Срби и то је био монтирани повод бомбардовања Срба. Никако се не би могло рећи да то није било режирано од стране САД, јер САД су надгледале, контролисале, и стимулисале рат у

¹⁶ Н. Белоф, *Југославија – један рат који се могао избећи*, Београд, 1999, стр. 89.

БиХ, наоружавале Муслимане и Хрвате („хуманитарна помоћ“, „операција падобран“), како би успоставиле „баланс“ између зараћених страна. САД су подржавале босанске Муслимане како би пред муслиманским свјетским јавним мњењем компензовале свој гријех у агресији на Ирак. Неколико година након тога, слична подвала била је позната под називом – *Рачак*. И, послје те подвале – бомбардовање Србије (СР Југославије).

МЕДИЈСКА ПРОПАГАНДА И МАНИПУЛАЦИЈА

Нема сумње, **медији** су веома моћна средства утицаја. У мултиетничким заједницама могу допринијети ширењу идеја мира, повјерења и толеранције, али исто тако могу пропагандно ширити и нетолеранцију, стереотипе и говор мржње.

У протеклом рату на глобалном, као и регионалном подручју Балкана, бивше Југославије и БиХ, медији су били подстрекачи **мржње** јер су у балканском сукобу „постали једна од зараћених страна која се више није приказивала као неутрална и непристрасна“ (Питер Брок). Политика преко медија пропагандно утиче на јавно мњење како би га придобила за провођење својих идеолошких, политичких, економских, војних акција. Ако је рат наставак политике другим (војним) средствима, онда је мир (након рата) могући или стварни наставак рата другим (не војним) средствима. Војнички рат у Босни и Херцеговини је престао, али је настављен рат другим средствима: пропагандним, симболичким, политичким, идеолошким, едукативним, вјерским, медијским, породичним.

Медији су, пред почетак војничког рата, у току њега, а и послје њега, играле и још увијек играју велику пропагандну улогу. Медији снажно учествују у обављању критичког односа према некој појави, тако што се баве поступком идеолошког и политичког вредновања и класификовања свијета. А, то се односи на непрестално манихеистичко подвлачење линије разликовања: „исправног“ од „неисправног“, „нормалног“ од „ненормалног“, „правилног од неправилног“, „доброг“ од „лошег“. У „свом“ рату, „медијском рату“ разликовања ових дихотомија, медији често изазивају **моралну панику** на стварна, али и измишљена стања и догађаје. Примјера за оправдање ове тврдње има много, а неке од њих, везане за предратне и ратне прилике у бившој Југославији и бившој БиХ, ћемо и навести.

Рат, а савремени посебно, има потребу за важним средством подршке, а то је – **пропаганда**. Њен циљ је поткопавање борбеног морала и уношење неслоге код непријатеља. Поред медија који шире пропагандне стереотипе и говор мржње, оправдавајући одређене политичке, дипломатске и војне мјере „међународне заједнице“, треба поменути и **пропагандне агенције**. „Малициозна ратна пропаганда, антисрпска мржња и саме лажи преправиле су америчке медије. То је било финансирано и проведено кроз кампање агенција и група које се баве заштитом људских права под покровитељс-

твом влада, и то све да се јавно мњење мобилише на страни босанских Муслимана и Хрвата, а против Срба“ (Питер Џенингс).¹⁷

Позната прва агенција такве врсте која се „као министарство“ специјално бавила пропагандом била је основана у Великој Британији за вријеме Првог свјетског рата и задатак јој је био „да усмјерава размишљање већег дијела човјечанства“.¹⁸ Ипак, САД су биле прве које су се у индустрији почеле бавити односима са јавношћу (*публиц релатионс*) с циљем „контролисања свијести јавности“.¹⁹

У Сједињеним Америчким Државама посебно, и на Западу иначе, има много пропагандних агенција које су, уз велика финансијска средства, ангажоване у кризним и ратним ситуацијама, а које својим медијским манипулацијама утичу на каналисање појава у правцима које желе наручиоци и финансијери тачно одређених услуга. Управо је то тако било и у рату у БиХ и бившој Југославији. Фирму *Рудер&Фин* ангажовали су Муслимани и Хрвати (а, касније и сепаратисти са Косова) да за њих организује политички маркетинг управо зато што се на рат може утицати и рат добро продати и наплатити. Директор ове фирме Џејмс Харф је децидан кад је рекао да „наш посао није да правимо информације“, већ „да убрзамо циркулацију информација које су за нас повољне и да их усмјеримо ка брижљиво одабраном циљу“.²⁰ Који је то „одабрани циљ“, објасниће сам Харф: „Тиме што смо придобили јеврејско јавно мњење. Та игра је била јако деликатна и, с те стране, ово питање је укључивало велику опасност зато што је предсједник Туђман био толико непромишљен у својој књизи *Беспућа повијесне зблиљности*. Због тог текста могао је бити окривљен за антисемитизам. Ништа боље није било ни на босанској страни, гдје се предсједник Изетбеговић у својој *Исламској декларацији*, објављеној 1970. године, сувише залагао за муслиманску фундаменталистичку државу (у Босни). Поред тога, прошлост Хрватске и Босне била је обиљежена врло реалним и суровим антисемитизмом. Неколико десетина хиљада Јевреја нестало је у хрватским логорима. Било је много разлога што су јеврејски интелектуалци и организације били непријатељски расположени према Хрватима и Босанцима. Пред нама је био изазов да постигнемо да се ситуација преокрене и успјели смо у томе између 2. и 5. августа 1992. године када је *Њујорк Њуздеј* (*The New York Newsday*) објавио носећи чланак о (српским) логорима. Ухватили смо се за то и позвали три велике јеврејске организације: *Лигу за борбу против клевете Впаи Брith*, *Комитет америчких Јевреја* и *Америчко-Јеврејски конгрес*. Предложили смо им да штампају оглас у *Њујорк Тајмсу* (*The New York Times*) и организују протест испред зграде УН. То је заиста упалило: ангажовање јеврејске организације на страни Босанаца (босанских муслимана) била је

17 М. Милутиновић, *Рат је почео речима (Босна и Херцеговина деведесетих)*, Бања Лука, „НУБЛ“, 2010. стр. 372.

18 Н. Чомски, *Империјалне амбиције (Разговори са Ноамом Чомским)*, Нови Сад – „Рубикон“, Београд – „Беокњига“, 2009, стр. 20.

19 Н. Чомски, *Контрола медија*, Нови Сад – „Рубикон“, Београд – „Беокњига“, 2009, стр. 17.

20 М. Бркић, *Блокорана истина*, Београд, 1995, стр. 203.

партија супер-покера. Одмах послје тога успјели смо да у јавном мњењу Србе доведемо у везу са нацистима. Било је то сложено питање. Нико није могао схватити о чему се ради у (бившој) Југославији. Искрено говорећи, могу вам рећи да се већина Американаца питала у коју афричку земљу да смјесте Босну. Једним јединим ударцем успјели смо да понудимо једноставну причу, причу о добрим и лошим момцима. Знали смо да на том плану треба да играмо игру. И, побиједили смо тако што смо циљали у јеврејско јавно мњење, у праву мету. То се није догодило много прије него што је дошло до јасне промјене у писању штампе, пошто су се појавили емоционални изрази као што су етничко чишћење и концентарциони логори, који су подсјећали на нацистичку Њемачку и гасне коморе у Аушвицу. Емотивни набој је био тако снажан да му се нико није могао супроставити, а да не буде оптужен за ревизионизам.“

Тако то, за „шаку долара“, раде западњаци. Подваљују и манипулишу! И, тиме што су Срби унапријед били оптужени, започела је и пропаганда и о **колективној кривици И одговорности Срба**. У рату у бившој БиХ Срби су из Републике Српске *а priori* стигматизовани и проглашавани „балканским варварима“. У пропагандном „семантичком империјализму“ Срби су представљани као незрела дјеца којима је потребан – „старатељ“. Медијска представа о рату у бившој БиХ и бившој Југославији, имала је за циљ „сатанизацију“ Срба гдје су Срби приказивани као „варвари“, а припадници других народа, који су са њима били у рату, као „жртве“. Као империјална сила САД су такав стереотип о Србима пренијеле на своје сателите као би се америчко империјално поимање новинарства проширило по цијелом свијету.

Историја је показала да се ратови прије, а данас посебно, не могу водити само војничким **средствима**. Да би се нека драстична војна мјера реализовала (као, на примјер, оправдање бомбардовања као тзв. „хуманитарна интервенција“), неопходно је да се она најприје медијски припреми како би се задобило јавно мњење.

С обзиром да су свјетске медијске куће (*ЦНН, ББЦ, СКУ*) под утицајем транснационалног капитала који је у влаништву моћних корпоративних економско-политичко-дипломатско-војних елита („елите власти“), јасно је да се тај утицај на „домаће“ и „свјетско јавно мњење“ лако може исфабриковати и манипулативно остварити. Рат у бившој Југославији и БиХ је показао да је „**медијски макијавелизам**“ дотле био изражен да су за своје лажи којима су демонизовали и сатанизовали једну страну, а другу приказивали као „невине жртве“, новинари и уредници добијали „престижне“ награде за „мир“ и „хумност“ иако су, кршећи професионалну етику, људска права и међународно право, манипулисали јавним мњењем подстичући рат и мржњу. Рој Гатман, Пени Маршал, као и други, су својим причама о „српским концентрационим логорима“ снажно утицали на америчко, прије свега јеврејско, јавно мњење које је подржало америчку милитантну политику према Балкану. Када је 1999. године, без одлуке Савјета безбједности, НАТО

започео рат против СР Југославије све су информације које су долазиле „од друге стране“ биле цензурисане. „Све информације о рату НАТО против Југославије које до нас стижу, морају прво да прођу цензуру алијансе“, изјавио је Франц Бауер, тадашњи уредник недјељника *Тренд* и функционер организације *Репортери без граница*, организације која се, како они за себе говорили, бори за слободу медија у оним земљама у којима она не постоји. Али, десило се да и „код куће“ није могуће слободно информисање. „Слободно информисање је немогуће“, изричит је Бауер, додајући да то исто важи и за Аустрију, која често „цијелом свијету држи лекције“. Као и у другим дијеловима свијета, тако су и у Аустрији издавачи и уредници медија веома дисциплиновано и кооперативно прихватили упутства о пропагандном рату. А, што је најгоре, тих чињеница су свјесни и гледаоци и читаоци, али се нису превише бунили. И управо то показује сву фарсу и лаж у вези са причом о „независним“ и „слободним медијима“, као и о „слободи медија“ на Западу. А, докле иде та политика полтронства и подаништва „Великом Брату“, показивао је и захтјев *Ноје кронен цајтунга* фоторепортерима и камерманима на Косову да више не сликају и не снимају „сваки погођени трактор“ и „коллатералне грешке“ јер то помаже српску пропаганду. „Још неколико оваквих слика и НАТО ће изгубити пропагандни рат“, изјавио је тада репортер Аустријске радио телевизије у тренуцима када су „хуманитарни“ бомбардери из ваздуха бацали смртоносне и еколошки загађујуће и контаминирани „тепихе бомби“.

У рату у бившој Југославији и бившој БиХ, а и послије њега, медији су одиграли срамну и неморалну улогу ширећи лаж и пропагандне стереотипе мржње. Да није било њих, а и оних који их користе да би остварили профит, као и стратешке геополитичке интересе, не би се ни ратовало, расељавало, гинуло, умирало, оболијавело и патило. Захваљујући њима и интересима оних који су њима економски, политички, идеолошки и војно манипулисали, не би дошло до свеопштег уништавања биолошке супстанце, економске и производне инфраструктуре, не би огроман број људи остао без посла а њихова дјеца готово никакву шансу да се запосле и да људски живе у неком од стране УН пројектованом *одрживом развоју*.

Пропагандне агенције и медији, посебно телевизија, су разорна оруђа. Они не само што праве и производе ратове, већ их и измишљају. У *Пустинској олуји*, рату у бишој Југославији, Афганистану и Ираку се показало да су телевизија и њене камере снажније од авионског ракетирања и бомбардовања, као и да су посљедице њиховог разарања много погубније него што се то види и може претпоставити. Снажно манипулативно утичући на такозвано „*свјетско јавно мњење*“ показало се да је то „мњење“ у суштини „моћни хор мушкараца којима диригују амерички уредници“ (Јохансен). Па, и „такозвани Запад“ се може „назвати као један скуп влада или пословодних одбора који су заинтересовани за задржавање својих глобалних корпоративних привилегија прикривајући то с намјерама заштите одређених

културних вриједности као што то раде публицисти и интелектуалци у њиховим земљама“.²¹

То је суштина стратегије **неолибералног капиталистичког империјализма**: неког оптужити за „недостатак“ или „кршење“ неких цивилизованих вриједности, укључити медије и преко њих придобити „јавно мњење“ и реализовати било какву империјалну политичку и војну мјеру. Политика **глобализације** коју проводе САД, првенствено служе остварењу њених интереса, а данашњи развој капитализма у форми **неолибералног глобализма** представља обнову класичног **империјалног либерализма**. Савјетник бившег енглеског премијера Тони Блера, Робер Купер објелодањује Западни концепт **неолибералног империјализма** хвалећи га на слиједећим ријечима: „Западни свијет треба да се навикне да користи два аршина. Између себе треба да поступамо по закону и у оквиру отвореног кооперативног система безбједности. Али, када се ради о државама које се налазе *изван постмодерног европског континента*, треба да се вратимо *оштријим методама претходних раздобља: сили, превентивним напади-ма, лукавству*, укратко, свему оном што је потребно да бисмо се бавили онима који још живе у доба рата сваког против свих, гдје је хаос правило, а рат начин живота као у XIX вијеку. Нама је потребан *нови империјализам, прихватљив са становишта људских права и космополитских вриједности*, империјализам који има за циљ, као сваки империјализам, да уведе ред и организацију. Као некада Рим, Запад ће становницима империје *наметнути* неке од својих закона, дати им мало новца и изградити мало путева.“²²

Неолибералне империјалне капиталистичке државе ће све више развијати нова оружја како би имале технолошку војну надмоћ (иза које стоји нелиберална економска логика) над „остатком свијета“. Амерички војни буџет је порастао са 379 милијарди \$ у 2003. на 450 милијарди \$ у 2004. години. Дакле, преко једне милијарде Америка је користила за војне потребе

21 Т. Х. Ериксен, *Параноја глобализације (Ислам и свијет послје 11 септембра)*, Сарајево, „Сејтарија“, 2002, стр. 104. Али, без обзира на оптужбе против Срба, понекад се појаве и гледишта која говоре о истини у рату у бившој Југославији и бившој Босни и Херцеговини. Тако, неки истичу да је „тешко оспорити кривицу *центра* (Запада) за те злочине на *периферији*“ јер је Југославија „под хуманитарним изговором, распарчана на римокатоличку Хрватску и Словенију, православну Србију и више муслиманских енклава“. Бивши француски председник Митеран је још 1991. године предлагао да се „признавање република насталих из бивше Југославије одложи док се на међународном нивоу не утврде права мањина.“ Такође, изјавиће и то „да је највећа грешка учињена неколико мјесеци касније под притиском догађаја. Признати независност и сувереност нових држава без добијања гаранција које сам ја захтијевао, значило је изложити се трагедијама које су касније услиједиле. Том питању су Заједница и Уједињене нације пришле на погрешан начин“. Контроверзни Лорд Овен је 1993. године захтијевао „интервенцију из ваздуха“ не само у Босни, него и у Србији, да би касније рекао „Запад сноси дио кривице због глупог признавања ривалских држава зачетих у расколу.“ Коначно, поменимо и америчког дипломату Сајруса Венса који је био специјални изасланик УН за Југославију, а који је након свега већ виђеног изјавио: „Прерађено признање независности Словеније, Хрватске и Босне и Херцеговине од стране ЕЗ и САД довели су до рата који се води на просторима Југославије.“

22 R. Cooper, *The Liberal Imperialism*, *The London Observer*, 7. 4. 2002. (подвукао Б. К.).

своје „гарнизонске државе“, која има потребу за сталним ратовањем. Да би то оправдала неопходна је чврста спрега корпоративне „елите власти“, тј. спрега власти између војне бирократије, корпоративног крупног капитала, научних институција и **медија** који ће то све оправдавати, и којима ће поједине владе моћних земаља **подривати** унутрашњу стабилност других земаља, нарушавајући њихов суверенитет и ометајући њихов унутрашњи развој. А, то, ипак, није демократија већ тероризам, али, као што напомиње Чомски „тероризам је једино ако се чини нама, кад ми њима радимо много горе ствари, то није тероризам.“

Под утицајем владе, разних пропагандних агенција и медија, а у не знању, неинформисаности и дезинформисаности, становништво у САД, али и у многим другим земљама, прихватају лажне информације као истините. Својевремено је Џорџ Вашингтон истицао да *измишљене приче* могу имати већи ефекат од истинитих. „Конгрес неће доносити никакве законе... којим би се сужавала слобода говора или штампе...“ - дио је текста Првог амандмана Устава Сједињених Држава, текста који је америчким средствима информисања дао потицај и право да своје садржаје објављују без ограничења и цензуре. Много година касније, а у континуитету развоја америчке спољне политике на пропагандним стереотипима, лажима и обманам, бивши министар одбране САД Доналд Рамсфелд је изјавио да се може *лагати*, ако је то у „интересу државе“. Послије кубанске кризе са ракетама 1962. године један помоћник америчког секретара за одбрану инсистирао је на праву на *организованом јавном лагању*, сматрајући да влада има право да «управља вијестима» и право да неку информацију ускрати или да шири лажне вијести. Другим ријечима, у својим пропагандним лажима, медији могу да проводе тзв. „**семантички терор**“ - „доктринарни језик“ и „семантички терор“ представљају „терор“ поруке, простор језичког скривања, лажи и подвала, и изгледа овако:

- „ширење демократије и људских права“ = империјално освајање држава, народа и њихових богатстава;
- „хуманитарна интервенција“ и „кампања“ = агресија, бомбардовање, и оправдање злочина и геноцида путем „паметних“ америчких бомби;
- „хуманитарна помоћ“ = наоружавање;
- „хумано пресељење“ = етничко чишћење, интенција мирног протјеривања (нпр. Срба из РСК и РС);
- „Милосрдни анђео“ = назив за „ваздушну кампању“ (тј. бомбардовање, убијање људи и разарање природне околине, цивилних и јавних објеката);
- „коллатерална штета“ = убијање цивила и невиних особа, бомбардовање и разарање цивилних објеката;
- „либерализација економије“ = експлоатација туђих природних ресурса и радне снаге;
- „борба против протекционизма“ и „ширење слободног тржишта“ = освајање тржишта и увођење протекционизма за продају своје робе (путем „стандарда“, «бренда» итд);

- „мировни процес“ = арбитражање у сукобима, уцјене и блокирање постизавања мира (Американци су познати по томе да блокирају политичке преговоре увијек кад виде да је политичко рјешење могуће, и тада интензивирају друге активности укључујући и војне);
- „слободни народи“ = народи који освајају...

Суштину концепта “семантичког терора” чине лаж, манипулација и обмана. Полазећи од те чињенице, многи неће говорити о *америчком империјализму*, већ о *америчком вођству* с обзиром на „привлачност“ *америчког стила живота, протестантској етици* (о којој је говорио Макс Вебер као о претпоставци настанка капитализма на Западу), *демократији* и *технолошким предностима*. Тако ће се свјесно америчка војна надмоћ камуфлирати и лажно представљати као да је ријеч о „добровољном прихватању америчког вођства“. Истичући да су САД „мирољубива нација“, Буш је развијао доктрину „превентивног ратовања“. Управо, овакав „доктринарни“ говор, „семантички терор“ и лаж представљају основу бројног америчког ратовања са многим земљама од 1945. године.

Новинари западних империјалних земаља тзв. „међународне заједнице“ су о стравичном разарању Републике Српске, Републике Српске Крајине и СР Југославије извјештавали забављајући се и зато добивајући „престижне награде“ својих наредбодаваца. НАТО спречава или уништава дјеловање независних медија. „Медијско праћење рата који је НАТО водио у Југославији представљало је хушкачко новинарство најгоре врсте“.²³

Улога новинара и медија није била да створе критичко јавно мњење, него да се беспоговорно приклоне владајућем мишљењу, а они који покушавају бивају одстрањени познатим средствима. Модел корпоративног олигополизма подразумемијева државну контролу медија која је свој највиши степен достигла управо у високоразвијеним земљама и посебно у САД гдје контролу медија остварују они који контролишу државу, односно они који имају моћ да државом владају и који настоје да створе један глобални систем којим би Сједињене Државе доминирале и унутар којег би се интереси америчког бизниса остваривали. Највећи дио свијета сачињавао би једну “Велику област” која би искључиво била потчињена интересима америчке економије: другим капиталистичким државама био би дозвољен улазак у ту област, али под условом да тај улазак не угрози америчке интересе. Тако би САД остваривале своју контролу на глобалном нивоу и овим »новим поретком“ - управљале. А, оно што не могу уништити мјерама ММФ-а, Свјетске банке, и Свјетске трговинске организације, уништавају бомбардовањем, у договору са својим сателитом или без њега – УН.

²³ В. Пиркер, *Рат богатих против сиромашних*, у: *Сенка Рима над Вашингтоном (Прот цонтра)*, Београд, „Филип Вишњић“, 2002, стр. 224.

ЗАКЉУЧАК

У савременом свијету се свакодневно примијети недостатак политичког консензуса, смислене глобалне правне контроле и санкција које би се могле употријебити према било каквом облику политичке самовоље и војног волунтаризма. Постигући своје циљеве помоћу метода радикализовања конфликата и сукоба, насиља, бомбардовања и разарања економске инфраструктуре, угрожавањем територијалног интегритета и рушења суверенитета држава, многи савремени хуманистички оријентисани интелектуалци САД и НАТО озбиљно квалификују не само као злочиначке, већ и као *фашистичке силе*.²⁴

Српски народ живи на балканском неуралгичном подручју сукобљавања разних интереса народа, нација, религија, култура, држава, великих и малих војних и политичких сила. Балкан је значајна раскрсница између Запада и Истока и зато и представља интересно подручје сукоба, конфликата и ратова, од времена Персије, Византије, Турске, Аустро-угарске, нацистичке Њемачке па све до данашњих дана у којима моћни креатори стварају „нови свјетски поредак“. Да би остварили своје интересе на балканском геополитичком простору хаос користили су познати ефикасни метод *дивиде ет импера (завади па владај)*. Управо, тако је било и у посљедњем рату у бившој Југославији у којем се Балкан по ко зна који пут потврдио као „буре барута“ а српски простор као „кућа поред пута“. У таквим политичким, војним, економским, као и сваким другим енормно тешким условима, се одвијала и још увијек одвија мучна српска борба за самоопредјељење као биолошко, културно и политичко-државотворно опстајање Срба на Балкану. На жалост, та дарвиновска борба за опстанак никако није престала, трајаће и зависиће и од воље моћног Запада.

ЛИТЕРАТУРА

1. Аналис Д., *Српски рукописи*, Подгорица, 1996.
2. Белоф Н., *Југославија – један рат који се могао избећи*, Београд, 1999.
3. Бркић М., *Блокорана истина*, Београд, 1995.
4. Чосудовски М., *Глобализација биједи и нови свјетски поредак*, Загреб, „Прометеј“, 2008.

²⁴ Н. Чомски, *Имperiјалне амбиције (Разговори са Ноамом Чомским)*, Нови Сад, „Рубикон“, Београд, „Беокњига“, 2009, стр. 83. У разговору са Никсоном Кисинџер је својевремено рекао „Ударите на све“, и наредио је Пентагону да предузме „масовну кампању бомбардовања у Камбоџи – на све што лети и све што се креће“. За њих то није ни ратни злочин, ни геноцид. Али, да је то рекао неко други, то би био и ратни злочин и геноцид. Двоструки аршини – примјер познат и из припреме за рат и из рата у бившој СФРЈ и бившој БиХ, као и у другим примјерима, и као што ће, као успјешан модел, бити познат и у будућности ратовања.

5. Чомски Н., *Империјалне амбиције (Разговори са Ноамом Чомским)*, Нови Сад, „Рубикон“, Београд, „Беоцкњига“, 2009.
6. Чомски Н., *Интервенције*, Нови Сад, „Рубикон“, 2008.
7. Чомски Н., *Контрола медија*, Нови Сад – “Рубикон“, Београд – „Беоцкњига“, 2009.
8. Чомски Н., *Нови милитаристички хуманизам (Лекције са Косова)*, Београд, „Плато“, 2000.
9. Ериксен Т. Х., *Параноја глобализације (Ислам и свијет после 11 септембра)*, Сарајево, „Сејтарија“, 2002.
10. Хартман Р., *Часни мешетари (Немачка спољна политика и грађански рат у Југославији)*, Нови Сад, “Прометеј”, 1999.
11. *Јагње Божије и звијер из бездана (Философија рата)*, Цетиње, „Светигора“, 1996.
12. Милутиновић М., *Рат је почео ријечима (Босна и Херцеговина деведесетих)*, Бања Лука, „НУБЛ“, 2010.
13. *Сенка Рима над Вашингтоном (Про ет цонтра)*, Београд, „Филип Вишњић“, 2002.
14. Симић Д., *Поредак света*, Београд, 1999.
15. Тодоровић Б., Вилић Д., *Кризе: изазивање и управљање кризама*, Београд, „Графомарк“, 1997.

ПЕРЦЕПЦИЈА УЗРОКА СУКОБА НА БАЛКАНУ И АКТЕРА КУЛТУРЕ МИРА И САРАДЊЕ¹

Прегледни рад

УДК 355.48(497)

проф. емеритус Љубиша Митровић
проф. др Драгана Стјепановић Захаријевски
Филозофски факултет
Универзитет у Нишу
Република Србија

Апстракт: У раду се анализирају особености балканске конфликтологије, на основу резултата анкетног истраживања спроведеног 2007. год. на простору Србије, Македоније и Бугарске – о перцепцији узрока сукоба и могућностима афирмације културе мира и сарадње народа на Балкану.

Резултати компаративног-емпиријског истраживања, које је спровео Центар за социолошка истраживања Филозофског факултета у Нишу, показују да главни узроци сукоба и ратова на Балкану превасходно леже у деструктивном деловању спољних фактора, ради промоције властитих геополитичких/геостратешких интереса великих сила, а потом у различитости вера и цивилизација на овом простору.

У раду се, такође, анализирају путеви и могућности афирмације културе мира на Балкану, изградње нове стратегије развоја и врши идентификација актера добросуседства и балканске сарадње, као и идентификација актера културе мира.

Кључне речи: конфликти, Балкан, регионална конфликтологија, култура мира

Abstract: The paper analyzes the characteristics of Balkan conflictology, based on the results of survey research conducted in 2007 in Serbia, Macedonia

¹ Припремљено у оквиру пројеката Традиција, модернизација и национални идентитет у Србији и на Балкану у процесу европских интеграција (179074), који реализује Центар за социолошка истраживања Филозофског факултета Универзитета у Нишу, уз подршку Министарства просвете и науке Републике Србије

and Bulgaria – on the perception of conflict causes and the possibilities for affirmation of peace culture and cooperation between the nations in the Balkans.

The results of comparative-empirical research, which was conducted by the Center for sociological research at the Faculty of Philosophy in Niš, show that the main causes for conflicts and wars in the Balkans primarily lie within the destructive action of external factors, for the promotion of geopolitical/geostrategic interests of great powers, and then in different religions and civilizations in this region.

The paper, also, analyzes the ways and possibilities of affirmation of peace culture in the Balkans, building of new development strategy and performs identification of the good neighborhood actors and Balkan cooperation, as well as identification of the peace culture actors.

Key words: conflict, the Balkans, regional conflictology, peace culture

БАЛКАН ИЗМЕЂУ ЕТНО-ПОЛИТИЧКИХ И КЛАСНО-СОЦИЈАЛНИХ КОНФЛИКАТА

Балкан, као регион раскршћа, кроз историју и у савремености, представља простор сусрета и сукоба различитих цивилизација. У савремености, Балкан је регион „недовршеног мира“.

О особеностима геополитике и геокултуре Балкана, као извору сукоба написане су бројне студије домаћих и страних аутора. Овде подсећамо, између осталих, само на неке од њих: *Ј. Цвијић, И. Секулић, И. Андрић, Т. Стојановић, З. Видојевић, М. Стенић, Р. Вест, М. Тодорова, А. Дугин, В. Глосфорт, Х. Хобауер* и др. У радовима ових аутора Балкан је приказан као једно велико гробље разних цивилизација и господарења. Изморен и разапет између старости и младости, традиционалног и модерног; између прошлости и будућности.

И без обзира на савремену геополитичку транзицију Балкана, од Истока ка Западу, и све доминантније процесе евроатланских интеграција, Балкан је и крајем 20. века и у првој деценији 21. столећа регион обновљених етно-политичких сукоба и „недовршеног мира“. На овом простору у различитим формама испољена је различита лепеза сукоба у распону од културно-цивилизацијских, преко етнополитичких, ратних и социјално-класних.

Постсоцијалистичка друштва Балкана налазе се пред изазовом нових противречности и конфликта. Поред религијских и етничких, у први план избија талас социјалних конфликта.

Социјални конфликти у овим друштвима израз су структурних неједнакости, а не системска дисфункција. Настајући неолиберални капитализам, у форми олигархијског и периферијског, какав је на Балкану, структурно производи социјалне сукобе између снага рада и капитала. Избор неолибералне стратегије развоја својим импликацијама генератор је социјалних и регионалних неједнакости, противречности и сукоба. Његове последице

су енормна, неконтролисана експлоатација туђе радне снаге, масовно осиромашење становништва и појава социјалне беде. У овим земљама и друштвима на Балкану све више расту социјалне и регионалне неједнакости; јаз између мањине нових богаташа и огромне већине лумпен становништва, новог света ојађених, одбачених, увређених и презрених.

Без обзира на приче о демократији, људским правима и слободи, радници су у новим оковима капитал-односа. Из те базичне противречности између рада и капитала, која се прикрива, а сукоби преусмеравају на поље етно-политичких односа, све је видљивији расцеп у друштвеној структури, на мањину пребогатих и огромну већину поуперизованих и одбачених. Пре или касније овај систем произвешће лепезу нових облика класне борбе, социјалних буна и револуција. Садашње елите/псеудоелите нису у функцији најширих слојева друштва, стога оне настоје да прикрију и пацификују овај нови талас социјалних конфликта.

Стога указујемо на потребу анализе нове врсте конфликта и изграђивање модела „транзиције са социјалном одговорношћу“ на платформи социјалдемократске стратегије развоја, који би омогућио трансформацију ових конфликта и демократску интеграцију друштва на новим основама.

У нашем прилогу дајемо интерпретацију резултата емпиријског истраживања, које је спроведено на простору Југоисточне Србије, Македоније и Бугарске на тему *Културне оријентације, етничка дистанца и култура мира у Србији и на Балкану*, а које се односи на перцепцију узрока конфликта на Балкану и могућности њихове пацификације, као и идентификације могућих актера културе мира.

Историчари говоре о феномену производње вишка историје на Балкану (*М. Екмечић* и др.) и неспособности балканских елита да цивилизацијски управљају конфликтима (*В. Черчил*). Геополитичари пишу о детерминизмима који проистичу из специфичног положаја балканског геопростора. *Ј. Цвијић* пише о „кући саграђеној на сред пута“ - о коју се очеше или је запали сваки крсташ који креће у империјалне авантуре. А списатељица *И. Секулић*, између осталог каже за Балкан да је „гробље разних господареза и цивилизација“.

Теза о Балкану као „бурету барута“ и балканизацији, као синониму за подељена и завађена племена, склона фрагментацији и сукобима - како је показала *М. Тодорова* у својој студији „Имагинарни Балкан“ (1997) део је инструментализације овог простора од стране западних сила, у циљу реализације империјалних амбиција.

Конфликти на Балкану нису никакав усуд и израз божанске предестинације. Они су произведени унакрсним деловањем бројних фактора: геополитике, геосторије и актуелних етно-политичких оријентација бројних актера (посебно политичких елита), уз геостратешку манипулацију и инструментализацију кризе од стране великих сила. Из овог детерминистичког чвора, тј. склопа и дејства унутрашњих и спољних фактора - прорадило је и на крају XX века балканско „буре барута“. Наиме, имплозију социјализ-

ма и геополитичку транзицију Балкана пратили су у његовом средишту, посебно на простору бивше СФРЈ где се секу лукови различитих култура и цивилизација. Крвави етнополитички сукоби су однели преко двеста хиљада људи, а бројне су и друге последице по живот и перспективу народа на овом простору.

Међуетнички коктел на Балкану, често коришћен од стране унутрашњих и спољних фактора, водио је не само јачању етничке дистанце већ и експлозији етнополитичких конфликта. Он је, даље, произвео грађански оружани сукоб на тлу бивше Југославије са суровостима сваке врсте (од убијања до еничког чишћења, паљења, разарања...) на коме су настале нове патуљасте државе.

ГЕОПОЛИТИЧКА ТРАНЗИЦИЈА БАЛКАНА ОД ПЕРИФЕРИЈЕ У СОВЈЕТСКОЈ „ИМПЕРИЈИ“ КА НОВОЈ ПЕРИФЕРИЈИ У ЕВРОПСКОЈ УНИЈИ

Савремени Балкан доживо је геополитичку транзицију од Источне зоне утицаја (у лику совјетизације после II светског рата) у Западну (евроатлантистичку). Земље нове Европе, ослобођене гвоздене завесе, после 1989, пада берлинског зида и имплозије социјализма, определиле су се за евроатланске интеграције. Такав је случај и са Балканом.

Балкан је, међутим, за разлику од земаља средње и централне Европе, доживео у социолошком смислу, својеврсну периферизацију привреде, друштва и културе. У већини балканских земаља изведена је транзиција у кључу неолибералне модеризације. О резултатима транзиције говоре бројни индикатори везани за промене у привредној и социјалној структури, квалитету живота и култури постсоцијалистичких друштава (деиндустријализација, транзициона рецесија, незапосленост, пад квалитета живота, сиромаштво, раслојавање, корупција и криминализација друштва, сукоби, култура зависности).

Балкан, као геопростор на коме се секу цивилизацијски лукови (православље, ислам и католичанство), са имплозијом социјализма доживео је ретрадиционализацију. Поделе из прошлости и етнонационализми деловали су као снажан фактор политичке и културне дезинтеграције. Ове тенденције повампирања идеологија “крви и тла”, предвођене етнополитичарима, додатно инструментализоване од стране спољних сила произвеле су дезинтеграцију и бројне сукобе на овом простору. Као пример тога је судбина Југославије, као мултиетничке заједнице, која је после II светског рата све до краја 80-тих била узор квалитета међуетничких односа. Она се распала на 6 државица, а са вештачком производњом Косова као независне државе под капом САД-а и НАТО-а данас на Балкану настаје и седма држава. И питање је да ли је производња нових државица на Балкану завршена?

ЕФЕКТИ ЕТНОПОЛИТИЧКИХ СУКОБА НА БАЛКАНУ И НЕКЕ ХИПОТЕЗЕ О ЊИХОВОЈ ПРИРОДИ И ПУТЕВИМА РАЗРЕШАВАЊА - РЕЗУЛТАТИ ЕМПИРИЈСКОГ ИСТРАЖИВАЊА

У последњих двадесет година Балкан је у знаку социјалне и геополитичке транзиције, али и назначене репатријархализације, о којој неки истраживачи говоре као о ребалканизацији. У том контексту нарасли су етно-политички сукоби, који су се посебно манифестовали на простору бивше СФРЈ. Дејством владајућих елита на платформи етнополитике, али и геостратешким играма великих сила, ови сукоби ескалирали су у оружане сукобе са бројним импликацијама. Између осталог, резултати тога су: разбијање СФРЈ као мултинационалне државе, огромне људске и материјалне жртве, блокада и стагнација овога региона. Висока је цена етнополитичког сукоба, који се током деведесетих година XX века десио на просторима СФРЈ.

У овом раду, проблематизујући питање односа развоја и културе мира у контексту евроинтеграцијских процеса, полазимо од следећих хипотеза:

- етнополитички сукоби су израз структуралних социјалних неједнакости (унутрашњи колонијализам) и насиља у друштву;
- етнополитички конфликти на Балкану блокирали су развој овог региона и његову брзу евроинтеграцију. тј. укључивање у процесе европске и светске поделе рада и глобализације;
- процеси модернизације и развоја, брзе евроинтеграције и глобализације Балкана једна су од кључних претпоставки превладавања и пацификације сукоба на овом геопростору, органске сарадње и демократске интеграције друштвених и етничких група;
- култура мира у чијем средишту су универзалне вредности о људским правима и слободама, о равноправности свих грађана и народа света, о толеранцији, разумевању, љубави, сарадњи и демократској интеграцији - може бити један од фактора не само пацификације етничких сукоба, већ и нове социјализације личности, васпитања за глобализацију разумевања и сарадње на Балкану, Европи и свету; култура мира стога је претпоставка модернизације и развоја и еманципације на Балкану. Она омогућује брже ослобађање од конзервативног традиционализма, етноцентризма, излазак из предмодерних облика друштвене свести и превладавање проблема насиља демократским путем. Она буди у нама достојанство грађанина и потребу за равноправност свих народа у свету. Она и политику извучи из поља предмодерне етнополитике и макијавелизма и уводи је у поље демократске комуникације, непринудне партиципације и грађанске еманципације.

Полазећи од ових хипотеза као инструктивног теоријско-концептуалног приступа и следећи пут емпиријске социолошке анализе, у овом раду се на основу резултата емпиријског социолошког истраживања "Културне

оријентације, етничка дистанца и култура мира у Србији и на Балкану”, спроведеног од стране Центра за социолошка истраживања Филозофског факултета у Нишу, 2007. године² на узорку од 1650 испитаника, на простору југоисточне Србије (Ниш), северозападне Македоније (Скопље) и централне и западне Бугарске (Пловдив)³, жели се дати одговор на питање: какав је утицај квалитета међуетничких односа на културу мира и у том контексту какав је могући утицај евроинтеграцијских процеса на смањење етничке дистанце, превладавање етнополитичких сукоба на Балкану и отварање простора за његов бржи развој и демократску интеграцију овог региона?

У овом раду дајемо интерпретацију само неких аспеката централне теме предмета истраживања са намером да се одговори на следећа питања:

- Како испитаници перципирају узроке и последице етно-политичких сукоба на Балкану?
- Како је њихово разумевање суштине и функције културе мира?
- Какав је њихов однос према процесима евроинтеграције и глобализације, поимање значаја ових процеса за мир, развој и интеграцију балканских друштава?
- Ко су актери културе мира и сарадње на Балкану, а које групе (институције, организације) блокирају тај процес?⁴

За Балкан се сматра да поседује „вишак историје“ и да представља „буре барута“. Кроз историју на овом геопростору преплитали су се војнополитички и етнополитички сукоби, међународни и унутрашњи сукоби. У ХХ

2 Теренско истраживање је спроведено у оквиру реализације пројекта *Култура мира, идентитети и међуетнички односи у Србији и на Балкану у процесу евроинтеграције* (149014Д), у координацији проф. др Драгане Стјепановић Захаријевић и проф. др Данијеле Гавриловић, крајем 2007. године.

3 Из Извештаја методолога Пројекта др Јасмине Петровић: „Основна обележја испитаника реализованог узорка јесу: 1/ *готово идентичан број жена и мушкараца* 49,8% : 50,2% на нивоу читавог узорка; 2 /структура испитаника према узрасту је следећа у подузорцима, 22,6% испитаника у узрасту 18-29г, 18,8% 30-49г., 17,3% 50-59 г, 21,7% 50-59 г., и 20,1% испитаника узраста 60 и више година у подузорку за Србију; 29,5% испитаника у узрасту 18-29г, 22,8% 30-49, 15% 40-49 г, 16,3% 50-59 г. и 13,3% испитаника узраста 60 и више година у подузорку за Македонију; 26,3% испитаника у узрасту 18-29г, 17,7% 30-39, 17,8% 40-49г 16,8% 50-59 г. и 22,1% испитаника узраста 60 и више година у подузорку за Бугарску; 3/ према образовању: 9,6% испитаника је без основног образовања, 13,4% са завршеним основним, 59,3% са средњим и 24,9% са вишим и високим образовањем у подузорку за Србију; 5,1% испитаника је без основног образовања, 16,0% са завршеним основним, 54,7% са средњим и 24,9% са вишим и високим образовањем у подузорку за Македонију; 3,6% испитаника је без основног образовања, 9,5% са завршеним основним, 48,7% са средњим и 36% са вишим и високим образовањем у подузорку за Бугарску; 4/ према националној припадности: 69,8% Срба, 17,3% Рома и 10,9% Бугара у узорку за Србију, 55,8% Македонаца, 15,3% Рома и 22,4% Албанаца, у узорку за Македонију, 88,9% Бугара, 2,2% Рома и 7,1% Турака у узорку за Бугарску (Петровић 2009: 327-332).

4 Опширније о томе видети у раду Љ. Митровић „Развој и евроинтеграција Балкана као претпоставка унапређења квалитета међуетничких односа и афирмације културе мира“, Зборник радова *Квалитет међуетничких односа и култура мира на Балкану*, Центар за социолошка истраживања, Филозофски факултет у Нишу, 2008.

веку преко овог простора вођена су два светска рата, а крајем века ескалирали су етнополитички сукоби на простору бивше СФРЈ.

Табела 1. По Вашем мишљењу сукобе у савременом свету изазивају пре свега (%)

Разлике у религијској припадности	20.4
Идеолошке разлике	10.8
Мешање великих сила	46.5
Разлике у богатству између појединаца и друштвених група	10.1
Разлике у богатству између држава и народа	12.2
Укупно	100.0

Већина испитаника на простору Србије, Македоније и Бугарске, као што показују резултати емпиријског анкетног истраживања (2007), сматра да сукобе у савременом свету изазивају, пре свега, мешање великих сила (46.5%), а потом разлике у религијској припадности (20,4%), а тек на трећем месту су разлике у богатству између држава и народа (12,2%), док идеолошки разлози у дистрибуцији одговора партиципирају са 10,8%. Напомињемо да у овом раду дајемо осврт на кумулативне одговоре испитаника из узорка, без његове стратификацијске дистрибуције по земљама.

Табела 2. По Вашем мишљењу сукоби на Балкану током протекле две деценије настали су као резултат (%)

	Интереса политичких елита	Национализма балканских народа	Мешања страних сила	Сукоба различитих религија	Сећања на сукобе	Неразвијености балканских земаља	Непознавање културе суседних народа
Слажем се	76.2	61.6	80.1	57.8	36.9	43.7	28.4
Неодлучан сам	11.4	20.7	1.4	20.0	27.0	20.7	24.5
Не слажем се	6.1	10.2	3.9	15.6	23.3	24.6	34.4
Не могу да проценим	6.3	7.6	4.6	6.6	12.8	11.0	12.7
Укупно	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

У оцени узрока настанка сукоба на Балкану испитаници су истакли следећи приоритет фактора: на првом месту је мешање страних сила (80,1%), на другом интереси политичких елита (76,2%), на трећем су национализми балканских народа (61,6%), док се сукоб различитих религија, као фактор могућег сукоба, налази се на четвртном месту са 57,8%, а економска неразвијеност је на петом месту (43,7%). Дакле, и овде се перцепција друштвених сукоба фокусира на реметилачко дејство спољних фактора, њихове геостратешке и геополитичке интересе, као и неадекватну политику домаћих владајућих елита и њихову националистичку оријентацију. Упоредивши ове резултате са резултатима нашег истраживања из 2003. године на тему „Квалитет међуетничких односа, свест о регионалном идентитету и однос актера према интеграцијским процесима на Балкану“, које је спроведено на територији Србије, Бугарске и Македоније треба истаћи да се дошло до сличних резултата. У истраживању природе сукоба на Балкану испитаници су на првом месту истицали мешање страних сила и националистичку етнополитику владајућих елита⁵.

Такође, резултати истраживања (2007) омогућују нам да размотримо перцепцију испитаника о могућим факторима, који доприносе изградњи мира на Балкану.

Табела 3. Миру на Балкану може да допринесе? (%)

	Интеграција свих земаља у ЕУ	Улазак балканских земаља у НАТО	Економска, политичка и културна сарадња у балканским земаљама	Окончање насиља међу балканским земаљама
Слажем се	70.4	48.0	87.1	88.8
Неодлучан сам	12.4	20.0	6.4	1.5
Не слажем се	8.9	20.5	1.9	1.5
Не могу да проценим	8.3	11.6	4.6	4.7
Укупно	100.0	100.0	100.0	100.0

Као што показују резултати највећи број испитаника у факторе мира и развоја на Балкану сврстава: окончање сукоба мирним путем (88,8%), еко-

5 Опширније о томе у зборнику радова *Културни и етнички односи на Балкану - могућности регионалне и европске интеграције*, Институт за социологију, Филозофски факултет, Ниш, 2006.

номску, политичку и културну сарадњу балканских земаља (87,1 %), док је на трећем месту интеграција свих земаља у Европску унију (70.4%), а улазак балканских земаља у НАТО је заступљен са (48,0%), односно налази се на последњем месту могућих чинилаца мира на Балкану.

Табела 4. Фактори мира и развоја на Балкану (подузорак за Србију) (%)

	Интеграција свих земаља балканских земаља у ЕУ	Улазак балканских земаља у НАТО	Културна економска, политичка сарадња између свих балканских земаља	Окончање мирним путем насиља међу балканским земаљама
Слажем се	70.5	26.9	91.1	92.9
Неодлучан сам	11.3	22.0	4.0	2.7
Не слажем се	13.8	44.5	2.0	1.8
Не могу да проценим	4.2	6.0	2.7	2.4

Ови резултати показују јасну опредељеност грађана у Србији за мир, културну, етничку и политичку сарадњу, али и интеграцију у Европску унију.

Табела 5. Мир у мојој земљи може да допринесе (%)

	Равноправност свих грађана	Равномерни регионални развој	Смањење социјалних разлика	Окончање мирним путем сукоба унутар државе	Борба против сиромаштва, за квалитет живота
Слажем се	89.6	83.0	86.9	89.3	92.0
Неодлучан сам	5.9	9.7	8.1	5.7	4.5
Не слажем се	2.1	2.0	2.7	1.6	.9
Не могу да проценим	2.3	5.3	2.3	3.4	2.6
Укупно	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

Међу факторима који могу да допринесу изградњи мира у балканским земљама, највећи број испитаника сматра да су то борба против сиромаштва за квалитет живота (92,0%), потом равноправност свих грађана (89,6%).

Анкетним истраживањем смо покушали доћи до сазнања о ставовима испитаника, о њиховој перцепцији могућих фактора, о томе које то групе, институције или организације подстичу или коче сарадњу међу балканским земљама.

Табела 6. Да ли наведене установе подстичу или коче сарадњу међу балканским народима? (%)

	Владе и политичари	Привредници	Представници верских заједница	Спортисти	НВО	Медији	Образовне установе	Културне установе	Научне установе
Подстичу	27.3	64.9	25.3	69.5	44.3	38.9	65.5	73.3	62.7
Коче сарадњу	58.7	13.6	49.2	4.1	22.2	32.9	5.4	3.5	4.9
Немам став	14.0	21.6	25.5	26.4	33.5	28.3	29.1	23.2	32.5
Укупно	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

Када су у питању актери могућег подстицања сарадње на Балкану, испитаници у највећем броју сматрају да су то на првом месту културне установе (73,3%), потом спортисти (69,5%) и привредници (64,9%). Међу актерима који коче сарадњу међу балканским народима испитаници сматрају да су на првом месту влада и политичари (58,7%), а потом представници верских заједница (49,2%), није занемарљив и проценат оних који медије виде као кочничаре сарадње (32,9%).

Резултати истраживања такође показују какво је расположење на овом геопростору за улазак у Европску унију.

Табела 7. Да ли сте за улазак Ваше земље у ЕУ? (%)

Да	68.6
Не	11.6
Немам став	19.8
Укупно	100.0

Као што се види из ове табеле, која представља кумулативне одговоре испитаника из све три земље, од укупног броја испитаника 68,6% изјаснило се за улазак у Европску унију, док је против 11,6% испитаника. Важно је видети и какво је опредељење по државама.

Табела 8. Да ли сте за улазак Ваше земље у ЕУ? (%)

Држава:	Да	Не	Немам став
Бугарска	66.8	7.7	25.5
Македонија	66.3	10.4	23.3
Србија	72.6	16.6	10.8

Резултати истраживања показују да је за улазак у Европску унију највећи број испитаника из Србије (72,6%), а најмањи из Македоније (66,3%).

Табела 9. Динамика уласка земаља југоистичне Европе у ЕУ ССП		Чланство у ЕУ	Увођење евра
Бугарска		2007.	2009.
Румунија		2007.	2012.
Хрватска	2004.	2008-2009.	2010-2012.
Македонија	2004.	2013.	2015.
Албанија	2007.	После 2013.	После 2015.
БиХ	2007.	После 2013.	После 2015.
Србија	2007.	После 2013.	После 2015.
Црна Гора	2007.	После 2013.	Од 2002.
Косово	2007.	После 2013.	Од 2002.

ССП - споразум о стабилизацији и придруживању

Извор: Европски форум, објављен као додатак недељника Време, број 725 од 25.11.2004, стр. 4.

Резултати наших истраживања из 2003. и 2007. године управо показују да испитаници позитивно вреднују утицај евроинтеграцијских процеса на јачање мира, сарадње и могући даљи развој Балкана, очекујући да ће се после уласка ових земаља у Европску унију повећати животни стандард грађана, обезбедити лакши одлазак грађана у иностранство, али и да ће се повећати лична сигурност грађана. Највећи број грађана очекује повећање животног стандарда, али и смањење разлика између богатих и сиромашних региона.

Табела 10. Да ли ће се после уласка Ваше земље у ЕУ повећати или смањити (%)

	Незапосленост	Животни стандард	Лична сигурност	Разлике између богатих и сиромашних грађана	Разлике између сиромашних и богатих региона
Повећаће се	13,4	43,9	37,1	34,5	29,4
Неће се променити	32,8	35,0	46,0	40,0	39,8
Смањиће се	44,7	14,7	9,0	15,9	19,5
Не могу да проценим	9,1	6,3	7,9	9,0	11,2
Укупно	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

	Загађење животне средине	Корупција	Огранизовани криминал	Одлазак наших грађана у иностранство	Усељавање странаца у нашу земљу
Повећаће се	22,8	22,7	20,9	59,8	46,9
Неће се променити	33,5	34,5	37,8	18,2	29,2
Смањиће се	28,8	34,5	32,6	15,2	6,3
Не могу да проценим	15,0	8,2	8,7	6,7	17,5
Укупно	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Иако су велика очекивања грађана балканских земаља од уласку у Европску унију, резултати неких истраживања (“Евробарометра” из Софије), као и нека истраживања Петра-Емила Митева и Велине Топалове о јавном мњењу у Бугарској, показују амбиваленцију и осцилације у форми изневерених очекивања и раста страха после уласка у ЕУ.

Табела 11. Резултати истраживања јавног мњења у Бугарској – компаративно (1997-2006) „Осећам сталну узнемиреност и страх због“ (%)

	1997.	2006.
Осиромашења	66	57
Криминализације друштва	59	61

Корупције управљања	54	51
Масовне незапослености	51	52
Масовних епидемија, распрострањености ХИВ-а и других смртоносних болести	50	55
Загађивања животне средине	36	48
Опадања наталитета	32	43
Међународног тероризма	29	51
Потпуног губитка бугарске традиције и културе	28	49
Грубог материјализма, бездуховности	26	42
Најезде ислама	23	42
Грађанских и етничких ратова	18	35
Американизације живота у Бугарској	13	30
Агресије суседних земаља	12	30

Извор: Петар-Емил Митев, *Истраживање јавног мњења у Бугарској, Бугарска у транзицији*. 2006.

Истраживања Института за социологију Бугарске академије наука, како је то у свом саопштењу на научном скупу „Изазови и домети савремене социологије друштвеног развоја” одржаног 30. и 31. маја 2008. на Филозофском факултету у Нишу, показала *Велина Топалова*, указују на постојање видних осцилација у идентификацији грађана Бугарске са проевропским, односно националним идентитетом:

Табела 12. *Да ли се поред тога што се осећате као Бугарин, осећате и као Европљанин?*

	1991.	1993.	2004.	2007.
У потпуности	16,0	10,1	20,2	10,7
Делимично	29,7	32,4	42,0	17,3
Не	37,6	38,5	29,6	11,8
Без одговора	16,7	34,6	40,5	14,3

Извор: Велина Топалова, саопштење на научном скупу *Изазови и домети савремене социологије друштвеног развоја*, Филозофски факултет, Ниш, 30. и 31. мај 2008.

ЗАКЉУЧАК

Улазак балканских земаља у ЕУ допринео би, такође, бржој пацификацији конфликта. Наиме, део балканског простора данас се налази у тзв.

постконфликтној ситуацији. У стању „ни рата ни мира“ или оно што би Р. Арон дефинисао „ратоборни мир“. Да би се извршила пацификација и трансформација етнополитичких конфликта на овом простору и његово дугорочно оздрављење, на Балкану су неопходна поред развијања вредности културе мира, и структурне промене - у смислу бржег економског развоја и економско-политичке реинтеграције ових земаља у ЕУ. Речју, само кроз развој и евроинтеграцију Балкан може постати зона мира, сарадње и еманципације.⁶

Балкан, као зона етничког коктела (З. Бжежински) представља мултикултурни геопростор на коме се секу лукови различитих цивилизација. Зауостављање сукоба и трансформација етнополитичких процеса на Балкану, посебно на Косову и Босни и Херцеговини могуће је само кроз њихово брже укључивање у евроинтеграцијске процесе, али и бржи развој и регионалну сарадњу међу балканским земљама. Као актери позитивне трансформације етнополитичких конфликта на Балкану данас делују нове политичке елите, политичке партије и покрети, државне институције, цивилно друштво, невладине организације бројне међународне организације. Остваривање људских права и слобода, посебно мањина, као и демократизација државе и друштва кључни су предуслови пацификације и развоја културе мира и стабилности на овом простору.

Извлачење Балкана из чељусти предмодерности и међуетничких атавизама и неповерења потрајаће још дуго. Оно што поквари једна генерација треба да поправља наредних пет до десет генерација. То је обавеза и задатак, али право и дужност. Прва претпоставка на том путу свакако јесу евроинтеграциони процеси и привредни и друштвени развој Балкана, који ће окренути све актере према изазовима савремености и будућности, уместо да буду и даље заробљеници митова прошлости и културе смрти.

Свакако, упоредо са овим процесима избора нове стратегије развоја и евроинтеграције, неопходно је радити на унапређивању и развијању прогресивне друштвене свести на Балкану. На том фону велика је и неозаобилазна улога образовања, науке и културе. Борба за нову свест, којом ће се превладати ограничења која иду из традиционализма и новог конзервативизма, потрајаће дуго, али се она не може и не сме избећи. Неопходно је суочавање са прошлешћу као са живом раном, да би се кроз катарзу оздравило, оспособило за раст човечности у нама самима; да бисмо искрено пружили руке помирења и стварали нове културне обрасце за заједничко живљење не само у Европи, куда са бројним евроилузијама журимо, већ пре свега овде на Балкану, који је још увек пун ожиљака, у ранама, крви и сузама.

Борба за реформу свести, пак, не значи атак на идентитет, већ њихов преображај, цивилизацијско култивисање, да се уз респект свега што је

6 Опширније о томе видети у тексту Љ. Митровића и Г. Стојић «Eurointegration Processes as the Factor of Transformation of the Ethnopolitical conflicts of the Balkan Region and Its Democratic Integration», зборник радова «EU Enlargement to South Eastern Europe: Its Impact on Ethnic Relations in the Region», Mediterranean Programme, Florence, 25-28 March 2009.

вредно у националној култури сваког народа, ослобађамо онога што је ретроградно и конзервативно, да изграђујемо респект за културу другости, различитости, да јачамо толеранцију и разумевање за мултикултурни дијалог и партнерство различитих цивилизација.

У остваривање овог великог али племенитог задатка морамо кренути од нас самих. Јер како пише у поруци УНЕСКО-а, ако сваки рат започиње у главама људи, и у њему најпре страда истина, онда и борба за мир мора отпочети у нама самима кроз друштвену свест. У суочавању са нашом савешћу, у преузимању одговорности свакога од нас да свет буде бољи, лепши и праведнији, да уместо мржње и рата међу људима и народима владају љубав и мир.

Ганди је тврдио да је развој прави пут мира, Сен је апострофирао развој као слободу, председник Бразила С. Лула је упозорио да без глобалне правде нема глобалног мира – а ми би своје излагање завршили поентом: *афирмација културе мира прва је претпоставка развоја и еманципације човека и човечанства!*

ЛИТЕРАТУРА

1. Х. Хофбауер, *Проширење ЕУ на Исток*, „Филип Вишњић”, Београд 2004.
2. Митровић, Љубиша, *Геокултура развоја Балкана, идентитети и култура мира*, Центар за социолошка истраживања, Филозофски факултет, Ниш, 2008.
3. Митровић, Љубиша, *Транзиција у периферни капитализам*, Институт за политичке студије, Београд, 2009.
4. Митровић, Љубиша, Драгољуб Б. Ђорђевић, Драган Тодоровић (прир) *Културни и етнички односи на Балкану - могућности регионалне и европске интеграције*, Институт за социологију, Филозофски факултет, Ниш, 2006.
5. Ђорђевић Б. Драгољуб, Драган Тодоровић (прир) *Квалитет међуетничких односа и култура мира на Балкану*, Центар за социолошка истраживања, Филозофски факултет у Нишу, 2008.
6. Митровић, Љубиша, Захаријевски, Драгана, Гавриловић, Данијела (прир.) *Међуетнички односи, идентитети и култура мира на Балкану*, Филозофски факултет Ниш, Центар за социолошка истраживања, 2009.
7. Петровић Јасмина, *Основне информације о узорку, просторно-временском оквиру истраживања, теренској реализацији и инструменту емпиријског истраживања Културне оријентације, етничка дистанца и култура мира у Србији и на Балкану*, у: Љ. Митровић, Д. С. Захаријевски, Д. Гавриловић (ур.), *Међуетнички односи, идентитети и култура мира на Балкану*, Ниш: Центар за социолошка истраживања Филозофског факултета Универзитета у Нишу, 2009.

ДВА ПРЕДУСЛОВА РЕШАВАЊА ОСНОВНОГ ДРУШТВЕНОГ СУКОБА У БИХ¹

Прегледни рад

УДК 316.48(497.6)

др Срђан Шљукић²
Филозофски факултет, Универзитет у Новом Саду
Нови Сад

Апстракт: У овом раду се настоји да се неки од ставова класика социолошке мисли који су истраживали суштину друштвених сукоба, укључујући и могућности њиховог решавања, примене на основни друштвени сукоб у БиХ. Под „основним сукобом у БиХ“ подразумевамо сукоб у којем једна страна настоји да очува политички ентитет који се зове Република Српска, а друга да тај исти ентитет укине, или пак сведе на пуку „љуштuru“, без стварне политичке моћи. Закључак до којег се дошло јесте да је први предуслов решавања овог сукоба идентификација актера који морају признати да сукоб постоји, а други признање права свакој од страна да заступа и брани своје интересе. Ово треба сматрати неопходним, али не и довољним условима за решавање сукоба о којем је реч.

Кључне речи: актери сукоба, БиХ, друштвени сукоб, реалистичност сукоба, Република Српска.

Abstract: In this paper the author is trying to apply some ideas of the classics of the sociological thought that wrote about social conflict and possibilities of their resolution on the basic social conflict in Bosnia and Herzegovina. “Basic social conflict in Bosnia and Herzegovina” is the one in which one of the sides has been trying to preserve the political entity called The Republic of Srpska, whilst the other one has been trying to abolish the same political entity, or to transform

1 Овај рад резултат је истраживања на пројекту бр. 179053, који финансира Министарство просвете и науке Владе Републике Србије.

2 Др Срђан Шљукић, ванредни професор на Одсеку за социологију Филозофског факултета, Универзитет у Новом Саду; ssljukic@yahoo.com.

it to an entity without real political power. The author concludes that the first prerequisite is the identification of social actors who are involved in the conflict and their confession that they have taken sides, and that the second is the recognition that both sides have right to represent and defend their interests. These are necessary prerequisites, but their fulfillment is not enough for this conflict to be solved.

Key words: *actors of conflict, Bosnia and Herzegovina, realistic conflict, the Republic of Srpska, social conflict.*

Сукобе политичког карактера, какав је и онај у Босни и Херцеговини (БиХ), решавају и решаваће легитимни политички представници сукобљених страна, а никако научници било које врсте, па ни социолози. Уколико би неки социолог и био у прилици да учествује у решавању сукоба који имају политички карактер, он би при томе морао да буде и легитимни представник одређеног политичког ентитета, тј. актера у сукобу, што би у тој ситуацији био његов најважнији друштвени положај. Евентуалан захтев да неки појединац, или пак друштвена група, треба да имају институционализовану политичку моћ (власт) на основу тога што поседују знање о друштвеним појавама и процесима, био би захтев за успостављањем неке врсте диктатуре.³

То, међутим, не значи да социолози немају право да кажу шта мисле о условима и могућностима решавања одређених друштвених сукоба. Управо то ми овде имамо намеру да учинимо, али не позивајући се на научну дисциплину названу „Решавање сукоба“ (Conflict Resolution) која се формирала првих деценија друге половине двадесетог века и чији су утемељивачи Кенет Боулдинг (Kenneth Boulding), Јохан Галтунг (Johan Galtung) и Џон Бартон (John Burton), већ на класике социолошке мисли који су истраживали суштини друштвених сукоба, укључујући и могућности њиховог решавања. Тачније, покушаћемо да укажемо на пар најважнијих идеја о овом питању које потичу од Георга Зимела (Georg Simmel), Луиса Козера (Lewis Coser) и Ралфа Дарендорфа (Ralf Dahrendorf)⁴ и да те идеје применимо на основни сукоб у БиХ. Под „основним сукобом у БиХ“, да прецизирамо, сматрамо сукоб у којем једна стране настоји да очува политички ентитет који се зове Република Српска, а друга да тај исти ентитет укине, или пак сведе на пуку „љуштуру“, без стварне политичке моћи. Називамо га „основним“ јер је одређујући у односу на већину осталих сукоба, које сматрамо изведеним. При свему томе, нипошто не претендујемо на статус некаквог „политичког експерта“ када је реч о ситуацији у БиХ и Републици Српској, већ се ограничавамо на социолошку перспективу проблема.

³ Такво легитимисање власти већ смо имали прилике да видимо, детаљније у: Шљукић, 2011.

⁴ Карл Маркс (Karl Marx) свакако спада у социолошке класике када је реч о проблему друштвених сукоба, али нам његове идеје у овом случају не би биле много од помоћи.

КО СУ АКТЕРИ У СУКОБУ?

Пишући о могућности регулације класног сукоба, британско-немачки социолог Ралф Дарендорф је изнео став за који је сматрао да га је могуће применити и на остале врсте сукоба. Наиме, он је тврдио да је најважнији предуслов регулисања⁵ сукоба следећи:

„Прво, како би ефикасно регулисање сукоба било могуће, обе стране морају признати нужност и реалност сукоба, као и темељно право опонента да заступа свој интерес (...) Кад год се покушава да се захтеви опонента оспоре тако што ће се прогласити „нереалистичним“, или кад му се оспорава право да заступа свој интерес, ефикасна регулација сукоба неће бити могућа (...) кључни фактор за регулисање сукоба јесте признавање (...) дивергентности и опозиције. Покушај да замагле линије сукоба идеологијама хармоније и јединства уместо да смањује, само повећава насиље као манифестацију сукоба (Dahrendorf, 1959: 225-226).“

Дарендорфову тврдњу могуће је разложити на два дела. Првим његовим делом сматрамо захтев да *обе стране морају признати да сукоб постоји*. Иако овај захтев на први поглед изгледа сасвим тривијално, ствари нипошто нису тако једноставне.

Суштина је овде у истицању да у друштвеном сукобу могу постојати само две стране, а не три, четири, или више, што подразумева идентификацију актера, укључујући и њихово „признање“ да су учесници у сукобу. На другом месту Дарендорф ово прво посебно истиче:

„(...) свака теорија сукоба мора да барата са нечим што изгледа као двокласни модел. Постоје само две стране које се боре – ово имплицира сам концепт сукоба. Наравно, могу постојати коалиције, као и интерни сукоби у странама које се боре; могу постојати групе које нису увучене у дати сукоб, али, са тачке гледишта датог сукоба интереса, никад не може бити више од два положаја оних који се боре за доминацију (Dahrendorf, 1959: 126).“

Уколико покушамо да идентификујемо актере у основном сукобу у БиХ, имајући на уму да могу постојати само две стране, лако уочавамо оне унутрашње, са циљевима које смо горе навели. Међутим, актери овог сукоба нису само унутрашњи, већ они долазе и из друштава из окружења, као и из оних врло удаљених, али изузетно моћних. Ове се (спољашње) политичке снаге сврставају уз једну или уз другу страну, већ према томе који од два наведена циља следе.

Ту нису спорна места Србије и Хрватске, као што нису спорне ни улоге неких арапских земаља и Турске (упркосност невештом настојању неких од спо-

5 Дарендорф је употребљавао израз „регулисање сукоба“, а не „решавање сукоба“, јер је мислио да се класни сукоб (који је у центру његове пажње) не може никако уклонити из друштва. За нас, на овом месту, ова термилошка разлика нема значаја, јер он сам напомиње да заправо говори о сукобима уопште.

менутих да се прикажу као „неутрални“ и „добронамерни“). Не треба, рекли бисмо, доводити у питање и место Руске Федерације. Илустрације ради, ево једне новије вести коју је 14. марта 2012. године пренела агенција Срна:

„Експерт за Балкан у Руској академији наука Ана Филимонова изјавила је да би избор Владимира Путина за председника Русије могао да буде од судбоносног значаја за Републику Српску, која се од сада доживљава као главни руски партнер на цијелом Балкану. Она тврди да ће Балкан, а нарочито БиХ, бити поприште „тихог“ рата између Путинове Русије и западних сила, што би увелико могло да одреди будућност Српске“.

(Извор: www.nspm.rs/hronika/ana-filimonova-izbor-putina-za-predsednika-rusije-mogao-bi-da-bude-sudbonosan-za-rs.html)

Из ове вести „читамо“ не само за коју се страну Руска Федерација опредељује у сукобу о којем је овде реч, већ и оно што сматрамо основним проблемом, а то је место западних политичких актера, пре свих САД и ЕУ (посебно неких чланица ове наднационалне организације). Овде до изражаја долази Дарендорфов став о идеолошком замагљивању сукоба, које не само да смањује могућност насилног поступања, него га повећава.

Наиме, САД и ЕУ од почетка сукоба желе себе да представе као актере који немају посебне интересе у БиХ, него следе „општечовечанске“, „цивилизацијске“, „хуманитарне“, „демократске“ и сличне циљеве, делујући искључиво из алтруистичких мотива. Користећи чињеницу да контролишу огроман део медијског простора,⁶ САД и ЕУ непрестано намећу слику о себи као о „праведном и неутралном“ посреднику у сукобу у БиХ, чији је једини интерес успостављање мира и друштвени просперитет.

Понекад заглашујућа медијска халабука и прави „информациони пресинг“ имају у ствари за циљ да замагле елементарну чињеницу да су западне земље, посебно САД и поједине чланице ЕУ, од само почетка сукоба у БиХ (рачунајући и онај насилни, ратни) сасвим јасно одређени за једну од страна, те их због тога треба сматрати актером у сукобу.

Не може бити никаквог спора око чињенице да су САД и поједине чланице ЕУ током ратних сукоба у БиХ (1992-1995) иступале, на више различитих начина, као савезник муслиманско-хрватске стране, користећи различите врсте ресурса којим располажу. У политичко-дипломатској сфери, захтеване су и наметане оштре (политичке, економске, научне, спортске, итд) санкције српској страни, укључујући и њене савезнике, док су санкције муслиманско-хрватској страни биле свођене на забрану наоружавања, да би затим и те биле кршене; у сфери информација, вођен је жесток пропагандни рат од стране западних медија, у којем је српска страна сатанизована и приказивана као искључиви кривац за сам рат и низ ратних злочина, док је друга страна проглашавана ненаоружаном и невином жртвом; коначно,

⁶ Чак 90% међународних вести које објављује светска штампа долази од само четири велике западне агенције: Јунајтед Прес Интернешенел (UPI), Асошијетед Прес (AP), Ројтер (Reuter) и Ажанс Франс Прес (AFP). Овове треба додати велике медијске компаније Мердока, Тајм Ворнер и CNN, као и то да САД доминирају на међународном филмском тржишту (Гавриловић, 2006: 38, 234).

када све то није било довољно, против српске стране Запад је употребио и војну силу (након што је њоме претходних година готово непрекидно претио), правдајући укључивање у рат „цивилизацијским“ и „хуманитарним“ разлозима.⁷

Након окончања ратних сукоба, САД и неке од чланица ЕУ настављају притисак на Републику Српску, са јасним настојањем да се политичка моћ ентитета ограничи и БиХ централизује, а што је политика коју води, пре свих, бошњачка страна. То траје до дан-данас, па смо пре само неки дан (14. март 2012) могли прочитати и овакву вест агенције *Бета*:

„Европски парламент у Стразбуру усвојио је резолуцију којом се власти у политичари у Босни и Херцеговини позивају да неодложно наставе европске реформе, реше битна буџетска питања и кључним уставним променама (нагласио С.Ш.) отворе пут за приближавање те земље Европској унији (...) Филе (европски комесар за пр оширење – напомена С.Ш.) је поручио да „Босна и Херцеговина у Европску унију може ући само као једна држава“ (нагласио С.Ш.) и предочио да се тамошња „политичка вођства морају уздржати од потеза који нарушавају ауторитет државе.“

(Извор: www.nspm.rs/hronika/stafan-file-bih-u-eu-moze-uci-samo-kao-jedna-drzava.html)

Због чега САД и поједине чланице ЕУ тако упорно избегавају да признају своје ангажовање на једној од страна у основном сукобу у БиХ? У овом контексту, главни разлог јесте то што ако сте страна у сукобу, не можете бити посредник (медијатор). Уколико једна од страна у сукобу успе да се прикаже као посредник, она тиме значајно повећава шансе да наметне своју вољу и сопствене интересе, јер их може приказати као „опште“, „компромисне“, „заједничке“, „једино рационалне“, „цивилизацијски једино оправдане“ и сл.⁸ Наравно, тиме се сукоб продужава и чак заоштрава, а не решава, јер се компромис у ствари ни не тражи, већ се настоји противник у потпуности поразити. При томе, расте и могућност да се у сукобу употребе средства принуде и да дође до провале насиља.

РЕАЛИСТИЧАН ИЛИ НЕРЕАЛИСТИЧАН СУКОБ?

Положај посредника може бити искоришћен и за то да се противничкој страни припише да је „нереалистична“ и да су њени захтеви „супротни основним цивилизацијским вредностима и здравој памети“. Тиме долазимо

7 Овакав образац деловања у сукобу од стране САД и неких чланица ЕУ данас можемо видети на примеру Сирије, где је последња фаза (војна интервенција) за сада доведена у питање због очигледне промене у односима моћи на светској сцени.

8 Готово идентичан проблем постоји и у преговорима који се воде између Владе Републике Србије и представника Албанаца са Косова и Метохије. Такође, не треба такође сметнути с ума да страна у сукобу положајем посредника задржава неку врсту монопола на „моралну чистоту“, што је важан елемент мита о изабраности који доминира на Западу (видјети опширније у: Шљукић, 2011).

до другог дела Дарендофове тврдње, а то је да је неопходан предуслов за решавање сукоба „признавање темељног права опоненту да заступа свој интерес“ (види горе). Ово подразумева одустајање од настојања да се захтеви противника у сукобу оспоре тако што ће се прогласити „ирационалним“, „простеклим из мржње“, „сулудим“ и сл.

Како бисмо у потпуности разумели Дарендорфову намеру и до краја схватили други предуслов решавања сукоба, морамо да се присетимо једног другог класика социолошке мисли у области друштвених сукоба, Луиса Козера, који је друштвене сукобе поделио на *реалистичне* и *нереалистичне*. Позивајући се на Георга Зимела, Козер објашњава да у сукобима условљеним сукобом интереса борба представља само једно од могућих средстава за постизање циља, тј. једну од функционалних алтернатива. Другим речима, ако циљ може бити постигнут другачијим средствима, а не сукобом, та ће средства бити примењена. У том случају говоримо о *реалистичним* сукобима. Међутим, ако до сукоба долази зато што једна или обе стране имају потребу за испољавањем агресивних нагона, тада сукоб престаје да буде средство и постаје циљ. Овде не постоји алтернатива сукобу, већ само алтернативни објекти на којима ће се испољити агресивност (Козер, 2007: 66-69).

Ово разликовање, наглашава Козер, посебно је важно како би се избегла грешка да се реалистични сукоби покушавају објаснити у оквирима „отпуштања тензија“, тј. као нереалистични. Сукоби у сфери међународних односа су првенствено реалистични сукоби моћи, интереса или вредности, док су нереалистични садржаји у њима условног карактера и имају појачавајућу улогу. Обично се претпоставља да је мржња узрок рата, али историја пружа мало доказа за то; шта више, обично бива обрнуто (Козер, 2007: 69-71).

Да протумачимо: ако се једној од страна (или обема, узајамно) приписује да се у сукобу налази због сопствене потреба да испољи агresiју, онда то истовремено значи да јој се негира рационалност поступања, да јој се негира да она уопште има некакве интересе које има право да брани. Та је страна тада означена као ирационална, као неко ко не разуме сопствени интерес, па неко други треба да му га објасни. Сукоб тада нема алтернативу, јер представља циљ по себи: са „лудацима“ нема рационалног разговора. Како да разговарате о компромису са неким ко се не понаша рационално, кога не сматрате за „пословно способног“, себи равног саговорника? По себи се разуме да је у тим околностима велика вероватноћа употребе насилних средстава како би се „неразумни“ противник „призвао памети“.

Зато је други предуслов решавања сукоба међусобно признање да „други“ (опонент, противник) има право да заступа свој интерес и да не делује из пуке мржње, зарад испољавања агресивности. Када се спор сведе на реалистичне оквире, сукоб добија алтернативу и може бити решен и мирним путем.

У сукобу у БиХ који смо назвали „основним“ управо се реалистичност оспорава српској и приписује искључиво другој страни, посебно САД и неким земљама ЕУ које можемо сматрати актерима сукоба. Упорно се покушава да се Републици Српској негира и само право на постојање, а свакако право на заступање својих интереса. У том смислу индикативна је недавна изјава британског дипломате Јана Клифа у Приштини (вест агенције *Бета*, 13. март 2012):

„Клиф је оценио да ће се питање севера (мисли се на север српске покрајине Косова и Метохије – напомена С.Ш) наћи на преговарачком столу, али је поручио да на Косову неће бити још једне Републике Српке, односно да се грешка из БиХ неће поновити и на Косову.“

(Извор: www.nspm.rs/hronika/jan-klif-eu-protiv-lokalnih-izbora-srbije-na-kosovu.html)

Изјава једног дипломате не може се сматрати приватном, већ искључиво званичном изјавом, што практично значи да Клиф износи став своје (британске) владе. Владу Уједињеног краљевства Велике Британије и Северне Ирске свакако треба сврстати међу актере основног сукоба у БиХ, а како је реч о влади која најтешње координира своје спољнополитичке активности са владом САД, могли бисмо тврдити да Јан Клиф преноси и гледиште владе САД. Ако је за споменуте владе Република Српска „грешка“, чак тако озбиљна да се „не сме поновити“, онда то значи да свог противника не само да не сматрају рационалним актером, већ му негирају и право на постојање. Евентуално „исправљање грешке“ заправо би значило укидање Републике Српке.

Негирањем права на постојање и заступање сопствених интереса Републици Српској, друга страна у сукобу негира реалистичност основног сукоба у БиХ, што нипошто не води решењу овог сукоба, него управо супротно, његовом продужавању и заоштравању.

Из горње расправе закључујемо да су неопходни предуслови решења основног сукоба у БиХ: прво, јасно признање да сукоб постоји и идентификација актера сукоба и друго, признање сукоба као реалистичног, тј. међусобно признање да противник има право да заступа сопствене интересе. Другачије речено, мора се знати ко са ким разговара и обе се стране, међусобно, морају третирали као рационалне. Тек када се разјасни ко је са ким у сукобу и када се сукоб сведе на реалистичне елементе, могуће је очекивати да он добије алтернативу у мирном разрешењу. Докле год се страна у сукобу настоји представити као посредник и докле год се једна од страна третира као „ирационална“, сукоб ће се наставити. Залагање за мир и мирно разрешење спора није спојиво са настојањима која су супротна испуњавању двају најважнијих предуслова решења сукоба. При томе, наглашавамо да је реч о неопходним, али не и довољним условима. Ови други пак могу бити испуњени тек на темељу оних првих.

ЛИТЕРАТУРА

1. Гавриловић, Дарко (2006), *Удари судбине*, Stylos, Нови Сад.
2. Dahrendorf, Ralf (1959), *Class and Class Conflict in Industrial Society*, London, Routledge and Kegan Paul Ltd.
3. Козер, Луис (2007), *Функције друштвеног сукоба*, Нови Сад, Mediterran Publishing.
4. Шљукић, Срђан (2011), *Мит као судбина*, Сремски Карловци, Каирос.

ДВОСТРУКИ АРШИНИ МЕЂУНАРОДНЕ ЗАЈЕДНИЦЕ – КЉУЧНИ УЗРОК РАТА ПРОТИВ ЈУГОСЛАВИЈЕ И НЕСТАБИЛНОСТИ НА НЕКАДАШЊЕМ ЈУГОСЛОВЕНСКОМ ПРОСТОРУ¹

Прегледни рад

УДК 335.426:323(497.1)

проф. др Урош В. Шуваковић²
Универзитет у Приштини, Филозофски факултет
са привременим седиштем у Косовској Митровици
Катедра за социологију
Косовска Митровица (Република Србија)

Апстракт: У раду се врши хронолошка анализа процеса разбијања Југославије. Кроз истраживање унутрашњих и спољних фактора који су утицали на овај процес, долази се до закључка да је спољни фактор несумњиво био тај који је у коначном издејствовао разбијање некадашње заједничке државе, вештом манипулацијом сецесионистички опредељених националиста, и произвео серију ратова на бившем југословенском простору – од Словеније 1992, преко Хрватске, Босне и Херцеговине и Косова и Метохије до Македоније 2001. године – који се могу посматрати као фазе истог рата – оног за разбијање Југославије. Овај процес још није довршен и наставља се кроз територијално разбијање Србије и покушај потпуне интеграције Републике Српске у Босну и Херцеговину, при чему је страни фактор у лику тзв. међународне заједнице доследан у својој недоследности, оспоравањем Србима истих оних права која су призната свим некадашњим југословенским народима, па чак и која се од тог дела међународне заједнице признају и албанској националној мањини на Косову и Метохији.

¹ Рад је резултат истраживања у оквиру научно-истраживачког пројекта ИИИИ 47023 Косово и Метохија између националног идентитета и евроинтеграција, који финансира Министарство просвете и науке Републике Србије

² uros-s@eunet.rs

Кључне речи: разбијање Југославије, двоструки аршини међународне заједнице, Босна и Херцеговина, Република Српска, Србија, Косово и Метохија.

Abstract: *A chronological analysis of the process of breakup of Yugoslavia is coarsely performed in the paper. Through investigation of internal and external factors that influenced this process, the conclusion is that external factor was undoubtedly the one that finally lead to the breakup of the former joint state by skillful manipulation of secessionist nationalists, and produced a series of wars in the area of the former Yugoslavia – from Slovenia in 1992, through Croatia, Bosnia and Herzegovina (B&H) and Kosovo and Metohija to Macedonia in 2001 – wars that can be observed as the phases of the same war – the war which broke up Yugoslavia. This process has not been finished yet and it continues through the territorial breakup of Serbia and an attempt of complete integration of the Republic of Srpska into B&H, while the foreign factor in the form of the so-called international community is consistent in its inconsistency, by disputing the same rights to the Serbs as the rights that have already been recognized to all former Yugoslav nations, even those rights recognized from that part of the international community to Albanian national minority at Kosovo and Metohija.*

Key words: *breakup of Yugoslavia, double standards of the international community, Bosnia and Herzegovina, Republic of Srpska, Serbia, Kosovo and Metohija.*

Распад Југославије је можда најлажније представљен низ значајних догађаја током последњих двадесет година

Едвард С. Херман и Дејвид Питерсон³

Најпоучнији пример ових процеса је процес који се води против босанских Срба, као да су они једини кривци у грађанском рату у Југославији, док су они баш ти који су највише пропатили, они су народ који је упознао највише трагедија у својој даљој и ближој историји, и чије јунаштво, осећај части, једва да изгледају овоземаљски. Зашто су одабрани Срби, зашто су им натоварени сви греси, зашто су оптужени за најнеопростивије ужасе, иако су они мање тога урадили него други и, ако им се догодило да буду мало жешћи, то је пре било из потребе за очувањем или легитимне одбране него из перверзности.

Академик Жан Дитур⁴

Југославија је, са мање-више непромењеном територијом, као монархија или република, унитарна држава или социјалистичка федерација, постоја-

³ Едвард С. Херман, Дејвид Питерсон, *Политика геноцида*, Весна Инфо, Београд, 2010, стр. 51

⁴ Жан Дитур, *Срамота врлине*, Београд, БМГ, 1999, стр. 20. Цитирани део представља приступну беседу академика Дитура Француској академији наука на њеној Отвореној седници од 5. децембра 1996, под називом „Беседа о врлини“.

ла нешто мање од 74 године (1918-1992), а са суженом територијом још 14 година (1992-2006). Настала је у процесу ослобођења јужних Словена од окупаторских власти Аустро-Угарске и отоманске империје, уједињавањем на основама идеје о заједничком језику и словенском пореклу, у тренутку када је Краљевина Србија на страни савезника –победника у I светском рату, док су други јужнословенски народи (Словенци и Хрвати) учествовали у рату на страни поражене Аустро-Угарске чији су били поданици⁵. До њеног настанка долази тако што словенски народи поробљени од стране Аустро-Угарске стварају Државу Словенаца, Хрвата и Срба, која постоји мало дуже од месец дана и коју је признала једини Краљевина Србија, и која се потом присаједињује Краљевини Србији, признатој још на Берлинском конгресу 1878, те настаје 1. децембра 1918. нова држава – Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца (СХС). Претходно је Велика народна скупштина народа Баната, Бачке и Барање у Новом Саду одлучила о прикључењу ових територија Краљевини Србији, исто су учинили и Сремци на Скупштини у Руми, а Подгоричка скупштина донела одлуку о уједињену Краљевине Црне Горе и Краљевине Србије. У Босни и Херцеговини су одлуку о уједињену са Краљевином Србијом донела 42 од 54 среза, без обзира на то каква ће бити одлука Народног вијећа Државе Словенаца, Хрвата и Срба⁶. Академик Попов наглашава како „озбиљна научна истраживања, као и сама изворна грађа, показују да су све ове одлуке биле пре свега израз суверене воље српског народа Војводине, Црне Горе и Босне и Херцеговине, а не присуства српских трупа и политичких манипулација Београда“⁷. Још као резултат Балканских ратова подручја Македоније, Космета и Новопазарског санџака припојена су Краљевини Србији.

Краљевина СХС је унитарна држава, која 1929. мења име у Краљевина Југославија, у складу са идеологијом краља Александра о интегралном југословенству. Унутрашња организација земље никада није почивала на националном начелу, већ напротив на идеји о „три племена истог народа“. Бановине, као територијално-организационе јединице, такође нису биле основане на националном, већ на географском принципу и носиле су називе

-
- 5 То је и био један од разлога што је доцнији идеолог југословенских комуниста, Едвард Кардељ (Сперанс), доживљавао Југославију само као „пролазну станицу словеначке државности“. Видјети: Едвард Кардељ (Сперанс), *Razvoj slovenskega narodnega vprašanja*, Наша заљобља, Љубљана, 1939, посебно стр. 205 и даље које се односе на национално питање. „Написао ју је на темељима Коминтерниних ставова да Југославију као версајску творевину треба срушити и створити мале националне државе“, закључује Радош Смиљковић, „Уставно-правно реинтегрисање Србије: политичко-социолошки аспекти“, *Косово и Метохија у цивилизацијским токовима* (гл. и одг. ур. Драги Маликовић), књ. 4 „Социологија и друге друштвене науке“ (ур. Урош Шуваковић, Филозофски факултет Универзитета у Приштини, Косовска Митровица, 2010, стр. 771).
 - 6 Бранислав Глигоријевић, *Краљ Александар Карађорђевић*, књ. 1 „У ратовима за национално ослобођење“, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 2002, стр. 432.
 - 7 Чедомир Попов, *Велика Србија: стварност и мит*, Издавачка књижарница Зорана Стојановића, Сремски Карловци – Нови Сад, 2007, стр. 179.

географских појмова. Изузетак је направљен 1939. споразумом Цветковић-Мачек којим је створена Бановина Хрватска.

Федерално устројство наступа са настанком друге југословенске државе, о чему је одлука донета већ на II заседању АВНОЈ-а у Јајцу новембра 1943. године⁸. По окончању рата, ово начело уграђено је у Устав ФНРЈ, донет 31. јануара 1946. године. „На основу њега, народне републике су током децембра 1946. и јануара 1947. године донеле своје, републичке уставе. Две аутономне јединице, Аутономна покрајина Војводина и Аутономна област Косово и Метохија, донеле су током маја 1948. своје статуте, које је Скупштина НР Србије потврдила октобра 1948“⁹. Овде треба уочити три чињенице, веома важне са аспекта теме о којој пишемо: 1. сви уставни народних република морали су бити усклађени са Уставом ФНРЈ, тј. из њега су извирали, а то говори у прилог тези да је носилац суверености била Југославија, а не њене републике; 2. већ 1946. једино унутар Народне републике Србије постоје аутономије, али неједнаких овлашћена – Војводина има статус „аутономне покрајине“, а Косово и Метохија нижи, статус „аутономне области“ (асиметрична аутономија); 3. највиши правни акти аутономија унутар Србије су статуте који морају бити усклађени са Уставом НР Србије и које потврђује Скупштина НР Србије. Према томе, у мери у којој је сувереност са Југославије пренета на народне републике, у тој мери је она пренета и на Србију, док аутономије уопште не располажу сувереношћу, већ овлашћењима која проистичу из уставног положаја сваке од њих у односу на Србију. Уставни развитак социјалистичке Југославије ишао је у правцу њеног конфедерализовања¹⁰ и растакања српског националног бића. Осим што је одмах после рата дошло до стварања две нове нације – македонске и црногорске, које су до тада биле елемент српског етничитета, 70-их година, у току припрема за извођење пописа 1971. појављују се и „Муслимани – у смислу народности“¹¹, да би им Устав од 1974. дао статус – народа, иако најозбиљнији историчари, који су се бавили проучавањем етничких питања на Балкану, укључујући и оне изразито југословенске и комунистичке оријентације, указују на њихову „етничку повезаност са Србима и Хрватима“¹². Србија је, одмах после рата, територијално „скраћена“ за Македонију, у складу са тада владајућим виђењем решења националног питања, Барања је припојена Хрватској, итд. За разлику од Србије, друге републике су имале незнатне територијалне губитке, а углавном територијална проширења (нпр. Хрватска је проширена за читаву Далмацију и Истру). „Под Уставом од 1974. републике су систематски биле припремане, економски, политички и војно за чин који ће у

8 Јован Ђорђевић, *Политички систем*, Савремена администрација, Београд, 1988, стр. 491.

9 Ратко Марковић, *Уставно право и политичке институције*, ИП Јустинијан, Београд, 2003, стр. 160.

10 Са уставно-правног аспекта, Југославија је према уставу из 1974. више била конфедерација, него федерација, како је из назива произишало.

11 Перо Симић, „Немојмо се шалити“, фељтон, *Вечерње новости*, Београд, 6-15. фебруар 2004.

12 Видјети: Богумил Храбак, *Цемијет: организација муслимана Македоније, Косова, Метохије и Санџака 1919-1928*, издање аутора, Београд, 2003, стр. 143

погодном моменту уследити – за отцепљење од Југославије. Већ пред крај свог важења тај устав довео је до велике напетости и заоштрениости у међунационалним односима, тако да је претња експлозијом постала већ сасвим реална¹³ 14. Готово истоветно констатује и Р. Смиљковић када каже да су „паралелно с тим [уставним, прим. У. Ш.] променама вршене политичке и психолошке припреме за коначно разбијање Југославије“¹⁵

Када је реч о Социјалистичкој Републици Хрватској, она је имала 2 конститутивна народа, наведена у свом уставу – Хрвате и Србе, док је Социјалистичка Република Босна и Херцеговина имала чак 3 конститутивна народа – Муслимане, Србе и Хрвате. Управо се најкрвавији грађански рат и водио на просторима ове две југословенске републике, због непризнавања једнаког, конститутивног права српском народу на самоопредељење, какво је право признато Хрватима у Хрватској, односно Муслиманима и Хрватима у Босни и Херцеговини. Ратко Марковић с правом указује да је „посебно право нације на самоопредељење било повређено у вишенационалној Босни и Херцеговини, у којој ниједна од републичким уставом одређених конститутивних нација није имала апсолутну већину“¹⁶. У погледу тумачења права на самоопредељење су нарочито значајне одлуке првог заседања ЗАВНОБиХ-а из Мркоњић Града 1943. године у којима се експлицира да његови већници „хоће да њихова земља, која није ни српска, ни хрватска ни муслиманска него и српска, и муслиманска и хрватска буде слободна и збратимљена Босна и Херцеговина, у којој ће бити осигурана пуна равноправност и једнакост свих Срба, Муслимана и Хрвата“¹⁷. Дакле, и у спровођењу принципа самоопредељења народа и, конкретно, у организовању референдума о независности БиХ морало се поћи од чињенице конститутивности сва три народа и нужности да се сваки од њих изјасни о том питању. Надгледавање читавог једног народа било је показатељ у ком правцу даље креће политика БиХ, каква судбина чека Србе и њој и они су морали да искористе легитимно право да заштите.

Са спољно-политичке тачке гледано, Југославија је била пројект великих сила-победница у I светском рату, чији је опстанак био у складу са интересима обе велесиле и после II светског рата. Несврстана Југославија, са сопственим путем, али у социјализам, самоуправљањем као моделом организације привреде који је ипак био нешто друго од етатистичког привредног модела, али и другачије од тржишне привреде, дакле – Југославија која је еквиливанцирана и у односу на политички Исток и у односу на политички Запад, била је згодно и корисно решење у Европи подељеној „гвозденим

13 Ратко Марковић, *Исто*, стр. 170

14 У вези са припремама република за економско осамостаљење и о разарању заједничког југословенског тржишта видјети Коста Михаиловић, *Регионална ставрност Југославије*, Економика, Београд, 1990.

15 Радош Смиљковић, *Исто*, стр. 763

16 Ратко Марковић, *Исто*, стр. 172

17 http://www.znaci.net/00001/145_3.pdf . Да иронија буде потпуна, 25. новембар 1943. се у Муслиманско-хрватској федерацији, другом ентитету БиХ, обележава као Дан државности БиХ.

завесом“. При том је њен развитак после II светског рата, упркос злочинима који су у њему почињени нарочито над српским народом, демонстрирао могућност изградње мултиетничког друштва на овим просторима. Са падом Берлинског зида, интереси великих се мењају. Од земље која је пожељна као „тампон зона“, СФРЈ постаје земља која мора нестати.

Данас се говори о томе да се Југославија распала. То је историјска лаж, која има за циљ да амнестира западне земље, пре свих Немачку, Аустрију, Америку и Ватикан, али и НАТО као њихову војну организацију, за почињени злочин против мира – злочин подстрекивања и изазивања рата против Југославије, рата за њено разбијање. За разлику од СССР-а који се распао потписивањем Беловешког споразума¹⁸, за разлику од ЧССР која се распала одлуком свог федералног парламента, Југославија је разбијена и то у крвавом рату¹⁹. Речи „распад“ и „разбити“, иако на око сличне, у српском језику имају сасвим различито значење, које овде наводимо према Речнику српскохрватског језика Матице српске.

Распад – „растављање на саставне делове, елементе, распадање, раслојавање; пропаст“²⁰.

Разбити – „1.а учинити да се што распрсне, разломити, сломити
б. повредити, раскрварити

2.а победити, поразити; довести у неред, изазвати расуло, онеспособити; пробити: ~ војску, ~ одбрану, ~ организацију, ~ обруч – Прва пролетерска је код Ратаја разбила Немце до ногу.

18 Споразум су потписали тадашњи лидери Белорусије Станислав Шускевич, Украјине Леонид Кравчук и Русије Борис Јељцин, обавестивши о томе прво америчког председника Џорџа Буша Старијег, а потом и још увек формалног председника СССР-а Михаила Горбачова. „Образложење“ да ове три совјетске социјалистичке републике „распусте“ СССР нађено је у чињеници да су га Белорусија, Украјина и Русија и установиле, те да су једино ове три ССР имале своје формалне представнике у ОУН мимо делегације СССР-а, иако су наравно увек поступале у складу са директивама МИД-а СССР-а.

19 Додуше када је реч о Савезној Републици Југославији, може се рећи да је она „трансформисана“, заправо укинута, по рецепту „Беловешког споразума“, који је тада назван „Београдским договором“. Наиме, 14. фебруара 2002. године склопљен је у Београду договор о укидању Савезне Републике Југославије и њеној трансформацији у Државну заједницу Србија и Црна Гора која је престала да постоји сецесијом Црне Горе. Мимо било какве демократске процедуре тај „договор“ су, у име Србије, потписали председник СРЈ др Војислав Коштуница, савезни вицепремијер др Мирољуб Лабус и републички премијер др Зоран Ђинђић, а у име Црне Горе њен председник Мило Ђукановић и премијер Филип Вујановић. Председник Савезне владе СРЈ, такође представник Црне Горе, Зоран Жижич није учествовао у потписивању „споразума“, као ни Милан Милутиновић, председник Републике Србије, који је, према још увек на функцији, био политички маргинализован од стране нових, ДОС-овских власти у Србији. „Сведок“ потписивања споразума био је високи представник Европске уније Хавијер Солана, који је само 3 године раније, у својству генералног секретара НАТО, издао наредбу за агресију на Југославију. Иако у групи потписника има и оних политичара који су потом агитовали против сецесије Црне Горе, остаје историјска чињеница да су и они, потезом пера у њиховој руци коју је можда повлачио неко други (нпр. „сведок“ Солана), учинили да Југославија престане да постоји.

20 Михаило Стевановић (ур), *Речник српскохрватског књижевног језика*, књ. 5, Матица српска, Нови Сад, 1973, стр. 421.

б. нарушити, поткопати, учинити неуједначеним, неправилним: ~ јединство, ~ слогу

в. разорити, уништити

з.а учинити да се што разиђе, растурити“.²¹

Према томе, „разбити“ је оптужујући глагол; он подразумева постојање објекта који неки други, активни субјект, разара, уништава. Зато је важно да се језички прецизно одредити шта се са Југославијом заиста догодило.

При свему овоме, разбијање Југославије још није завршено, иако је Југославија нестала и са политичке карте света и као именица²². Овде је немогуће не сетити се максиме *poten oten est*, али ни не уочити колико је у праву С. Аврамов када подсећа да је својевремено Гебелс издао налог својим најближим сарадницима, приликом Хитлеровог напада на Краљевину Југославију 1941, да име Југославија „мора све више да нестаје, а ми морамо говорити само о Србима, Хрватима и Словенцима“²³. Власти се у Немачкој мењају, режими пропадају, али геополитички циљеви остају, као и ирационална тежња за осветом због претрпљених пораза од Срба у оба светска рата. Дезинтеграциони процес се, међутим, наставља кроз разбијање Србије, при чему је Косово само „прва жртва“²⁴, а већ је сада јасно у најави отварање питања статуса Рашке области (тзв. Санџака), Аутномне покрајине Војводине, две већински албанске општине на југу централне Србије (Бујановац и Прешево), Румунија поставља питање статуса Влаха, Бугарска „брине“ за припаднике своје националне мањине у Србији итд. Из свега тога следи, да ће ехо разбијања Југославије још задуго одзвањати у Србији.

Када је о Босни и Херцеговини реч, као и током читаве југословенске кризе започете крајем 80-их година прошлог века, основни је проблем у двоструким стандардима које примењују земље Запада које воле себе да називају „међународном заједницом“²⁵. Ти двоструки аршини су и проузроковали рат у некадашњој СР Босни и Херцеговини, а они су и данас доминантан фактор дестабилизације дејтонске БиХ.

Несумњиво је било да су босански Хрвати своју судбину везивали за Хрватску и тамошњу, националистичку, партију на власти – Хрватску демократску заједницу (ХДЗ) Фрање Туђмана, која је имала свој огранак и у Босни и Херцеговини. Њихов циљ није био само уједињење оног дела БиХ са Хрватском на коме Хрвати имају етничку већину, а још мање им је циљ била нека-

21 Исто, стр. 339.

22 Уместо Југославија и придева који се из ове именице могу извести, чак и у варијанти додавања префикса бивша, и.е или екс-, сада се користе појмови „земље југоисточне Европе“ (што је шири појам пошто укључује осим бивших југословенских република, без Словеније, и Бугарску, Грчку, Турску, Албанију, Молдавију и Румунију) или „земље западног Балкана“ (који се односи на бивше југословенске републике без Словеније, али укључује Албанију).

23 Смиља Аврамов, *Постхеројски рат Запада против Југославије*, ИДИ, Ветерник, 1997, стр. 189.

24 Слободан Милошевић, *Прилог историји XX века*, Трећи миленијум, Београд, 2008, стр. 268.

25 Под појмом „међународна заједница“ се, обично, редукционистички, обухватају ЕУ, САД и организације које они подржавају.

ква „независна Босна и Херцеговина“ у којој чак немају ни сопствени ентитет, већ су гурнути, опет одлуком Америке, у „Муслиманско-Хрватску федерацију“. Њихов је циљ био стварање „Хрватске у природним границама“, што је значило практично у границама немачког сателита, тзв. „Независне Државе Хрватске“. Дакле, читава БиХ у саставу Хрватске. Стога и не чуди то што је Туђманова власт наоружавала Хрвате из БиХ током рата у овој републици, организујући паравојне формације које је на почетку југословенске кризе стварала и у самој Хрватској, правећи тако прву партијску милицију у Европи после II светског рата. Но, нису се задржали само на томе већ су одмах на почетку рата „регуларне“ снаге Војске Хрватске отворено ратовале на подручју Босне и Херцеговине, пред којом чињеницом је „међународна заједница“ ћутала све време рата²⁶ иако је за њу добро знала, а коначно била „обавештена“ и од стране југословенске делегације кроз излагање председника Д. Ђосића на Међународној конференцији о Југославији у Лондону, 26. августа 1992²⁷. На концу, Војска Хрватске је све до октобра 1995. године агресивно учествовала у ратним дејствима у БиХ, чак и са планом да заузме и саму Бања Луку што је спречено. Према томе, у рату у БиХ страна у сукобу нису били само босански Хрвати, већ и Република Хрватска, што „међународна заједница“ никада није хтела да призна. И не само да није хтела да призна, већ је омогућавала учешће регуларних трупа Републике Хрватске у рату, наоружавање Хрвата у БиХ и поред уведеног ембарга ОУН, а све то време оптужујући Србију и СРЈ за „помагање“ Србима у Босни! Као да су Хрватској босански Хрвати ближи него Србији босански Срби. Но, и поред тога, након повлачења ЈНА из БиХ, трупе СРЈ никада нису учествовале у рату у БиХ, а СРЈ је чак, у настојању да се постигне мир и да са себе скине одговорност за догађаје на које не може у пуној мери да утиче, завела и санкције Републици Српској, што од стране народа с обе стране Дрине никада није било могуће да се разуме.

Муслимани су имали јасан план – стварање исламске државе у срцу Европе. Тај њихов план је сасим експлицитно изложен у „Исламској декларацији“ Алије Изетбеговића²⁸, председника Странке демократске акције (СДА) који је због тог фундаменталистичког текста робијао још током Титове Југославије. У њему се јасно каже да је муслиманима немогућ суживот са другим народима. Према томе, није могло бити никакве сумње да ће се аутор оваквог концепта ислама одрећи својих идеја баш онда када дође у прилику да их оствари – када освоји власт. Проблем је у томе што је он на Западу „постао познат као особа која се залагала за мултиетничку Босну и Херцеговину, што он ни на који начин није био“²⁹. Интереси разбијача Југославије налагали су да пропагандна машинерија на овај начин представи

26 Добрица Ђосић, *Босански рат*, Службени гласник, Београд, 2012, стр. 12.

27 Исто, стр. 20.

28 Алија Изетбеговић, *Исламска декларација – један програм исламизације Муслимана и муслиманских народа*, без издавача, без места, 1993.

29 Уле Бјерке, *Зашто? Пропаганда и лажи о ратовима на Балкану деведесетих година*, Прометеј. Нови Сад, Удружење Срба „Косово и Метохија“, Норвешка, 2011, стр. 29

Изетбеговића. Америка је имала свој конфликт са арапско-мислиманским светом на више фронтова, укључујући и безалтернативну подршку Израелу. Начин да покажу да нису у принципу против исламског света био је подршка Муслиманима у БиХ. Са своје стране, Муслимани су се читаве 1991. спремали за обрачун, формирајући тзв. „Патриотску лигу“, као партијску милицију СДА и наоружавајући је, и то нескривено. Изетбеговић је 27. фебруара 1991. у парламенту изјавио да би „жртвовао мир за суверену Босну и Херцеговину, али да за тај мир у Босни и Херцеговини...не би жртвовао суверенитет“³⁰ „Они су најпре одбацили споразум који је с Београдом постигао Адил Зулфикарпашић, и по коме би БиХ остала суверена република у оквиру Југославије. После тога су одбацили Лисабонски споразум којим би рат био избегнут и БиХ постала независна држава изван Југославије. Затим су прогласили мобилизацију и први напали“³¹. Ваља подвући да, заправо, нису Муслимани били ти који су одбацили Лисабонски споразум; њега су минирали Американци кроз савет Ворена Цимермана Изетбеговићу да повуче свој потпис са договора који је већ постигао португалски амбасадоре Жозе Кутиљеро. Муслиманско-хрватска коалиција против Срба изгласала је на Скупштини БиХ „Декларацију о реафирмацији суверености“ и покушала да одржи референдум о независности, који су Срби као народ бојкотовали, при том се организујући и стварајући Републику Српску. Неколико година касније шеф Цивилног сектора УНПРОФОР-а Седрик Тојнбери ће рећи да је била „заиста глупост правити референдум о тако важним питањима као што је држава, у коме једна страна не учествује и онда једноставно рећи да је резултат референдума 2:1“³². Мировни посредници лорд Карингтон и лорд Овен су такође осудили западне земље због преурањеног признавања БиХ, при чему је лорд Карингтон оптужио Немачку и њеног министра спољних послова Ханса Дитриха Геншера да носе одговорност јер су своју вољу наметнули Европској заједници³³. На директну одговорност Немачке указивао је и грчки председник Константин Караманлис почетком 1993. „БиХ је привремена творевина коју је Немачка створила; Немачка је разбила Југославију; Немачка диктира Европи политику“³⁴ Све ове изјаве, које су стизале са великим закашњењем, нису промениле чињеницу да је букнуо грађански и верски рат у срцу Европе, који ће однети приличан број жртава. Треба констатовати и то да је Изетбеговић успео да придобије Организацију исламске конференције, још пре избијања ратног конфликта, да подржи „исламску ствар“ у Босни. Отуда и не чуди издашна финансијско-материјална (у новцу и оружју) помоћ која се стизала из појединих арапских држава Муслиманима у БиХ, највише из Саудијске Арабије, али и

30 Исто, стр. 29.

31 Михаило Марковић, *Јуриш на небо*, књ. 2, Просвета, Београд, 2009, стр. 290.

32 Седрик Тојнбери, Интервју листу *Политика*, 5. фебруар 1994, стр. 3.

33 Лорд Карингтон у интервјуу за *Политику* 2. децембра 1993, стр 3, а лорд Овен за исти лист 12. јула 1994.

34 Према: Добрици Ћосићу, *Исто*, стр. 44.

учешће 5000 муцахедина у рату у Босни³⁵, од којих је велики број њих после рата добио и БиХ држављанство, што се и дан-данас открива као скандали по таблоидима. Тако се међу држављанима БиХ нашао и Осам бин Ладен, који је и лично на северу Албаније вршио терористичку обуку припадника Ал Каиде за деловање на Космету и у БиХ³⁶, а међу терористима који су учествовали у нападу на Куле близнакиње у Њујорку, чак их је петорица повезано са активностима у Босни и Херцеговини.³⁷

Што се Срба тиче, они су имали једноставну политику – тражили су за себе право на самоопредељење, исто оно право које је признато свим другим народима бивше Југославије. Додуше, како то у историји код Срба увек бива, они нису били унисоно за такву политику, али доминантно расположење народа с обе стране Дрине је било такво. То је значило да ако ти други народи желе да изађу из Југославије они то могу учинити, али не могу са собом водити и Србе, који желе да остану у Југославији, која је оптимално штитила њихов национални интерес. И, с друге стране, имајући историјско искуство из I и II светског рата, нису били спремни да поново буду жртве масовних злочина новостворених држава. Показало се, међутим, да је оваква позиција, иако логична и правична, била неодбрањива. Запад није хтео да допусти јединствену српску државу на Балкану.

Јасно је, према свему, да се може говорити о две врсте фактора који су утицали на разбијање Југославије и на изазивање рата у Босни и Херцеговини. Први су унутрашњи, и они су конститутивне природе, а пре свега леже у растакању самог ткива српске нације, укључујући и стварање Муслимана као нације и конфедерализовању СФРЈ уставним нормама из 1974. године. Друга врста фактора јесте међународни фактор. Према резултатима свих наших увида и истраживања процеса разбијања заједничке државе, инофактор је био одлучујући и приликом настанка прве и друге Југославије и приликом разбијања друге Југославије и приликом избијања грађанског рата и приликом постизања мировних решења. Сецесионистички национализми некадашњих југословенских народа – пре свих Словенаца, Хрвата и Муслимана – представљали су само оружје у рукама моћних сила, које су их инструментализовале како је одговарало њиховим геополитичким интересима, понекад директно и војно уплићући се у југословенски сукоб³⁸.

35 Уле Бјерке, *исто*, стр. 29. Ћосић, с позивом на Радована Караџића као извор, пише „да се у Босни, у Алијиној војсци, бори две до три хиљаде муцахедина из Ирана, Пакистана, Малезије и других исламских земаља“. Д. Ћосић, *исто*, стр. 44. Ипак, тај је податак у дневничким белешкама датумиран са 1. фебруар 1993, а будући да је рат окончан две и по године касније, укупна бројка је вероватно ближа оној коју износи Бјерке.

36 Овај обавештајни податак којим је располагао РДБ Србије председник Милошевић је доставио Ричарду Холбруку, али Американци тада нису имали интереса да спречавају исламски екстремизам, поготову не на Балкану. Тек су са терористичким нападом 11. септембра 2001. схватили стварну опасност.

37 Дарко Трифуновић, „Рат у БиХ и напад на Светски трговачки центар“, *Српска политичка мисао*, Институт за политичке студије, Београд, бр. 1-4/2004, стр. 229-242.

38 НАТО, предвођен Америком, је директно интервенисао у БиХ рату на страни Муслимана и то у више наврата. Најпре, кроз увођење зоне забрањеног лета што је било усмерено само

Иностранни фактор је на овим просторима имао јасан циљ: разбити Југославију на што више делова и никако не допустити настанак макар зачетака неке јединствене српске државности, али и угушити колико год је то могуће идеју о српском националном идентитету. Та идеја о гушењу идентитета потиче још од Бењамина Калаја, о стварању Босанаца, и „бошњачке нације“, само да би се спречио развој свести о српском идентитету у Босни. „Један од основних разлога зашто је БиХ нефункционална и неодржива држава, зашто је то држава без будућности, лежи у чињеници да је реч о политичкој заједници без идентитета, о држави која нема ни један заједнички датум. „Босанаца“ нема и стварање лажне и непостојеће „бошњачке нације“ није успело управо стога што је ту пре свега била реч о *процесу дезидентификације*. Срби у Републици Српској нису „Босанци“ и никада то неће бити“³⁹. Отуда толика доследност у недоследности Запада у погледу признавања права на самоопредељење свима, сем Србима. Ипак, и поред изразито неповољних околности, српски народ је успео, макар делимично, да заштити своје интересе у Босни и Херцеговини кроз стварање Републике Српске „а та српска држава дефинитивно је и међународно призната стављањем свих неопходних потписа на дејтонски споразум у Паризу 14. децембра 1995. године“⁴⁰. То је, можда, и највећи успех укупног српског руководства тога доба с обе стране Дрине. За тај успех су и „платили“ одвођењем пред тзв. „хашки трибунал“, који суди читавом државном врху српских земаља за „злочин одбране српског народа“. Као што се може видети на примеру Слободана Милошевића и неколицине генерала којима се тамо „судило“, смрт је је редовито казна која стиже пре пресуде. Јер је за формалну пресуду потребно бар некакво правничко образложење.

Када се данас разматрају узроци сукоба у Босни и Херцеговини и утврди да они леже првенствено у интересима великих сила да овим подручјем господаре, да подручје Балкана буде њихов неоколонијални посед, онда је сасвим јасно и како је могуће превазићи конфликте на начин да се обезбеди трајан, стабилан и праведан мир. Рецепт за то је пре више од једног века формулисао лорд Актон у крилатици „Балкан – балканским народима“. У случају Босне и Херцеговине ово би значило најмање следеће: а) за почетак, укидање тзв. бонских овлашћења Високог представника за БиХ и, коначно, укидање ове функције неоколонијалног гувернера; б) повратак свих изворних дејтонских овлашћења два ентитета са нивоа заједнице на ентитете, изузев оних овлашћења којих су се ентитети потпуно добровољно одrekli;

против снага босанских Срба које су поседовале авијацију, преко обарања летилица Војске Републике Српске до бомбардовања српских положаја око Сарајева, од 30. августа до 14. септембра 1995. године, под изговором одговорности Срба за гранатирање пијаци Маркале два дана раније. НАТО је овакву активност спроводио и против снага Војске Републике Српске Крајине и, коначно, 1999. против Савезне Републике Југославије.

39 Богдана Кољевић, „Републике Српска – будућност националног идентитета“, *Српска политичка мисао*, Институт за политичке студије, Београд, бр. 1/2010, стр. 286.

40 Никола Кољевић, *Стварање Републике Српске: дневник 1993-1995*, књ. 2, Службени гласник, Београд, Службени гласник Републике Српске, Бања Лука, 2008, стр. 429.

в) омогућавање хрватском народу права на сопствени ентитет, уколико он то жели; г) у коначном, признавање свим конститутивним народима БиХ једнаког права на самоопредељење. Само на овим принципима, на принципима једнакости народа и немешања моћних сила у унутрашња питања БиХ, могуће је стабилизovati овај простор и омогућити му просперитет. У противном, он и даље остаје „буре барута“ које у сваком тренутку може да експлодира. И не само то – у данашњем стању ствари, очување јединствене БиХ је могуће искључиво уз присилу тзв. међународне заједнице. Дугорочно гледајући, такав притисак, усмерен првенствено на Републику Српску, је неодржив.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Аврамов, Смиља, *Постхеројски рат Запада против Југославије*, ИДИ, Ветерник, 1997.
2. Бјерке, Уле, *Зашто? Пропаганда и лажи о ратовима на Балкану деведесетих година*, Прометеј. Нови Сад, Удружење Срба „Косово и Метохија“, Норвешка, 2011.
3. Глигоријевић, Бранислав, *Краљ Александар Карађорђевић*, књ. 1 „У ратовима за национално ослобођење“, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 2002.
4. Дитур, Жан, *Срамота врлине*, БМГ, Београд, 1999.
5. Ђорђевић, Јован, *Политички систем*, Савремена администрација, Београд, 1988.
6. Изетбеговић, Алија, *Исламска декларација – један програм исламизације Муслимана и муслиманских народа*, без издавача, без места, 1993.
7. Кардељ, Едвард (Сперанс), *Razvoj slovenskega narodnega vprašanja*, Наша založba, Љубљана, 1939.
8. Кољевић, Богдана, „Републике Српска – будућност националног идентитета“, *Српска политичка мисао*, Институт за политичке студије, Београд, бр. 1/2010
9. Кољевић, Никола *Стварање Републике Српске: дневник 1993-1995*, књ. 2, Службени гласник, Београд, Службени гласник Републике Српске, Бања Лука, 2008.
10. Марковић, Ратко, *Уставно право и политичке институције*, ИП Јустинијан, Београд, 2003.
11. Марковић, Михаило, *Јуриш на небо*, књ. 2, Просвета, Београд, 2009.
12. Милошевић, Слободан, *Прилог историји XX века*, Трећи миленијум, Београд, 2008.
13. Михаиловић, Коста, *Регионална ставрност Југославије*, Економика, Београд, 1990.
14. Попов, Чедомир, *Велика Србија: стварност и мит*, Издавачка књижевница Зорана Стојановића, Сремски Карловци – Нови Сад, 2007.

15. Смиљковић, Радош, „Уставно-правно реинтегрисање Србије: политичко-социолошки аспекти“, *Косово и Метохија у цивилизацијским токовима* (гл. и одг. ур. Драги Маликовић), књ. 4 „Социологија и друге друштвене науке“ (ур. Урош Шуваковић, Филозофски факултет Универзитета у Приштини, Косовска Митровица, 2010)
16. Стевановић, Михаило (ур), *Речник српскохрватскога књижевног језика*, књ. 5, Матица српска, Нови Сад, 1973.
17. Трифуновић, Дарко, „Рат у БиХ и напад на Светски трговачки центар“, *Српска политичка мисао*, Институт за политичке студије, Београд, бр. 1-4/2004.
18. Ђосић, Добрица, *Босански рат*, Службени гласник, Београд, 2012.
19. Херман, Едвард С, Питерсон, Дејвид, *Политика геноцида*, Весна Инфо, Београд, 2010.
20. Храбак, Богумил, *Џемијет: организација муслимана Македоније, Косова, Метохије и Санџака1919-1928*, издање аутора, Београд, 2003.

ИЗВОРИ:

1. *Записник Првог засједања ЗАВНОБиХ-а*, http://www.znaci.net/00001/145_3.pdf
2. Карингтон, Питер, Интервју дат листу *Политика*, 2. децембар 1993.
3. Овен, Дејвид, Интервју дат листу *Политика*, 12. јул 1994.
4. Симић, Перо, „Немојмо се шалити“, фелџон, *Вечерње новости*, Београд, 6-15. фебруар 2004.
5. Тојнбери, Седрик, Интервју дат листу *Политика*, 5. фебруар 1994

КОНФЛИКТИ И СТРАТЕГИЈА РЈЕШАВАЊА КОНФЛИКАТА

Прегледни рад

УДК 316.6:159.922.2

проф. др Душко Вејновић
Европски дефендологија центар
Бања Лука

доц. др Миодраг Ромић
Факултет политичких наука
Бања Лука

Апстракт: У раду се сагледава појам и врсте конфликта. Посебна пажња посвећује се унутрашњим конфликтима и њиховом превазилажењу. Упозорава се на конфликт на релацији менаџер-радник. Први знаци конфликта најчешће су тензија, нелагодност, подозрење и врло често жеља да се сусрет са супротстављеном страном избјегне. Рјешавање конфликта представља значајан аспект пословне културе.

Кључне ријечи: конфликти, стратегија рјешавања, унутрашњи конфликти

Abstract: The paper deals with the term and forms of conflicts. Special attention is given to internal conflicts and the ways for overcoming them. The emphasis is put on the manager-employee relation. First signs of a conflict are tension, uneasiness, suspicion and very often the desire to avoid meeting the conflicting party. Conflict resolving represents an important aspect of business culture.

Key words: conflicts, resolving strategy, internal conflicts

ОПШТА РАЗМАТРАЊА

Конфликтологија је подручје социјалне психологије у коме постоји велики број различитих концепата, приступа, емпиријских налаза и још неистражених проблема тако да је тешко дати једну свеобухватну дефиницију

конфликта. Једна од дефиниција која се чини прикладном јесте дефиниција коју даје Р. Стагнер: „Конфликт је ситуација у којој два или више појединаца желе да остваре циљеве од којих се као остварљив опажа само један или други, али не и оба.“ Да бисмо могли добро да разумијемо шта је то конфликт неопходно је да направимо разлику између следећих појмова које конфликт у себе укључује:

1. конфликтне ситуације,
2. конфликти, ставови и опажања и
3. конфликтна понашања.

Конфликтна ситуација представља ситуацију у којој два или више друштвених ентитета опажају да имају међусобно неускладиве циљеве. Циљеви су свјесно жељени услови, исходи или коначна стања, која могу имати интринзичку вриједност, али могу носити и друге врсте користи. У реалности, најчешће су ситуације у којима стране у конфликту посједују не само један, већ читав низ жељених циљева од којих су неки главни и високо вредновани, неки су пожељни у мањој или већој мјери, а сви посједују одређени ред важности. „Чисте“ ситуације конфликта, или пак сарадње, су ријетке у реалном свијету. Ставови једне стране према другој и понашање усмјерено на циљеве зависе од тога у којој мјери конфликтни односи надвлађавају кооперативне и обрнуто. Постоје ситуације у којима стране у конфликту циљеве опажају међусобно неускладивим, а да су у ствари њихова опажања погрешна.

Битна компонента конфликта јесу психичка стања која прате конфликтне ситуације и исходе конфликтног понашања. Ставови везани за конфликте су психолошка стања која често прате укљученост у конфликтну ситуацију. За конфликтне ставове чешће се претпоставља да настају из стреса изазваног укљученошћу у сукоб, него да су фактори који изазивају конфликте. Конфликтни ставови постају кључни у познијим фазама сукоба када је почетна ситуација измјењена и не изгледа више као довољан разлог за наставак сукоба. Они се могу дефинисати као уобичајени обрасци очекивања, емоционалних оријентација и опажања која прате учешће у конфликтној ситуацији.

Емоционалне оријентације могу укључивати осјећање бијеса, неповјерења, презира, страха и зависти. Когнитивни процеси могу укључивати стереотипизирање, одбијање да се прихвате информације које одступају од очекиваних, како би се задржала усклађена структура вјеровања о спољашњем свијету. Конфликтно понашање су акције које предузима једна страна у било којој ситуацији сукоба против супротстављене стране са циљем да противник одустане од својих циљева или их промијени. Акције не морају бити насилне да би се сврстале у конфликтно понашање, мада могу бити и такве. Конфликтно понашање може да обухвата пријетње казнама, понуде алтернативних олакшица, дискусију, убјеђивање, позивање на заједнички смисао и вриједности и друга ненасилна понашања, мада је пријетња бу-

дућим насиљем присутна у позадини уколико ненасилна рјешења не доведу до жељеног циља.

Први знаци конфликта најчешће су тензија, нелагодност, подозрење и врло често жеља да се сусрет са супротстављеном страном избјегне. Међутим, када до сусрета дође, долази до заостравања сукоба или ескалације која се одликује губитком повјерења у другу страну и преображавањем почетних порива за сукоб уз жељу да се побједи, а затим да се нанесе штета другој страни. Природни крај ескалације наступа онда када конфликт доспије у фазу у којој обе стране трпе више него што је потенцијална добит од побједе. У овој фази обе стране би се радо повукле, попустиле или чак одустале када би имале повјерења у другу страну.

ПОЈАМ И ВРСТЕ КОНФЛИКАТА

У свакој групи, поред кооперације и усклађивања активности, јавља се конкуренција и супротстављање, што доводи до конфликта. То значи да је поред веће или мање кохезивности за групе карактеристична мања или већа групна тензија (напетост). Уколико је тензија мања, група је сложена и успјешно функционише, а када тензија постане изразита и долази до неслагања и оштрих супротности међу члановима, ријеч је о конфликтима у групи..

Сматра се да конфликти у групи настају када чланови групе имају супротна схватања, циљеве, жеље, оцјене и ставове, а које настоје да реализују кроз активности групе, што доводи до незадовољења основних потреба чланова групе.

Постојање конфликта могуће је утврдити на основу неких показатеља, тј. *одређених облика понашања*:

- непрестана борба међу члановима за утицај на доношење одлука,
- одбијање приједлога које други чланови износе,
- критиковање изнијетих мишљења цјелокупне групне активности,
- непризнавање туђих заслуга за рјешење проблема,
- напрегнута и непријатна атмосфера у којој се јављају агресивност и непријатељство и
- избјегавање конфликта и заједничке акције.

Пракса је потврдила, а и теорије усагласиле да постоје разне врсте конфликта. Они се могу подијелити на основу два критерија:

- 1) Први критериј се односи на субјект конфликта (ко је носилац конфликта и између кога избија),
- 2) Други критериј се односи на садржај конфликта (у вези са чим или око чега конфликт настаје).

Према првом критерију (с обзиром на субјекат конфликта) разликују се сљедеће врсте конфликта:

- интрапсихички конфликти,
- интерперсонални конфликти који нису везани за групу,
- конфликти везани за групу и активности у групи и
- интергрупни конфликти.

Интрапсихички конфликти су конфликти унутар личности, који настају због сукоба мотива, циљева и могућих начина њиховог задовољења. Због таквих конфликта људи су у недоумици како да поступе. Неријешени унутрашњи конфликти често изазивају осјећање незадовољства и стрепње, значајно утичу на личност и њено понашање у породици и радној средини, доводећи до конфликта с другима, грешака и повреда при раду.

Интерперсонални конфликти су конфликти међу личностима. Они могу настати у оквиру група којима појединци који су у конфликту припадају, а могу постојати и према особама које припадају различитим групама. Њихови узроци су лична нетрпељивост, преосјетљивост, материјални интереси и сл., што такође утиче на успјех у обављању посла, комуникацију и сарадњу.

Конфликти везани за групу и активности у групи могу бити двојаки:

- конфликти везани за групу – конфликти само једне особе, настали услед њене групне припадности, тј. улоге у групи. Ова врста конфликта настаје када иста особа има двије улоге, које се тешко могу ускладити у одређеним ситуацијама. У таквом конфликту, нпр., пословођа је у произвољној групи, који мора да спроводи захтјеве управе, а желио би да заштити интересе радника. Често се сукобљава улога жене у радној групи и у породици. Конфликт у вези с улогом се јавља и када особа на одређеном положају нема за то адекватне способности.
- Конфликти везани за активност у групи – конфликти између два или више чланова групе, који су у вези с групним односима и процесима. Ови конфликти могу да се јаве у разним врстама група, па чак и у неформалним групама. То може бити сукоб за моћ, за престиж, за добијање веће користи подгрупне активности.

Интергрупни конфликти су конфликти међу групама различите врсте. То могу бити и конфликти међу државама и нацијама, тј. међудржавни и интернационални сукоби.

Према другом критерију (с обзиром на садржај конфликта) разликују се:

- конфликти интереса,
- конфликти вриједности и увјерења.

У конфликте интереса спадају:

- конфликти који се односе на контролу средстава која служе задовољењу разних потреба (нпр. борба међу појединцима и групама за

имовину, новац, простор и моћ). При томе, не постоји спремност да се средства дијеле, већ појединци или групе настоје да све присвоје за себе,

- конфликти који су у вези са положајима у односима у групи и организацији (нпр. надметање за утицај и моћ).

У конфликти вриједности и увјерења спадају:

- конфликти који се односе на разлике у преференцији и аверзији (на основу тога шта неко воли, а шта га одбија) – нпр. активности које воли једна страна или укуси које она има сметају другој страни,
- конфликти који се односе на разлике у вриједностима, тј. сукоб о томе којом основном вриједности је исправно да се руководи у поступцима (нпр. неки чланови групе сматрају да награђивање појединца треба да буде у потпуности према постигнутом доприносу за групу, а други да буде досљедно према принципу социјалне једнакости – значи подједнако свима),
- конфликти који се односе на различита увјерења, разлике у оцјени шта је важно, а шта неважно, шта је исправно, а шта неисправно.

Конфликт је најчешће праћен повећаним емотивним ангажовањем у виду непријатељства, страха, као и мноштва предрасуда искривљених опажања и ставова који утичу на то да стране у конфликту на потпуно различит начин опажају исту спољашњу „реалност“. Конфликти представљају ситуације које доводе до стварања високог нивоа стреса и који истовремено покрећу процесе „редуковања напетости“ код супротстављених страна.

Степен активирања процеса редуковања стреса зависи и од:

- степена психичке флексибилности појединца,
- интензитета конфликтне ситуације,
- конфликтног понашања противника и
- различитих социјалних фактора.

Основни процес који помаже појединцу укљученом у конфликт да редукује стрес јесте редуција сложености информација у конфликту, тако да средина у којој се конфликт одиграва представља уређен образац. Ово називамо склоношћу ка когнитивној конзистентности. Она у себе укључује три процеса:

- селективно опажање,
- селективно сјећање и
- групну идентификацију.

Када је ријеч о могућим расплетима конфликта постоје три случаја: победа/губитак, компромис или обострани губитак. Док сучељавање позиција омогућава побједу/губитак, компромис или обострани губитак, су-

чељавање потреба и интереса омогућава и обострани добитак, јер су оне много отвореније и за њихово задовољење постоји више путева.

Конфликт може бити:

- *организован* – одликује га висок морал, он се стварао путем позитивне акције на индивидуалној или групној основи и примјењује познате поступке у пракси,
- *неорганизован* – одликује га низак морал, има тенденцију да буде произвољан и личан, изражава се кроз стално незадовољство, непоштовање радног времена и недисциплину, изостајање с стренинга и слично.

Сами по себи, конфликти нису ни добри ни лоши, све дотле док не заузмемо одређени став у односу на њих. Стратегије за које се стране у сукобу одређују могу бити мање или више трајне. Већина људи испољава неке уобичајене, релативно досљедне стилове понашања у конфликтним ситуацијама, који настају у интеракцији појединца са породичном или широм социјалном средином која фаворизује одређене облике поступања у сукобима.

Рјешавање конфликта представља значајан аспект пословне културе. Познато је да психијатри не врше самоубиства. Основни разлог за то је њихово знање о психичким процесима, о конфликтима и њиховом рјешавању, а посебно о унутрашњим конфликтима. Прије но што кренемо рјешавати конфликте са другима требали бисмо знати баратати властитим унутрашњим конфликтима. Пословни човјек који треба да зна рјешавати конфликте прво сам мора знати структуру и природу конфликта, познавати инструменте за њихово препознавање, технике и методе за руковање њима, као и методе и поступке за савлађивање конфликта. Ако желимо мање конфликтно и демократско друштво, нужно је да дјецу од најмлађег узраста поучавамо како да поступају у конфликтним ситуацијама. Осим тога, ако у пословну комуникацију унесемо знање о рјешавању конфликта, јасно је да ћемо имати виши ниво пословне културе.

Овдје ће бити ријечи о врстама конфликта, о начину њиховог рјешавања као и мјерењу или дијагностицирању интензитета и врсте конфликта. Постоје бројне подјеле или класификације конфликта. Овдје ће послужити једна доста поједностављена подјела на:

- 1) унутрашњи конфликти,
- 2) конфликти на релацији менаџер–радник,
- 3) интерперсонални конфликти.

Сваки од ових конфликта има своју когнитивну, емоционалну и акциону димензију. У неким класификацијама су ове димензије помијешане са врстама конфликта, тако да имамо разуђену једну димензију, а друге двије запостављене. На примјер, конфликти на бази бијеса су доста истраживани и класификовани, али не треба заборавити да је бијес само једна од бројних

емоција, додуше једна од примарних, али ипак само једна. Свака од ових димензија ће у сљедећим поднасловима бити размотрена у односу на врсте конфликта. Наравно, у првом плану је пословна комуникација, учење и односи у школи и породици. Није могуће исцрпити све теоретске основе релевантне за разматрање овог феномена, зато је циљ дати само оне основе које могу послужити као увод у пословну комуникацију којом се рјешавају конфликти.

УНУТРАШЊИ КОНФЛИКТИ

Што су унутрашњи конфликти? Ради се о конфликтима које особа има сама са собом, било на когнитивном, емоционалном или физичко-акционом плану. Особа најчешће није свјесна ових конфликта. На примјер, менаџер анализира шта се десило на пословном састанку и закључује како није добро реаговао, како на неке примједбе није довољно дипломатски реаговао. То га љути и у мислима смишља довољно добре одговоре. С друге стране, у друштву не жели да буде доживљен као нетолерантан и преоштар у реакцијама. Када би знао у чему је конфликт, могао би одлучити шта му је прече, да буде схваћен као демократа или да реагује оштро и одлучно. Пошто није свјестан овог конфликта, одлуку ће идући пут донијети тренутно на лицу мјеста, од прилике до прилике. У том случају постоји велика шанса да га друштво доживи као непринципијелног или несталног, непредвидивог, као пословно некултурног.

Унутрашњи конфликти су у неким теоријама преувеличани.

Из Фројдове теорије произашла је теза да су конфликти база психолошких поремећаја. «Основа психолошких поремећаја јесу конфликти у личности. Неурозе и психозе, као и други поремећаји понашања резултат су конфликта. Разлика између нормалног и патолошког функционисања личности најчешће је у начину на који се задовољавају прохтјеви инстинкта.» (Фулгоси, 1981, стр. 57). Ова теза је дијелом тачна, али данас знамо да се она не може генерализовати, да су унутрашњи конфликти, уз негативни, основ и позитивног развоја и дјеловања личности.

Поставља се питање како класификовати унутрашње конфликте. За потребе овог рада сачинили смо неколико таквих класификација. Двије на основу Маријеве теорије потреба и трећу на основу слике о себи. Мари је 1938. године предложио пет критеријума за препознавање потреба: 1) конзистенција понашања, 2) образац или врста активности, 3) селективна перцепција и селективна реактивност. 4) изражавање одређених осјећаја и 5) манифестација задовољства.

Изведена из ових критеријума класификација конфликта би изгледала овако:

- 1) *Конфликт конзистенције и самоодрицања* се односи на понашање појединца у коме, остварујући активност у којој успијева или којој

истрајава у односу на потребу да се бави другим споредним или неважним активностима, жртвује ове друге. На примјер, спортиста који је врло успјешан жртвује игру или излет са пријатељима како би преко викенда све вријеме посветио тренингу.

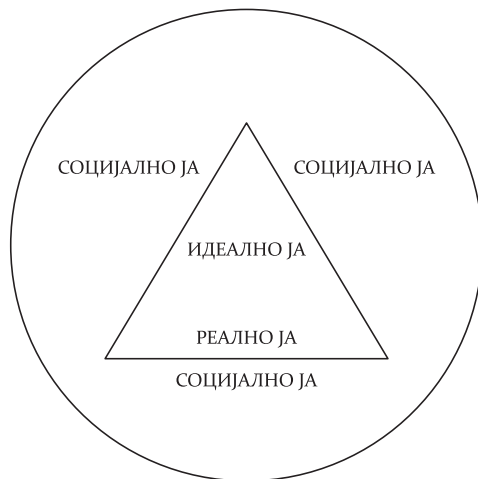
- 2) *Конфликт једнообразности и свестраности* настаје као одраз монотоније бављења једном активношћу у односу на потребу појединца да се бави другим активностима за које има способности и потребе. Примјер таквог конфликта је професионални избор. Човјек изабере једно занимање и након три-четири године открије да то није оно што би желио да ради цијели живот, што га чини сретним. Унутрашњи конфликт једнообразности га прати цијели живот, јер више нема снаге ни могућности да се школује за друга занимања.
- 3) *Конфликт салијентности и богатства перцепције* се односи на истакнутост или салијентност једног аспекта перцепције на основу више чула и спознаја. На примјер, музичар који свијет доживљава као хармонију или дисхармонију звукова нема слуха за техничку уређеност свијета или социјалне и политичке односе. Резултат је несналажење у техници или избјегавање социјалних и политичких тема у разговору.
- 4) *Конфликт сучељених емоција* подразумева снажне емоције које прате одређене активности и латентно присуство супротних емоција. На примјер, адолесцент који се дрогира снажно тежи за екстазом коју доноси дрога, а ту екстазу прати осјећај срама и грижња савјести.
- 5) *Конфликт изражених и потиснутих емоција* се односи на склоност појединаца да неке емоције потисну а друге искажу бурно или наглашено.

Ова класификација може послужити за тумачење конфликта у сфери поремећаја личности, али слабо за понашање нормалних. За тумачење конфликта у понашању нормалних боље ће послужити једна другачија класификација. Из Маријеве подјеле потреба могуће је извести још једну, упрошћену класификацију конфликта: 1) из потребе за постигнућем произилази конфликт успјех-неуспјех, 2) из потребе за припадањем и љубављу произилази конфликт прихваћености-одбачености и 3) из потребе за моћи произилази конфликт бити утицајан-бити безначајан. Ради се о унутрашњим конфликтима које носи сваки човјек у сусрету са реалношћу и окружењем.

Класификацију унутрашњих конфликта не можемо завршити а да се не позабавимо конфликтима у контексту слике о себи. Наиме, свака особа има своје виђење у различитим контекстима: у односу на друге (социјално ја), у односу на своје жеље (идеално ја) и у односу на оно што стварно мисли о себи (реално ја). Из слике о себи можемо извести три конфликта са којима се сусреће сваки човјек: 1) конфликте реалног и идеалног ја, 2) конфликте

реалног и социјалног ја и 3) конфликт идеалног и социјалног ја (видјети шему 1).

Шема 1: Слика о себи као основ конфликта

Конфликт реалног и идеалног ја настаје из тежње личности да оствари жељено или замишљено, да усаврши своје квалитете и својства. На примјер, младић који тренира кошарку зна да му је просјек од десет убацивања тројки између два и три поготка, то је реално, али жели да убације свих десет или барем осам до девет, идеално. Људи су склони да *идеално ја* подигну до недостижног нивоа, да створе несавладиви конфликт. На примјер, младић жели игради у НБА-лиги али има тјелесну ману која му то не дозвољава. Врло тежак и суптилан посао је помирити реално и идеално ја код такве особе. На примјер, могуће га усмјерити на проучавање кошарке, тако да постане експерт који може обављати дужност селектора или неки други посао који захтијева врхунска кошарка.

Конфликт реалног и социјалног ја настаје као жеља особе да се у друштву прикаже на други начин, на примјер у бољем свијетлу, у односу на стварно ја. *Реално ја* можемо сликовито приказати као неумивени и непочешљани. Дакле, скоро сви људи имају конфликт *реалног* у односу на *социјално ја*. *Социјално ја* је слика коју појединац жели да прикаже о себи у друштву, то је слика жељеног ја у датом окружењу. Ова слика има више својстава: припадање, статус, хијерархија, уважавање итд. Људи се облаче на одређени начин, купују аутомобиле и друга статусна обиљежја да би показали како припадају одређеном слоју, да демонстрирају своје *социјално ја*. *Реално ја* остаје без тог перја, без тих статусних обиљежја. Понекад се људи толико унесу у присвајање свога социјалног идентитета да се неугодно осјећају сами са собом. На примјер, један колега је рекао да се осјећа неугодно без кравате,

да се осјећа као да је без одјеће. Потпуно смо га разумели и упутили да прочути радове који третирају питање слике о себи.

Конфликт идеалног и социјалног ја има виртуелну димензију ако га посматрамо одвојено од реалног ја. Овај конфликт настаје када се у социјалном окружењу угрози слика особе о *идеалном ја* и обрнуто, када се *социјално ја* угрози у односу на *идеално ја*. Конкретно, група на послу лако наслути да њихов колега има високе аспирације и, забаве ради или из неког другог разлога, кажу му како то никада неће остварити и нека се не заноси. Угрожено *идеално ја* сада може изазвати бурну реакцију појединца и конфликт на социјалном плану. Пројекција *идеалног у социјалног ја* може бити директна и индиректна, отворена и прикривена. Једна особа ће жељети да своје *идеално ја* одмах прикаже другима, док ће друга прво тежити да оствари *идеално ја* а затим га приказати другима. Особа која тежи да *идеално ја* представи у социјалном окружењу прије његове реализације, сигурно ће имати израженији конфликт *идеалног и социјалног ја*.

Без обзира што је извор конфликта, слика о себи, привлачење и одбијање, потребе особе, структура личности или нешто друго, питање рјешавања унутрашњих конфликта долази у први план. Прије него што покушамо разријешити конфликт с другима, морамо умјети руковати нашим унутрашњим конфликтима, који могу да утичу и детерминишу цијелокупно наше понашање и процес мишљења. «Највећа препрека у превазилажењу унутрашњих конфликта је интерни дијалог, познатији као само-говор.» (Грант, 1997, стр. 22) Он настаје у тренуцима када нисмо у дијалогу с неким другим. То је тихи унутрашњи глас који се јавља након догађаја или ситуације. Овакав унутрашњи дијалог може водити ка продубљивању конфликта. Он, међутим, може водити ка разрјешењу конфликта и снажној мотивацији за рад.

ПРЕВАЗИЛАЖЕЊЕ УНУТРАШЊИХ КОНФЛИКАТА

Водић за превазилажење унутрашњих конфликта:

- 1) Препознај своје унутрашње конфликте.
- 2) Не одашиљај негативне сигнале, људи ће их препознати. Ти сигнали највише говоре о теби.
- 3) Не иди ка продубљивању конфликта, усмјери се ка разрјешењу:
 - пођи од себе,
 - редукуј тензију,
 - пронађи рјешење.
- 4) Вреднуј урађено и помози другима да ријеше своје конфликте.

Препознавање својих унутрашњих конфликта није лако ни једноставно зато што они у правилу дјелују подсвјесно. Поставља се питање како уз тај услов обучити људе да препознају властите конфликте. Умјесто само-дијагностике, која би водила ка препознавању свих врста властитих унутра-

шњих конфликта, људе је лакше и упутније научити да препознају властите оријентације према конфликтима. Четири су оријентације у првом плану:

- Конфронтирање,
- Разрјешење,
- Избјегавање,
- Толерисање.

Конфронтирање указује на склоност ка продубљивању конфликта, разрјешење указује на склоност ка активном разрјешавању конфликта, избјегавање на тенденцију особе да избјегне конфликт и његове посљедице, а толерисање на трпељивост, односно склоност особе да толерише конфликт.

Одашиљање негативних сигнала је својствено свим људима у одређеним ситуацијама. Стара латинска изрека «*Фабула де те наратур*» (Прича о теби) прича или у слободнијем преводу: Оно што изговориш, највише говори о теби) овдје буквално вриједи. Наиме, одашиљући негативне сигнале, људи упадају у зачарани круг да беру оно што су засијали. Плод негативних сигнала које особа одашиље се јавља у виду потцјењивања слике о себи. Када то знамо, јасно је да је суштинско питање пословне комуникације – како људе усмјерити на препознавање одашиљања негативних сигнала и како оријентисати на одашиљање позитивних сигнала.

С времена на вријеме човјек треба да застане и вреднује себе, да се запита какве сигнале одашиља у околину. Одашиљати позитивне сигнале не значи одашиљати оптимизам пошто-пото, одашиљати лажни оптимизам, него бити искрен према себи. Ту искреност човјек тешко оствари, чак и у самоговору или када говори сам себи. Једна од најгорих ствари које човјек може да уради себи јесте да сам себе лаже. Када у овом обраћању себи човјек дође у ситуацију да каже «Јадни, сироти ја» то је поуздан знак да је у озбиљној кризи јер се таквом сликом о себи не могу одашиљати позитивни сигнали. Самосажалење је симптом самопотцјењивања. Ако научимо да се запитамо: Какве сигнале одашиљам према другима, постигли смо огroman корак у рјешавању унутрашњих конфликта.

Разрјешење умјесто продубљивања конфликта настаје одлуком појединца. Може ли особа такву одлуку донијети? Може под условом да зна шта ради, да зна пред каквим се избором налази.

У основи конфликта су ставови, емоције и вриједности личности. Млади људи у адолесценцији често имају ставове који их воде директно у конфликт. Тинејџери улазе у свијет одраслих, имају потребу да тај свијет изгледа онако како би они жељели. Осим тога, сустиже их преузимање одговорности за себе и своју будућност. Желе да се отарасе ауторитета који намећу родитељи, наставници, медији и разни ауторитети. У таквом свијету не виде властиту перспективу. Пошто им свијет не одговара, није онакав каквог желе, они долазе у конфликт са њим. Тај конфликт може резултирати бијегом у дрогу, у делинквенцију или бијегом од стварности. Често се дешава да тинејџери желе конкретизовати општу неправду, да желе идентификовати

проблем. У тој конкретизацији најпогоднији су им они који су најближи, који су најконкретнији. То су родитељи, наставници и старији уопште. Један број људи се никада не ослободи овог начина понашања, остају заробљени конфликтном оријентацијом. Они често не умију поћи од себе.

Како поћи од себе? Људи су обично спремни да окриве друге, да узроке проблема траже изван себе. Када их усмјерите да размишљају о себи као дијелу читавог процеса, као извору конфликта, лако постају агресивни.

Када у конфликту полазимо од себе, прво што спонтано урадимо јесте да се запитамо како се осјећамо, како доживљавамо конфликт. Не питамо се да ли смо и колико лично узроковали такав однос. Поћи од себе у рјешавању конфликта, не значи ту и остати. Треба поћи од себе, али је циљ сагледати цјелокупни процес и запитати се како се осјећа, шта мисли и чини други, друга страна у конфликту. Када смо пошли од себе и констатовали своје емоције и ставове, сагледали потезе, треба да наставимо редукацијом тензије.

Редуковање тензије је посао који на први поглед припада психијатрима. То на срећу није тачно. Тај посао може обавити и на свој начин обавља свака особа, спонтано или систематски, зависи од претходне обуке. Најчешћи узроци тензије су емоције. У послу то су страх и бијес, узроковани ризиком. Осим тога, рећи ћемо да страх има и позитиван мотивациони учинак јер ће они који науче бити ослобођени страха. Али, знамо да то увијек и није тако. Морамо имати на уму да претрпљени страх има кумулативни ефекат, да нагомилани страх може резултирати провалом бијеса и губитком контроле. У трајнијем контексту, стални страх и тензија у бизнису резултирају негативним емоцијама. Пословни људи треба да науче да се носе са тим страховима и тензијама.

Пронаћи рјешење конфликта није лако за учеснике који нису у потпуности свјесни своје позиције у конфликту. Осим тога, особа која може да те разбјесни може да те контролише. Опсједнутост особом са којом си у конфликтну ситуацију одузима слободу акције, чини те зависним или везаним за конфликтну ситуацију и доводи у ситуацију да одашиљаш негативне сигнале. Претходно смо видјели шта значи одашиљање негативних сигнала. Да би човјек превазишао конфликт, потребно је да се опредјели за прави смјер акције у превазилажењу конфликта. Три су погрешна и један исправан смјер акције: 1) окривити другог, 2) окривити себе, 3) препознати моралисање, 4) препознати потребе и осјећања другог. Како видимо, исправан је само четврти смјер акције јер окривљивање себе или другог само продубљује конфликт. Чак ни моралисање не може помоћи јер само констатује грешку другог. Ако особа научи да препозна потребе и осјећања другог, можемо бити сигурни да је на путу да ријешити конфликт. Да ли ће рјешење бити у попуштању, компромису, налажењу начина да се задовоље потребе другог или нека лична сатисфакција, то зависи од ситуације и особа које су у конфликту. Бесконечно попуштање није увијек рјешење, понекад је пог-

решно. Понекад је другу страну у конфликту потребно придобити а не натјерати да те поштује.

Вредновање рјешавања конфликта и помоћ другима долази на крају успјешно ријешеног конфликта. Онај ко није ријешо властите конфликте тешко може помоћи другима да ријеше своје. Сам чин да је конфликт успјешно завршен испуњава задовољством особе које су биле у конфликту. Рјешење конфликта не треба схватити као побједу и пораз. Најбоље рјешење је када се обје стране у конфликту осјећају задовољне. У вредновању је важно истаћи најзначајнији допринос разрјешењу конфликта. Када учесника из улоге жртве преведемо у улогу актера и режисера конфликта, сигурно смо остварили највећи циљ пословне комуникације, имамо особу која може да се носи са својим конфликтима. Свој допринос у рјешавању конфликта особа може сагледати тек у фази вредновања. Када је способна да сагледа свој допринос у рјешавању властитих конфликта, особа може прећи на помоћ другима у рјешавању њихових конфликта.

КОНФЛИКТИ НА РЕЛАЦИЈИ МЕНАѢЕР-РАДНИК

Конфликти између менаѢера и радника представљају крупнији проблем него што је то теорија до сада проучила. Запитајмо се само колико је радних сати, профита сретних тренутака изгубљено због конфликта на радном мјесту или колико је времена потраћено због тога. Осим тога, питање колико је демотивације или штете остварено овим конфликтима дјелује алармантно, иако га је истраживачки готово немогуће у потпуности одговорити. Овдје се чини упутније позабавити узроцима ових конфликта и начинима њиховог рјешавања. Узроци су везани и за менаѢере и запослене, а и начине њиховог рјешавања треба да учи свака страна.

Табела: Десет узрока конфликта између менаѢера и радника

Везани за менаѢера	Везани за радника
1) Ауторитарност	1) Непослушност
2) Некомуникативност, затвореност	2) Неповјерење према менаѢеру
3) Дисциплиновање радника	3) Недисциплина
4) Нефер критицизам	4) Непреузимање одговорности
5) Девалвација улоге од стране радника	5) Потцјењивање од стране менаѢера
6) Привилеговање појединих радника	6) Антипатија према менаѢеру
7) Досадан, неинветиван менаѢер	7) Незаинтересованост за посао
8) Емоционална импулсивност	8) Преосјетљивост

9) Моралисање	9) Кршење моралних норми
10) Неповјерење према радницима	10) Неповјерење према менаџерима

У табели су наведени најчешћи узроци конфликта у пословној комуникацији. Сваки од десет узрока има низ рјешења. Овдје ћемо се позабавити неким од рјешења до којих може доћи сваки менаџер.

Ауторитарност тражи послушност, резултира непослушношћу или, у другом случају, послушношћу и покорношћу. Послушност и покорност као црте личности супротне су креативности. Ниједно друштво не може напредовати без креативних људи, без слободе мишљења, осјећања и дјеловања. Менаџер може бити и досадан и неинтересантан, може имати говорну ману, може лоше изгледати и још лошије се одијевати, све ће му то радници опростити ако знају да је он на њиховој страни, да жели да им помогне да ефикасније раде, да показује бригу за њихове проблеме. Чак и тежак програм и високе захтјеве у фирми радници ће прихватити уз таквог менаџера. Ради се, дакле, о менаџеру високе пословне културе.

Некомуникативност менаџера резултира неповјерењем радника, а неповјерење је сигуран пут у конфликт. Стара народна изрека «*Лијена ријеч и ѕвездена врата отвара*» у потпуности вриједи за однос између менаџера и радника. Овдје треба уважити три основне ствари:

- комуникацијом човјек утиче на друге људе,
- комуникација утиче на то да ли ће се неко укључити у активност и
- комуникацију можемо учити и поправљати.

Менаџер који свјесно или несвјесно ствара непробојни зид између себе и радника занемарује три неведене чињенице: смањује свој утицај на раднике, смањује укључивање радника у посао и не жели учити и поправљати властиту комуникацију. Такав приступ радници брзо препознају и са своје стране граде други зид спречавања комуницирања.

Дисциплиновање радника често резултира недисциплином или привидном дисциплином на послу. Менаџер оријентисан на дисциплиновање у први план поставља норме, преферише дисциплину, извршавање заповијести и слијепо поковавање нормама. Ако радник не савлада програмске захтјеве, он то приписује нераду и непоштивању обавеза. По схватању таквих менаџера обавезе радника су прописане и они их морају извршавати. Мотивисање радника, флексибилна примјена програма, усаглашавање циљева, доношење одлука и слични захтјеви за те менаџере немају велику важност јер ничим нису прописани. Ако би се определијелили за мотивисање, морали би напустити дисциплиновање, односно, свој већ уходани начин рада за који су увјерени да је ефикасан. Насупрот дисциплиновању стоји демократија и договорена дисциплина, свјесна и активна дисциплина остваривања заједнички договорених циљева. Како доносити одлуке, како договорити циљеве са радницима, како организовати посао на високим мотивационим полазиштима, то су питања која третира модерна пословна

култура. Јасно је да менаџер оријентисан на дисциплиновање има нижи ниво пословне културе у односу на менаџера оријентисаног на мотивацију.

Нефер критицизам резултира избјегавањем одговорности. Менаџер који оптужује раднике и сматра их искључивим кривцима за неефикасност посла, избјегава властиту одговорност. С друге стране, велика је вјероватност да такав менаџер није подијелио одговорност са радницима, да није савладао технике усаглашавања циљева. Када се ради о критици и анализи неуспјеха, менаџер би требао довести раднике у ситуацију да они сами изрекну критике и оцјене, да изведу закључке, у противном ће упасти у замку моралисања. Умјесто да оптужи било кога, менаџер би прво требао да се запита зашто се то десило и како, а затим како ствари поправити. Након одговора на ова питања, највјероватније неће бити значајно ко је крив. Осим тога, оптужујући другог унапријед осуђујемо себе.

Девалвација улоге менаџера од стране радника има директну везу са *потцијењивањем радника од стране менаџера*. Менаџер који уважава раднике и цијени њихов труд, који има разумијевање за њихове потребе сигурно неће тако лако доћи у ситуацију да буде девалвиран од стране радника. У супротном, може очекивати систематску и организовану акцију радника на плану његове девалвације. Осим тога, може очекивати подсвјесно или несвјесно дјеловање одбрамбених механизма који ће у главама запослених узвратити на потцијењивање од стране менаџера. Менаџер може бити девалвиран од стране радника без властите кривице.

Менаџер може на више начина да избјегне конфликте по овом основу:

- 1) да не падне у грешку девалвирања радника,
- 2) да прихвати чињеницу да је нормално да радници желе смањити или девалвирати улогу менаџера и
- 3) да у пословној комуникацији разјасни своју позицију и позицију радника и оствари сарадњу.

Привилеговање појединих радника резултира антипатијом према таквим менаџерима. Радници врло брзо региструју привилеговану позицију својих колега, наставе, да не подлијежу истим дисциплинским критеријумима и слично. Супротно привилеговању, постоји и феномен прогањања појединих радника од стране неких менаџера. Било да привилегује или прогања појединце, такав менаџер ће брзо постати антипатичан већини радника. Привилеговање појединаца остали запослени доживљавају као неправду и реагују управо онако како се реагује у случају неправде. Конфликти по основу привилеговања појединих радника могу бити избјегнути:

- 1) изостављањем привилеговања,
- 2) разјашњењем или изношењем објективних разлога за привилеговање,
- 3) групном одлуком о привилеговању.

Досадан менаџер узрокује незаинтересованост радника за посао. У Тејлеровом систему менаџер је тај који заповједа, који одређује динамику и ритам рада и одмора, а радник је тај који извршава. Ако радници нису заинтересовани за посао и покажу незаинтересованост, менаџер посеже за дисциплинским мјерама, јер не зна како мотивисати раднике. Бити интересантан менаџер не значи само бити атрактиван, то прије значи бити посредник нових идеја, нових рјешења која могу доћи до радника, осјетити пулс и интересовање радника и стајати иза аргумената које излаже. Да би заинтересовао раднике, менаџер треба да слиједи неколико полазишта које предлаже Венди Грант:

- 1) слушати пажљиво,
- 2) дати шансу свима да добро чују,
- 3) фокусирати се на главна питања,
- 4) узети у обзир начин на који слушаоци размишљају.

Осим ових инструкција, менаџер треба да има на уму да је менаџмент суптилан посао, да не постоји универзални метод наступања према запосленим те да треба увијек изнова трагати за конкретним рјешењима за конкретне људе.

Емоционална импулсивност менаџера најтеже пада преосјетљивим радницима. Емоционалну импулсивност препознајемо у напетости, у склоности да се бурно реагује, у потиснутој агресивности. Ова својства радници доста лако препознају. Како контролисати емоционалну импулсивност? Менаџер прво мора научити да препознаје симптоме импулсивности, а затим како ће контролисати бијес и друге негативне емоције.

Моралисање је најбољи пут ка кршењу моралних норми. Норма коју изриче лидер или надређени у првом плану има својство принуде, за разлику од норме коју особа сама анализира, размотри и усвоји. Моралисање представља дијелење савјета, изрицање моралних норми и етичких препорука, најчешће у виду директних упутстава за понашање. Такав примјер су препоруке одраслих, упућене дјеци у виду категорија: Учи! Немој да пушиш! Буди дабар/ра! и сл. Посао у коме менаџер издаје наређења, тј. одређује шта ће се радити, одређује како ће се радити и оцјењује успјех урађеног, базиран је на концепту моралисања. Познато је да наметнуте моралне норме људи радо крше, да такве норме немају исту снагу као оне које је човјек прихватио својом вољом. Да би избјегао моралисање, менаџер треба да са радницима издискутује норме и да их, ма колико оне биле познате, поново усвоји у групној дискусији. На примјер, умјесто да каже «Ово морате да урадите», са радницима ће разматрати разлоге за и против тог програма рада. Сваки менаџер ће се изненадити колико ће овај једноставни обрт довести до повећања мотивације и отклонити узроке низа конфликта у раду. Шире од тога, наша пословна култура треба да разради концепт циљно-вођеног рада у коме ће учесници усаглашавати своје и циљеве фирме, да разради концепт доношења одлука као и концепт мотивације засноване на емоцијама и

вриједностима запослених. Тек уз ове поставке менаџери ће моћи развити пословање са минимумом принуде и моралисања.

Неповјерење менаџера према раднику резултира неповјерењем радника према менаџеру. Овај циркулус витиосус (лат. зачаран круг) пријети да прогута сваког менаџера који западне у грешку неповјерења према запосленима. У чему се састоји ово неповјерење? У првом плану је то неповјерење према способностима радника. Менаџери који исказују неповјерење у способности радника најчешће желе скинути одговорност за неуспјех са себе или не желе дубље завирити у стварне узроке слабих резултата код таквих радника. Други вид неповјерења менаџера према радницима је невјеровање у њихово залагање, у труд и добре намјере. У традиционалној пословној култури Тејлоровог типа ово неповјерење има своја реална упоришта, шта се може очекивати од радника у условима принуде, недоговорених циљева, наметнутих одлука о садржају и начину рада, одсуства самовредновања и сличним околностима. У модерној пословној култури оријентисаној на мотивацију треба очекивати висок степен разумијевања од радника. Наравно, то подразумева виши ниво професионалности од занатског аутократског руковођења. Трећи вид неповјерења менаџера према раднику прозилази из вјеровања да радник с обзиром на стручност и ниво образовања не може преузети одговорност, не може широко размишљати и схватити цјелокупан процес производње. Ово полазиште има својих реалних основа, али се не може генерализовати. Осим три наведена, постоји више других извора неповјерења менаџера према радницима и обрнуто. Конфликти по свом основу се могу превазићи ефикасном пословном комуникацијом, подјелом одговорности, мотивисањем радника, усаглашавањем циљева и интерактивним моделима организације рада. Десет узрока конфликта између менаџера и радника анализираних у претходном тексту, како смо видјели, можемо разријешити ефикасном пословном комуникацијом. Као први корак на путу ка разрјешењу тих конфликта менаџер треба на себи препознати или констатовати конфликтне склоности.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Проф. др Душко Вејновић и Весна Вејновић: Пословна култура, Универзитет за пословне студије, Бања Лука, 2008.

ЕТНОНАЦИОНАЛНИ КОНФЛИКТИ У МЕЂУНАРОДНОЈ ЗАЈЕДНИЦИ – ПРЕВЕНЦИЈА И СТРАТЕГИЈА РАЗРЕШАВАЊА

Прегледни рад

УДК 316.483:323.1

проф. др Слободан Нешковић
Универзитет привредна академија у Новом Саду, ФИМЕК
Директор Центра за стратешка истраживања националне
безбедности – ЦЕСНА Б, Београд

Резиме: У раду се разматра темат етнонационалних конфликта који представљају један од најкомплекснијих феномена у међународној констелацији. Поред политичко идеолошких димензија, неопходно је сагледати и социолошке, економске, безбедносне, еколошке, културолошке и друге аспекте сукоба. Есенцијалну важност у овој области има превентивно деловање и стратегија регулисања, односно разрешавања конфликта. Аутор свеобухватно сагледава различите теоријске и практичне опције и концепте, при чему даје приоритет институционалним методама елиминације ризика. У контексту очувања светског мира и просперитета међународне заједнице прворазредна улога и одговорност припада релевантним субјектима на националном, регионалном и глобалном нивоу.

Кључне речи: етнонационални конфликти, држава, превенција, стратегија, разрешавање, договор, међународна заједница

Abstract: This paper discusses the thematic issue of ethno-national conflicts, which are one of the most complex phenomena in the international constellation. In addition to political and ideological dimensions, it is necessary to consider the social, economic, security, environmental, cultural and other aspects of the conflict. Preventive action and regulation strategy have an essential role in this area, i.e. conflict resolution. The author comprehensively examines various theoretical and practical features and concepts, while giving priority to institutional methods of eliminating risk. In the context of preserving world peace and prosperity of the international community a first class role and responsibility belongs to the relevant actors at national, regional and global levels.

Keywords: *ethno-national conflicts, the state, prevention strategies, resolution, agreement, the international community*

УВОД

Решавање друштвених, посебно етнонационалних конфликта постало је предмет решавања тек педесетих година прошлог века, после трагичних искустава у Првом и Другом светском рату. Због тога је основано много истраживачких институција у овој сфери са бројном теоријском грађом, при чему су најзначајнији пројекти реализовани у оквиру универзитета, факултета и института. Истраживање конфликта и мира углавном се у почетку заснивало на истраживању међудржавних конфликта. Међутим, овај приступ се показао као неадекватан, јер је пренаглашавао политичко идеолошке аспекте ових конфликта, а занемарио је, социолошке, безбедносне, економске, еколошке и културолошке факторе.

Значајнија истраживања унутардржавних и етнонационалних сукоба почеле су тек са грађанским ратом на простору бивше СФРЈ, почетком деведесетих. Међутим, у истраживању ових унутардржавних конфликта, а посебно етничких, јавили су се бројни недостаци у погледу утврђивања узорка тих конфликта, могућности да се предвиди избијање таквих конфликта, превенције конфликта итд. Посебан проблем се јавља када треба наћи заједничка политичка решења и поштовање одређених правила и начела која су усмерана на мирно решавање конфликта.¹

Од свог настанка свет се развијао кроз различите конфликте, периоде мира и ратовања. Из археолошких налаза, графичких симбола, историјских списа и других сведочанстава, уочава се да су људи, друштвене групе, народи и државе више били у односима различитих сукобљавања и ратова, него што су живели у миру. Зато друштвени сукоби представљају пратећу појаву људске цивилизације. О њиховој природи узроцима, функцији, фазама, циљевима, регулисању и решавању расправљали су писци из разних области - филозофије, историје, права, психологије, социологије, војне историје и стратегије итд., али и творци различитих утопија о друштвеној хармонији и вечном миру. Филозофи, етичари и теолози покушавали су да их оправдају или оспоре, да их објасне као неминовност и зло, или као реалну друштвену појаву.

Приликом анализе етнонационалних друштвених сукоба и, уопште, њиховим третманом кроз оптику шире историјске перспективе, неминовно се намеће закључак да, што је друштво више поларизовано на групе услед различитог положаја и животних прилика, утолико израженија и његова актуелна и потенцијална конфликтност. Теоријска претпоставка да су у историји постојала стагнантна, изолована и бесконфликтна друштва, са потпуном једнакошћу положаја њихових чланова, показала се неутемељеном.

¹ Нешковић, С., Социологија – основне категорије и постмодерно друштво, Ниш: Универзитет у Нишу, Факултет заштите на раду и други, 2008, стр. 51.

Поред конфликта, људску заједницу карактеришу и сарадња и солидарност, осећај припадности и лојалности, колективне снаге и ангажованости између појединаца и група, а они се показују као фундаменталне одреднице друштва, које су универзалније од сукоба и захваљујући којима човечанство има перспективу.

1. СУШТИНА, УЗРОЦИ И ПРЕВАЗИЛАЖЕЊЕ СУКОБА У МЕЂУНАРОДНОЈ ЗАЈЕДНИЦИ

Социјални конфликти као комплексне појаве, настају услед различитих потреба, економских, класних, расних, верских, националних, политичких, социопсихолошких и других противречности, интереса и циљева. Такође и различитости цивилизацијске свести, обичаја и културе, као и раса и етничитета имају важну улогу у подизању нивоа социопсихолошке унутаргрупне и међугрупне дистанце, напетости, нетолерантности и мржње, што је доводило до сукоба међу људима човек као друштвено биће, остварује се у сарадњи и конфликтима са другим појединцима и социјалним групама.

Развој и функционисање друштва заснива се на већој или мањој сагласности, компромисима или сукобима између друштвених група, између делова у структури друштва и у односима делова и целине. На крају, и друштвени поредак је утемељен на сукобима - решеним или ритуализованим. Зато је веома тешко доћи до задовољавајућег одређења конфликта, којим би се обухватила и изразила њихова суштина. Разлог више је и то што конфликти представљају друштвену појаву перманентно присутну у свим друштвима и на свим степенима њиховог историјског развоја, било у форми борбе за оскудна добра (материјални интереси за задовољавање физичких потреба) или вредности (потребе идентитета).

Са позиција историјског материјализма (који је можда најутицајније схватање о друштвеним сукобима), друштвени, самим тим и етнонационални конфликти - они најважнији представљају стања напетости, отворених антагонизама и сукоба, која су конститутивни елемент сваког друштвеног система и која се налазе у основи сваке његове прогредирајуће и пожељне динамике. Ова концепција посебно наглашава значај противречности, напетости и конфликта између антагонизованих друштвених класа. У покушају да се обухвате и поједноставе различита одређења социјалних сукоба, може се рећи да су то: стања социјалних интеракција, отворених антагонизама, са конфронтацијом и борбом као основним усмерењима; они су конститутивни елемент сваког друштвеног система и чине основу сваке његове прогредирајуће и пожељне динамике.

Основни садржај и суштину овако одређеног социјалног сукоба чине унутаргрупне и међугрупне борбе за остваривање међусобно опречних интереса, вредности и ограничених, али битних ресурса. Та борба може бити „рат без правила“, али је готово увек ограничена, у већој или мањој мери, ширим социјалним, правним, моралним, верским, техничким или другим

нормама и правилима. Данас, на почетку трећег миленијума, друштвени сукоби као једна од великих безбедносних, политиколошких и социолошких тема, наметнули су се као приоритетан теоријски проблем и то првенствено следом историјских догађања у XX веку. По мишљењу теоретичара, минули век, био је „болестан век“. У њему су се одиграла два светска рата, револуције, грађански ратови, хладни рат, серија локалних ратова између држава, нација и вероисповести, као и стално присутан страх и опасност од нуклеарног холокауста и еколошке катастрофе.

Теорија међународног права сматра да се термином међународна заједница може објаснити постојање и заједно живљење скупа држава, те да у тој средини настају норме међународног и добијају правне вредност. У сваком случају међународна заједница и неки слични појмови чине средишњу категорију свих теоријских анализа међународних политичких односа, а термин међународна заједница ма колико неодређен све је више присутнији у пракси међународног политичког живота.²²

Елементи основних спона унутар међународне заједнице, који омогућује њено одржавање и даљи развој су: међународна подела рада, модерна технологија, развоје нуклеарног ракетног оружја, ступање учесталости, разноврсности и интезитет односа који настају у међународној средини дају за право да се та средина зове заједница у којој построје заједнички интереси који воде повезивању и интеграцији заједнице у најширем смислу.

У савременој конфликтолошкој теорији термини: регулисање, разрешавање, окончање, у знатној мери су потиснули изразе спречавање, гушење, елиминисање, и сл. који су раније били преовлађујући. У науци долази и до формирања нове конфликтолошке парадигме, која се, с једне стране, заснива на признавању перманентности, неизбежности и немогућности превладавања конфликта као типа међутрупних односа. У том смислу, у оквирима овог рада, појам окончање сукоба, сматра се општим и најширим, док ће се појам разрешавања користити као ужи, односно најадекватнији за означавање овог процеса. Под појмом решавање или решење сукоба, подразумевамо процес који се остварује уз посредовање арбитра, и који означава изврстан комплекс конкретних метода које се користе приликом преговора са циљем помирења супротстављених страна. С друге стране, израз решавање, подразумева и окончање конфликта, што се у стварности веома ретко дешава.

Све до деведесетих година XX века истраживање мира, превенција и спречавање конфликта заснивали су се на традиционалном приступу односно моделима класичних међудржавних конфликтних ситуација, као и на општој фиксацији глобалног сукоба ондашњих супер-сила и војних блокова. Тај приступ се показао недовољно адекватним, јер је пренаглашавао политичко-идеолошке аспекте, док су били у потпуности занемарени регионални, економски, еколошки и културни фактори. Конфликти „ниског

22 Нешковић, С., Економска дипломатија у савременој међународној констелацији, Нови Сад: Универзитет привредна академија, ФИМЕК, 2011, стр. 63.

интензитета“ су такође били занемаривани, јер су посматрани кроз оптику претпостављеног “конflikта високог интензитета између Истока и Запада”. У стварности ови тзв. мали етнонационални конфликти су однели милионе жртава, далеко више од међудржавних конфликата који су вођени након Другог светског рата.

Појава нових изазова и претњи миру и безбедности на прелазу векова, непредвиђеност и ескалација различитих облика друштвених конфликата (од ратних до класних), нарастање радикалних идеологија (екстремног етничког национализма, шовинизма, верског фундаментализма, нихилистичког тероризма, класичног и културног расизма), определила је научну и хуманистички настројену јавност на другачији приступ у изучавању, превенцији и разрешавању унутардруштвених, регионалних и међудржавних сукоба. Посебан подстицај за развој нових истраживачких праваца и практичних делатности везаних за цивилизовање конфликата као и настанка субдисциплина Решавање конфликата и Изградња мира, имале су међународно политичке околности и појава регионалних конфликата у Југоисточној Европи почетком деведесетих година XX века. У том периоду југоисток Европе постао је препознатљив по ескалирајућим безбедносним кризама и ратним конфронтацијама на простору некадашње СФРЈ.

Споменици древних култура, историјски списи и теоретичари казују да су људи, друштвене групе, народи и државе током историје више били у односима различитих сукобљавања и ратова него што су живели у миру. Отуда се може рећи да конфликти и рат прате људско друштво од његовог настанка, с тим што су развојем друштва постајали шири по обиму и деструктивнији по последицама. Као потврду довољно је поменути да је од 3200. године пне. до данас у свету вођено 14.513 ратова и да је у њима изгубило живот три милијарде и шесто милиона људи. Почетком трећег миленијума, друштвени сукоби и могућност њихове превенције наметнули су се као приоритетан друштвени, безбедносни и политички проблем и то првенствено следом историјских догађања у XX веку.

Минули век, као ни један до тада, био је период насиља и страха, ратова, сукоба и како каже Хобзбаум (Ноћбаоашп) „мега-смрти“. У њему су се одиграла два светска рата, револуције, грађански ратови, хладни рат, серија локалних ратова између држава, нација и вероисповести, избеглички егзодуси и на стотине војних интервенција. Довољно је поменути да је у „последњих 50 година на светском нивоу било је само 17 дана мира.“ Мада развој мисли и практичних настојања везаних за спречавање и разрешавање друштвених конфликата има дугу историју тек су трагична искустава два светска рата, нарастање свести о апокалиптичким могућностима савремених ратова као и стално присутан страх од екстремистичких група и идеологија допринели да превенција и разрешавање сукоба постане предмет озбиљних истраживања у оквирима различитих наука и научних дисциплина.

Постојеће аналитичко-концептуалне шеме процеса превазилажења етнонационалних сукоба су бројне и у зависности од теоријско-методолош-

ког приступа аутора веома различите. К. Boulding својој Општој теорији разликује три основна метода којима се окончавају сукоби: први, избегавање (удаљавањем и избегавањем додира), односно одржавање дистанце међу конфликтним групама; други, освајање (тј. ликвидација супротне стране); и трећи, процедурални пут разрешавања сукоба који се примењује када претходна два не дају резултате. Процедурални метод се може реализовати према мишљењу овог аутора у три вида: 1. измирење односно усаглашавање; 2. компромис, односно нагодба, 3. судска пресуда. Овде је реч о једном идеалнотипском моделу од којег стварност неизбежно одступа.³³ У својој студији Конфликти и комуникације, енглески аутор Ј. Буртон, прави јасну разлику између разрешавања и решавања сукоба. Разрешавање сукоба, по овом аутору, подразумева слободно споразумевање и постизање коначног решења између сукобљених страна, што подразумева редефинисање њихових међусобних односа. Под решавањем сукоба Ј.Буртон подразумева коначно решење које доноси неприкосновени ауторитет, тј. арбитар (суд, трећа страна), и које је обавезујуће за све субјекте у конфликту.

Полазећи од става да конфликте није могуће нити пожељно елиминисати из друштва, Р. Дарендорф замењује израз „решавање“, изразом „регулисање“ сукоба, као адекватнијим и примеренијим у демократским друштвима. У циљу успешног регулисања сукоба Дарендорф сматра да је неопходно постојање три услова: а) легалитет опозиције; б) организованост интересних група; в) поштовање процедуре (правила игре). Постојањем ових претпоставки смањују се изгледи за акумулацију антагонизама и напетости у друштву који се могу трансформисати у дезинтеграционе процесе и урешавање друштвеног система.

Етнонационални сукоби могу настати и развијати се постепено али и стихијски, што најчешће води њиховом заоштравању, ескалацији и преплитању са другим конфликтима, док у најекстремнијем виду могу резултирати и потпуним уништењем постојећег система, као у случају револуција или рата. Отуда је најбољи и најефикаснији начин превазилажења конфликта у неутралисању наведених противречности и супротности. Али, такав начин није увек могућ. Разлог је у томе што постоје различити облици противречности и супротности (отворене, скривене, објектне, необјектне, унутрашње, спољашње, међународне и друге), као и њихови различити нивои и облици испољавања.

Међутим, без обзира на сложеност проблема могу се извести одређени закључци уколико се у теорији и пракси сагледају прикупљена искуства. Историјско и савремено искуство показује да није реално очекивати да се друштвени конфликти, како унутар групни тако и међугрупни, разрешавају сами по себи. Неефикасност споразума и примене репресивних метода као начина за разрешавање конфликта, посебно оних који су посредовани насиљем, системским или личним, условило је другачији приступ у изнала-

33 Милашиновић, С., Јевтовић, З., Деспотовић, Љ., Политика, медији, безбедност, Београд: Криминалистичко-полицијска академија, 2012, стр. 90.

жењу решења. У том смислу се почело приступати цивилизовању, институционализацији и разрешавању конфликта као најширим оквирима у спречавању и окончавању конфликта. Потребно је истаћи да су цивилизовање, институционализација и разрешавање конфликта феномени модерних друштава и методи којима се ограничава оштрина и интензитет унутаргрупних и међугрупних борби и обезбеђује елиминисање насиља између субјеката у конфликту.

Са друге стране, успешно превазилажење конфликта може да постигне ефекат учења - ненасилно решавање конфликта је могуће ако се споразумемо око одређених правила и придржавамо се истих, што доводи до усмеравања конфликта и спречавања његове ескалације. Дакле основни интерес је усмерен ка потискивању и елиминисању насиља из процеса превазилажења конфликта, а управо то се означава као цивилизовање конфликта. Ненасилно односно цивилизовано разрешавање конфликта подразумева и могуће је уколико се супротстављене стране споразумеју око одређених правила и придржавају их се, што резултира каналисањем конфликта и спречавању његовог интензитета и ескалације. Реч је о значајном постигнућу модерне историје које је имало своју дугу еволуцију. Цивилизовање конфликта доприноси превазилажењу колективног насиља. То је резултат дугорочних промена политичке структуре и социо-економских услова егзистенције индивидуа и друштава. У току тог процеса од великог значаја су културна кретања која позивају на делегитимизацију насиља или у најмању руку ограничавају број случајева у којима се насиље посматра као оправдано средство.

У међународним односима, а посебно у институтима међународног права, деловање оваквог процеса цивилизовања означава се као одрицање од насиља или забрана насиља. Институционализација етнонационалних конфликта постаје посебно значајан метод у разрешавању политичких сукоба. Противничке стране у политици прихватају одређена правила игре и стварају установе које пружају оквир за рутинизацију процеса сукобљавања (погађања, посредовања, арбитраже, законодавна тела, судови и сл.). Институционализација политичких сукоба у плуралистичким демократским друштвима не значи исцезнуће основног мотива политичких борби у виду борбе за власт, моћ, статус и богатство. Тај мотив као константа постоји у свим друштвима без обзира на степен демократије или режим власти.

2. ПРЕВЕНЦИЈА ЕТНОНАЦИОНАЛНИХ КОНФЛИКАТА У ТЕОРИЈИ И ПРАКСИ

У литератури и академским расправама постоје различити концепти и мишљења о начинима регулисања и разрешавања унутар државних и етнонационалних конфликта. Међутим, постоји сагласност да методи и стратегије које се могу користити за разрешавање конфликта, независно од

тога да ли су унутардржавни или етнонационални, зависе од низа фактора као што су: врста, интензитет и фаза конфликта; затим, од тога да ли су конфликти унутар групни или међугрупни, међудржавни или међуетнички, да ли су подстакнути деловањем треће стране и слично. Као најзаступљеније форме договора, независно од тога да ли је реч о унутардржавним или етнонационалним конфликтима, помињу се:

- договор као резултат поклапања мишљења обеју страна;
- договор о подели објекта конфликта;
- договор о компензацији за уступање објекта конфликта;
- договор у складу са законодавном или моралном вољом неке спољне силе; и
- договор, који је наметнула једна страна у конфликту.⁴⁴

Поред споразума и договора као савремени концепат разрешавања друштвених конфликта посебно се издваја медијација или посредовање. Сам појам медијације је уведен у стручну употребу седамдесетих година XX века и значи посредовање треће, неутралне стране у конфликтима с циљем да се постигне заједничко решење које би прихватиле све стране у конфликту. Поступци медијације почивају на проналажњу решења прихvatљивог за све стране у конфликту. Полазно стаовиште је да ће конфликти бити решени лакше и уз мање одрицања ако се у први план ставе интереси сукобљених страна, а не питање моћи или права. Такав приступ развијен је на Универзитету Харвард и познат је као Харвардски модел. Према том концепту постоје три основна пута за решавање сукоба: изједначавање интереса, одређивање правних позиција и одређивање позиција моћи.

Применом правила медијације, сматра се да се конфликт решава много ефективније ако интереси, а не одређивање правне и позиције моћи, стоје у првом плану. Ако учесници у конфликту значајна питања претпоставе питањима од мањег значаја извесно је да ће обе стране профитирати решењем конфликта. Да би се дефинисале правне границе унутар којих је могуће решавање конфликта, неопходан је процес одређивања правне моћи. Неизвесност по питању правне позиције понекад може отежати преговоре једнако као и неизвесност по питању позиција моћи. Тако уколико нека од страна жели демонстрирати да се однос моћи променио у њену корист, она ће сматрати да само борбом може доћи до јасног решења. Отуда је адекватније, сходно овом концепту, решавати конфликте усклађивањем интереса, него одређивањем правних позиција и позиција моћи, али само правна одлука може пресудити у питању од јавног интереса јер је она обавезујућа.

Превенција етнонационалних конфликта представља посебан изазов за владајуће структуре док примењене методе разрешавања сукоба свакако говоре о степену демократичности и развијености конкретног друштва. Приступ разрешавању конфликта унутр једног друштва је детерминисан у првом реду типом конфликта (класни, расни, етнички, конфесионални, и

др.) и постојањем институционалних могућности за изражавање различитих, супротних и супротстављених интереса носилаца конфликта. У савременом друштву постоји велика сагласност о “филозофији” и нужности преговарања, медијацији, употреби мирних, прихватљивих и других ненасилних метода за предупређење и разрешавање друштвених сукоба. Ти општи принципи су на декларативном нивоу прихваћени и на националном нивоу свих држава. У најопштијем смислу, када је реч о стабилним унутардржавним односима (у смислу да постојеће државне институције и структуре поседују легитимитет), владајуће структуре настоје да задрже континуитет постојећег стања односа у друштву и да сузбију све потенцијалне или акутне сукобе који значе борбу за прерасподелу или контролу друштвених ресурса: богатства, моћи, власти, привилегија, утицаја, статуса и друго.

Када је реч о етнички и конфесионално сложеним друштвима приступ превенцији и разрешавању конфликта свакако је знатно комплекснији и неизвеснији. О сложености спречавања и сузбијања конфликта који су подстакнути етничким разликама и разлозима најбоље говоре искуства регионалних конфликта на просторима Југоисточне Европе и Западног Балкана током деведесетих година XX века. Регионални конфликти који су настали у Југоисточној Европи након хладног рата последица су слома регулативних механизма и појаве екстремног етничког национализма који је у периоду репресивне реал-социјалистичке владавине успешно сузбијан. По правилу, када дође до слома регулативних механизма јавља се дистанца између етничких и конфесионалних заједница и њихов различит третман од стране државе у смислу веће или мање дискриминације.

Као основне карактеристике регионалних конфликта насталих након хладног рата могу се навести: интезиван локални анимозитет и ирационална мржња између страна у сукобу; учесници у регионалном конфликту обично имају сличне ресурсе на располагању; ниво свести о неопходности мирног решења је редукован услед убеђења код свих учесника конфликта да је потребно „још само мало“ напора да би се постигао критични напредак који би одредио домен самих преговора о мирном решењу; дипломатска вештина учесника у регионалним сукобима, пошто је углавном реч о неразвијеним земљама, је доста ниска, што утиче и на ефективност преговора које они воде. То се огледа у неспремности на реалне компромисе, ослањање на силу и апстрактне правне аргументе који проистичу из превазиђених уставних и других одредби.

Посебност регионалних конфликта који су настајали на простору Западног Балкана током протекле деценије била је у елементима који су их чинили тешко решивим. У њима је, по правилу, било речи о конфронтационим интересима на малим територијама обележеним дуготрајном, често трауматичним, заједничким традицијама. Из угла спречавања и разрешавања конфликта значајно је поменути да се по правилу етнички конфликти најлакше генеришу између пред политичких и трибалистичких друштава или у друштвима која нису дозрела до нивоа модерне парламентарне

демократије. Учешће међународне заједнице у санацији конфликта овог типа је врло сложено као задатак. И данас највећи број међународних организација није најбоље припремљен и прилагођен за учешће у медијацији регионалних етничких сукоба. Отуда се питање њихове обуке за ту улогу често поклапа са њиховим првим ангажманима у таквим улогама, што може имати врло лоше последице за саме учеснике у регионалним конфликтима. Најподесније процесе разрешавања конфликта су међународне коалиције које имају висок степен кредибилитета код локалног становништва, и које имају реалне међународноправне и војне механизме којима могу наметнути своју вољу у ситуацијама у којима влада насиље и хаос.

Када је реч о спречавању и разрешавању унутрашњих конфликта највећа неслагања и недоречености се јављају по питању употребе силе у тим процесима. Легитимна и легална сила, коју примењује држава, је неопходна и нужна у неким унутардржавним сукобима који прете могућношћу да се претворе у општо насиље и крвопролиће. Посредна или непосредна употреба силе у окончању неких сукоба од стране великих и моћних држава, свој смисао често има не у стварној жељи за решавањем проблема, већ у “интересној сфери” и успостављању односа доминације и моћи. Искуство примене силе у обустављању конфликта, посебно оних који су посредовани насиљем високог степена, као што је то био случај на простору Западног Балкана као и широм Блиског истока, свакако је дало очекиване резултате у смислу обустављања ратних конфронтација. Међутим, коначно разрешавање датих конфликта се испоставило као сложен и неизван процес дугог трајања.

3. СТРАТЕГИЈА И МОГУЋНОСТИ РАЗРЕШАВАЊА ЕТНОНАЦИОНАЛНИХ КОНФЛИКАТА

Решавање међудржавних конфликта је вишеструко сложено и комплексно. Разлог је што ти сукоби традиционално представљају заоштрене међудржавне односе где супарништво и насиље играју главну а понекад и одлучујућу улогу. Овде се често преплићу политички, стратешки, економски, расни, класни, национални, верски, територијални и други интереси. У последњих неколико деценија променила су се схватања о међудржавним конфликтима чему су допринеле многобројне међународне организације, центри и Институту али и светско јавно мњење. Новине у спречавању и разрешавању међудржавних конфликта обично се повезују са поделом, тј. растављањем два приступа:

Традиционални (чија је неефикасност већ одавно чита) који је повезан са разрешењем противречности, које су у основи конфликта и који се заснива на постојећим ‘класичним’ социјалним теоријама решавања сукоба. У те традиционалне методе спадају стратегије силе, присиле и претње које би требале навести сукобљене стране да прекину међусобне антагонизме,

сукобе и непријатељства. Други прилаз је новијег датума. Он је повезан са идејом о стварању мира, која је усмерена с једне стране, према свеобухватном мировњаштву (у ужем смислу) и смањењу саме вероватноће оружаног конфликта, а с друге, у стратешким опцијама за интервенције у конфликту У домену изградње мира које је споља вођено, коерзивно посредовање, односно посредовање силом, углавном тежи да произведе директне и брзе ефекте у текућим насилним конфликтима.

Методе усмерене на смањење вероватноће оружаног конфликта обухватају истовремено тражење обједињујућих начела и развој институционалних начина избегавања конфликта. Међу тим методама се издвајају:

- преговарање;
- примена кооперативне стратегије;
- међународно посредовање.

Преговарање је најчешће коришћена метода за разрешавања конфликта. То проистиче отуда што су честе ситуације када је конфликт на таквом нивоу, да ни једна од страна не може да користи силу ради притиска на опонента. Интензиван и дуготрајан конфликт, временом доводи до сазнања учеснике у конфликту о немогућности да се пронађу повољна решења без посредника. Постоји неколико типова учешћа (или улога) посредника у решавању конфликта. Они се разликују према нивоу контроле посредника над одлуком, која треба да се донесе. Међутим, најзначајнија и најауторитативнија посредничка улога је улога арбитра. Арбитар проучава суштину проблема, разматра је упоредо са учесницима у конфликту, и затим доноси коначну одлуку, која је обавезујућа и коју морају да спроведу све стране. У литератури се углавном спомињу и издвајају два типа метода за контролу и управљање емоцијама: први се састоји од стварања конструктивних метода изражавања емоција, а други је чврста контрола и ограничавање изражавања емоција уз помоћ строгих правила комуникације.

Кооперативна стратегија такође је примењива на сукобе ниског и високог интензитета, и подразумева оптимално понашање у тражењу варијанти решења конфликта. Разлог је што кооперативна стратегија укључује напоре обеју страна у конфликту за време тражења узајамно прихватљивог решења. Успешна примена кооперативне стратегије подразумева три варијанте (начина) за разрешење конфликта: компромис, споразум око процедуре одређивања победника и интегративно решење. Компромис је споразум према којем свака страна највећим делом, задовољава своје захтеве а коначни резултат сматра одговарајућим. Најчешће настаје у околностима када захтеви страна нису екстремно супротни, када је време дефицитарно, што онемогућава тражење других алтернатива и када је присутан страх од даље ескалације конфликта и када су конфликтни потенцијали истрошени.

Споразум око процедуре одређивања победника је правило према којем једна страна (победничка) искључиво и у потпуности реализује своје захтеве. Интегративно решење је новијег датума. Оно је најоптималније и под-

разумева задовољавање и победничке и побеђене групе полазећи и уважавајући начело правичности и законitosti. У савременој литератури која се бави проблемима конфликта све више се истиче нужност измене модела разрешавања друштвених сукоба од модела „или – или“ ка моделу „и – и“. Први је карактеристичан за традиционалне и ауторитарне системе и начине „елиминације“ непожељне „стране“ у друштвеном сукобу и арбитражу са позиције силе, власти и моћи. Други модел одговара демократском поретку и логици компромиса у конфликтним ситуацијама.

Међународно посредовање представља различите стратешке опције учешћа у смиривању регионалних конфликта које укључују непосредне и посредне интервенције међународне заједнице и њених организација. Када је реч о посредној интервенцији она се најчешће спроводи: а) наметањем економско-стратешких концепција развоја; б) дипломатским посредовањем, најчешће „дипломатијом више колосека“; в) комбиновањем обадва приступа. Уколико ова посредна интервенција односно дипломатска пракса не да жељене резултате, примењују се сложенији дипломатски, економски и војни притисци, са циљем приморавања страна у конфликту на међусобну сарадњу као и сарадњу са међународним посредницима.

Дипломатија више колосека, као метод и стратегија међународног посредовања у разрешавању регионалних конфликта, подразумева вршење притиска на све учеснике у сукобу усмерене на: прихватање принципа и критеријума међународног права и правила које успостављају међународне институције; и давање међународних гаранција. Посредовање и интервенисање међународне заједнице може бити и непосредно, односно отворено репресивно кроз претње и директну примену најчешће војне силе према једној или обема странама у конфликту, тј. наметање воље и арбитражање о питањима која су предмет конфликта. У већини случајева, међународно посредовање и интервенција укључују, посредно и непосредно како кооперативне тако и репресивне елементе по такозваном *stick and carrot* (штап и шаргарепа) принципу.

Избор између тих двеју стратегија посредовања и интервенисања у разрешавању конфликта, за међународну заједницу представља веома сложен проблем. То у првом реду што су међудржавни конфликти по својој природи веома сложени, разноврсни и мултикаузални, и друго, због постојања различитих стратешких интереса моћних држава на простору у ком настаје конфликт. Покушај разрешавања конфликта посредством насиља, силом (између осталогуз помоћ војних или паравојних формација), или стигматизацијом једне стране у сукобу углавном није ефикасно. Дакле, неуспех у разрешавању конфликта уз примену силе произилази отуда што пораз у сукобу који је посредован насиљем повлачи за собом реваншизам и жељу за враћањем изгубљених интереса или ресурса.

Окончање Хладног рата и слом европског модела реалсоцијализма почетком деведесетих година прошлог века, означио је појаву етнонационалне мобилизације, стварање држава-нација и умножавање унутар-државних

и регионалних конфликта. Пажња научне јавности била је усмерена на модалитете превенције и разрешавања идеолошких спорова и евентуалних конфронтација између ондашњих војних блокова. Екстремно насиље, масовне људске жртве, злочини, избеглички ег-зодуси и материјална разарања током деведесетих година подстакли су развој мировњачких покрета, организација, научних института, нових стратешких опција и модела разрешавања конфликта као и настанку субдисциплина: Решавање конфликта, Изградња мира и Истраживање мира.

Најзначајнији недостаци су у погледу дијагнозе, посебно утврђивања узрока и динамике различитих типова насилних конфликта; примењених мера конструктивног управљања конфликтима као и мировном интервенцијом; недовољне критике употребе силе у обустављању непријатељстава и окончању конфликта; критике политике и дипломатије уцењивања једне стране у конфликту од стране посредника; критике војног запоседања територија од стране војно-политичких савеза под образложењем разрешавања кризних и конфликтних ситуација и др.

На крају се може закључити да је превенција, разрешавање и окончање међудржавних и унтардржавних конфликта у сваком друштву, везано у првом реду за развој демократских принципа и грађанских вредности. У њиховој реafirмацији или развоју велику улогу има међународна заједница и њено посредовање, под условом да није проткано силом и принудом или стигматизацијом једне стране као основног кривца за настанак конфликта. Отуда спољна интервенција може бити, како кооперативна и стимулативна, тако и антагонизујућа, изолујућа и стигматизујућа. Стигматизација једног од учесника у конфликту, даје лоше резултате, од-носно најчешће производи изоштравање антагонизма међу учесницима у конфликту и губитак комуникације са стигматизованом страном, њене самоизолације од спољних утицаја и непредвидивог понашања.

Друштвени сукоби су чињеница живота свих историјски познатих цивилизација. Они су последица антагонистичких односа између појединаца, група, народа и култура. Платон је сукобе и рат као њихов најекстремнији вид сматрао „природним стањем народа“, а Аристотел „природним начином стицања имовине“. На тим поставкама касније су се градиле теорије о пореклу, природи и смислу конфликта којим су они посматрани као природна или неизбежна друштвена појава. Насупрот антрополошким, генетичким и другим тумачењима, многи филозофи (Кант, Монтескје, Волтер), сматрали су да се сукоби и ратови могу избећи а да их здрав разум може спречити. Изгледа да и прелазак у XXI век није донео битне измене у односу на претходно историјско раздобље јер конфликтни потенцијал у виду војне моћи данас више него икада током историје чини потенцијалну величину, мерило моћи и глобалну претњу. То отуда што нагомилана сила и моћ не може остати пасивна.

Питања национализма, етничке припадности и идентитета и међуетничких сукоба као и могућности њиховог разрешавања и окончања, на пре-

лазу двеју епоха представљају и данас неисцрпну социолошко-политичко-лошку и безбедносну тему. Својом комплексном природом та питања се јављају као предмет бројних расправа и тумачења, са углавном идеолошком позадином и садржајем. То потврђују и тумачења догађаја пред крај прошлог века када је Балкански део Европе постао простор слома закона и поретка, настанка нових држава и савеза, националног и верског екстремизма, етничких сукоба и „етничког чишћења“, као и неспособности УН да реше крваве локалне конфликте. Конфликти су по својој садржини променљиве, вишеструко узроковане и вишедимензионалне друштвене појаве. То отежава прецизно утврђивање и навођење неких заједничких правила разрешавања конфликта или тражења неких универзалних начина за њихово решавање.

Међутим, без обзира на сву сложеност проблема могу се извести одређени закључци уколико се у теорији и пракси сагледају прикупљена искуства. у том смислу искуство показује да није реално очекивати да се друштвени конфликти, како унутар групни тако и међугрупни, разрешавају сами по себи. Они се могу јављати и развијати постепено али и стихијски, што најчешће води њиховом заоштравању, ескалацији и преплитању са другим конфликтима, док у најекстремнијем виду могу резултирати и потпуним уништењем постојећег система, као у случају револуција или рата.

Као најопштији „идеални“ начини за неутралисање противречности и супротности, које су у основи трибалистичких и етничких конфликта и који могу да допринесу њиховом окончању помињу се:

- елиминисање објекта конфликта,
- елиминисање екстремних идеологија,
- подела објекта конфликта међу странама,
- одређивање редоследа или других правила заједничког коришћења објекта,
- компензација за уступање објекта другој страни,
- раздвајање страна у конфликту,
- пребацивање односа страна у другу раван, која подразумева проналажење заједничких интереса и др.⁵⁵

Опасност од етничких сукоба и насиља и у XXI веку, оцењују Кегли (Kegli) и Виткоф (Wittkof), „надвила се над читав свет. Човечанство живи у страху од терориста, агресије суседне државе, па чак и агресије сопствене владе која је склона дискриминацији својих грађана због њихове националности или вероисповести. Националну и међународну безбедност неће бити лако достићи ни у XXI веку.

Отуда су етнонационални сукоби најзначајнији конфликти у новијој историји било да је реч о међудржавним или унутрашњим конфронтацијама. По својој разорној снази, присутном насиљу и последицама они представљају најтеже облике конфронтација између друштвених група. Њихова

5 Милашиновић, С. и остали, стр. 147.

динамика и исход често кулминира у ратне конфронтације, масовне људске жртве и злочин почињен у име националних циљева и интереса. Етнички, односно национални сукоби могу бити подстакнути различитим факторима и могу имати различите узроке - класне, идеолошке, политичке. Нација, иако унутар себе представља издиференцирану и конфликтну заједницу (у којој се сукобљавају класе, слојеви, конфесије и вероисповести, владајући и подвлаштени, моћни и немоћни), представља и заједницу засновану на свести о националној припадности и националним циљевима и заједничком животу.

Узроци и чиниоци етнонационалних сукоба су сложени, контингентни и вишедимензионални; они се налазе у класним, али и историјским, политичко-идеолошким, системско-структурним, социјално-психолошким и културним условима живота. Значајно за ову врсту сукоба јесте да њихово јављање није искључиво детерминисано материјалном развијеношћу једне заједнице јер су ти конфликти присутни и у постмодерним инфор-матичким друштвима. Етнонационални сукоби имају своју идејну, идеолошку и политичку припрему коју ствара ауторитарна власт, популистички лидери, крут екстремно десничарске интелигенције блиске власти и делови свештенства.

Шире друштвену подлогу етнонационалних конфликта чине тешка економска и друштвена криза, заоштрена међукласне и унутаркласне политичке супротности, масовна беда, друштвена и државна дезинтеграција. Додуше, таква подлога није увек довољна за настанак међунационалних конфликта. За њихов настанак у једном друштву потребна је и одређена социјално-психолошка подлога. Стога етнонационални сукоби настају у великој мери из стања колективног духа једног народа који је произведен и обележен поразом или сломом традиционалних хуманистичких вредности, као и губитком темељних оријентира властитог идентитета и морала.

Идеологија национализма и национални сукоби са становишта једне ауторитарне власти јављају се као сигуран механизам неутрализације класно-политичких конфликта. Тада се заправо национализам и националшовинистичка идеологија појављују не само као амортизери класних конфликта, већ и ефикасан инструмент формирања манипулативне свести у форми лажнопатриотског мњења и очувања постојећих односа моћи, тј. власти, богатства и привилегија. Етнонационални сукоби, који проистичу из споја трибалистичке свести, социјалне беде и идеологије национализма, националшовинизма и популизма у једном ауторитарном политичком поретку не доносе историјски ништа ново, а још мање продуктивно. Напротив, то друштвено стање закономерно производи дуготрајну моралну, политичку и опште друштвено-регресију, која се трансформише у „вучје стање рата свих против свију“, националну катастрофу, злочине и масовне људске жртве. Завршница, а уједно и кулминациона тачка националних сукоба је међунационални рат унутар или између етнички сродних народа и/или њихових држава. Етнички и национални спорови прерастају у свој најсуровији

облик - рат, онда када једна или обе стране у сукобу добију и ширу, пре свега међународну потпору, или када велике силе етничкој мањини „дарују“, државно-националну самосталност и легитимитет.

Са становишта анализе етнонационалних сукоба значајно је и то што национална свест, класни, економски, политичко-системски и идеолошки узроци националних сукоба у одређеним друштвеним и историјским околностима постају узроци другог реда. Као основни појављују се тада они ирационално психолошки, који могу имати различите облике, садржај и интензитет: опседнутост националном чистотом, јединством нације и величином државе, „мисија“ политичких лидера, тежња за осветом због ранијег историјског страдања, различити стереотипи, предрасуде и слично. Та социјално-психолошка дешавања јављају се и посебно су интензивна у дуготрајним периодима кризе идентитета једног друштва, кризе перспективе у погледу опстанка и развоја друштва, као и у условима слома друштвених вредности и обједињујућих идеја.

Насупрот идеолошким тврдњама и телеолошким предвиђањима, национално питање и национални сукоби нису ишчезли ни у развијеним либерално-демократским, ни у постсоцијалистичким државама. И данас су видљиве последице тих догми у земљама у којима је доминирао марксистичко-лењинистички приступ класном и националном. Тај приступ доживео је свој деманти у друштвеној пракси, а о потврди те тезе не треба ићи даље од простора на којима живимо. Национализам стога означава: прво, политику и радикалну идеологију која истиче нацију као апстрактну категорију а њене интересе ставља насупрот интересима других нација; и друго, доктрину која инсистира на националној искључивости и одвајању од других етничких заједница и група. У том смислу национализам је снажно средство мобилизације борбеног ентузијазма и готово увек се јавља у тесној вези са „милитаристичким духом“ и одређеном социјал-дарвинистичком филозофијом.

Носиоци национализма у условима оштрих и тоталних националних сукоба могу бити све класе и сви слојеви у једном друштву. Међутим, постоји значајна разлика у уделу појединих друштвених група у производњи национализма као свести, политичке стратегије и праксе. Заоштравањем и ескалацијом кризе социјализма крајем осамдесетих година XX века, испоставило се да су националистички усмерени политички функционери, који су се налазили у комунистичким партијама били у суштини много агресивнији у свом национализму, него што је то током XIX века била национална буржоазија. Осим државно-партијске бирократије, битан субјект национализма у смислу његовог идејног „освешћивања“ кроз стварање стереотипа и предрасуда, јесте и један део десничарски настројене културне елите и интелигенције блиске владајућим структурама.

Када је реч о балканском културном кругу, део националне интелигенције, посебно оне блиске власти, настојао је да у свом интелектуалном и уметничком раду доказује страдање ‘свога’ од ‘другог’ народа. На тај начин

је подстицано памћење на погроме и злочине почињени током претходних векова, посебно током Другог светског рата. Осим тога, овај друштвени слој је у републикама СФРЈ перманентно подстицао свест о заједничкој држави као „гробници и тамници народа“ стварајући тиме све неопходне претпоставке за бујање национализма. Просторе Балкана, посебно државе-нације настале на развалинама друге Југославије, као и неке бивше реалсоцијалистичке земље у југоисточној Европи, готово читаву деценију (1990/2000), карактерисала је друштвена структура у којој није постојао модерни предузетнички слој нити грађанско друштво као брана национализму, националшовинизму, политичком екстремизму и ауторитарности.

Доминантна и препознатљива обележја социјалне структуре тих друштава била су: а) егзистенцијална несигурност настала услед слома патерналистичке редистрибутивне државе; б) дезорјентисаност услед кризе идентитета; и ц) аномија друштва као целине. Истовремено у том периоду класу политичке бирократије није заменила нека демократски оријентисана политичка снага. У готово свим балканским земљама као и онима које нагињу том културном кругу, политичка бирократија је само изменила свој идеолошки предзнак: од социјалистичког ка националистичком, а у неким и националшовинистичком. Зато анализа настанка постсоцијалистичког национализма у земљама Западног Балкана мора поћи превасходно од саме социјалне структуре тих друштава, јер су унутар ње садржане историјске, културне и духовне претпоставке сваког националшовинизма, ауторитарности и тоталитаризма. Наравно, није могуће дати егзактну и потпуну емпиријску слику социјалне структуре постсоцијалистичких друштава, посебно оних бад, канских, али се могу истаћи она својства те структуре која чине скуп услова за настанак и репродукцију национализма. Из такве социјалне структуре и њених својстава настаје доминација „културе насиља“ и глорификација насиља.

Насиље у име „општих циљева“, пре свега стварања самосталне националне државе, шири се у политичку психологију свих друштвених класа и слојева, као и у реторику и политичке програме водећих политичких партија и покрета. Фасцинација насиљем у име националних историјских циљева или националне „чистоте“, обузима и један круг дес-ничарске интелигенције која га глорификује и чини апологију али и катарзу злочинима учињеним у име нације. Злочини учињени другим народима или вероисповестима тада добијају ореол херојства и патриотизма. Ту се „национализам“ у својој еуфоричности, суровости и милитантности, трансформише у шовинизам.

У контексту разрешавања етнонационалних конфликта, могуће је разликовати више стратегија и метода које државе могу применити с циљем регулисања или елиминације етнички заснованих конфликта. Тако су McCaughey и O'Teague током 1993. године формулисали систематски преглед макрополитичких стратегија и метода за регулисање етничких конфликта. Они разликују:

а) методе елиминације разлика између етничких група и

- б) методе регулисања разлика између различитих етничких група и етничких мањина.

Методе елиминације разлика обухватају четири специфичне методе. То су: а) геноцид; б) присилан масовни трансфер становништва; в) деоба или сецесија и г) интеграција или асимилација. Методе регулисања разлика су: а) хегемонијска контрола; б) арбитрација (интервенција треће стране); в) кантонизација и/или федерализам и г) консоцијационализам или подела власти.⁶⁶

Методе елиминације разлика, обично називане “пре” или “ванинсти-туционалне” методе, не спадају у стратегије које се обично препоручују. Прве две (геноцид и присилан трансфер становништва) из етичких разлога; трећа (деоба/сецесија), јер лако прераста у насилне сукобе; док је метод асимилације временски захтеван и често није плански спроводив. Осим тога, према мишљењу ових аутора асимилација крши и савремени идеал мултикултурализма.

Методе регулисања разлика, с друге стране, имају за циљ очување мултиетничког карактера друштва. Хегемонијска контрола крши норму демократичности, те се не сматра прихватљивим решењем, с друге стране, арбитрација је метод који се користи кад су друга, пожељнија решења неуспешна. По мишљењу утледних истраживача пажњу посебно привлаче следеће стратегије и методи: децентрализација и федерализам; подела власти и пропорционална репрезентација.

Код децентрализације и федерализма, у литератури и академским расправама присутно је мишљење да децентрализација политичке моћи, односно преношење на ниже нивое институционалне хијерархије, може спречити или умањити центрифугалне тенденције националних мањина и допринети већем степену њихове акомодације. Према мишљењу истраживача, федерализам Совјетског Савеза и СФРЈ није био такав да је могао ускладити међунационалне односе. Разлог за то је што такав федерализам није заснован на заједничким циљевима у будућности, него на тежњи за сепаратизмом, Исход те врсте федерализма је био „децентрализован центрилизам“, где се моћ федералног центра смањивала, док су центри федералних јединица постајали све моћнији. Недостатак демократије, с једне стране, и структурирање политичке моћи у складу са етнонационалним границама, с друге стране, створило је готово савршене услове за националистичку мобилизацију и сепаратизам.

Подела власти је врло чест начин смањења међуетничке дистанце. Пример политичко-институционалног уређења намењеног елиминисању међуетничке напетости и акомодацији етничких разлика у вишенационалним заједницама, представља подела власти између центра и политички признатих етничких група. Реч је заправо о консоцијационалном аранжману са етничким групама као кључним актерима. Према виђењу А. Лајхпарта

6 ⁶ Милашиновић, С. и остали, стр. 192.

овакво уређење је примењиво царелативно мала друштва, сарелативно малим бројем заједницау сукобу (три до пет), и са политичким елитама чија је политичка култура пре акомодативна него супарничка. Под тим околностима, консоцијационализам може бити погодан институционални оквир за успешно одржање етнички (или другачије) подељених, сегментисаних друштава.. Очигледно, употребљивост овог модела је прилично ограничена. И поред тешко остваривих услова које је Лејпхарт навео као неопходне за консоцијационални систем, постоје и други потенцијални проблеми. На пример, битни су и унутарсегментни услови - супарничка политичка култура може да отежа или спречи преговоре између елита, или право одређене политичке елите да представља заједницу може да буде оспорено. Подељеност самих сегмената на субсегменте међу којима постоје више или мање радикалне струје, погодује унутарсегментном супарништву и појави све радикалнијих група. У извесном смислу, такав систем постаје употребљив једино кад су конфликти већ разрешени, или кад изгледа да нема других могућности.

Пропорционална репрезентација је у односу на претходна два модела и стратегије знатно мање захтевно институционално решење. Овај модел не познаје територијалну аутономију, нити је заштита мањина институционализована у виду права вета или владавине „велике коалиције“. Основно оправдање смисла пропорционалне репрезентације мањина у политичким институцијама јесте у томе да мањине треба да имају утицај пропорционалан својој величини. И поред тога што тај утицај може бити врло мали, ипак се осигурава да мањина није под потпуном доминацијом већине. Истраживачи, на пример, верују да је позитиван ефекат пропорционално репрезентативног система и у томе што може знатно допринети „осећају припадања“, тј. може помоћи мањинама да се осећају интегрисане у друштво.

Умножавање, ширење и ескалација насилних унутардржавних, а посебно етнонационалних конфликта стиче већи значај у истраживањима од 1989. године. Међутим у овом домену и данас постоје озбиљни недостаци у погледу самог истраживања. Најзначајнији недостаци су у погледу:

- дијагнозе, посебно узрока и динамике различитих типова насилних конфликта; способности да се идентификује и одговори на знаке потенцијалног конфликта са предвиђањем, на бази темељног знања главнихузрока размирица (рано упозорење/рана акција),
- структурне превенције насилних конфликта,
- терапеутских мера, посебно у облику конструктивног управљања конфликтима као и мировном интервенцијом, и
- “трагања за миром”, односно, утицаја на макрополитичке оквирне услове, како би се обезбедило да се нека оружја као и оружани системи ставе ван закона, као и деловање на општем императиву разоружања и контроле међународне трговине оружјем.

Посебно је очигледан недостатак политичке и институционалне консултације у мировним иницијативама за разрешење конфликта. Тек је не-

давно интензивирао истраживачки напор према етнонационализму и другим типовима унутардржавних конфликта. Међутим, овај позитивни развој био је праћен приличном количином конфузије око чак најосновнијих „нових“ концепата. С друге стране, изостанак истраживања нових” неклаузевицијанских типова масовних конфликта, као и активности у домену мирољубивог разрешења конфликта овековечује одсуство разумевања савремених облика масовног насиља и даље доприноси тешкоћама са којима се суочавају они учесници који се налазе између две зарађене стране („трећа страна“) у потрази за миром.

ЗАКЉУЧАК

На крају се може закључити да је превенција, разрешавање и окончање етнонационалних конфликта у традиционалној и постмодерној међународној констелацији, везано у првом реду за развој демократских принципа и грађанских вредности. У њиховој реafirмацији или развоју велику улогу имају релевантни субјекти на националном, регионалном, међународном и глобалном плану. Поред тога, међународна заједница и њено посредовање, под условом да није поткано силом и принудом, односно, осудама једне стране као основног кривца за настанак конфликта, може имати есенцијалну улогу у овој области. Отуда спољна интервенција може бити како кооперативна и стимулативна, тако и анагонизујућа, изолујућа и стигматизујућа.

Политички притисци и компромитација једног од учесника у конфликту по правилу даје негативне резултате, односно најчешће производи изостравање анагонизма међу учесницима у конфликту и губитак комуникације са стигматизованом страном, њене самоизолације од спољних утицаја и непредвидивог понашања. У том случају ова интервенција уместо да буде део решења постаје проблем. Стога, одлучиоци у међународној политици морају трагати за прихватљивијим модалитетима.

Мишљења смо да приоритет у разрешавању етнонационалних и осталих друштвених сукоба мора имати стратегија преговарања уз инкорпорацију свих расположивих дипломатских средстава и инструмената. Овде се примењује нека од познатих теоријских концепција, усмерених ка мирном превазилажењу сукоба. Одговорност у превенцији, разрешавању и елиминасању евентуалних последица етнонационалних конфликта имају компетентни актери на свим нивоима организовања међународне заједнице.

ЛИТЕРАТУРА

1. Arquilla, J., Ronfeldt D., *Mrežni rat i kiber rat*, RAND korporacija, izvod iz studije objavljene u „Comparative Strategy“, Volume 12, 1995.

2. Kuehl, D., Libicki M., „*Information Dominance*“, National Defence University, Strategic Forum, Washington, Institute for National Strategic Studies, 1997.
3. Милашиновић, С., Јевтовић, З., Деспотовић, Љ., *Политика, медији, безбедност*, Београд: Криминалистичко – полицијска академија, 2012.
4. Нешковић, С., *Социологија – основне категорије и постмодерно друштво*, Ниш: Универзитет у Нишу, Факултет заштите на раду и други, 2008.
5. Нешковић, С., *Социологија безбедности у: Безбједност – полиција – грађани*, Бања Лука: МУП Републике Српске, ВШУП, 2009.
6. Нешковић, С., *Економска дипломатија у савременој међународној контекстуацији*, Нови Сад: Универзитет привредна академија, ФИМЕК, 2011.
7. Stallings, W., *Network and Internetwork Security Principles and Practice*, Prentice Hall, Englewood Cliffs, 1995.

ПРАВНИ И ВАНПРАВНИ ПРИСТУП РЕШАВАЊУ ДРУШТВЕНИХ КОНФЛИКАТА

Претходно саопштење

УДК 316.48:351.74(094.5)

проф. др Драган Батавељић
Правни факултет, Универзитет у Крагујевцу
доц. др Срђан Никезић²
Природно-математички факултет, Универзитет у Крагујевцу

Апстракт: Свако друштво, а посебно савремено, пуно је противречности које могу довести до настанка конфликта. Овај сукоб може настати унутар једне особе, између два човека, унутар једне групе и међу заједницама (државама). Интерес је сваке заједнице да се сукоби (конфликти) што пре реше. Постоји велики број начина за то, али пре свега, разликујемо правни и неправни приступ. Правни приступ представља арбитража, као спољни доносилац одлуке. Неправни приступ је решавање силом. Такође, за проналажење решења од највеће важности су преговори. У процесу преговора медијација има веома значајну улогу, јер представља проширење тог процеса. Коначно, ако ниједан од ових начина не доведе до решавања конфликта, може да дође до судског приступа у решавању приватног сукоба. Уколико не постоји начин за решавање сукоба између држава, може доћи до рата, као врсте међународног конфликта.

Кључне речи: конфликт, сукоб, преговори, медијација, арбитража, друштвене промене, рат, превенција конфликта, реформа система безбедности

Abstract: Every society, particularly modern, is full of contradictions that can lead to the emergence of conflict. This conflict can arise within a person, between two persons, within one group and among communities (states). The interest of each community is to resolve clashes (conflicts) as soon as possible. There are many ways to do this, but first of all, we distinguish between legal and non-legal approach. Arbitration is a legal approach, as an external decision-maker. Non-

legal approach is resolving by using force. Also, negotiations are of the utmost importance for finding solutions. In the negotiation process mediation has an important role as an extension of that process. Finally, if none of these methods do not lead to resolve of conflict, court approach can be used in resolving a private conflict. If there is no way to resolve conflicts between states, this may lead to war, as a kind of international conflict.

Key words: *conflict, clash, negotiation, mediation, arbitration, social change, war, conflict prevention, security system reform*

ПОЈАМ КОНФЛИКТА

Када је реч о конфликтима, треба рећи да је данас немогуће замислити једну организовану заједницу без њих, с обзиром да се за њих каже да су “стари колико и човечанство”. Због тога се стално сусрећемо са њима, што нас веома често доводи до фрустрација, менталне исцрпљености, стања очаја, а врло често и до блажих облика депресије¹. У свакодневном животу конфликти се често поистовећују са свађом, сукобом интереса, употребом силе или битком у којој се мора победити. Међутим, и поред свега тога, они играју веома значајну улогу у нашем животу, јер да нема конфликта не би било ни живота, сазревања ни одрастања, па отуда, детаљнији осврт на ово питање указује, да се због свог значаја, конфликт обухвата са више аспекта и истражује у више дисциплина. Тако, овај феномен се, између осталог истражује и од стране филозофије, социологије, психологије, политичке науке, економије, антропологија, међународног права, међународних односа и истраживања о миру и сукобима.

Реч **сукоб** представља израз који описује конфликт на најједноставнији и најпрактичнији начин. Веома је битно указати на чињеницу да, када говоримо о конфликтима, реч сукоб не би требало да има негативну конотацију, јер је сврха сукоба мишљења, управо, да произведе нешто добро и корисно за оне који се сукобљавају и да их доведе до креативних решења. Често се каже да се баш у неслагању и сукобу мишљења и схватања између различитих особа, види извештан напредак и да се из тог конфликта рађа одређени квалитет, без обзира што та неслагања могу да буду и непријатна, јер не можемо очекивати да у животу све буде лепо и пријатно, идеално. То би исто било, као када бисмо некога држали под “стакленим звоном”, чували од свих утицаја спољњег света и слично, а када бисмо ту особу пустили да се, после дужег времена проведеног у таквим условима, слободно креће у својој околини, увидели бисмо да је она потпуно неприпремљена и неспособна за “хватање у коштац” са опасностима које јој прете. Оваква особа не би била способна за нормалан и функционалан живот и сналажење у раз-

¹ Др Фридрих Гласл, економиста и консултант за организацију, специјализован за решавање конфликта, каже: „Конфликти до те мере утичу на нашу способност схватања и мишљења да нисмо у стању јасно видети ствари око нас и у нама самима.“

ним свакодневним ситуацијама, и то, како према људима, тако и према природи. Наиме, личност човека је, по природи конфликтна, тако да и његов однос према другима и према друштву може да буде конфликтан. Наравно, као што смо напред навели, то може да буде извор кретања ка нечем бољем, лепшем и креативнијем, јер је та различитост међу људима неопходна у њиховим односима и њена сврха јесте, пре свега, успостављање равнотеже у нашим односима, из чега треба да проистекне подстицај и мотивација за постизање вишим циљевима.

Конфликт је, у најужем схватању, увек сукоб различитих по смеру деловања, супротних мотива. У друштвеним односима, конфликт је стање, не-слагања и инкомпатибилности између више људи (интерперсонални сукоб) или група људи и нација (социјални конфликт). Конфликт међу појединцима или групама може да доведе до физичког насиља, а међу народима сукобима различитог интензитета. Оно што је битно нагласити, јесте да конфликти представљају општу појаву и да су, као такви, одувек постојали, где год се наилазило на заједнички живот људи. Наравно, може се поставити оправдано питање, да ли су они, као такви, штетни за једно друштво или се може поставити обрнуто питање: да ли се непостојање конфликта може оценити као проблематично или чак штетно за мир. Одговор на ово питање је, по нашем мишљењу, прост и састоји се у томе да непостојање конфликта значи да је сва моћ у рукама једне партије, која има власт и моћ и полази од тога да постоји само једна „истина“ и да само једна страна „има право“. Свакако, таква ситуација може да резултира употребом и ескалацијом силе.

КАРАКТЕРИСТИКЕ КОНФЛИКТА

За разумевање конфликта је неопходна њихова свестрана анализа, која служи као помоћно средство и која не садржи само узроке и поводе за конфликт, већ и могуће предлоге решења. Ради правилног приступа овој анализи, треба нагласити да се конфликт посматра и дефинише као „социјално стање у којем учествују најмање две стране (појединци, групе, државе) које имају сасвим различите полазне тачке (на први поглед непомирљиве) и теже различитим циљевима, које може остварити само једна страна и које употребљавају сасвим различита средства за остваривање одређеног циља.“² Наравно, веома је важно указати на то, шта представља најважније изворе конфликта, поред анализе основних група и нивоа конфликта, као што ћемо то видети касније. То значи да је од виталног значаја да схватимо зашто се конфликти дешавају, тј. да идентификујемо њихове изворе, што треба да нам пружи битне информације о томе како га препознати и шта у њему променити. То је неопходно учинити ради бољег управљања конфликтом у будућности или ради његовог, евентуалног, спречавања у целос-

² Ulrike C. Wasmuth.

ти. Тако, у најважније изворе конфликта спадају: 1) ставови, вредности и разне перцепције; 2) неслагања по питању потреба, циљева, приоритета и интереса; 3) недостатак ресурса (лични доходи, опрема, способности, територија итд.); 4) слаба комуникација; 5) слаба или неприкладна структура организације и 6) нејасне улоге и одговорности.

Међутим, за овај део рада, од највећег значаја јесте да утврдимо карактеристике конфликта, тако да је после дуготрајног научног истраживања утврђено да у његове најзначајније карактеристике спадају:

1. **Комуникација** – није отворена и јасна, информације су недовољне или се намерно протурају погрешне информације, потајно деловање на штету друге стране расте, а претње и притисци замењују отворену дискусију и аргументацију.
2. **Схватање** – због различитог схватања одређених ситуација, проблема, односа и слично, на сцену ступају различити интереси и мишљења, тако да до изражаја долази више оно што две стране раздваја, него што их спаја. То раздвајање се све јасније види, наступа однос неповерења, а сопствено мишљење се посматра као једино исправно. Насупрот томе, туђе схватање се посматра као неисправно, а евентуални гестови помирења које направи друга страна, тумаче се као покушаји преваре.
3. **Становиште** – надовезујући се на претходну карактеристику конфликта, указујемо на чињеницу да је код становишта очигледно да поверење опада, док неповерење расте. У таквим ситуација, чак, може доћи и до развоја прикривеног или отвореног непријатељства, док спремност да се другоме помогне на одређени начин (давањем савета, одређеним чињењем, конкретном делатношћу и слично) опада. Чак, штавише, расте спремност да се другима учини нешто што ће бити на њихову штету.
4. **Задатак** – за ову, четврту, карактеристику конфликта је битно рећи да се задатак долажења до решења више не схвата као заједнички, него свака страна покушава све сама да уради³.

Деловање конфликта је веома велико и, отуда је значајно указати на његову снагу и интензитет, јер се често схвата као битка у којој се мора победити, што унутар самог конфликта, често отежава примену договорених правила. Познати предавач на бројним стручним семинарима о конфликтима и њиховом решавању, Фридрих Гласл, пише да „конфликти до те мере утичу на нашу способност схватања и мишљења, да нисмо у стању јасно да видимо ствари око нас и у нама самима. Наша способност размишљања остаје заробљена, а да ми тога нисмо ни свесни.“ Прави проблем свих конфликта је у сталној опасност од њихове ескалације, при чему обе стране у конфликту све више прибегавају употреби силе. Појам конфликт представља ратоборан однос у револуцијама, ратовима и другим сукобима, из-

3 Видети: Deutsch, M., *Konfliktregelung*, München. 1976.

међу држава, етничких, политичких, верских, социјалних идеолошких и других група. За сваки конфликт потребне су најмање две супротстављене, тј. сукобљене стране, од држава до политичких странака. У суштини свих ових сукоба лежи супростављени интерес, сукоб око очувања или промене граница или друштвеног поретка.

За конфликт је веома битно схватити његову динамику, која се често пореди са сантом леда, код које је видљив само један мали део онога што одређује и узрокује конфликт. Шест седмина укупне масе једне санте леда налази се под водом и невидљиво је за посматрача, али управо тих шест седмина одређује величину и понашање санте леда. Управо тај модел се употребљава да би се показало како су нам непосредно видљиви само мали делови дешавања и динамике конфликта. До осталих делова морамо да дођемо пажљивим и свестраним истраживањем. То значи да се код конфликта разликују два основна дела (елемента): видљиви и невидљиви. Ниво деловања представља видљиво понашање страна у конфликту, односно врх санте леда, док психо-социјални ниво представљају страхови, несигурности, жеље, осећаји, одређене непознанице и слично. Овај психо-социјални ниво представља све оно што не видимо, али што је у великој мери присутно и што остаје скривено, Међутим, иако невидљиво, оно делује на понашање страна у конфликту, тако да је значај психо-социјалног нивоа, све већи са повећањем ескалације конфликта⁴.

ГРУПЕ И НИВОИ КОНФЛИКАТА

Под конфликтом се подразумева сукоб унутар једне групе (конфликт у групи), сукоб између два човека (интерперсонални конфликт) и унутар једне особе (интраперсонални конфликт).

Конфликти у групи могу да настану због статуса једне групе. Различити људи заузимају различите положаје у одређеној групи (на основу порекла, економске моћи, личних способности и постигнућа), а и сама група може да заузима различит статус у друштву. Појединци се боре око тога ко поседује снагу, ко покреће енергију групе, као и ко испољава отпор, који је групи нужен да задржи идентитет.

Интерперсонални конфликти представљају конфликте између појединаца, јер нечија убеђења лако могу да се сукобе са туђим, пре свега, ако су контрадикторна. Наиме, два човека могу различито да дефинишу реалност и да буду убеђени, да су управо они, објективни, а да друга страна не види ситуацију јасно. Овакви конфликти су теже препознатљиви, али не и мање бурни.

Интраперсонални конфликти представљају конфликте унутар појединца и њих можемо дефинисати као конфликт жеље и забране и конфликт

4 Günther Gugel, Институт за Педагогију мира, Tübingen.

дозволе и страха од казне. Такође, овде разликујемо и конфликт жеља и могућности, као и конфликт вредности и могућности⁵.

Поред тога, према приручнику „Академија конфликта“ Међународног центра „Olof Palme“, постоји неколико нивоа конфликта, и то: 1) Конфликти међу појединцима; 2) Конфликти унутар групе; 3) Конфликти између група људи; 4) Конфликти између држава и група и 5) Конфликти између држава.

Посебну и веома значајну групу конфликта чине тзв. **политички конфликти**. Наиме, политички процес у сваком политичком систему и сваком друштву је препун противречности, а политика је, као делатност, позвана да разрешава бројне противречности које настају међу заједницама, њиховим интересима и слично. У одређеним условима ове политичке противречности могу да се претворе у отворени сукоб и да се развију у конфликте (политичке конфликте). Отуда се за ове конфликте може рећи да представљају одређену врсту друштвених односа, али не било којих, већ само оних односа који се стварају и егзистирају у вези са политичком влашћу и њеним функционисањем у друштву. Основни узрок настајања политичких конфликта јесу, пре свега, политички интереси, па се зато за политички конфликт може рећи да он представља „сукоб, конфронтацију политичких субјеката, условљену супротстављањем њихових политичких интереса, вредности, погледа и циљева.“⁶ Због тога што политички интереси изазивају настанак политичког конфликта, појам овог конфликта се означава као „борба политичких субјеката једних са другима за утицај у систему политичких односа, за приступ доношењу битних одлука, за располагање ресурсима, наметање монопола својих интереса и њихово признавање као друштвено неопходних...“⁷ На основу наведеног се може закључити да објекат и предмет политичких конфликта чине политичка власт, поседовање власти, уређење институција власти, вредности и симболи који су база политичке власти.

РЕШАВАЊЕ КОНФЛИКАТА И МЕДИЈАЦИЈА (ПОСРЕДНИШТВО)

Без обзира на то о којем се нивоу конфликта ради, до неуспеха у њиховом решавању доводе бројни разлози, међу које спадају, пре свега: неразумевање природе конфликта; ригидност (крутост и неспремност на промену) мишљења, егоцентризам, заблуде да смо увек у праву, непознавање и непоштовање разлика, ниско самопоштовање, неповерење, неискуство у конфликтима, невољност за учење, неспремност да се призна своја грешка и да се другоме опрости његова грешка. Због тога је веома битно знати како

5 О овоме видети шире: Мандић, Т., Комуникологија - Психологија комуникације, Слио, Београд, 2003.

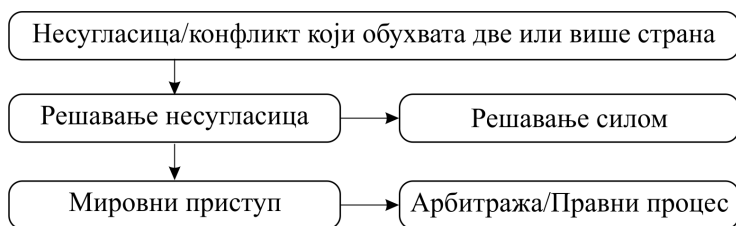
6 Чорбић, Д., *Политички систем – Основи политикологије*, Ниш, 2005, стр. 171.

7 Исто.

се ради и управља конфликтима, јер резултат наше активности зависи од тога како ћемо их третирати. Неспорно је да је основни циљ нашег рада са конфликтима умањивање негативних аспеката, а подстицање позитивних потенцијала конфликта.

Битна полазна тачка у овом процесу, као и у сваком другом, јесте да одредимо шта заправо треба да постигнемо и који је наш крајњи циљ. Одговор на ова питања није нимало лак, али је несумњиво да је превасходан процес решавања захтева да обухваћене стране у сукобу признају једна другу и да директно или индиректно комуницирају. Друго, веома значајно питање које треба решити, јесте активно обухватање свих сукобљених страна. Треће, сукобљене стране треба да буду спремне да реше конфликт и да се сложе око принципа третирања конфликта и разјашњења питања. Међутим, чињеница је да за добро управљање конфликтом и његово адекватно решавање, веома битно да онај који се бави конфликтима, буде реалан и свестан о томе када треба стати. Не могу се сви сукоби решити једном заувек, јер се неки сукоби непрекидно враћају⁸.

Постоји веома велики број начина за решавање сукоба, што ће, надамо се, знатно јасније бити читаоцу, када буде видео графички приказ неколико најбитнијих начина. Тако, пре свега разликујемо правни и неправни приступ решавању. У први спада арбитража, а у други решавање силом. Такође, постоје и директни преговори (билатерални и мултирателарни), преговори путем перманентних ad hoc конференција и слично. Коначно, постоји један веома интересантан и, данас, доста примењиван начин уз посредништво добрих услуга треће стране - медијација.

Међутим, треба бити свестан да сукоби (конфликти) обухватају “рат” између две стране. На основу интензитета и организације, сукоби се деле на три основне групе. То су: 1) латентни сукоби (једна страна или више њих нису ни свесне о постојању сукоба или о потенцијалу који може довести до сукоба); 2) видљиви сукоби (спорови у којима су стране идентификоване и оне су свесне о постојању несугласица) и 3) манифестовани сукоби (сукобљене стране су почеле са преговорима, али у којима су они блокирани, па је потребно укључивање медијатора у ове сукобе, што врло често, доводи до

⁸ У овакве сукобе спадају, на пример, сукоби између трговачких унија и радника о томе како поделити буџет једне организације

промена у процедури разговора или у интервенцији за деблокаду преговора).

Код сукоба између две стране, за изналагање решења, од пресудне важности су **преговори**, који уствари представљају једну врсту “трговине” између страна које имају, или различите интересе, или постоји тренутни сукоб међу њима. Учесници у том сукобу (спору) улазе добровољно у један привремени однос, припремљен са циљем изналагања одговарајућег решење, које би задовољило њихове потребе и међусобне интересе.

У том процесу преговора, **медијација** игра веома значајну улогу, јер представља проширење и елаборацију овог процеса. Она обухвата интервенцију треће стране, која је као непристрасна прихваћена од сукобљених страна (нема ауторитет доношења одлука, али оставља снагу доношења одлука у рукама сукобљених страна) и која помаже сукобљеним странама у њиховим напорима да добровољно дођу до прихватљивог решења о спорним питањима. Оно што је за медијацију битно нагласити, јесте чињеница да је то добровољан процес у којем учесници треба да имају спремност да прихвате помоћ интервенције треће стране са циљем решавања спора. Медијација се најчешће иницира онда када сукобљене стране не верују да је и даље могуће да саме реше сукоб и када једино могуће средство представља пружање непристрасне асистенције од стране треће стране.

Поред преговора и медијације разликујемо и **арбитражу**, која представља једну технику снижавања личне контроле страна које се налазе у сукобу (конфлику), а повећавају улогу треће стране, као спољњег доносиоца одлука, која је дистанцирана од сукоба, али која није неопходно неутрална. Арбитража је један изворни израз за добровољни процес у којем они који су обухваћени у сукоб захтевају помоћ треће, неутралне и непристрасне стране која ће донети одлуку за њих у вези спорних питања. Резултат одлуке може да буде саветодавни и облигаторни (обавезујући). Арбитражу може да води једна особа, као појединац или колегијално тело (жири) и она представља један приватни процес, често затворен за јавност. Стране у конфлику се више опредељују за арбитражу, него за судски процес, пре свега, због њене неформалности и због тога што је бржа, јефтинија и штити приватност сукобљених страна, које су често у стању да саме одаберу арбитраже или жири (на тај начин, оне имају већу контролу на крајњи резултат).

Судски приступ у решавању приватног сукоба обухвата интервенције једног институционализованог и друштвено прихватљивог ауторитета. Приступ решењу спора у овом случају прелази са приватног процеса на јавни процес, у коме за сукобљене стране раде, углавном, адвокати као професионалци, који играју улогу њиховог заступника, аргументујући њихова питања пред трећом непристрасном и неутралном страном, тј. пред судијом и судском поротом. Ова трећа страна (судије и судска порота) изражава интересе и вредности друштва и, као друштвено прихваћена, доноси одлуке које су облигаторне и пуноважне.

Улога медијатора је веома значајна и специфична, јер он у медијаторском процесу, најпре, ствара канале и могућности, који представљају почетак комуникације између страна или пораст ефикасности (ако су већ почели са разговорима), помаже сукобљеним странама да се укључе у преговоре, нудећи процедуру и, веома често, водећи формално сесију преговора и сл. Такође, медијатор врши обуку и оспособљавање младих преговарача, који су, често, неискусни и неспремни за процес преговора, проширује изворе нудећи сукобљеним странама процедуралну асистенцију (повезује их са стручњацима, адвокатима, експертима, доносиоцима и слично), омогућавајући на тај начин ширење опција за достизање решења. У овом процесу је веома важно правилно истражити и схватити проблем, јер то даље омогућава сукобљеним странама да размотре тешко решиву ситуацију из различитих углова. Наиме, правилно сагледавање проблема и успостављање (да се изразимо медицинским речником) тачне дијагнозе, захтева асистенцију у идентификацији питања и основних интереса, као и у тражењу опција које нуде обострану сатисфакцију. Управо због тога, медијатор (као и преговарач), иницира одређене “покрете”, коју представљају специфичне акте интервенције или утицања на сукобљене стране. На тај начин, као специјализовани преговарач, подржава одабир позитивних чинова према спорним питањима и, истовремено, омета избор негативних деловања, вршећи, пре свега, улогу катализатора, што му омогућава да: 1) асистира сукобљеним странама у одабиру најприкладнијег приступа за решавање сукоба; 2) да сакупи податке и да анализира сукобе; 3) да припреми план медијације; 4) да асистира сукобљеним странама у почетку преговора; 5) да идентификује битна питања и интересе; 6) да промовише завршне преговоре; 7) да помогне надгледање и спровођење договора и слично.

УТИЦАЈ ДРУШТВЕНИХ ПРОМЕНА НА НАСТАНАК КОНФЛИКАТА

Чињеница је да промене у друштву, које су веома честе и интензивне (посебно у земљама у транзицији), доводе до одређених сукоба. Наравно, то не значи да све друштвене промене неминовно доводе до стварања сукоба са јаким тензијама, као ни да су све промене резултат друштвених сукоба. Ипак, неспорно је да између њих постоји каузални однос и да је, отуда, неопходно ближе анализирати ову релацију и дати одговор на питање зашто друштвене промене стварају сукобе и како могу постати катализатор друштвених промена и развоја. Наиме, чињеница је да друштвене промене (друштвени сукоби) могу бити конструктивне, али могу да буду и разарајући по владајући систем, економски и политички поредак, друштвене односе, као и систем људских права. Супротно томе, ови сукоби могу указати на ситуацију да нешто није у реду, могу да изнесу проблеме на видело и да функционишу као катализатори у циљу побољшања људи и друштва и

откривања нових решења. Отуда, с обзиром да су друштвени сукоби и промене неизбежни састојци сваког друштва, то је неопходно да се пронађе начин за заустављање њиховог разарајућег потенцијала.

Већина друштвених промена се, срећом, дешава без притисака и насиља, мада се мора признати да су, и насилни, и ненасилни механизми, допринели променама током историје, а у неким друштвима се, још увек, притисак и насиље сматрају валидним или потребним. Наравно, овде треба указати на чињеницу да се под насиљем не подразумева само физичко насиље, него и психичко (увреде, прогон, тиранија и слично), као и структурално насиље (неправде које доводе до сиромаштва и дискриминације). Такође, насиље се може користити и у смислу одржавања неправедног система. Неспорно је да постоје многи проблеми са присилним и насилним методама и да употреба силе само отежава ситуацију, као и проналажење спољашње подршке. Наиме, уколико државе и групе одаберу присилу и могући насилни бунт као своју стратегију, друштвени сукоби ће сигурно бити разарајући. До тога долази када страна у сукобу није у могућности да идентификује другу алтернативу (ненасилну), тј. када је „способнија“ за употребу силе, него за неку конструктивну методу. Они, међутим, не схватају да ненасилне алтернативе нису пасивне и не представљају знак потчињености (постоји више од 200 идентификованих ненасилних метода)⁹.

Анализирајући однос између друштвеног сукоба и промена, треба рећи да постоје бројне методе и стратегије за друштвене промене, али да је демократски начин најбољи начин за решавање друштвених конфликта. Наиме, демократија је један систем и процес за третирање сукоба и за њихову конструктивну и ненасилну промену. На међународном нивоу, чињеница је да демократске државе не ратују једна са другом и то се, често, назива „демократским миром“. Међутим, то не значи да је демократски систем и ненасилан систем, јер демократије ратују са недемократским државама, док промене ка демократској владавини и плуралистичком систему, у нестабилном друштву или у друштву које је склоно рату, могу да подигну друштвене тензије и изазову старе аутократске и елитне снаге. Ипак, већина људи се слаже да су демократија и људска права најбољи начини да друштва управљају конструктивно сукобима на миран начин. Отуда је демократско управљање конфликта најбоље решење, иако сама демократија није лек за све проблеме у друштву. Међутим, демократска друштва су склона да формирају одговарајуће институције, проналазе изворе и развијају флексибилност, како би лакше управљали друштвеним сукобима и то, пре свега, на миран начин.

На крају овог излагања о утицају друштвених промена на настанак конфликта и улози демократије у решавању друштвених сукоба, указаћемо на

⁹ Иако су насилни акти често редовно пропраћени од стране медија, ненасилне методе су, такође, присутне и ефективне, како би се стекла снага у достизању циљева, како би се супротставило противницима и како би се обавестила шира јавност. Ненасилне кампање су изражене путем демонстрација, штрајкова, несарадње и слично.

чињеницу да демократија треба да буде један отворен и праведан процес, који се стално развија и усавршава и који треба да подржи један легитиман однос између група у друштву. Тај легитимитет треба да се непрестано развија из демократских процедура помоћу дијалога, дебата, компромиса и управљања сукоба између политичких актера, као и између грађана и њихових влада. У најзначајније примере демократских механизма спадају: 1) слободни и поштени избори; 2) референдум; 3) демократски и непосредно изабрани политичари; 4) слобода речи; 5) плуралистички парламент; 6) једнакост пред законом; 7) права мањина зајемчена уставом; 8) слобода штампе; 9) институција омбудсмана (народног адвоката); 10) постојање не-владиних организација и слично.

РАТОВИ КАО ВРСТА МЕЂУНАРОДНИХ КОНФЛИКАТА

Теорија конфликта се већ вековима бави анализом и студијским проучавање сукоба и међународних односа, али и поред тога, још увек, не постоји јединствен и општеприхваћен одговор научника на питање зашто се ратови и оружани сукоби дешавају. Последњих неколико деценија искристалисале су се три главне теорије о сукобима између држава, о којих је доминирајућа *теорија о реализму*, која тврди да се ратови појављују зато што државе ратују за власт или да постоји претња њиховом постојању. По другој, *марксистичкој теорији о рату*, државе улазе у рат како би се браниле или прошириле своје економске интересе (фокусирање на економску димензију политике). Трећа теорија, тј. *теорија либерализма/идеализма* наводи идеологију и аргуменује да се ратови дешавају због тога што државе одлучују да бране одређене вредности и идеологије у које верују. Међутим, као резултат новог стеченог сазнања, претпоставка о томе зашто се дешавају ратови је почела да се мења. Док теорије реализма, марксизма или либерализма/идеализма могу бити прикладне за објашњавање ратова између држава, све три теорије су биле критиковане због недостатка објашњења о унутрашњим ратовима.

Неке од теорија које су се развијале током задњих 10-15 година су биле фокусиране више на унутрашњу динамику државе и сукоба. Уопштено се може рећи да се ратови унутар држава дешавају због тога што једна или неколико група (као што су, на пример, паравојне снаге, милитантне групе, герилци, бунтовници, револуционари, сецесионисти и слично) покушава да сруши владу или да ратује за независност (стварање своје државе). Наравно, до унутрашњих сукоба, па чак и ратова, може много лакше доћи у тзв. „слабим“, него у „снажним“ државама. Међутим, треба нагласити да се снага једне државе не одређује само у војном смислу (поседовању великог арсенала оружја), него је она, напротив, повезана са способношћу једне земље да обезбеди легитимност своје владавине и поверење народа. Државе са slabим институцијама и јавним службама, малобројним каналима у влади, на-

петим и непријатељским односима између разних група унутар државе, суочиће се са великим ризиком од унутарњег насиља. Тако, иако не постоји држава која константно стоји на једној тачки, веома лако можемо закључити да су Јапан и већина скандинавских земаља „јаке“ земље, док се, с друге стране, земље попут Авганистана, Сомалије, Конга и Либерije и других морају сматрати „слабим“ земљама. Зато и не изненађује чињеница што Јапан и скандинавске земље нису биле обухваћене унутарњим ратовима задњих 50 година или чак дуже, док су, с друге стране многе углавном такозване „нове“ државе и државе у развоју у Африци, Латинској Америци и Азији често погођене ратовима током задњих година.

Завршавајући овај део рада, не можемо, а да се са неколико реченица не осврнемо на Србију и бивше југословенске земље, као регион у коме постоји „богата традиција“ сукобљавања. Ту се, пре свега, мисли на ратове, револуције, етничке сукобе, верске, синдикалне, идеолошке и остале друштвене сукобе. У српској и балканској историји забележен је већи број ратних сукоба, од којих су неки били у оквиру великих ратова (наравно, забележен је и велики број савеза, као и билатералних и мултилатералних уговора). И поред тога што сваки конфликт има свој крај, на овим просторима се дешавало да је крај једног сукоба представљао само почетак неког новог сукоба, тако да је балкански простор, одувек представљао подручје супростављених интереса и потенцијалних конфликта и криза.

ПРЕВЕНЦИЈА КОНФЛИКАТА КАО РЕЗУЛТАТ РЕФОРМЕ СИСТЕМА БЕЗБЕДНОСТИ

Регион Југоисточне Европе, данас, представља подручје пост-конфликтне консолидације и дубоких и сложених унутрашњих промена у већини земаља, као и дефинисања места појединих држава и региона у целини у новој међународној констелацији. У позадини таквих промена је, пре свега, снажно опредељење водећих политичких снага у овим земљама за развој политичког и економског система, какав већ деценијама делује у земљама Западне Европе. Наиме, повезивање са ЕУ и НАТО захтева претходно решавање регионалних проблема или бар смањивање бројних тензија, јер европске и евроатлантске структуре не желе преливање кризе из Југоисточне Европе. Посебно су конфликти на тлу бивше Југославије имали врло изражен дестабилизирајући ефекат, не само на регион Југоисточне Европе, већ и шире. Нове власти у овим земљама, желе да делују као рационалан и поуздан партнер, који ни у ком случају неће бити учесник или извор конфликта, већ напротив, гарант стабилности у региону. У том правцу усмерене су, како промене у спољној политици, тако и унутрашње реформе које су већ започете. Једна од најделикатнијих, али свакако најнужнијих, јесте реформа безбедносног сектора, као неопходан услов повезивања са европским интеграцијама.

Безбедносне структуре, као и све друге структуре у бившим југословенским земљама, носе печат политичких, идеолошких и геостратешких реалности последњих деценија. Једнопартијски систем и идеолошка контрола до почетка 90-тих година прошлог века, онемогућавали су оно што данас подразумевамо под појмом „демократска контрола безбедносног сектора“. Систем националне одбране и безбедности био је стављен у функцију политике која је довела до оружаних сукоба, а негде и до међународне изолације. Но, и да није било ових озбиљних деформација у деведесетим годинама прошлог века, овим земљама би, и у најповољнијим околностима, била неопходна темељна реформа војске, полиције и безбедносних служби у оквиру процеса транзиције. Зато су неопходне промене унутар самог безбедносног сектора, које подразумевају његову трансформацију у ефикаснији, професионалнији и модернији сектор у служби грађана и њихових интереса. Основа за овакву реформу јесте висок стручни и професионални ниво који постоји у овим службама.

У овом процесу је посебно значајно обезбедити цивилну демократску контролу безбедносног сектора, која истовремено представља и начин прилагођавања стандардима који постоје у демократским земљама и основни метод реформе овог сектора. Отуда је утврђивање механизма цивилне, а пре свега парламентарне контроле, процес који треба наставити и континуирано усавршавати, што ће, свакако, представљати крупан корак ка јачању правне и грађанске сигурности и изједначавања права свих грађана, а у складу са постојећим европским стандардима. Приликом реформисања безбедносног сектора на просторима бивших југословенских земаља, посебно је важно водити рачуна о мултиетничком и мултиконфесионалном карактеру новоформираних држава. То је посебно значајно за Србију, јер је решавање регионалних проблема неопходан услов уласка у европске интегративне процесе, што је њен спољно-политички приоритет.

Превенција конфликта на Балкану, с обзиром на искуства из недавне прошлости, захтева, пре свега, ослобађање од политичког наслеђа, темељну политичку и економску реформу, регионалну сарадњу и пуну демократску контролу свих структура које располажу силом. У данашњим условима, међутим, за државе региона, међусобни сукоби практично не представљају могућу опасност, али се као веома појачан фактор ризика јављају: 1) организовани криминал; 2) трговина људима, оружјем и наркотицима; 3) међународни тероризам и слично. С обзиром да је реформа сектора безбедности од кључног значаја за превенцију конфликта, треба нагласити да ова реформа не подразумева само спречавање међудржавних, међунационалних и унутрашњих сукоба, какви су се догађали крајем прошлог века у бившој Југославији, већ и мере превентивног карактера које би допринеле сузбијању организованог криминала и спречавању могућих терористичких аката.

Србија је у последњој деценији доста изменила своју спољну политику и значајно променила приступ проблемима националне безбедности и за-

штите националних интереса. У том склопу је започета и тек ће добити замаха реформа безбедносног сектора. Међутим, све ово у пресудној мери зависи од стабилности унутрашње ситуације и напретка социјалних и економских реформи. Само унутрашња консолидација може гарантовати да ће Србија бити поуздан партнер својим суседима, Европској унији, САД-у, Русији и свим другим земљама. С тога је неопходно уложити посебне напоре како би се што пре решили унутрашњи проблеми и конфликти који прате формирање нове државе и њених органа. Када то буде учињено, Србија ће моћи да настави са још већим интензитетом започете реформе у свим секторима, укључујући и војску, полицију и безбедносне и обавештајне службе.

ГЕОГРАФСКИ И ГЕОПОЛИТИЧКИ ПОЛОЖАЈ СРБИЈЕ У КОНТЕКСТУ ИНТЕГРАЦИОНИХ ПРОЦЕСА У ЈУГОИСТОЧНОЈ ЕВРОПИ

Претходно саопштење

УДК 327:911.3(497.11)

Мирољуб Милинчић
Географски факултет у Београду

Дејан Шабић
Географски факултет у Београду

Снежана Вујадиновић
Географски факултет у Београду

Апстракт: Србија и Балкан су у политичким и научним круговима често представљали синоним за простор борбе народа и сукоба цивилизација. Иако је данас ситуација другачија, још увек постоје политички кругови у свету који на Србију и њено окружење гледају кроз рецидиве прошлости, са резервом прихватају политичке промене и изражавају сумњу у заједничку европску будућност балканских народа. За социјално-економски опоравак и даљи развој Србије и осталих балканских земаља нужна је регионална сарадња. Она треба да допринесе просторној интеграцији овог дела Европе и да убрза економски и социјални развој свих земаља у региону. У том смислу регионална сарадња балканских земаља представља тест њихове спремности да постану саставни део много сложеније целине, каква је Европска унија. Србији предстоји тежак пут према чланству у Европској унији, који је условљен интензивирањем регионалне сарадње са другим земљама Југоисточне Европе и кроз активно чланство у регионалним организацијама и иницијативама.

Кључне речи: географски и геополитички положај, интеграциони процеси, Србија, Југоисточна Европа.

Abstract: *Serbia and the Balkans, in the political and scientific circles, were often put as synonym for the struggle for territory and the clash of civilizations. Although the situation is different today, there are still political circles across the globe that comprehend Serbia and its surroundings through the perspective of their past, accept political changes with reservations and express doubts about the common European future of the Balkan nations. Regional cooperation of Serbia and other Balkan countries is necessary to achieve socio-economic recovery and further development. It should contribute to the spatial integration of this part of the Europe and to accelerate economic and social development of all countries of the region. In this sense, regional cooperation of the Balkan countries is a test of their willingness to become an integral part of a much more complex entity such as the European Union. Serbia has a tough road ahead to the European Union membership, which is conditioned by the intensification of regional cooperation with other countries of the Southeastern Europe and active membership in regional organizations and initiatives.*

Key words: *geographical and geopolitical position, integrating processes, Serbia, Southeastern Europe*

УВОД

Појмови **географски** и **геополитички положај** имају суштински значај за токове природног и друштвеног развика. Њихово појединачно, као и синергетско дејство утиче на формирање и обим функционалног капацитета неког простора, док са друге стране – комплексна еволуција просторних система, кроз призму социоекономских садржаја, утиче на детерминанте и компоненте географског и геополитичког положаја, чиме се мења интензитет и територијални домет сопствених функција и успоставља специфична гравитационо-функционална хијерархија.

Полазећи од становишта да је **геополитика** пре свега географска дисциплина о држави, која почива на темељу политичке географије, склони смо да размотримо геополитичку организацију простора Србије у контексту савремених збивања у Југоисточној Европи. Поред разматрања актуелних тема, у контексту рада геополитика има и футуристичку улогу. Циљ наших разматрања јесте да се утврди колики је досадашњи степен утицаја регионалних фактора на развој, квалитативна и квантитативна својства простора детерминисаних кроз геополитичке процесе у унутрашњим и међурегионалним односима у Југоисточној Европи. Примена геополитичких знања у раду може дати мериторна и компетентна упуства практичној политици у креирању геополитичких промена и решења разнородних проблема који резултирају из просторних релација природних и друштвених елемената, диспропорција и антагонизама природних и антропогених конституената географске средине.

ДЕТЕРМИНАНТЕ ГЕОГРАФСКОГ ПОЛОЖАЈА СРБИЈЕ

Србија захвата територију са разноврсним физичко-географским карактеристикама, природним условима и ресурсима. Од великих макро-регионалних целина, Србији припада југоисточни део Панонске низије и средишњи део Балканског полуострва који се сустичу и сједињују на линији Савско-дунавског раседа.

Географски положај Србије налази се у основи њеног међународног положаја који обухвата њен геополитички и економски положај, али и остале компоненте и детерминанте које на то утичу. У значајне узрочне факторе улазе економски савези, регионалне иницијативе, односи са суседима (регионална сарадња у различитим областима), политичка и економска стабилност, интересне сфере и друго.

Захваљујући општем својству морфоструктура и мезорегионалним релацијама (Савски и Дунавски расед) и хидрографској мрежи (зона конвергенције пет великих река – Дунав, Сава, Тиса, Бегеј и Тамиш) **јужни део Панонске низије** се често у географској литератури помиње и као *европски Пенцаб*, односно *европско петоречје*.

Највећим делом се Србија налази на **Балканском полуострву**, једном од три велика полуострва Јужне Европе (уз Пиринејско и Апенинско). Због свог географског положаја на Балкану, Србија има евроазијски карактер у физичкогеографском, економскогеографском, културногеографском и геополитичком погледу, јер представља природни мост, односно природну везу међу континентима – Европе, Азије и Африке, преко чије територије су се кретали и укрштали **народи и цивилизације**, али и сукобљавали њихови интереси (*Шабић, 2010–а, Милинчић и др. 2007, Милинчић, 2001*).¹

Мозаик народа, етничких група и мултиконфесионалност дуго су представљали погодну тле за сукобе, поделе и неспоразуме. Још је Јован Цвијић (1966) у студији о Балканском полуострву истакао да се *асоцијацијом идеја прелази са географских особина на историјску улогу и да се везивањем географских црта и историјских и социолошких фактора постаје надмоћно и од нарочитог је интереса ако су области играле значајну улогу у историји и развићу култура, као што је то случај са Балканским полуострвом*. Особине полуострва (евроазијски карактер простора, спајање и прожимање, изоловање и одвајање), које је Цвијић истакао у студији о Балканском полуострву, имају и данас велики значај за разумевање сложености геополитичког и социоекономског положаја Србије.

¹ По Јовану Цвијићу северну границу Балканског полуострва представља линија која повезује Дунав, Саву, Љубљанско поље и ушће Соче. Од Мале Азије га одвајају мореузи Босфор и Дарданели, између којих је Мраморно море. Полуострво има површину од 520.000 km², а са суседним острвима и румунском провинцијом Добруцом – 566.567 km². Антички назив за полуострво јесте Хем, а савремени је први пут употребио 1808. године немачки географ Јохан Август Цојне (1778–1853) по планини Балкан, односно Старој планини, морфолошкој кичми Бугарске, која се налази између Дунавске плоче, Софијске котлине и басена Марице.

Сложен **територијални систем** Србије одликује условљеност, комплементарност и прожимање. Регионална структура Србије настала је узајамним деловањем бројних фактора и процеса. У тој регионалној структури по Миловану Радовановићу (1993/1994) доминантна су два комплементарна и компатибилна макрорегиона: *Војвођанско–панонско–подунавски* и средишњи *Српско–балкански*. Комплементарност и компатибилност ова два макрорегиона последица је низа просторнофункционалних интеракција.

Контактни, а тиме и интегрални део ових макрорегионалних целина чини и *Подунавље*. Оно представља условно физичкогеографску хомогену регију, која је у функционалном смислу најзначајнија развојна и интегративна осовина Србије. Она је веома битна за повезивање Источне (Црноморски регион) и Западне Европе (Атлантска фасада). Изградња канала Дунав – Мајна – Рајна, дугог 171 km, такође је утицала на међународни положај Србије. Ова компонента дошла је до пуног изражаја тек после урушавања социјализма.

Србија се налази на **раскрсници међународних друмских и железничких путева**. Велики транзитни и стратешки значај имају комуникационе линије које су трасиране уздужним и попречним удолинама, које повезују Централну Европу и Малу Азију. „На тај начин Морава и Вардар постају интерни центар полуострва; онај који организује географски и политички простор Балкана” (Грчић, 2008). Преко нашег региона води међуконтинентална пруга и пут: Средња Европа – Београд – Ниш – Софија – Истанбул – Мала Азија и Београд – Ниш – Скопље – Ђевђелија – Солун – Атина, а преко западног Балкана остварују се најкраће везе из Средње Европе према Јадранском приморју. Највећи значај имају путеви: Љубљана – Загреб – Београд – Ниш – Скопље – Атина, Јадранска магистрала и Букурешт – Русе – Плевен – Софија – Солун. Србија је са Бугарском повезана пругом Ниш – Софија, са Грчком, преко Македоније, пругом Београд – Скопље – Солун – Атина, а са Црногорским приморјем – пругом Београд – Бар.

Интраекономско–географски положај региона побољшан је 2001. године, покретањем економско–трговинске сарадње између Румуније, Хрватске, Албаније, Босне и Херцеговине, Македоније, Бугарске, Србије и Црне Горе. Потписан је Споразум о слободној трговини у Југоисточној Европи (ЦЕФТА), који је ступио на снагу 22. новембра 2007. године. Остали облици сарадње остварују се кроз Иницијативу за сарадњу у Југоисточној Европи, Централноевропску иницијативу, Процес сарадње држава Југоисточне Европе, Пакт о стабилности Југоисточне Европе и Јадранско–јонску иницијатива.

Из географског положаја Србије проистекле су њене друштвеногеографске специфичности, које у великој мери условљавају развој. У групу друштвеногеографских специфичности сврставају се: хетерогена етничка и конфесионална структура, још увек нерешено питање граница – усложње-

но проблемом статуса Косова и Метохије, неједнак размештај природних ресурса, што је условило неравномерност регионалног развоја и друго.

Разноликост и противуречност простора на коме су настале претходне државе, условило је дезинтеграционе процесе, пре свега у СФР Југославији. О томе је Владимир Ђурић (1987) написао: *три моћна фетиша смењују се у владавини у нашем друштву. Час је то државни план за који неки мисле да би решио сва питања несклада југословенског простора. Час је то тржиште које својим законитим деловањем може осигурати оздрављење економије и рационалније искоришћење простора пришло се регулисању привредних токова самоуправном споразумевању и договарању. Тако је дошло до договорне економије која је довела расцепкану привреду у лошу позицију у свету.* Таква оцена друштвених прилика у СФР Југославији изречена пре две деценије, на срећу, није више присутна, али су српску привреду запосели проблеми проистекли из новонасталог унутрашњег стања, пре свега – корупција, лоша приватизација, сиромаштво, бројно избегло и интернора-сељено становништво из бивших југословенских република и са Косова и Метохије, али и из глобалних трендова изражених као последица светске економске кризе.

Србија није омеђена природним **границама**, па је њен развој везан за отворене границе и промет робе и путника, културе и технологије. Бројност суседа јесте реалност Србије на коју она мора рачунати и посматрати у функцији развоја. С већином суседа су закључени бројни мултилатерални и билатерални споразуми, којима се решавају питања везана за међудржавне односе, кретање и материјалне интересе правних и физичких лица и друго. Такви су споразуми о повратку избеглих лица, реадмисији, разним врстама саобраћаја, регионалној енергетској и гасној мрежи, слободној трговини, заштити и подстицању инвестиција, избегавању двоструког опорезивања, културној, просветној, научној и техничкој сарадњи, социјалном осигурању, борби против организованог криминала и друго. Економије суседних држава морају се узети у обзир када се планира економски развој пограничних територија наше земље. Програми развоја морају бити флексибилни и треба следити политику отворених граница. Таква оријентација у друштвеноекономском развоју пограничних простора обезбедиће складнији развој са обе стране пограничне линије.

Анализирани морфоструктурни склоп и детерминанте географског положаја Србије јесу основа и агенс најразличитијих развојних тенденција од Цвијићевог изоловања и одвајања, и спајања и прожимања до данас. Они утичу на токове ширења иновација, миграционе струје, насеобинске процесе, саобраћајне коридоре², културноцивилизацијске³ и политичкотери-

2 У погледу тумачења континуитета саобраћајног значаја репрезентативан је пример долине Мораве. Она је била окосница значајних путних праваца: *Via militaris*, Цариградски друм, Стамболска цада и друго, а данас део међународног железничког коридора 10 и међународног ауто-пута Е-5.

3 Савско-дунавски расед је основа природне и културне границе Балканског полуострва и Средње Европе.

торијалне поделе на супранационалном, интранационалном и интерме-дијарном нивоу, осовине и мреже развоја и друго.

ГЕОПОЛИТИЧКИ ПОЛОЖАЈ У СВЕТЛУ ИНТЕГРАЦИОНИХ ПРОЦЕСА

На Југоисточну Европу, посебно на Балкан, често се у западним научним и политичким круговима гледало до скоро као на поприште сукоба цивилизација: западноевропске, византијске и левантске. Овај регион од давнина је био познат као зона конфликта у којој су се етнички односи и културни идентитети смењивали. Отуда потиче и амбиваленција у погледу на Балкан: од моста до бурета барута.

Термин геополитика је уведен у употребу од стране шведског професора политичких наука Р. Кјелена (1864–1922). Као правник и политичар, под утицајем природних наука и Рацелове политичке географије положаја, простора и покрета, геополитику је сматрао за науку о држави као географском организму и логичним мостом између природних и политичких наука. За њега је геополитика била саставни део емпиријског учења о држави. Међутим он није сматрао да је геополитика грана географије, иако је цео свој вредносни систем формирао ослањајући се пре свега на географским истраживања Карла Ритера и Фридриха Рацела⁴. Током XVIII и XIX века, снажан развој природних наука утицао је на формирање геополитичких и политичкогеографских схватања полазећи од идеја природногеографског детерминизма. Ово је један од главних разлога што је елемент – простор са своје две основне карактеристике – положај и величина, добио централно значење.

Геополитичке идеје и геополитика су у прошлости често стављане у службу великодржавних идеја у Немачкој, САД-у, Јапану, Италији, Енглеској и другим државама. Геополитика и њен систем научних ставова су за време фашизма у Немачкој деформисани у толиком обиму да су постали сублимат најреакционарнијих схватања. Субјективна и ненаучна интерпретација, уз бројне примере злоупотреба, појам геополитике су дискредитовали и учинили му лош научни педигре, нарочито после пораза немачке геополитичке идеологије и њене осуде у Нирнбергу 1946. године. Дуго је после Другог светског рата појам геополитика изазивао отпоре и огорчења, али је због своје универзалности, нарочито у тумачењу политичких, економских и географских аспеката и њихове интеракције, доживео реанима-

4 За Рацела је карактеристично да је заговарао схватање државе као живог организма (органиски правац), што је у „погодним” друштвеним условима утицало на деформацију политичке географије у облику геополитике. Поред осталог, он је настојао да укаже како клима делује на начин живота и темперамент понашања људи, њихове физичке и моралне квалитете, али и на облик државног уређења. Такође, по њему, величина државе утиче на људску свест о простору и интелект.

цију касних 1970–их и 1980–их година. Његова реинкарнација је била неминовност савременог света, јер је само геополитика могла наћи везу политичког и територијалног.

По Мирку Грчићу (2008) суштина геополитике јесте „футуристичка, јер она постоји због изучавања утицаја на примену и вођење политике. То је научно предвиђање или процена утицаја географских фактора у ширем смислу на политичке процесе. По томе се она суштински разликује од политичке географије.”⁵

Полазећи од наведеног подржавамо тврдњу да је геополитика пре свега географска наука о држави, која почива на темељима географије, нарочито политичке географије као науке о политичким организацијама у простору. Поред разматрања прошлих и актуелних (рецентних) тема, у контексту овог рада геополитика има и футуристичку улогу. Циљ њених разматрања јесте да се одреди колики је досадашњи степен утицаја географског простора на степен развоја наше земље и њеног суседства (земље Балканског полуострва), али и у којој мери ће квалитативна и квантитативна својства географске средине детерминисати геополитичке процесе у унутрашњим и међусуседским односима.

Србија захвата геостратешко језгро Балкана, важно због лаке проходности, чворишне улоге саобраћајних праваца и отворености према Средњој Европи. Морфоструктурни склоп простора (низије, долине, висоравни и планине) јесу трајни и фундаментални чинилац геополитичких процеса. Војни походи, миграционе струје, саобраћајна комуникација, привредна делатност, насеобински процеси, политичкотериторијалне поделе на супранационалном, инфранационалном и интермедијарном нивоу у тесној су вези са просторним обележјима средине. Геополитички значај таквог положаја Србије, између централноевропског и панонског, источноевропског–понтјског, егејског, предњоазијско–источномедитеранског и североисточноафричког простора, манифестује се кроз све историјске епохе као географска и историјска категорија примарног значаја. Такав положај из свих објективних историјских разлога, с правом се може бонитирати као изразито промењив. Изразите геополитичке особине јесу детерминишући фактор унутрашњег развоја и интереса страних фактора.

Кроз историју Балканско полуострво је било простор преко кога су повлачене границе подела: граница Римског царства према „универзуму”, а касније подела истог на источни и западни део, сукоби Византије и Римско–немачких царева, контакти различитих етничких група, раскол цркве, сукоб ислама и хришћанства (*antemurale christianitatis*), ратови Аустрије и Турске, „источно питање”, „*Drang nach Sudosten*”, „*Drang nah Osten*”, „санитарни кордон”, „гвоздена завеса”, „сива зона европских неутралаца”, границе Северноатлантског савеза, Варшавског пакта, Европске уније и друго. Често поређење Балканског полуострва са буретом барута и проклетом ав-

5 Сличних схватања је био и R. Sieger, *Zur politischgeographischen Terminologie*, Zeitsch. d. Gesselsch. f. Erdkunde, 1917–1918.

лијом (Стојановић, 1995) није случајно. Таква тврдња указује на то да је у питању зона конфликта или конфликтна територија у којој је само у прошлом веку дошло до грађанских сукоба у Другом светском рату и етничких и верских у последњој деценији. Национализам, заснован на вишевековном непријатељству међу балканским народима као „нека зла коб” обележио је геополитички развој региона (Божиловић, 2003), и поред чињенице да су суседи вишеструким историјским нитима повезани, а географским положајем и природним ресурсима усмерени једни на друге.

Док су Француска и Немачка успеле после Другог светског рата да започну квалитативно нов период у развоју међусобних односа који су променили већи део континента, за то време, државе Југоисточне Европе растрзане између Северноатлантског савеза, Варшавског пакта и Покрета несврстаности, нису ни покушале да пронађу заједнички језик којим би превазишле неразумевача (Vajdenfeld, 2004). Распад Совјетског Савеза и пратеће урушавања комунизма на истоку континента утицали су на стварање економских, политичких и социјалних услова. У СФР Југославији се јавио национализам који је довео до распада заједничке државе. Процес реформи и демократизације у држави није могао да се такмичи са националним програмима. Многе политичке и економске одлуке које су деценијама потискиване, појавиле су се у пуној снази, чим је нестала гвоздена рука Комунистичке партије (Vegović i dr., 2008). Политичке кризе праћене су грађанским ратовима, разарањима, мировним споразумима и ангажовањем међународних мировних снага у Босни и Херцеговини и на Косову и Метохији. Међутим, политичке прилике у СФР Југославији имале су утицај и на Бугарску, Румунију и Албанију, где је дошло до снажних економских потреса.

После политичких промена у Србији 2000. године држава је враћена у међународне институције, а економски односи се стабилизују. Албанија се 1997. године умало није суочила са урушавањем државних институција и недостатком унутрашње безбедности, а БЈР Македонија је била захваћена међунационалним тензијама и суочена са проблемом трансформације својих државних институција. Криза у региону са померање жаришта трајала је последњу деценију XX века и имала огромне негативне последице на све државе у региону.

Прелаз између два миленијума обележиле су промене у приступу Европске уније према региону. Политику стабилизације и придруживања покренула је Европска унија у циљу помоћи државама Југоисточне Европе како би се формирао политичко-економски оквир за њихове везе са остатком Европе (Шабић и др., 2010). Тај процес је комбиновао нове односе и програм, који је помогао свакој држави региона да се развија властитим темпом у складу са захтевима које налаже чланство у Европској унији.⁶ Све државе у

6 Споразуми о стабилизацији и придруживању јесу обавезујући међународни уговори у чијој су основи начела на којима се темељи чланство у Европској унији. Они се односе на поштовање људских права, владавину права и предвиђају успостављање зоне слободне трговине између држава региона и Уније, што омогућава националним економијама почетак интеграције.

региону напредују у политичким, привредним и административним реформама, а слабост се огледа у владавини права, институција и корупцији (Lovčanski, 2005). Једино су Бугарска и Румунија решиле изазов који са собом носе реформе и од 1. јануара 2007. године постале су чланице Европске уније.

Формирањем нових иницијатива и облика мултилатералне регионалне сарадње крајем XX и почетком XXI века, делимично је компезирано закашњење Балкана на пољу регионалне сарадње. Већина савремених иницијатива о мултилатералној сарадњи на Балкану настала је на основу искуства Европске уније (Lorandić, 1999). Основни разлози сарадње на Балкану су: економско и политичко приближавање Европској унији али и другим облицима европских интеграција, спољни притисци (од стране Европске уније и других релевантних фактора међународне заједнице) са циљем да се успостави интензивнија сарадња балканских земаља, заједнички проблеми (ограниченост националних тржишта, привредна неразвијеност, висока незапосленост, корупција и др.) и упућеност суседа једни на друге (Вујадиновић, 2010).

Ангажовање унутар **регионалних иницијатива** утиче на превазилажење свести о самодовољности држава Југоисточне Европе, олакшава комуникацију и ствара мреже контаката (Lorandić, 2001; Minić i Kronja, 2007). Најуспешнија достигнућа су *Иницијатива за сарадњу у Југоисточној Европи*, *Пакт о стабилности Југоисточне Европе* и *Процес сарадње држава Југоисточне Европе*. Иницијативе, које поред балканских, обухватају и друге државе јесу: *Централноевропска иницијатива*, *Дунавска комисија*, *Јадранско-јонска иницијатива* и *Црноморска економска сарадња* (Šabić et al., 2005, 2006).

ГЛОБАЛНИ ПРОЦЕСИ И САВРЕМЕНИ ГЕОПОЛИТИЧКИ ОДНОСИ У РЕГИОНУ

Балкан, али и цела Југоисточна Европа јесу због специфичности географског положаја, мултиетничког, мултилингвистичког и мултикултуралног мозаика, социоекономских и геополитичких процеса предмет проучавања историчара, географа, демографа, политиколога, лингвиста, културолога и других научника, али и комплексних мултидисциплинарних истраживања.

Већина земаља Југоисточне Европе (изузимајући Грчку) налази се у постсоцијалистичком транзиционом периоду развоја (економском, социјалном, културолошком) и суочене су са разноврсним проблемима које са собом доносе демократске реформе и процеси, а чији је крајњи циљ модернизација, односно осавремењивање њихових дуго времена изолованих и делом аутархичних друштава и система. Паралелно са тим, крај прошлог века обележио је почетак интензивнијег процеса глобализације и новог

глобалног доба, који је од света направио глобално село. Овај процес принудио је балканске земље да се трансформишу и прилагоде отвореном тржишту, како би биле укључене у политичке, економске, културне и друге токове (Шабић и др., 2010–б). Савремени политички поредак у свету развија се у условима постмодерних односа, који се значајно разликују од услова који су владали у периоду хладног рата. Глобално доба повезује свет без граница, а може се дефинисати као период у коме се политичке и културне последице после хладноратовског доба повезују са убрзањем економске, социјалне и културне глобализације (Реџијић, 2003). Пре само око 500 година, Колумбова карта пре открића Америке била је делом означена као *Terra incognita*. Тадашња аутархична друштва, раздвојена баријерама, данас стварају бројним нитима повезан – умрежен систем вредности. Глобални поредак пре само десет година деловао је далеко, као да се догађа неком паралелном свету и неким другим људима. Од скоро, он постаје сила која покреће невидљиве потезе у целом свету и манифестује се на друштвене и политичке прилике у целом свету, па и у Србији и њеном окружењу (Šabić et al., 2009, 2009–а, 2009–б).

Улога државе, као најзначајнијег субјекта глобалног доба, се у глобалном добу све више смањује. Она има ограничен утицај унутар својих граница. Чињеница да држава више није највиши ауторитет посебно је тешко прихваћена у транзиционим државама, као што су земље у региону. Све је израженија доминација транснационалних економских сила над локалним и регионалним економијама и државама. У економском, друштвеном и политичком смислу, Балкан је још увек хетероген простор кога чине територијално и популационо мале, економски неразвијене државе са малим тржиштима, а самим тим слабијег економског капацитета за самоодржив развој. Из тог разлога перспектива Балкана и ширег простора Југоисточне Европе лежи у развијању свестране сарадње и бржем укључивању свих земаља региона у европске политичке и економске интеграционе токове (Шабић и др., 2011).

ЗАКЉУЧАК

Савремени светски процеси, који условљавају сталну модернизацију света, нису заобишли ни Југоисточну Европу, мењајући њену економску и геополитичку слику. На простору Балкана мултилатерална регионална сарадња, као општи тренд у развоју међудржавних односа, стигла је са извесним закашњењем услед снажних међусобних тензија и сукоба последње деценије прошлог века.

Између држава у региону још увек је присутна релативно слаба веза на економском и културном плану, јер се менталитет народа споро мења. Државе из региона приступају европским интеграцијама самостално. Даља регионална сарадња и интеграције балканских држава требало би да омо-

гуће брже решавање економских и политичких проблема, чиме би овај део Европе могао да коначно постане регион међусобног поверења.

Европска унија посматра Србију као државу и друштво спремно да *крене напред* или *које се креће правим путем*. Таквом ставу према Србији највише доприноси решеност да се пронађу компромиси везани за питања, на првом месту Косова и Метохије, окончања сарадње са Хашким трибуналом, о регионалним иницијативама и друго. Друштвени процеси у региону указују на то да се све више интензивирају процеси привредне и културне сарадње Србије са суседима. У Србији су, такође, уочљиве тенденције смиривања политичких напетости, осим на простору Косова и Метохије. Опредељење за сарадњу јесте логична геополитичка оријентација Србије.

Иако Југоисточна Европа није успела да оствари степен интеграције који се могао постићи, она се ипак одмакла од оног стереотипног поређења са *буретом барута*. Оно што улива наду да се процес интеграције неће зауставити, него да ће у наредном периоду постајати само свеобухватнији јесте и чињеница да први пут у историји, државе региона дефинишу заједнички циљ, а то је *интеграција*.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Беговић, Б., Мијатовић, Б., Пауновић М. и Поповић, Д. (2008) *Гринфилд стране директне инвестиције у Србији*, Београд: Центар за либерално-демократске студије.
2. Божиловић, Н. (2003) *Културни, етнички и регионални идентитети и односи на Балкану*, Институт за социологију Филозофског факултета у Нишу, Ниш.
3. Вајденфелд, В. (2004) *Историјски преглед европског уједињења, Европа од А до Ш, приручник за европску интеграцију*, Бон: Фондација „Конрад Аденауер”.
4. Вујадиновић, С. (2010) *Регионална сарадња на Балкану као допринос европским интеграцијама, Територијални аспекти развоја Србије и суседних земаља*. Београд: Универзитет у Београду Географски факултет.
5. Грчић, М. (2008) Цвијићева перцепција географског положаја Србије, *Гласник Српског географског друштва* 88 (2): 3–12.
6. Ђурић, В. (1987) *Географски погледи на регионални развој СФРЈ, Идејне и друштвене вредности географске науке*, Београд.
7. Ловчански, А. (2005) Упоредни преглед транзиционих процеса у земљама Западног Балкана, *Расправе о Европи*, Београд: БОШ.
8. Лопандић, Д. (2001) *Регионалне иницијативе у Југоисточној Европи*, ИМПП, ЕПУС, Београд.
9. Лопандић, Д. (1999) *Иницијативе и облици мултилатералне сарадње у југоисточној Европи, Југоисточна Европа 2000 – Поглед из Србије*, Стубови културе, Београд.

10. Минић Ј. и Кроња Ј. (2007) *Регионална сарадња за развој и европску интеграцију*, Београд: Европски покрет у Србији.
11. Милинчић, А. М. (2001) *Србија - геополитика животне средине*, научна монографија, СГД, Београд.
12. Милинчић, А. М., Раткај И., Пецељ М, (2007) *Основна обележја геопростора и стање животне средине – оквир одрживог развоја Србије*, Први конгрес српских географа, Зборник радова (1), СГД, Београд.
13. Печујић, М. (2003) *Глобализација, два лика света, Аспекти глобализације са прегледом основних појмова*, Београдска отворена школа, Досије, Београд.
14. Радовановић, М. (1993/1994) *Регионализам као приступ и принцип и регионализација као поступак у функционалној организацији географског простора*, Зборник радова *Географског института „Јован Цвијић” – САНУ* 44–45.
15. Стојановић, Т. (1995) *Балканска цивилизација*, Центар за геопоетику, Београд.
16. Цвијић, Ј. (1966) *Балканско полуострво и јужнословенске земље*, Основи антропогеографије, Београд.
17. Шабић Дејан анд Павловић Мила (2005) *Geographic Position of Serbia, Traffic Corridors and the Integration Processes in the Balkans, Regions in Competition and Cooperation*, University of Trollhattan, Udevala, Fredrikstad, Фредрикстад, 719–728.
18. Шабић Дејан и Павловић Мила (2006) *Европска унија – хронолошки осврт на континуитет идеје заједништва као доминантне вредности европских народа*, *Гласник Српског географског друштва* LXXXVI (2): 89–96.
19. Шабић Дејан и Павловић Мила (2009) *Регионални приступ проучавању европског идентитета и идеја о европским интеграцијама*, *Зборник радова Географског факултета у Београду* ЛВИИ: 139–146.
20. Шабић Дејан и Милинчић Мирољуб (2009–а) *Основне географске детерминанте и компоненте развоја Европске уније, Циклус конференција: Безбедност у постмодерном амбијенту*, *Зборник радова Центра за стратешка истраживања националне безбедности Београд*, Књига 4: 151–164.
21. Шабић Дејан, Павловић Мила анд Давидовић Раде (2009–б) *Serbia and Integration Processes in the Balkans, Geographica Pannonica* 13(1): 15–20.
22. Шабић, Д., Павловић, М., Вујадиновић, С. и Милинчић, М. (2010) *Глобални и регионални аспекти развоја Србије и Балкана – догађаји из прошлости као порука за будућност*, *Гласник српског географског друштва* 90 (1):159–170.
23. *Шабић Дејан (2010–а) Географски положај, границе и величина Балканског полуострва*, *Српска енциклопедија, том И, књига 1, Матица Српска, Српска Академија Наука и Уметности и Завод за уџбенике, Београд*, 501–502.

24. Шабих Дејан, Милинчић Миролуб и Борђевић Тијана (2010–6) Геополитички и социоекономски изазови: Србија на путу према чланству у Европској унији, Циклус конференција: Безбедност у постмодерном амбијенту, Зборник радова: Србија на путу европских интеграција, Центра за стратешка истраживања националне безбедности Београд, Књига 7: 115–130.
25. Шабих Дејан, Вујадиновић Снежана, Милинчић Миролуб, Голић Рајко и Гајић Мирјана (2011) Изазови глобализације: социоекономске и културолошке прилике у Србији, Зборник радова: Трећи конгрес српских географа, ПМФ у Бања Луци, Географско друштво Републике Српске, Универзитет у Београду – Географски факултет, Српско географско друштво, 107–116.

МОГУЋНОСТИ РЈЕШАВАЊА ДРУШТВЕНИХ СУКОБА У БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ

Прегледни рад

УДК 316.6+316.48(497.6)

проф. др Лазо Ристић
Факултет политичких наука
Бања Лука

Апстракт: У овом раду разматрају се основни узроци и могућности рјешавања друштвених сукоба у Босни и Херцеговини. Основни узроци постојећих латентних и манифестних друштвених сукоба су резултати приватизације, растућа биједа, периферни капитализам, корупција и опште незакоње. Босна и Херцеговина све више се антагонизује на пољу оштрих подјела на мањину пребогатих и огромну већину осиромашених грађана. У смислу управљачке компетентности, друштво се цијена на псеудоелите и масе. Зато се може очекивати долазак времена масовних и радикалних штрајкова, као и других видова социјалних протеста. Ограничене су могућности рјешавања друштвених сукоба, прије свега ради борбе за одређене конкретне интересе, а када је ријеч о националним сукобима за центре друштвене моћи није кључно питање могућности рјешавања, него потребе одржавања националних сукоба. Одржавање националних сукоба је у функцији борбе за власт.

Кључне ријечи: друштвени сукоб, нација, национална држава, национални сукоб, конфесионални сукоб, интереси, споразум, цивилизовање сукоба, измјештање сукоба

Abstract: This paper focuses on basic causes and possibilities for solving social conflicts in Bosnia and Herzegovina. The main causes of existing latent and manifested social conflicts are the result of privatization, growing poverty, peripheral capitalism, corruption and general lawlessness. Bosnia and Herzegovina is more antagonized in the field of sharp division between a minority of rich and a majority of poor citizens. In the sense of managing competitiveness, the society is

divided into pseudo-elites and masses. This is why we can expect the times of massive and radical strikes, as well as other forms of social protests. Possibilities for solving social conflicts are limited, primarily because of the struggle for specific concrete interests, and when it comes to national conflicts for the centers of social power the crucial question is not the resolution, but needs for sustaining national conflicts. Sustaining national conflicts lies in the function for competing for power.

Key words: *social conflicts, nation, national state, national conflicts, confessional conflicts, interests, agreement, civilized conflicts, relocation of conflicts*

Друштвени сукоби су у досадашњој историји били константна појава, а могу се одредити „као облик интеракције у којој један субјект (друштвена група, организација, или њихов неки део), у тежњи за остварењем својих интереса, својом свесном акцијом онемогућава остварење интереса другог субјекта, или који својом акцијом онемогућава остварење интереса другог субјекта, или који својом акцијом жели да уништи другог субјекта”.¹ Овдје је битно указати на схватање да је потребно разликовати друштвени сукоб од борбе. Друштвени сукоб је блажи вид дисјунктивних процеса а борба је непомирљив сукоб који се окончава само потпуном побједом једне стране. Потпуна побједа једне стране подразумијева потпуно ништење радњи друге стране или њено уништење. Наша хипотеза за Босну и Херцеговину гласи да се из стања борбе прешло у стање друштвеног сукоба, који стално пријети да пређе у борбу.

Различите социолошке теорије нуде различито тумачење друштвеног сукоба. Марксистичка теорија сматра друштвени сукоб главним извором друштвених промјена и нужним обиљежјем досадашњих друштава. По овој теорији основни друштвени сукоб је класни сукоб а његов нестанак предвиђа се у будућем комунистичком друштву. Функционализам сматра да је друштвени сукоб привремена појава и, прије свега, изазвана спољним факторима. Оваквим приступом друштвеном сукобу функционализам је потискивао проблем друштвених сукоба из социолошких истраживања. Касније ће доћи до ревизије у функционализму и оживљавања социолошких истраживања друштвених сукоба. Основно полазиште постаје да друштвени сукоби не морају бити дисфункционални, већ могу доприносити стабилности система. Наше полазиште је да свако друштво у својим битним елементима садржи сукобе. У ствари, свако друштво је засновано на принуди неких својих чланова над другима. Из тих разлога веома је упитно да ли стварно постоје заједничке вриједности а уколико постоје оне су наметнуте. Пошто друштвени сукоби извиру из принуде они имају стваралачку снагу у друштвеним промјенама. Ралф Дарендорф развија ову тезу и изводи закључак да за друштвене промјене средишњи значај имају сукоби друштвених класа, јер најнепосредније угрожавају темеље принуде. Наравно, Да-

¹ Владимир Гоати, *Социјални конфликти у савременим друштвима*, у: Политичка социологија, Радничка штампа, Београд, 1978, стр. 324.

рендорф не интерпретира Маркса. Он сматра да класе нису повезане ни са приватном својином ни са индустријским структурама уопште, већ са влашћу и расподјелом власти. Власт је увијек повезана са друштвеним положајима и улогама. У таквој ситуацији формирају се двије конфликтне групе које су диференциране према учешћу или изкључености из вршења власти. Ова концепција је врло плодна као полазиште за разумијевање нашег стања.

Наравно, у ниједној анализи не може се заобићи друштвени сукоб који се испољава у међусобној оружаној борби друштвених група или држава. У овом сукобу учесници нису спремни да прихвате друга рјешења. Постоји само спремност наметања свог рјешења. Дакле, друга страна мора бити поражена па је овај облик друштвеног сукоба увијек разарајући и наноси велике штете свим странама у сукобу. Без обзира што овај облик сукоба има јасан манифестни облик, његови коријени нису јасно видљиви јер се стварна природа једне појаве не показује непосредно. Она је покривена заштитним омотачем који открива дио истине. Међутим, та појавна страна утицкује се у свакодневно мишљење као једина права стварност. У сваком друштву постоје друштвене групе чији интереси нису спојиви са сазнањем праве природе друштвених појава, процеса и односа. Зато се њихов начин мишљења све више задржава на површинском слоју стварности. Берђ Лукач анализирајући постојеће друштво наводи да је прикривање његове суштинне животна нужност „јер поступним повећањем јасноће о томе све се више разоткривају унутрашња, неразрјешива противрјечја тог друштвеног поретка. Идеолошка повијест буржоазије од врло раних ступњева развитка није пак, ништа друго до једна издвојена борба против увида у праву бит друштва које је она створила, против збиљске свијести о свом класном положају“². Дакле, ријеч је о системском извору ограниченог сазнања који је социјално условљен, а не везан за менталне способности појединачног истраживача.

Конзервативно мишљење може да овлада духовима из простог разлога што није лаж, пука неистина. Зато конзервативна мисао свој поход започиње откривањем површинског сазнања. То површно сазнање замјењује дубље сазнање. Даље, њиме се критичко разоткривање замјењује апологетиком. Тако оправдавајући структуру површно сазнање служи као заштитни омотач. На тај начин омогућава да се темељи доминације лакше одржавају. То, даље, значи да сазнање није само прост производ друштвене структуре него служи и њеном одржавању. Друштвена структура се не одржава само принудом.

Израз конзервативно мишљење подразумијева да оно припада сфери идеологије. Свака идеологија састоји се из одређених судова вриједности, којим се изражава став субјекта према друштвеној реалности. Нука такође садржи судове вриједности. На примјер, свака оцјена научног резултата је изрицање суда вриједности о том резултату. У ствари, оцјењује се да ли је резултат истинит или неистинит. Према томе, даје се суд вриједности.

2 Берђ Лукач, *Историја класне свијести*, Напријед, Загреб, 1970.

Међутим, научни и идеолошки суд вриједности битно с разликују. Ово се, прије свега, односи на друштвене науке. Природне науке су стекле одређену идеолошку самосталност и еманципацију. Друштвене науке су идеолошки осјетљиве зато што су окренуте друштвеним проблемима, што омогућују човјеку овладавање друштвеним процесима и законитостима. „У овом веома сложену процесу преплиће се више чинилаца, почев од обично искрене тежње научника да открива научну истину о друштвеним појавама, преко деловања класних интереса на процес научног истраживања и на коришћење његових резултата, до осјетљивих идеолошко-политичких ставова које научници заступају или се од њих тражи да их поштују.“³

За наше разматрање могућности рјешавања друштвених сукоба у Босни и Херцеговини треба имати у виду да последице разбијања Југославије настаје период неизвјесности и криза у односима међу новоствореним националним државама. Упоредо са процесом изградње националних држава одвија се убрзани процес уласка у периферни капитализам. Босна и Херцеговина се сучељава са изузетно тешким социјалним проблемима а посебно са огромном незапошљеношћу, разарањем домаће привреде, хроничним видовима биједи и бесперспективношћу већине грађана. У овој ситуацији тешко је очекивати да мит националне државе може на дугим стазама обављати своју манипулативну улогу и тако држати нацију са чврстом кохезијом. Босна и Херцеговина све више се антагонизује на пољу оштрих подјела на мањину пребогатих и огромну већину осиромашених грађана. У смислу управљачке компетентности друштво се цијепа на псеудо-елите и масе. У цијелини гледано, Босна и Херцеговина улази у модел развојно неспособног пљачкашког капитализма. У том погледу нема битне разлике међу ентитетима и нацијама које чине састав Босне и Херцеговине. У ствари, сваку нацију карактерише тежња за самосталношћу и мање-више супротстављеност другим нацијама. Повремена приближавања само су тактичка и краткорочна манипулација. Видљива је тенденција за властитом територијом чији обим није дефинисан али се тежи да буде што већи, па чак и да обухвата цијелу територију Босне и Херцеговине. Међутим, давно се распала илузија о суверености, јер је Босна и Херцеговина постала очигледан примјер пројектората. У таквој ситуацији нужно долази до промјене тежишта друштвених сукоба. Национално-религиозне сукобе све више потискују класни и шири друштвени сукоби, који свој главни узрок имају у неподношљивом материјалном и општем положају огромне друштвене већине. Такво стање је и на другим просторима бивше Југославије.

Дакле, последице експлозије националног питања стварају се услови за експанзију класног и социјалног питања. Зато се може очекивати долазак времена масовних и радикалних штрајкова, као и других видова социјалних протеста. Основни узроци постојећих латентних и манифестних друштвених сукоба су приватизација пљачкашког типа, растућа биједа, периферни

3 Михаило Поповић, *Проблеми друштвене структуре*, Београдски издавачко-графички завод, Београд, 1974, стр. 279.

капитализам, корупција државе и опште безакоње. У таквој ситуацији разумљива је борба за елементарне услове биолошког опстанка, али не искључују се и покушаји сурових обрачуна криминализоване новонастале буржоазије са покретима и побунама социјално угрожених. „Настаје изразито већинска друштвена побуна против наметнутог пљачкашког капитализма који је у погледу материјалних услова живота доминантног дијела друштва испод нивоа реал-социјализма. Такво стање прети да поништи и оно што се распадом реал-социјализма исказало као корак унапријед – отварање простора политичке слободе. Услед тога, убрзано се проширују могућности смене једног ауторитарног система другим – „диктатуре пролетаријата“ диктатуром ултрабогатих и моћних (по латино-америчком моделу владавине педесетак олигархијских породица) а ове, пак, новом диктатуром у име гладних и социјално угрожених у целости, укључујући и појаву неофашизма.“⁴ Међутим, национални и религиозни сукоби нису неповратни. „На Балкану, прије свега на подручју пређашње Југославије, може поново доћи до оружаних сукоба на национално-религиозној основи, односно до рата за територије, поготово ако се има на уму стање у данашњој Босни и Херцеговини, светски тренд радикализације политике и идеологије у име ислама (која иде до нивоа екстремизма и новог тоталитаризма), али (на други начин) и у име хришћанства. Социјална беда, политика и милитантна рецезија религије сачињавају изузетно експлозивну смесу.“⁵

У јужнословенским друштвима присутна је угњетачка пракса припадника већине „владајућег“ народа, али и агресивност мањине. У оба случаја присутна је нетолеранција и мржња. Наша специфичност је да су нетолеранција и мржња више изражене у односима припадника сличних народа, него у односима са народима које карактеришу велике етничке разлике. То се најбоље може видјети на примјеру језика, који је у суштини исти код већине јужнословенских народа. Креирају се „језичке разлике“ које не могу довести у питање вербалну комуникацију јер је искључена потреба за превођењем „страног“ језика. У позадини свега је тежња да се поништи оно што је слично. Ради тежње да се поништи оно што је слично дешава се апсурд: сличност постаје фатална за односе међу народима. Свим средствима тежи се поништавању, па ако треба и крвопролићем. Дакле, иако се у актуелном стању може говорити о ширим друштвеним сукобима, узрокованим угроженошћу материјалног положаја велике већине, тај се тренд може брзо преокренути. Постојећи национализам и вјерски сукоби су трајна карактеристика нашег друштва. У овом разматрању треба имати у виду и једни интервенирајућу варијаблу. Ријеч је о избјегличкој популацији. Са овом популацијом врше се велике политичке манипулације, а њен највећи дио је у посебно тешком положају и карактерише га масовни осјећај бесперспективности.

4 Зоран Видојевић, *Инверзија праваца друштвених сукоба и балканска парадигма конфликтности*, Теме бр. 1-2/97, стр. 41.

5 Исто, стр. 42.

Ограничене су могућности рјешавања друштвених сукоба, прије свега ради борбе за одређене конкретне интересе али и потребе одржавања националних сукоба (ово одржавање је у функцији борбе за власт). Зато за центре друштвене моћи није кључно питање могућности рјешавања него потребе одржавања националних сукоба (ријеч је унутрашњим и вањским потребама). Дакле, национални сукоб може бити инструментализован за разне политичке циљеве. Пошто се коријени друштвених сукоба налазе се у супротности између интереса то је најбољи начин превазилажења конфликта у неутралисању супротности између интереса. Наравно, потпуно неутралисање супротности између интереса је утопија. Ипак, рјешавање друштвених сукоба је ствар потребе јер није реално да се они рјешавају сами од себе. Најстарији начин обустављања друштвених сукоба је споразум. По правилу споразуми се склапају онда када настане велика исцрпљеност материјалних и људских фактора. Међутим, споразум не мора имати за циљ рјешавање друштвених сукоба, пошто може бити инструмент ревитализовања потенцијала за сукобе. Послије неопходних предаха наставља се конфронтација. Слична ситуација је и када је једна страна надмоћна. Неутралисање сукоба не може се остварити ако је оно једнострано наметање воље моћнијег противника слабијем. Наметнута рјешења не могу опстати дуго, пошто је вјероватно да ће се сукоби поновити, било у истом или у неком другом облику. Када је ријеч о међународним сукобима споразуми могу настати посредством треће стране. Ако посредник располаже ефективном силом или нормативном принудом могуће је дугорочно примирје. Међутим, то најчешће није коначно рјешење друштвеног сукоба.

Пошто су се споразуми показали, у великом броју случаја, неефикасни као метод за рјешавање друштвених сукоба, то је морало имати за резултат тражење дугорочних рјешења. Потискује се насиље из процеса рјешавања друштвеног сукоба. Приступило се цивилизовању, институционализацији, спречавању и рјешавању друштвених сукоба. Дакле, потискивање насиља из процеса рјешавања сукоба означава се као цивилизовање сукоба. То подразумева поштовање одређених правила која су усмјерена на мирно рјешавање сукоба. Међутим, поставља се питање да ли се друштвени сукоби могу у потпуности институционализовати. Није могуће друштвене сукобе унапријед регулисати општим правилима, пошто постоји низ непредвидљивих и непоновљивих фактора.

Приступ рјешавању друштвених сукоба условљен је, прије свега, типом сукоба. За рјешавање многих сукоба власти често користе измјештање сукоба. Ако се оцијени као мање опасно класни сукоб је могуће манифестовати као национални. Такође је могуће сужавање друштвеног сукоба. На примјер, класни сукоб се може разбити на изоловане сукобе унутар појединих предузећа или између предузећа. Ипак, најчешће се користи идеолошка и медијска манипулација. Тако се вјештачки изазивају нови сукоби и тиме се смањује интензитет постојећих сукоба, поткупљују се вође, дају се лажни уступци, користе се разни сигурносни вентили (спортске манифестације,

масовне прославе, кич, жута штампа итд.). Овај арсенал усмјеравања сукоба препознатљив је нашој ситуацији. Могло би се рећи да су политичари у том смислу добро увјежбани.

Етнички и конфесионални сукоби су са високим степеном сложености. У претходном друштвеном систему постојао је регулативни механизам за рјешавање ових сукоба. Када су ови механизми престали функционисати (механизми су били репресивни и идеолошки) јавља се велика дистанца између етничких и конфесионалних заједница. Међутим, ескалација национализма није настала само из тог разлога. Она је настала, прије свега, зато што су носиоци политичке моћи задржали моћ својом трансформацијом у националистичку елиту. Да би се конфликти трајно ријешили, потребне су одговарајуће децентрализоване структуре. Намјена ових структура је да служе психолошким, економским и социјалним потребама група и појединаца у оквиру националне државе. У ситуацијама дуготрајног друштвеног сукоба, високо централизоване друштвене структуре су извори конфликта. Оне смањују могућност да се међу групама развије осјећај заједништва, повећавају отуђење и ускраћују групама средства за остваривање њихових потреба. Друштва која су деценијама трпјела насиље и мржњу, имају веома мало повјерења у било коју врсту владавине. Децентрализоване политичке структуре обезбеђују окружење које дозвољава групама да боље задовоље своје потребе идентитета и политичке потребе.

На просторима бивше Југославије створена су друштва која карактерише неконтролисана власт уског круга људи (квази-елите) и њихови сукоби за голу власт, моћ и ресурсе. Грађанске вриједности су потиснуте а успостављање мира у таквим околностима везано је за увођење грађанских вриједности. Зато је врло упитно да ли је могућа ревитализација грађанских вриједности без укључивања такозване међународне заједнице. Међутим, и ово укључивање показало се као контрапродуктивно. У оваквим условима по правилу је неопходна употреба силе да би се избјегло опште насиље и крвопролиће. Када се оцијени да национални сукоби могу добити оружани карактер примјена силе је легитимна и легална. Ту примјену легитимне и легалне силе у Југославији спријечила је такозвана међународна заједница. Све указује да каснија примјена силе, на прекидање друштвених сукоба, није била везана за жељу за рјешавањем проблема, већ да је била у интересној сфери, а конфронтације су настављене.

Оно што треба нагласити јесте да је овдје било ријечи о рјешавању унутар државних сукоба. Међутим, првобитно је наступ тзв. међународне заједнице био као да је ријеч о рјешавању међународних сукоба. Ту је на дјелу била еволуција посредовања која се кретала од преговора до отворене агресивне војне интервенције, са очигледним сврставањем на једну страну. Наравно да се таквим поступком ствара ситуација коју карактерише дуготрајан унутрашњи сукоб, јаз између етничких група, а све се потпуно подудара и са конфесионалним јазом. Питање етничких сукоба у таквим околностима остаје дугорочно неријешено. Зато се може поставити тврдња да је основни

циљ тзв. међународне био само привидно рјешавање етничких сукоба, а стварни циљ је био да се они дугорочно одрже. Дакле, унутар државни сукоб могу да буду врло уносан бизнис. У таквој ситуацији није изводљив развој демократских принципа и грађанских вриједности. Наравно да се то декларативно наглашава, али се основне претпоставке елиминишу. Тамо гдје је страна интервенција проткана силом и принудом а извршена осуда једне стране као основног кривца за настанак сукоба, она врши антагонизујућу улогу. Антагонизми се заоштравају међу учесницима у сукобу јер се једна страна стигматизује а друга директно или индиректно подржава. У таквој ситуацији долази до непредвидивих понашања. Зато интервенција није рјешење проблема, него је још један проблем.

Поред разматрања страног фактора потребно је имати у виду да друштвене сукобе на нашим просторима није могуће разумјети без сагледавања процеса приватизације. Полазимо од тврдње да је политичка контрола процеса приватизације имала одлучујућу улогу у њеним резултатима. Негативни резултати процеса приватизације односе се, прије свега, на неефикасност, слаб капитал, деиндустријализацију, неједнакости, незапосленост. Сиромаштво је погодило већину становништва и зато се ствара свијест против неолибералног капитализма. У таквој ситуацији даљи процеси су непредвидљиви. Тврдимо да је приватизација друштвени узрок политичких сукоба. Процес приватизације имао је своје идеолошко оправдање, прије свега, у ефикасности приватног предузећа. Међутим, неолиберални модел уређења привреде показао се као неефикасан у нашим друштвеним условима. Он се показао као генератор корупције.

Дакле, криза која се одвија открила је слабости процеса приватизације. Свако прикривање ових слабости је безуспјешно, посебно из разлога што је видљив висок степен економске и технолошке зависности наше привреде. Што се тиче демократизације политичког система он није у интересу империјалистичких сила. Њима не одговарају економски снажне и политички самосвјесне државе. У ствари, не одговарају им они који се са њима могу равноправно носити. Зато са застарјелим технологијама намећу застарјеле економске и политичке моделе. Процеси доминације глобалних размјера, који се често погрешно приказују као процеси глобализације, су процеси новог технолошког потчињавања већине свјетског становништва. Ми смо ушли у ову мутну ријеку напуштајући самоуправни систем, који је имао карактеристике хуманистичког тимског рада, и отишли у другу крајност. Друга крајност је оно што је некада била Америка. Али, Америка је то напустила, јер се показало да не води прогресу. Она сада развија аутономне јединице, тимски рад, руши хијерархију, ствара мреже рада. Тако она, на други начин, чини оно што је доста слично југословенској организацији предузећа. У сари, она се креће ка сегментарној асоцијацији предузећа.

Када се у једном конкретном друштву теоријски трага за најбољим организацијским обликом мора се полазити од реалних друштвено-економских и политичких односа. У том смислу, ако се пође од чињенице да радна „ор-

ганизација постоји у систему одређених друштвено-економских и политичких односа, разумљиво је да њена организациона структура буде таква да одговара захтјевима шире друштвене заједнице. Према томе, њена организација обезбјеђује материјалну производњу, али и утицај друштвене заједнице на њен рад, као нужан регулатив друштвене производње уопште.⁶ Дакле, циљеве је дефинисао постојећи систем друштвено-економских и политичких односа. Наравно, то никако не значи да је тиме постављен и оквир за теоријску анализу, пошто она има далеко шире поље. Посебно је битно да се уочи континуитет прошлост-садашњост-будућност. Наравно наша непосредна прошлост је социјалистички друштвени систем самоуправног типа.

Основни циљ који је поставила самоуправна оријентација био је да кроз непосредну асоцијацију произвођача превлада дуготрајну историјску раздвојеност процеса производње и управљања друштвом. Циљ није остварен, пошто је непосредна асоцијација произвођача била чиста утопија у тадашњем времену. Међутим, било је могуће теоријски расправљати о сегментарној асоцијацији. Стварна сегментарна асоцијација није имала изгледа да се оствари у блиској будућности. За њено остварење било је потребно низ претпоставки, уколико би водеће друштвене снаге биле на курсу раније постављених глобалних циљева. Касније се показало да те снаге нису биле на курсу званично постављених циљева. Сада се могу само теоријски проучавати битне претпоставке за остварење сегментарне асоцијације.

Сегментарна асоцијација „представља унифункционалну или олигофункционалну групу која је основана ради задовољавања само одређених човјевких потреба (биле оне економске, друштвене, политичке и сл.). Постоји, дакле, један интерес или ограничен број специфичних интереса који чланове повезују у асоцијацију. Асоцијација обухваћа само један или неколико сегмената укупног понашања појединца, који су дефинирани његовом укупном улогом или улогом у групи. Стога асоцијација има одређену административну структуру, у њој постоји одређена хијерархија функционалних група. Партиципација није максимална, иако по дефиницији није незнатна.“⁷

Према томе, развој према сегментарној асоцијацији представљао би уважавање дуалитета радне и социјалне структуре (односно радног и социјалног система). При томе једна структура не смије бити подређена другој. Радни и социјални систем треба схватити као два аутономна система који се налазе у одређеној спрези. У ствари, то су два подсистема радне организације, која се појављује као суперсистем. У радном систему (техничка координација) дистрибуција моћи може и даље остати олигархијска, док у социјалном систему (социјална координација) неопходна је демократска дистрибуција моћи. Теоријски посматрано, ово би могла бити водиља за будућност која би елиминисала потребу да се проблеми рјешавају кроз

6 Владан Ђетковић, *Савремена бирократија*, Економика, Београд, 1985, стр. 130.

7 Исто, стр. 124.

друштвене сукобе. Међутим, резултати проведене приватизације не показују да је ова теоријска замисао остварљива.

Наша приватизација имала је за резултат брзо богаћење незнате мањине. Све се дешавало на рачун огромне већине становништва која је пала на минимум животне егзистенције, на голо преживљавање. Ово стање је посљедица политичког дјеловања партија и њиховог схватања да су предузећа „партијски плен“. Потпуно је разумљиво да у овој ситуацији може доћи до протеста, а њихов даљи ток није предвидив. Наравно не искључује се насиље као израз сиромаштва и осјећаја немоћи великог броја грађана. Дакле, сиромаштво и социјални проблеми су извор потенцијалних сукоба. Народ је желео приватизацију која ће обезбиједити стабилност кроз развој. Али сурова реалност друштва још није добила одговарајуће облике организованог отпора грађана. То се може објаснити слабошћу синдиката, а што се тиче политичких партија оне су заузете борбом око „партијског плијена“. С друге стране, вегетира огроман број незапослених лица која су подијељена и неспремна за организовање.

Стање може бити врло проблематично, а да није неминован социјални бунт, штрајкови и незадовољство народа. У нашој ситуацији могући су политички инструменти да се избјегну ови друштвени сукоби. Довољан инструмент може бити конструкција жестоког вербалног сукоба са екстерним фактором или пријетња. Ако овај инструмент није довољан постоје и други. Осим тога, код нас се показало, у дужем периоду, да се контролишу партијални конфликти. Али, на један слој у друштву мораће се обратити посебна пажња. Он се све више повећава и све је у тежем положају. Од њега се може очекивати бунт, али у будућности уколико се знатно погорша његов друштвени положај. То је слој који може активирати и друге слојеве, који су у још горем положају. Ријеч је о слоју који се формира високим образовањем. Када је ријеч о овом слоју, ваља истаћи да постоји једна противрјечност. Ову противрјечност не може елиминисати ниједна политика, али може благовременим мјерама битно поправити стање и елиминисати бунт који би цјеловито захватио друштво. Укупан друштвени напредак битно зависи од овог слоја. Међутим, наши проценти завршавања високог образовања су тако ниски да се не може очекивати могући друштвени напредак.

Број високо образованих у друштву мора бити много већи ради развоја друштва. У неразвијеним традиционалним друштвима број становника са основним образовањем био је минималан. Али држава је, касније, увела обавезно основно образовање, јер је то битно за напредак друштва. При томе се не поставља питање гдје ће радити они који заврше основно образовање. Па и код средњег образовања није више једино питање гдје ће се радити. Једноставно, већина становништва треба да има средње образовање. Али ми живимо у добу када се овај захтјев диже на још виши ниво. Управо ова чињеница је битна за реформу високог образовања. Код нас се одвија процес који ће у скорој будућности имати лоше посљедице. Ово није критика болоњског процеса, већ указивање да код нас још увијек није при-

хваћено оно што је у Болоњи вриједно за будућност. Болоња може ублажити противрјечност потреба за што већим бројем становништва са високим образовањем и мале могућности њиховог запошљавања. Није то само наш проблем. Исти проблем постоји и код западних друштава, али је знатно ублажен или добрим дијелом ријешен продужавањем дипломских студија на пет година. Дакле, послје пет година студија улази се у свијет рада. Овај студиј одвија се у два циклуса. Први циклус је сличан гимназији, када је у питању запошљавање. Студенти стичу базно високо образовање из неке струке, али ако хоће да раде требају бити мајстори, а то ћете постати на мастер студију, односно другом циклусу. Што се тиче првог циклуса не размишља се о њиховом запошљавању, исто као и код гимназијалаца. Тако је испуњен захтјев друштва за великим процентом високог образовања, смањен огроман притисак на запошљавање, а кроз школовање је извршена прва селекција кадра за запошљавање. То није у цјелости урађено у Републици Српској. Урађено је на пола. У Федерацији Босне и Херцеговине ово питање је ријешено много боље, и то ће повољно утицати на неутралисање друштвених сукоба.

Претходне анализе указују да се процес транзиције код нас одвијао тако да су настали већи проблеми него у претходном периоду. Процес транзиције има посебно кардиналне посљедице у сфери друштвене структуре. Радно становништво се дијели на запослене и незапослене и то тако што се број незапослених стално повећава. Када се посматра структура ове двије групе види се да међу запосленим има велики број сиромашних, а међу незапосленим има оних који су радом у зони сиве и црне економије стекли велика материјална богатства. Зато је тешко прогноризирати одлуке државних органа, политичко понашање и могућности насилног реаговања на сиромаштво и нагомилане проблеме у животу грађана.

Грађани су на почетку транзиције били увјерени да је неолиберални капитализам једини модел у коме се добро живи, а сада су увидјели да то није тачно. Њихова нова свијест може условити реакције које могу водити промишљеном покрету грађанског отпора, јер постојећи синдикат и држава, као и удружења послодаваца нису показали спремност за велике промјене које су системског карактера. Наравно не искључује се могућност прихватања постојећег стања као неминовности, што би подразумијевало постојање друштвене и личне апатије грађана. Ову варијанту посебно условљава постојећи облик активности синдиката. Они дјелују по моделу „боље партнер него противник“. Ово је модел у којем је вођство синдиката отуђе-но од радника и штити своје лидерске позиције.

ЛИТЕРАТУРА

1. Александар Фатић, *Нови међународни односи*, Службени лист СРЈ, Београд 1999.

2. Андреј Григоревич Здравомаслов, *Социологија конфликта*, Аспект пресс, Москва, 1996.
3. Владан Ђетковић, *Савремена бирократија*, Економика, Београд, 1985.
4. Владимир Гоати, *Социјални конфликти у савременим друштвима*, у: Политичка Социологија, Радничка штампа, Београд 1978.
5. Драган Марковић, *Демократија и патократија*, Београд, ИПС, 2009.
6. Дубравка Стајић, *Политички сукоби као исходиште и резултат друштвених и економских сукоба*, Политичка ревија, ИПС, Београд, бр. 4/2009.
7. Ђерђ Лукач, *Историја класне свијести*, Напријед, Загреб, 1970.
8. Ерих Фром, *Анатомија људске деструктивности*, Загреб, 1975.
9. Зоран Видојевић, *Транзиција, рестаурација и неототалитаризам*, Институт друштвених наука Београд, Београд, 1997.
10. Зоран Видојевић, *Инверзија праваца друштвених сукоба и балканска парадигма конфликтности*, Теме бр. 1-2/97.
11. Зоран Милосављевић, *Идеје за успостављање трајног мира*, Политичка ревија, ИПС, Београд, бр. 2/2009.
12. Милан Трипковић, *Социолошке теорије*, Институт за социологију и филозофију, Нови Сад 1992.
13. Миодраг Ранковић, *Социологија и футурологија*, Институт за социолошка истраживања Филозофског факултета у Београду, Београд, 1998.
14. Михаило Поповић, *Проблеми друштвене структуре*, Београдски издавачко-графички завод. Београд, 1974.
15. Петар Марић, *Узроци политичке кризе у Србији*, Политичка ревија, бр. 1/2005.
16. Радмила Пајић, *Промишљања друштвених сукоба у социолошким теоријама*, Теме, 3-4/98.
17. Срђан Милашиновић и Желимир Кешетовић, *Могућности решавања унутардржавних конфликта*, МП 1-2, 2009.

ДРУШТВЕНИ КОНФЛИКТИ И ФОРМЕ ДРУШТВЕНИХ КОНФЛИКАТА

Прегледни рад

УДК 316.6:321.74

др Боро Грамошљанин
Факултет политичких наука
Бања Лука

др Миодраг Ромић
Факултет политичких наука
Бања Лука

Апстракт: Конфликти су стални пратиоци људске историје, односно они су њена иманенција. О друштвеним конфликтима постоје различита теоријска гледишта Талкота Парсонса, Роберта Мертона, Георга Зимела, Луиса Козера, Ралфа Дарендорфа и већег броја теоретичара бивше Југославије. Сва та теоријска гледишта, али и искуство, показују постојање комплексних форми друштвених конфликта, од којих се они релевантни одnose на класне, националне, вјерске конфликте, као и конфликте цивилизација.

Кључне ријечи: конфликти, класна борба, нација, револуција, друштвене промјене, рат

Abstract: Conflicts are constant followers of human nature, i.e. they are its immanency. There are different theoretical views about social conflicts of Talcott Parsons, Robert Merton, Georg Simmel, Lewis Coser, Dahrendorf Ralph and a number of Yugoslavian theoreticians. All these theoretical views, and the experience, show the existence of complex forms of social conflicts, out of which those relevant ones relate to class, national, religious conflicts, as well as civilization conflicts.

Key words: conflicts, class fight, nation, revolution, social changes, war

ПОЈАМ И ТЕОРИЈСКА ГЛЕДИШТА О ДРУШТВЕНИМ КОНФЛИКТИМА

Феномен друштвених конфликта је сложена друштвена категорија. Отуда је сасвим разумљиво што већи број научних дисциплина партиципира у њиховом проучавању: историја, социологија, политологија. То је и основни разлог што до данас не постоји једна универзална дефиниција друштвених конфликта која би била општеприхваћена. До сада је, од стране бројних теоретичара, измоделовано већи број дефиниција друштвених конфликта које су у оптицају. Анализом ових дефиниција нама се чини да је најприхватљивија она коју даје Зоран Видојевић лапидарним ријечима: «Друштвени конфликти би се могли одредити као борбе између и унутар друштвених група за остваривање интереса и вредности који су међусобно опречни»¹

Ако ретроспективно посматрамо, можемо слободно рећи, да су друштвени конфликти једна перманентна друштвена појава која је током историје представљала есенцијалну компоненту друштвене стварности. Треба се сјетити робовских устанака, сељачких буна, грађанских револуција, балканских ратова, два свјетска рата и ројних локалних ратова, који се тренутно воде у свијету (а они су замјена за трећи свјетски рат) па закључити да је цјелокупна људска историја испуњена конфликтима.

Теоријска мисао о друштвеним конфликтима је доста богата. Постоје различита гледишта о друштвеним конфликтима. За родоначелника класичног функционализма Талкота Парсонса, друштвени конфликт се третира као патолошка појава коју у корјену треба сузбити. Друштво је једна интегративна цјелина, при чему сваки дио друштва (институција асоцијација), својом позитивном функцијом доприноси одржавању његове стабилности и равнотеже.

Према томе, класични функционализам функцију сваке друштвене појаве посматра једино са позитивне, а никад са негативне стране. Показаћемо то на примјерима подјеле рада и религије. Подјела рада има позитивну и негативну конотацију. Њена позитивна улога се манифестује у порасту продуктивности рада, развоју производних снага и структурирању друштва. Посматрамо ли подјелу рада у негативном контексту, онда она има за последицу парцијализацију личности и отуђење човјека у процесу производње, јер у једном стереотипно постављеном начину рада, детерминисаном наметнутом подјелом рада, човјек не може остварити своје креативне, стваралачке могућности. Аналогно подјели рада можемо третирати и религију. Уколико је сагледавамо са позитивног аспекта, онда религија има значајну интегративну, етичку, сазнајну и културолошку вриједност. Међутим, у негативном значењу религија је често узроковала вјерске, националне и грађанске ратове. Треба се сјетити Крсташких ратова, Њемачког сељачког

¹ Зоран Видојевић, Друштвени сукоби од класних до ратних, Радничка штампа, Београд, 1993, стр. 79.

рата, Бартоломејске ноћи, геноцида у Другом свјетском рату над Јеврејима, Србима и Ромима, па закључити да су у име религије више чињена злодјела, него хумана дјела.

Из ових наведених примјера можемо закључити да се феномени подјеле рада и религије могу објективно научно сагледати, ако их комплексно посматрамо са позитивног и негативног аспекта. Но, када је у питању класични функционализам, онда се у објашњењу друштвених појава приступа редукционистички. Отуда се подјела рада и религија, у визури представника класичне функционалистичке школе, анализирају са њихове позитивне, функционалистичке стране, док се негативна страна игнорише и «ставља у заграду».

Међутим, озбиљну корекцију класичног функционализма сусрећемо код Роберта Мертона, који поред функције уводи и појам дисфункције, у настојању да покаже да функционализам има додирних тачака са друштвеним конфликтима: «Функције су оне посматране појаве које доприносе прилагођавању или уједначавању неког система; дисфункције су оне посматране посљедице које умањују прилагођавање или уједначавање система».²

Након, Роберта Мертона, функционализацију друштвених конфликта су настојали образложити Г. Зимел, Л. Козер и Р. Дарендорф.

Основна Зимелова теза о природи друштвених конфликта је изложена у једном одјелку његове Социологије 1908. године. Конфликт је форма социјализације, јер ниједној друштвеној групи није иманентна престабилизација хармонија. Ако би се то догодило, друштвена група би постала статична и лишена развитака. У групама је присутна дијалектичка комбинација противурјечних тенденција хармоније и дисхармоније, сједињавања и дезинтеграције. Дакле, конфликти нису, априори, деструктивни чиниоци, будући да они, као и сарадња, солидарност, интеграција, имају значајну «социјалну функцију». «Они чисте зрак»: «Конфликти омогућују да се слободно изразе блокирани акумулирани осјећаји и предиспозиције. У том својству конфликт, као компонента социјалног односа, врши позитивну функцију, јер води успостављању јединства и равнотеже у групи и међу групама».³

Потом, Зимел прави разлику између реалистичког и нереалистичког конфликта. Ако је конфликт пуко средство за реализацију циља, онда он има реалистичку конотацију која имплицира могућност да се избјегне конфликт, с обзиром да постоје алтернативна рјешења да би се циљ остварио. Но, уколико је конфликт детерминисан психолошким елементима, у форми субјективног осјећаја, односно неке унутрашње енергије, која може бити посредована једином методом борбе, тада је конфликт неминован. Назначена подјела конфликта може се илустровати и примјерима. Реалистичкој интерпретацији конфликта припада штрајк радника који је усмјерен ка

2 Robert Merton, *Social Theory and Social Structure*, New York, 1965, p. 51.

3 Иван Кувачић, *Социологија*, Школска књига, Загреб, 1979, стр. 103.

постизању хуманијих услова рада и веће зараде. Нереалистички прилаз конфликтима је нашао своје мјесто у теорији о « међуљудским односима » чији је оснивач Е. Мајо (Elton Mayo), а гдје имамо конфликт између логике рационалне ефикасности и логике осјећаја. Полазећи од интензитета конфликта Зимел повлачи дистинкцију међу њима у распону од утакмице до борбе.

На трагу Зимеловог учења о друштвеним сукобима, Л. Козер је аргументацијом настојао оправдати друштвене сукобе. Његово најпознатије дјело је Функција друштвеног сукоба 1956. године. Он конфликт дефинише: «Као борбу поводом вредности и претензија на положаје, власт и ријетка добра, гдје стране у сукобу не само да теже за добијањем жељених вредности, већ и да неутралишу, оштете или униште своје противнике».⁴ По његовом мишљењу постоји више врста конфликта:

1. Позитивно функционалан конфликт, у вези различитих вриједности, циљева и интереса, али који нема за последицу негацију темељних принципа на којима се заснива легитимност друштвеног поретка тако да позитивно функционалан конфликт имплицира етаблирање постојећих друштвених односа.
2. Негативно функционалан конфликт је такве природе да су странке у једном острашћеном конфликту, када потчињени у друштву престану доживљавати друштвени систем као легитиман. У овом случају извор конфликта је у неравноправној дистрибуцији матаријалних добара, друштвене моћи и друштвеног угледа, условљених приватном својином и класном поларизацијом која из ње проистиче.
3. Прави конфликти имају прагматичко обиљежје. У њима се тежи за деструкцијом одређеног захтјева унутар неког односа да би се остварила интенционална калкулантска замисао за добити појединачног партнера.
4. Неправи конфликти нису детерминисани супротним циљевима противника већ једним императивним постулатом за пражњењем напетости (фрустрираности) бар једног од двојице противника.

Имајући у виду чињеницу да је Козер био један од значајнијих неолибералних теоретичара онда је сасвим разумљиво што се он залагао за функционализацију друштвених појава као што су друштвени конфликти. Ријеч је о потреби реверзије конфликта у «мирне воде » поретка с циљем да се они држе под контролом и тако прилагоде стању друштвене равнотеже: « Према томе, Л. Козер у конфликтима неће обавезно да види ону дисфункционалност у друштвеном систему као што то види социолошка функционалистичка школа (изузев донекле Мертона) нити да у конфликту (посебно класном) нужно види прогрес друштва и еманципацију појединаца и друштва».

4 Према: Милан Трипковић, Социологија, Футура публикације, Нови Сад, 1998, стр. 404.

них група (посебно радничке класе) као што су то покушали да антиципирају марксистички».⁵

Напротив, у својим анализама конфликта он је дошао до закључка да они имају за последицу јачање кохезивности друштвених група. Манифестација унутар – групних сукоба је поуздан индикатор профилирања друштвене групе чиме се постиже да не дође до њеног цијепања и дезинтеграције. Дакле, конфликти су сасвим легитимни и есенцијална су претпоставка стабилних друштвених односа и « само крхке друштвене структуре не могу допустити отворене сукобе» (Љ. Тадић). Са Зимелом је дијелио увјерење да конфликти могу имати толику кохезивну моћ да повезују противнике и у одређеним специфичним околностима може постојати тежња да они ступе у одређени корелативни однос. Типичан је примјер да се конфликт између синдиката и послодаваца може да трансформише у толерантан однос посредством договора синдиката и удружења послодаваца. Осим тога, конфликти су значајан параметар преко којег се одржава стање равнотеже у друштву, а посебно равнотеже моћи. Такође, њима се тестирају односи снага у друштву и на бази њих настају многобројна удружења и коалиције.

Ралф Дарендорф, чувени њемачки социолог је конструктор савремене теорије друштвених сукоба. Он је је конфликтну теорију друштва посебно експлицирао у студијама, Класе и класни сукоби у индустријском друштву 1957. године и *Homo sociologicus* 1959 године. При томе полази од круцијалног елемента своје социолошке анализе *homo sociologicus* као носиоца већег броја друштвених улога. По правилу човек « игра » више улога у друштву из простог разлога што му се оне намећу подјелом рада на нивоу друштвене структуре. Захваљујући професионалној подјели рада појединци заузимају одређени положај у друштву. Различитим друштвеним положајима припада и неједнак квантум власти. Сама власт је деперсонализована јер, није инкорпорирана у индивидуама него у положајима. При томе Дарендорф истиче да су положаји хијерархијски структурирани и да је задатак социологије да херменеутичким приступом открије структуру положаја и антагонизме међу њима. Бирокупатска конотација власти имплицира надређеност и подређеност односно они који заузимају виши положај у једној бирократској организацији имају право да наређују, а задатак је оних који заузимају ниже положаје да без поговора извршавају наређења милом или силом.

Да је феномен власти основни конституенс класа и класног конфликта показује се и у његовом схватању класа. Класе су специфичне групације које се налазе у инкопатибилном односу и чији темељни принцип « одређења почива у учешћу или у искључености од власти у било којем владавинском удружењу».

Основни структурални сукоб око власти пролази кроз неколико сукцесивних фаза:

5 Ратко, Р. Божовић, Политичке контраверзе, Октоих, Подгорица, 1999, стр.78.

1. У сваком владавинском удружењу конституишу се протагонисти позитивних и негативних функција власти, двије квази групе, од којих једна настоји извршити петрификацију постојећег друштвеног и политичког система а друга стреми његовој суштинској промјени.
2. Потом се квази групе трансформишу у интересне групе под условом да постоје повољне околности, финансијска средства и гаранција слободе мишљења, говора, штампе, политичког дјеловања и организовања.
3. Интересне групе постају конфликтне групе попримајући улогу активних судионика у групном конфликту.
4. Сукоб између интересних група има за посљедицу промјену друштвене структуре изазване, прије свега, реструктурирањем саме власти.

Овдје треба посебно нагласити да нас Дарендорфово разликовање «квази групе» и «интересне групе» добрим дијелом подсећа на Марксову подјелу на «класе по себи» и на «класе за себе». «Класе по себи» су адекватне «квази групама» «а «класе за себе», «интересним групама». Знамо да је према марксистичком учењу «класа по себи» она класа која није свјесна свог класног положаја и није политички организована пошто нема политичку организацију која би у име класе иступила на политичку позорницу репрезентујући њене интересе у циљу да се на дјелу остваре. Насупрот «класи по себи», «класа за себе» је она класа која се посредством своје политичке партије све више организује постајући све више свјесна свог класног положаја и својих потенцијалних револуционарних могућности опредмећеним кроз радикалну коперниканску промјену постојећег класног друштва.

Но, када је ријеч о Дарендорфовом учењу о друштвеним конфликтима не смијемо заборавити да се он бавио питањем нужних и довољних услова трансформације интересних у конфликтне групе. У прве је убрајао структуралне, техничке, политичке и друштвене претпоставке организовања. У друге је сврставао неке специфичне услове. Један од њих је суперпозиција или компресија конфликта из више сегмената друштва у једнообразни глобални конфликт када би се, рецимо конфликти у привредним организацијама, између радника и послодаваца подударали са конфликтима на нивоу цјелокупне друштвене структуре. Други специфичан чинилац који детерминише интензитет сукоба је конгруенција параметара друштвеног положаја једне друштвене групе (власти, својине, дохотка, моћи, угледа, престижа). Уколико се ти елементи подударе, веће су могућности за деправацију друштвене групе која излаз из дијаболичне ситуације тражи у отвореном конфликту.

Иако је уважавао Марксову теорију класне борбе, он се ипак под утицајем класичног функционализма залагао за институционализацију конфликта да би се они контролисали и редуквали на разумну мјеру. Према томе, циљ је да се уместо експлозије осигура градуелна промјена у смислу постепених еволутивних промјена које не би доводиле у питање егзистен-

цију класног друштвеног система и његове кардиналне полуге приватну својину и класну поларизацију која из ње проистиче.

Проблематика социјалних конфликта била је такође предмет интересовања југословенских теоретичара.

Према Ј. Горичару конфликти су: «Посебне врсте напетости у одговарајућим друштвеним односима које се раније или касније ослобађају и воде до оваквих или онаквих (прогресивних или регресивних) друштвених промјена»⁶

Иван Кувачић разликује двије основне концепције о друштвеним конфликтима:

1. Марксова концепција, према којој је, конфликт интереса основна покретачка снага друштвеног развоја.
2. Контова концепција друштвеног конфликта, као болести друштва коју ваља лијечити и уклањати.⁷

Аналогно Ивану Кувачићу и Љубомир Тадић прави разлику између два учења о настанку друштвених конфликта:

1. Биотипско или натуралистичко које коријен друштвеног конфликта тражи у урођеном агресивном нагону.
2. Социотипско које полази од друштвене условљености сваког конфликта. При томе, Љ. Тадић, у оквиру социјалне детерминисаности конфликта у друштву, акцентира функционалистички и историјско – дијалектички приступ.⁸

Зоран Видојевић говори о тродимензионалном конфликту:

1. Конфлику између најразвијенијих производних снага и постојећих односа производње;
2. Конфлику између владајућих и подвлашћених;
3. Конфлику између партикуларитета и цјелине.⁹

За Михаила Марковића је карактеристично да врши диференцијацију конфликта у више форми и то: грађански конфликт, национални конфликт, социјалну револуцију и краткотрајну буну.¹⁰

Поред Михаила Марковића и Владимир Гоати врши дистрибуцију друштвених конфликта на: интергрупне, унутар групне, класне, националне, расне, умјерене, системске и револуцију као најдубљи друштвени конфликт.¹¹

6 Ј. Горичар, Социологија, Рад, Београд, стр. 438.

7 Погледати: Иван Кувачић, Социологија, Школска књига Загреб, 1979, стр. 103 – 106.

8 Љ. Тадић, Наука о политици, Рад, Београд, 1988, стр. 100-101.

9 Погледати: Зоран Видојевић, Друштвени сукоби од класних до ратних, Радничка штампа, Београд, 1993, стр. 27 – 37.

10 Погледати: Михаило Марковић, Узроци и последице грађанских ратова, Зборник филозофско-књижевне школе, Књига VI, Крушевац, 1999, стр.122-128.

11 Група аутора, Политичка социологија, Радничка штампа, Београд, 1978, стр.324.

Из ове анализе друштвених конфликта код већег броја југословенских аутора можемо закључити да су они временом постали предмет њиховог интересовања. Према томе, конфликти нису више табу тема, као што је то био случај у почетку развитка марксистичке социологије, која је била импрегнирана догматском стаљинистичком идеологијом о бесконфликтности социјалистичког друштва у којем нема никаквих конфликта, противурјечности. Дакле, социолози марксистичке провенијенције били су више усмјерени ка изучавању друштвене структуре, друштвених институција, друштвеног консенсуса између различитих класа, слојева и друштвених група а питање социјалне динамике, конфликта, револуције као најинтензивнијег друштвеног конфликта остали су изван њиховог теоријског интересовања.

ФОРМЕ ДРУШТВЕНИХ КОНФЛИКАТА

Класни конфликти

Класни конфликти су специфична врста друштвених конфликта. Они и нису ништа друго до еманација онтолошке структуре класног друштва, односно, њему инхерентне противурјечности између производних снага и производних односа. Суштину тог конфликта Маркс је, лапидарним ријечима, изразио у предговору Прилог критици политичке економије: «На извесном ступњу свог развитка долазе материјалне производне снаге друштва у противурјечност с постојећим односима производње, или, што је само правни израз за то, с односима својине у чијем су се оквиру дотле кретале. Из облика развијања производних снага ти се односи претварају у њихове окове. Тада наступа епоха социјалне револуције. С промјеном економске основе врши се спорије или брже преврат читаве огромне надградње».¹²

За класике марксизма, Маркса и Енгелса, битно је рећи да су открили закон класне борбе као универзалан закон људске историје. Дакле, осим првобитне заједнице, све остале друштвеноекономске формације су антагонистичке природе, јер се у њима воде непомирљиви конфликти између владајуће и потчињене класе. Непрекидна класна борба ће својом иманенцијом резултирати успостављањем комунистичког друштва. У том коперниканском обрту од «предисторије ка историји» (К. Маркс) неприкосновену улогу има пролетеријат предвођен комунистичком партијом као авангардом пролетеријата. У пролетеријату Маркс је открио једину прогресивну снагу друштва која се не бори само за своје ослобођење, него и за општечовјечанску еманципацију. Другим ријечима речено – пролетеријат у улози демиурга отвара перспективу трансформације свијета нужности у свијет слободе, чиме се паралелно омогућује оваплоћење филозофије као слободе и самосвијести. У том смислу Маркс је однос између филозофије и пролете-

¹² Карл Маркс, Прилог критици политичке економије, Култура, Београд, 1969, стр. 9.

ријата протумачио дијалектички, јер филозофија у пролетеријату налази своје «материјално оружје», а пролетеријат у филозофији своје «духовно оружје», без чега се не може извршити еманципација «Нијемаца у људе».

Из свега до сада реченог произилази да класна борба пролетеријата, која је доведена до пароксизма у социјалној револуцији као «локомотиви историје», имплицира нужност разрјешења класног конфликта с циљем да се оствари трансформација класног грађанског друштва у бескласно комунистичко друштво.

Марксова предвиђања да ће социјалистичке револуције побиједити у развијеним западним грађанским друштвима нису се обистинила. Међутим, догодило се обрнуто, оне су побиједиле у економски неразвијеним земљама источне Европе. Но, «кривац» није марксистичка теорија, већ сама стварност која је увијек комплекснија, непредвидљивија него наша предвиђања, што би се у њој у појединостима могло конкретно догађати. Према томе, у свијету нема строгог детерминизма, будући да је сам човјек актер догађаја, тако да треба увијек рачунати са извјесном присутности индетерминизма, гдје не можемо никад одредити, у детаљима, шта ће се све десити у свијету који нас окружује.

За разлику од класика марксизма, Маркса, Енгелса и Лењина, који су истицали значај класне борбе и револуције, као основне покретачке снаге друштвеног прогреса, сви значајнији идеолози грађанског друштва Огист Конт, Херберт Спенсер, Џон Стјуарт Мил, Адам Смит, Давид Рикардо су сматрали да је револуција патолошка друштвена појава коју у коријену треба спријечити. Уколико се и евентуално прихватају неке друштвене промјене, то могу бити само парцијалне промјене које не смију доводити у питање основне полуге на којима се заснива грађанско друштво као што су приватна својина и класна поларизација. Дакле, ријеч је о постепеном сцијентистичком реформизму, гдје наука може бити једино у служби реформе друштва, а никад фундамент за радикалне револуционарне промјене у друштву. У том погледу је и данашњи модерни капитализам развио суптилне методе борбе против класних конфликта. «Једна од њих се састоји у настојању да се сви принципијелни захтјеви конфликтних страна, прије свега радничке класе и њених организација, квантификују, да се прецизно изразе. Тиме се жели свести свака квалитативна, систематска опозиција на квантитативну, умјерену... Институционализација друштвеног сукоба је метод којим се ограничава његова оштрина и интензитет... Проблем радикалне опозиције према капиталистичком систему... је један од најсложенијих»¹³

Разумије се да данас нема «радикалне опозиције капиталистичком систему», јер више нема ни револуционарног субјекта. У Марксово вријеме то је би пролетеријат. Но, у модерном постиндустријском друштву пролетеријат се интегрисао у постојећи друштвени систем и постао је више конзервативна него прогресивна снага. Такође ни интелигенција нити било која друга друштвена група не располажу с моћи да би могли да одиграју улогу

¹³ Група аутора, Политичка социологија, Радничка штампа, Београд, 1978, стр. 332.

револуционарног субјекта. Према томе, наступила је » јесен дијалектике », при чему смо свједоци да су моћне бирократске и технократске снаге успоставиле конзервативну интеграцију друштва, и ако је до јуче « било историје сада је више нема » (К. Маркс). Сасвим смо сигурни да је Е. Блох погријешио, јер је сувише вјеровао у пробојну моћ утопистичких идеја, наглашавајући да ће доћи вријеме « ортопедије усправног хода потпомогнуте успоменама на слободу». Иако у животу никада не смијемо бити дефетисти и склони резигнацији, ипак, морамо рећи да, за сада, од те « ортопедије усправног хода » нама ништа, јер је она замијењена нашим « погуреним ходом». Да трагедија буде већа, ми се једноставно с тим миримо. Постали смо равнодушни, и даље заузимамо квијетистички однос према свијету.

Зато, и данас, као опомена може да послужи Кафкино упозорење да свијет у којем живимо можемо дијагностицирати као «раст моћи умирања». А умираћемо све дотле, говорио је Кафка док као «безлично стадо пристајемо да нас сатјерају у саграђени тор насиља», деструирајући тако себе као личност и особену индивидуалност.

Кафкино предвиђање је постало наша реалност, јер се данас суочавамо са насилном унитаризацијом свијета, гдје није доведена у питање само слобода појединца, већ и бројних државотворних народа и националних заједница.

Вјерски конфликти

Вјерски конфликти имају своју дугу традицију. Тако се у европској историји сматра да су ти конфликти отпочели Крсташким ратовима. Покретач Првог крсташког рата био је папа Урбан II који је на Сабору у Клермону позвао западноевропске хришћане да ослободе «гроб господњи од невјерника». Међутим, стварни мотив Крсташких ратова није био религиозне него економске природе. Уствари, били су то велики војни походи европских феудалаца с циљем да освоје нове посједе на Блиском истоку.

Након Крсташких ратова у Западној Европи, вјерски конфликти су посебно дошли до изражаја почетком 16. вијека у вријеме реформације. Она је отпочела 1517, објављивањем Лутерових, 95 теза на вратима Витембершке катедрале у Њемачкој. Од вјерских ратова на европском тлу се посебно издвајају они који су се водили у Француској од 1562–1598. Ријеч је о ратовима између католика и протестанских хугенота. У историји је остала запамћена чувена Бартоломејска ноћ од 24. августа 1572, у којој се догодио крвави покољ католика над хугенотима.

Сви поменути вјерски ратови, о којима је било до сада ријеч, имали су вјерску димензију и остајали су унутар дотичних конфесија. Но, од доба просвијећености, дакле од 17-ог вијека вјерски елеменат губи дотадашњи значај повезујући се са националним и политичким идеологијама. Тако религија стиче пресудан значај у оним вишенационалним заједницама чији је удио био присутан код формирања нација.

То се посебно односи на Балкан. У том погледу ни ми нисмо изузетак с обзиром да је католицизам био конституенс хрватске нације, православље српска нације и ислам бошњачке нације. Из овога произилази дијалектичка веза између вјерске и националне компоненте која долази посебно до изражаја у вријеме вјерског рата који увијек има националну конотацију и обрнуто: «У једном вишенационалном... друштву гдје се нација и вјера тијесно испреpletене, вјерски сукоби су по правилу, не само « пратилац », него и чинилац националних сукоба, и обрнуто: до њих долази и кад се религије почну употребљавати, као средство манипулације од стране националних олигархија, кад те олигархије хоће да религију искористе за очување и јачање своје власти, по начелу једна вера, једна нација, један вођа или, пак « чија је земља онога и вера»¹⁴

Национални конфликти

Национални конфликти су попримили планетарну конотацију будући да су симултано присутни у грађанским друштвима која се налазе на високом степену економског и техничког развитка, неразвијеним друштвима «реал-социјализма» и државама Трећег свијета

Тако, у Великој Британији национални конфликти су изазвани тиме што се Ирци, Шкоти и Велшани налазе у економској неравноправности са знатно редуцираним националним и политичким правима у односу на Енглеze. И у Француској, која се узима као парадигма строго централизоване државе, манифестују се националне тензије гдје национална мањина Бретонци захтијева већу политичку аутономију и економску равноправност. Исто тако у Шпанији дјелује снажан сепаратистички покрет који је усмјерен на отцјепљење Баскије и Каталоније од Шпаније. Етнички сукоби су иманентни и Канади гдје се у антагонистичком односу налазе двије етничке заједнице англо-канађани и франко-канађани. Конфликт између њих је есенцијалне природе, будући да је економска позиција првих у односу на друге далеко повољнија. У САД-а, које се сматрају за узор « премељавања нација» појављује се оштар анимозитет између «титуларне « нације Англосаксонаца и свих осталих «нетитуларних» нација, (Мексички-Американци, Пољски-Американци, Јапански-Американци, Итало-Американци). И земље «реал-социјализма» источне Европе (гдје можемо придодати и Југославију) нису биле имуне од националних конфликата. Дуго времена национални конфликти су, у тим друштвима, камуфлирани свемоћном стаљинистичком идеологијом о социјализму, као једном хармоничном систему, у којем је национално питање дефинитивно ријешено. Сматрало се да је то питање окончано магичном марксистичком формулом опредмећеној у дијалектици класног и националног. Та се формула срушила заједно са падом модела «реал-социјализма». Све ће то имати за посљедицу економску, политичку и

¹⁴ Зоран Видојевић, Друштвени сукоби од класних до ратних, Радничка штампа, Београд, 1993, стр. 204.

моралну кризу сиромашних земаља « реал-социјализма » с крајњим епилогом да доживе апокалиптички завршетак.

Што се тиче друге Југославије, која временски датира од 1945-1992, она је обиловала великим бројем националних конфликта. Иако су се ти конфликти често одвијали на идеолошком и политичком плану у крајњој инстанци су имали националну конотацију. Изузев, друге Југославије, ни у једној другој социјалистичкој држави, нису били у толикој мјери присутни национални сукоби у којима је толико људи убијено од « братске руке » и гдје се под флоскулом « братства и јединства « наших народа лакомислено вјеровало » Брат је мио које вјере био ». Поменути конфликти ће своју кулминацију доживјети у етничким сукобима, који су се водили у другој Југославији у периоду од 1991-1995. године. Када је ријеч о тим конфликтима они су били изазвани ендогеним и егзогеним узроцима.¹⁵

У ендогене узроке смо сврстали економску кризу и социјалне неједнакости, инверзију класног и националног, догматску стаљинистичку комунистичку идеологију, клерикализам и психолошке корјене националних конфликта.

Апострофирани ендогени узроци имали су примордијални значај у детерминацији националних конфликта у другој Југославији. Међутим, на њихову **ферментацију** дјеловали су и вањски чиниоци као што су пропаст комунизма у земаљама источне Европе, германски блок земаља, Америка, Ватикан и Европска заједница. Дакле, у дијалектичкој синтези једних и других узрока, морамо тражити објашњење националних конфликта у оквиру друге Југославије, јер свако друго објашњење је фрагментарно, једнострано инеприхватљиво са аспекта критичке социологије.

И земље у развоју нису поштеђене етничких конфликта, с обзиром да се одликују етничком издиференцираношћу. То се посебно односи на Индију и Пакистан. Повремено су интензивни етнички конфликти у афричким земаљама с мноштвом етничких заједница, као што је случај са Нигеријом, Кенијом, Сомалијом, Ганом, Угандом.

Конфликти цивилизација

Ово питање о сукобу цивилизација се актуализовало објављивањем књиге, Сукоб цивилизација и преуређење свјетског поретка, од познатог америчког теоретичара Семјуела Хантингтона. Главна теза, поменутог дјела, је да ће се до новог свјетског поретка доћи конфликтом цивилизација. У том конфликту централну улогу ће имати држава-нација. Такав конфликт неће се одиграти између држава-нација у оквиру исте цивилизације, већ између држава-нација инкорпорираних у различитим цивилизацијама. У том погледу, С. Хантингтон, истиче да ће главни изазов за западну цивили-

¹⁵ Поменути узроци сам детаљно елаборирао у књизи Узроци националних сукоба у другој Југославији, ЕВРОПСКИ ДЕФЕНДОЛОГИЈА ЦЕНТАР за научна, политичка, економска, социјална, безбједносна, социолошка и криминолошка истраживања, Бања Лука, 2011.

зацију бити кинеска, јапанска, индијска и православна цивилизација под условом да се Русија ослободи Запада. При томе, основа конфликта између цивилизација је на религиозној основи, која стоји у средишту цивилизације, а не на идеолошкој, како је то замишљао Френсис Фукојама, наглашавајући да је либерална идеологија дефинитивно побиједила све друге идеологије и да се ту ради о «крају историје». Овдје би се могли, слободно придружити, Хантингтону и његовој критици Фукојаминог предвиђања о «крају историје». Теза о «крају историје» је обична метафизика, јер се човјечанство налази пред бројним проблемима и изазовима, тако да нема мјеста апологетици грађанског друштва и његове либералне идеологије.

За разлику од Ф. Фукојаме, који је либералну идеологију сматрао *spiritusom movensom* грађанске цивилизације, С. Хантингтон истиче да је суштина сваке цивилизације детерминисана религијом: «Религија је главна одређујућа карактеристика цивилизација, и клао што је рекао Кристофер Давсон, «велике религије су основе на којима почивају велике цивилизације». Од пет Веберових «свјетских религија», четири-хришћанство, ислам, хиндуизам и конфучијанизам су повезане са важнијим цивилизацијама».¹⁶

Имајући у виду чињеницу да је, С. Хантингтон, борниран супериорношћу западне цивилизације, у односу на друге цивилизације, онда није нимало неочекиван његов експлицитан став да ће западна цивилизација у будућности задржати доминацију над другим конкурентским цивилизацијама. Запад ће, по његовим ријечима, остати најмоћнија цивилизација и у првим деценијама 21. вијека, јер она:

- Посједује и управља међународним банкарским системом;
- Контролише све јаке валуте;
- Представља главног свјетског купца;
- Обезбјешује већину свјетских финалних добара;
- Доминира главним међународним тржиштима;
- Врши морални утицај на многа друштва;
- Способна је за велику војну интервенцију;
- Контролише поморске путеве;
- Стоји иза најнапреднијег техничког развоја и истраживања;
- Контролише водеће техничко образовање;
- Доминира космосом, авиоиндустријом, међународним комуникацијама и индустријом оружја високе технологије.¹⁷

Но, када је ријеч о конфликту цивилизација, наше мишљење је да је оно предимензионирано нерeалним духом западног тријумфализма, чему је подлегао и С. Хантингтон. Неизбјежно се поставља питање зашто не инсистирати на коeгзистенцији различитих цивилизација, умјесто да догматски стојимо на становишту искључивог сукоба између цивилизација? На тој ос-

¹⁶ Семјуел П. Хентингтон, Сукоб цивилизација, ЦИД, Подгорица, 1998, стр.51.

¹⁷ Исто, стр. 89-90.

нови, једино је могуће рађање новог свијета, који би кренуо путем историје мира, толеранције и уважавања елементарне истине да смо, прије свега, људи, па тек онда Американци, Енглези, Французи, Руси, Кинези, Срби, Хрвати, Словенци, Македонци, Бошњаци.

ЛИТЕРАТУРА

1. Божовић, Р. Р.: Политичке контроверзе, Октоих, Подгорица, 1999.
2. Видојевић, З.: Друштвени сукоби од класних до ратних, радничка штампа, Београд, 1993.
3. Горичар, Ј.: Социологија, Рад, Београд, 1977.
4. Група аутора, Политичка социологија, Радничка штампа, Београд, 1978.
5. Dahrendorf, R.: Homo sociologicus, Gradina, Niš, 1989.
6. Dahrendorf, R.: Soziale Klassen und Klassenkonflikt, Stuttgart, 1957.
7. Кафка, Ф.: Процес, Свјетлост, Сарајево, 1982.
8. Кувачић, И.: Социологија, Школска књига, Загреб, 1979.
9. Марковић, М.: Узроци и посљедице грађанских ратова, Зборник филозофско-књижевне школе, Књига VI, Крушевац, 1999.
10. Маркс, К.: Прилог критици политичке економије, Култура, Београд, 1969.
11. Merton, R.: Social Theory and Social Structure, New York, 1965.
12. Муминовић, Р.: Филозофија Ернста Блоха, ИМПП, Београд, 1973.
13. Simmel, G.: Sociologie, Leipzig, 1923.
14. Тадић, Љ.: Наука о политици, рад, београд, 1988.
15. Трамошљанин, Б.: Узроци националних сукоба у другој Југославији, Европски Дефендологија Центар за научна, политичка, економска, социјална, безбједносна, социолошка и криминолошка истраживања, Бања Лука, 2011.
16. Трипковић, М.: Социологија, Футура публикације, Нови Сад, 1998.
17. Хантингтон, С.: Сукоб цивилизација, ЦИД, Подгорица, 1998.
18. Coser, L.: The Functions of Social Conflicts, Free Press, New York, 1956.

„ЈУЖНИ ТОК“ И РЕШАВАЊЕ КОНФЛИКТА У БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ¹

Претходно саопштење

УДК 911.3:323.1(497.6)

проф. др Зоран Милошевић
Институт за политичке студије
Београд

др Никола Гаврић
Српска православна црква
Београд

Апстракт: САД, као заступници атлантистичке геополитике мора су од разбијања Југославије директно радиле против интереса Срба на Балкану. Потом су активну учествовале у фрагментацији Срба и њиховом бомбардовању (Република Српска Крајина, Република Српска и сама Србија, те окупацији Космета). Када су САД наметнуле мир наставили су да политички подржавају босанскохерцеговачке муслимане у својим хегемонистичким тежњама, а са падом своје моћи, „мандат“ подршке су предале Турској, која је промовисала неоосманску политику и повратак на Балкан. Важно је истаћи да Турска, чији се утицај међу босанскохерцеговачким и балканским муслиманима највише осећа у Европи, свакако представља израз крајње западних, атлантистичких стремљења. Док Запад, који се трудио да европски Исток (Русију) искористи против Средње Европе, ипак није успео да коначно сузбије самостално геополитичко самоиспољавање тог континенталног региона и често се суочавао са експанзијом Русије – Евроазије (било преко руско-немачког савеза, било непосредно преко

¹ Рад је настао у оквиру научног пројекта „Демократски и национални капацитети политичких институција Србије у процесу међународних интеграција“ (179009), који финансира Министарство просвете и науке Републике Србије.

стварања Варшавског блока), дотле је световна псеудоисламска Турска постала поуздано оруђе у рукама атлантистичких политичара.

На другој страни, Срби имају изричито проруски и Евроазијски карактер. Срби се преко верског и етничког чиниоца директно прикључују Русији и представљају њен геополитички продужетак на југу Европе. Судбина Срба и судбина Руса је на геополитичком нивоу једна иста судбина. Зато је Србима, да би се вратили извориштима своје европске мисије, неопходно да се окрену Истоку, Евроазији, да схвате смисао и циљеве руске геополитике.

Све док босанскохерцеговачки муслимани буду оруђе у рукама атлантиста, конфликт у Босни и Херцеговини неће бити пацификован. Зато је највероватније решење за пацификацију и коегзистенцију народа у БиХ њихово пристајање уз Евроазијски пројекат Москве. Кључни елеменат Евроазијског пројекта је гас, који мења значај нафте (коју су контролисале САД), као и пристајање босанскохерцеговачких муслимана уз Иран, савезника Русије, која је геополитички предводника копна у сукбу са англосаксонским светом мора.

Кључне речи: гас, „Јужни ток“, геополитика, конфликти, интеграције, модернизација, Русија, Србија, Босна и Херцеговина

Abstract: *The USA, as an advocate of Atlantic geopolitics of sea, has directly worked against the Serbs in the Balkans since the break-up of Yugoslavia. It actively participated in the fragmentation of the Serbs and their bombardment (Republic of Srpska Krajina, the Republic of Srpska and the Serbs themselves, and the occupation of Kosmet). When the USA imposed peace, it continued to politically support Bosnian Muslims in their hegemonic desires, and with the fall of its power, the “mandate” of support was handed over to Turkey, which promoted Neo-Osman politics and the return to the Balkans. It is important to say that Turkey, whose influence among Bosnian and Balkan Muslims is most present in Europe, is definitely an expression of western, Atlantic aspiration. While the West, which tried to use the East (Russia) against Middle Europe, did not after all manage to finally suppress independent geopolitical self-expression of that continental region and is often faced with the expansion of Russia – Euro-Asia (whether through Russian-German alliance, or through the Warsaw block), the worldly pseudo-Islamic Turkey became a reliable weapon in the hands of Atlantic politicians.*

On the other side, the Serbs have exclusively pro-Russian and Euro-Asian character. The Serbs are directly connected with the Russians through religious and ethnic factors and they represent its geopolitical extension in southern Europe. The destiny of the Serbs and the Russians on the geopolitical level is the same one. This is why the Serbs, in order to return to the origins of their European mission, need to turn to the East, Euro-Asia, so they can understand the goals and meaning of Russian geopolitics.

As long as Bosnian Muslims are a weapon in the Atlantic hands, the conflict in Bosnia and Herzegovina will not be pacified. This is why the most probable solu-

tion for pacification and coexistence of the nations in BiH is their acceptance of the Euro-Asian Moscow project. The key element of Euro-Asian project is gas, which is changing the role of oil (controlled by the USA), as well as siding of Bosnian Muslims with Iran, Russian allies, which is a geopolitical land leader in the conflict with Anglo-Saxon sea world.

Key words: gas, "South flow", geopolitics, conflicts, integrations, modernization, Russia, Serbia, Bosnia and Herzegovina

Односи три народа у Босни и Херцеговини и после рата остали су конфликтни. Политичари се перманентно свађају, а посебно су агресивни муслимански политичари и неки припадници Исламске верске заједнице, који Републику Српску називају «геноцидном творевином», захтевајући њено уништење и успостављање своје хегемоније.² Но, ту није крај, јер политички представници муслимана из БиХ захтевају (и подржавају) дезинтеграцију и саме Србије. Пошто је сукоб, пре свега, (гео)политичке природе и лек мора бити такав.

Када се Босна и Херцеговина посматра у геополитичкој перспективи, онда је јасно, како то наводи Александар Дугин, да Срби имају изричито проруски и Евроазијски карактер. «Србија се преко верског и етничког чиниоца директно прикључује Русији и представља њен геополитички продужетак на југу Европе. Судбина Срба и судбина Руса је на геополитичком нивоу једна иста судбина. Зато је Србима, да би се вратили извориштима своје европске мисије, неопходно да се окрену Истоку, Евроазији, да схвате смисао и циљеве руске геополитике».³ На другој страни у Босни и Херцеговини постоји и значајна популација муслимана. У геополитичком начину размишљања муслимани у БиХ представљају исламски, «отомански», геополитички фактор у Европи. Важно је истаћи да Турска, чији се утицај међу босанскохерцеговачким и балканским муслиманима највише осећа, у Европи свакако представља израз крајње западних, атлантистичких стремљења. Док Запад, који се турдио да европси Исток (Русију) искористи против Средње Европе, ипак није успео да коначно сузбије самостално геополитичко самоиспољавање тог континенталног региона и често се суочавао са експанзијом Русије – Евроазије (било преко руско-немачког савеза, било непосредно преко стварања Варшавског блока), дотле је световна псеудоисламска Турска постала поуздано оруђе у рукама атлантистичких политичара.⁴ Зато антисрпски наступ босанскохерцеговачких муслимана означава неупоредиво глобалнији континетани сукоб Северне Евроазије (Русије и

2 Опширеније видети: Зоран Милошевић, *Бошњачко поништавање Срба*, завод за уџбенике и наставна средства, Српско Сарајево, 2004.

3 Александар Дугин, *Основи геополитике*, књ. 1: геополитичка будућност Русије, Екопрес, Зрењанин, 2004, стр. 394.

4 Исто, стр. 395-396; Упор.: Зоран Милошевић, *Турска и неоосманизам*, завод за уџбенике и наставна средства, Источно Сарајево, 2010. Дарко Танасковић, *Неоосманизам*, повратак Турске на Балкан, Службени гласник / Службени гласник Републике Српске, Београд, 2010.

њеног геополитичког ареала) са Југом. Притом је важно истаћи да такав сукоб противуречи интересима самога Југа, пошто он у том случају постаје исто онакво оруђе у рукама атлантистичког Запада какво је био Евроазијски Исток (оличен у Србима) против Средње Европе (оличене у Аустро-Угарској и њеним експонетима Хрватима).

Једини логичан излаз за босанскохерцеговачке и балканске муслимане је, сматра Дугин, окретање ка Ирану и преузимање његове политике пошто сада само та земља спроводи геополитику опредељену за независност, самосталност и континентални склад, делујући у складу са сопственом логиком независно од интереса атлантиста у том региону. Окренувши се Ирану, балкански муслимани ће стећи одговарајућу геополитичку перспективу, пошто је радикално антизападни, континентални и традиционалистички Иран потенцијални савезник свим европским блоковима источног опредељења – од Русије – Евроазије до Средње Европе.⁵ Штавише, опредељење европских источних Великих простора за Иран могло би из основа да промени стање ствари у читавом исламском свету и да тамо нагло ослаби амерички утицај, што не само да би ишло наруку Европљанима, него би ослободило исламске народе од економског и војног диктата англосаксонских атлантиста.⁶

Геополитичко присуство босанскохерцеговачких муслимана у Европи, следећи логику Дугина, би могло постати складно, логично и бесконфликтно само уз такво опредељење. Може се рећи да се тај проблем дели на три степена. Први степен: преусмеравање муслимана са Турске на Иран. Други степен: јачање геополитичког савеза Средње Европе са Ираном и исламским светом у целини. И трећи степен: геополитичка евроазијска алијанса Истока и Средње (Централне) Европе.⁷

БОРБА ЗА ЦЕНТРАЛНУ ЕВРОПУ

У том контексту, све кризе које постоје између Вашингтона и Москве, руска дипломатија решава тако што континуирано преузима дипломатску и економску иницијативу, како би «преузела» Европску унију од САД, тачније државе Централне Европе. Одбијање САД да помогну посусталу привреду и евро, Русија је искористила да се појави као спасилац. То (неке, до скоро проамеричке) политичаре Централне Европе нервира, јер се испоставља да је Вашингтон немоћан да удовољи њиховим захтевима, да их заштити и лично, као и њихове државе, посебно после проглашавања нове одбрамбене стратегије Руске федерације, када су њихове територије постале нуклеарне мете због антиракетног штита. Сада се успоставља ситуација

5 Видети: Светске силедије иду на Иран, интервју са Аболгахасемом Делфијем, амбасадором Ирана у Београду, *Печат*, бр. 203, Београд, 2012, стр. 38 – 41.

6 Александар Дугин, *Основи геополитике*, књ. 1, стр. 396.

7 исто

да многи централно-европски политичари postavљају себи питање: нису ли издани од Вашингтона и треба ли мењати страну? Међу првима су реаговали Пољаци, до скоро најрусифобнији део Европске уније, и током друге недеље децембра објавили да су спремни на разговор са Русијом око противракетне одбране. Нови савезник Русије у Централној Европи, који се бори против инсталације америчке противракетне одбране је Чешка, ранији вашингтонски партнер, која је нешто раније потписала са Москвом пакет економских уговора, о којима други могу само да сањају, тешких више милијарди евра. Мала Чешка је прва у Централној Европи приметила где је данас здрав новац и највише профитирала, док ће, они који закасне, очигледно добити само мрвице. Другим речима, Москва стиче све бољу позицију која јој омогућава да уђе у директну конфронтацију са Вашингтоном око противракетне одбране, али и по другим питањима. Међутим, за сада Москва је та која не жели да се сукобљава са Вашингтоном, јер жели да САД задржи у клештима сопствених многобројних обавеза. Вашингтону остаје још само да изазове обојену револуцију у Русији, што је и покушао 4. децембра 2011. године. Но, после почетних медијских успеха, сада се ово оцењује као нови амерички промашај. Суштина је да САД у Русији могу да рачунају у најбољем случају на подршку само до четири посто становништва, што је мало за сламање Путина. С обзиром да је званична Москва промовисала стварање Евроазијског савеза⁸ (октобра 2011. године) као одговор на агресивни атлантизан, то се размишљања и анализе Дугина показују као пророчке. Но, Дугин је ту само следбеник Данилевског. «Ових дана у медијима се поново појавила прича о Евроазијској унији, коју би требало да чине Русија, Казахстан, Украјина, Бјелорусија и Србија. Но, ова идеја није од јуче, што би се рекло, њени коријени сежу знатно дубље у прошлост, где налазимо њен интелектуални ембрион. Наиме, актуелност ове тематике је истовремено и актуелност читава плејаде руских и домаћих интелектуалаца који су заговарали ову идеју. Један од најзначајнијих међу њима зацијало јесте Николај Јаковљевич Данилевски, руски мислилац из 19. стољећа», констатује исправно Томић...⁹ Стварање Евроазијске уније, према експертима Москве, треба да се одвија по динамици како је дато на мапи: уједињавање Русије, Белорусије и Казахстана (2012); Украјине и Јерменије (2013); Киргис-

8 Идеја о стварању нове заједнице држава, две деценије после распада СССР-а и на истом простору, изазвала подозрење међу западним земљама. Чудно је, наиме, да се приближавање ЕУ бившим републикама СССР-а сматра добрим потезом, а Русије – неприхватљивим. Иако би по свим параметрима, а пре свега због компатибилности привреда, наслеђених из некадашње заједничке државе, требало да буде супротно. Ту нешто није уреду. Можда поменуто неприхватање проистиче и из Путинове изјаве да је у основи идеје ЕАУ – „стварање правих услова за промену геополитичке и геоекономске ситуације на целом континенту, што би, дефинитивно, произвело позитиван глобални ефекат“. Видети: Слободан Самарџија, Страх од Евроазије, објављено: 27.10.2011, <http://www.politika.rs/rubrike/Svet/Strah-od-Evroazije.sr.html>

9 Станислав М. Томић, Евроазијска унија као алтернатива културној и политичкој хегемонији запада, <http://www.nspm.rs/kuda-ide-srbija/evroazijska-unija-kao-otpor-kulturnoj-i-politickoj-hegemoniji-zapada.html>

тана, Таџикистана, Узбекистана, Молдавије, Монголије и Туркменистана (2014); Сирије и Азербејџана (2016); и потенцијално, стварање четвртог центра Евроазијске уније у Београду – 2020.

ГАС КАО СРЕДСТВО ГЕОПОЛИТИКЕ

Евроазијски савез, дакле, није „ни мит ни неосновани романтизам“¹⁰, већ реалност која има своје материјално отелотворење – гас. Гас је, дакле, постао средство геополитике који је постао, јер је реална потреба савремене индустрије и цивилизације.

Анализе руског „Центра стратешких оцена и прогнозе“ показују да су САД крајње забринуте развојем догађаја у сфери војне политике и геополитике, јер криза у Европској унији у скорије време може да се одрази на могућности Брисела да извршава преузете обавезе у НАТО-у, што ће довести до кризе Алијансе. Но, то није најстрашније за Вашингтон. Још већа претња за доминацију САД у свету представља Русија, при чему, што је посебно важно, не у војној сфери већ у области економије. Управо такав закључак намеће Институт стратешких истраживања Војног колеџа армије САД у тек недавно објављеним резултатима истраживања „Природни гас као инструмент државне политике Русије“.¹¹

¹⁰ Видети: Зоран Милошевић, Европско понижење Украјине, *Печат*, бр. 198, 2011, стр. 57.

¹¹ Видети: Зоран Милошевић, *Повратак белих господара*, Неоколонијализам или интеграције?, ЗМ и Клуб српских родољуба, 2012, стр. 183.

Према мишљењу аутора овог важног истраживања, Русија се споро, али сигурно уздиже и без обзира на скупи нуклеарни потенцијал почиње да има све важнију улогу у угрожавању глобалне доминације САД. “Русија XXI века више није Русија с краја XX века“. На крају XX века после серије разорних „демократских“ преображаја државе Русија је у америчким стратешким документима записана као «failed state» - «пропала држава» и сматрано је да у наредним деценијама неће представљати за САД и НАТО потенцијалну претњу. Међутим, у протеклој деценији догодиле су се суштинске промене и садашњу важност Русије треба оцењивати сасвим другачије, сматрају аналитичари Пентагона.

Пре свега, изменио се геостратешки контекст. Последњих година постало је јасно да се «нафтна ера» ближи крају. Управо ова чињеница и њено констатовање је аксиом даљег планирања Пентагона, јер она намеће обавезу поновног разматрања претходних прогноза о збивањима у свету у наредним деценијама. **Садашњи светски поредак је устројен тако што су «крв цивилизације» - нафту, контролисале САД својом војном и економском моћи.** Све етапе у добијању нафте (експлоатација, њена прерада и крајња продаја), као и формирање тржишта овог енергента, све је било под контролом америчких компанија. Америчка берза дефинише каква ће бити цена нафте сутра, **јер америчка војна машина тренутно контролише више од 60 одсто нафтоносних рејона планете Земље.** Од момента «победе» нафте над угљем у годинама Првог светског рата, сва потоња геополитика XX века концентрисала се око нафтоносних предела Земље. На пример, Хитлер је као неопходан услов за успешан рат против СССР-а сматрао задржавање контроле над румунским нафтним територијама, слично су рзмишљали и у Москви, тј. да нема успешне одбране од нацистичке Немачке, без задржавања под својом контролом нафтних поља СССР-а. Друго, криза у односу САД са арапским светом 70-их година XX века довело је ову државу до велике економске кризе. Крах СССР-а, што се у медијима веома мало спомиње, изазван је жестоком политиком притиском Вашингтона и арапских шеика да се снижи светска цена нафте крајем 80-их година XX века. Уопштено говорећи, савремена индустријска цивилизација је «свет нафте». Цео светски поредак после Другог светског рата се одржавао тако што су САД себи обезбеђивале директни приступ већини нафтних поља. У овој борби, САД су биле победник, јер им је успело да формирају систем контроле тржишта нафте – од правних питања њене експлоатације до инфраструктуре и самог тржишта, што је увек омогућавало уклањање непокорних у овој сфери. Ипак, ситуација почетком XXI века се изменила, јер је постало познато да су резерве нафте на измаку, а да се алтарнативни извор енергије попут биогорива и ветра још не могу да масовно користе у индустрији.¹²

У новој ситуацији прво место у енергетској хијерархији заузео је природни гас. Овај природни енергент је најбоља замена за нафту, а има и низ

12 Сергей Гриняев, Газовая эра России, <http://segodnia.ru/index.php?pgid=2&partid=45&newsid=15343>

предности над нафтом, што доводи до повећање тражње овог енергента. Гас представља и еколошки чист енергент, његове светске резерве умногоме превазилазе залихе нафте, што дозвољава обезбеђење потреба садашње цивилизације на Земљи минимум наредних 250 година.

Но, према аналитичарима Пентагона, **прелазак на коришћење гаса у индустрији, грејању и другим сферама, доводи и до неминовности преустројства светског поретка. Свет више неће бити «свет нафте» у коме су САД имале водећу улогу, већ ће то бити «свет гаса» у коме оне имају веома слабе позиције.**

Специфичност тржишта гаса је у томе што се то тржиште много разликује од тржишта нафте, те спречава „господара тржишта нафте“ и његов војно-политички потенцијал да буде и господар гаса. Прво, гас је другачије распоређен, равномерније у односу на нафту. За контролу гасних извора потребно је много више снаге и средстава. Гас се на тржиште доставља углавном гасоводима и његова улога у економији државе која га користи је велика. То снажније везује државе кориснике гаса за државе извознике гаса, него што је то чинила нафта. Оно што је посебно важно јесте сама гасна инфраструктура и правила тржишта гаса у последњој деценији формирају се без учешћа САД. Главну реч овде има Русија, а „Гаспром“ је онај који успоставља правила (стандарде) и „моду“ у питањима организације тржишта гаса.

САД тренутно сагледавају како могу да утичу на ову област и интензивирају, пре свега, истраживања повезана са добити и доставом гаса. Такође САД активно истражују експлоатацију «течног природног гаса» и гаса добијеног од шкриљаца. Међутим, према оцени стручњака Пентагона ни једна од ових технологија тренутно не може да се такмичи са технологијом експлоатације природног гаса. За експлоатацију «течног природног гаса» потребна је веома скупа инфраструктура, док је експлоатација шкриљаца веома опасна по човекову околину.

Све речено је довело аналитичаре из Института стратешких истраживања до закључка да је неизбежан раст утицаја Русије у наредним деценијама. Већ сада, систем пословања у области гаса доводи до нарушавања јединства на основама атлантизма не само Европске уније, него и НАТО-а. Већина чланица НАТО-а је већ потрошач руског гаса, а са применом одлуке да се одустаје од коришћења нуклеарне енергије зависност ће се само повећавати. Уколико се нешто не предузме, наводе стручњаци Пентагона, већ 2019. године од руског гаса зависиће 91 одсто држава Централне и Источне Европе. Ово Русији даје могућност не само да одређује цене на тржишту гаса, већ и да овај енергент користи као веома ефикасни инструмент геополитичког утицаја. Пошто не постоји могућност деверсификације доставе гаса, то значи да ће већина држава Европе бити таоци нове ситуације, што ће се одразити на постизање консензуса у питањима војне стратегије и коришћења НАТО-а. Русија нема војни потенцијал да сруши НАТО конвенционалним војним оружјем, али има економски. Од момента пуштања у рад

«Северног тока» ситуација се за САД погоршала, јер алтернативни путеви доставе гаса, као и изградња гасовода «NABUCCO» постају нереални. Зато аналитичари америчког Института стратешких истраживања упозоравају да Вашингтон нема много времена да измени ситуацију у своју корист.¹³

Посебно болно питање за Вашингтон јесте повратак у Кремљ Владимира Путина у марту 2012. године, јер га сматрају креатором и визионаром нове руске геополитике.¹⁴ Зато Вашингтон «губи живце» и пре времена активира рад антируских покрета и организација, како у самој Русији, тако и у Централној Азији (где постоје велика налазишта гаса), како би се поништио договор Русије и Туркменистана, Казахстана и других држава о експлоатацији гаса и његовом извозу преко руских гасовода на тржиште Европе. **Кривично гоњење и неправедна осуда бивше украјинске премијерке, Јулије Тимошенко, је такође повезана са гасом. Наиме, наручиоц њеног хапшења и судског процесуирања је Вашингтон и Брисел, како би показали свим политичарима у свету како ће проћи сви они који у области гаса сарађују са Русијом.**

На геостратешком нивоу Вашингтон је «узнемирен» стварањем трогла Русија-Иран-Кина, јер ако се уједине два велика извозника гаса (Русија и Иран), који уз то имају другу војну силу у свету, то значи да ће доминација САД у свету озбиљно бити доведена у питање.

Шта могу САД да ураде?

САД треба да наставе, мишљење је експерата из Пентагона, да инсистирају на томе да се закључивање уговора о куповини гаса између Европске уније и Русије одвија као двострани, тј. да монопол на преговоре има Брисел, а не да се поједине државе појављују као купци руског гаса. Другим речима, САД траже од Европске уније да се само Брисел појављује као преговарач за куповину руског гаса. Са друге стране, Русија ово жели да избегне, а на руку јој иде економска криза у Европској унији, јер поједине државе желе посебне споразуме како би гас добили по нетржишним, јефтинијим ценама, чиме би њихова економија добила снажан подстицај. Друго, САД инсистирају да се уместо руског гаса у Европи користи «течни природни гас» и гас добијен од шкриљаца, иако то има негативне економске и еколошке елементе. Треће, САД додатно инсистирају на постављању противракетног система у Европи, јер тиме повезују више држава и дају им учешће у производњи тог система, али су то, према мишљењу руског «Центра стратешких оцена и прогноза», само привремене мере, јер развијајућа економија тражи све више енергената, а САД не могу да на себе преузму економске проблеме држава Европске уније, па ни савезника из НАТО-а.

Америци остаје, дакле, да квари нормализацију односа Русије и Ирана, по цену агресије, за сада на ову другу. Уколико се тржиште гаса ове две држа-

13 Путин: Изградња „Јужног тока” почиње крајем 2012., <http://www.politika.rs/rubrike/Svet/PutinIzgradnja-Juznog-toka-pocinje-krajem-2012.sr.html>

14 Слободан Самарџија, Америка неће Путина, објављено: 12.09.2011, <http://www.politika.rs/rubrike/Svet/SAD-nece-Putina.sr.html>

ве уједини то ће значити смрт НАТО-а, јер већина чланица ове Алијансе користи руски гас. Не треба искључити и ситне дестабилизације у кавкаском региону, а ни покушај ратног хушкања против Русије. У врелим главама, можда има и других размишљања.¹⁵

Што се тиче Русије, за њене водеће политичаре наступа сложено време, јер ће Вашингтон наставити да из дана у дан све снажније притиска да се одустане од нове, Путинове геополитике свргавања САД са светског трона, чак и војним нападом на Иран и разбијање Сирије, Ирана, Ирака и Турске у циљу формирања нове проамеричке државе Курдистана. Поред тога, САД, између осталих мера, предузимају и психолошке акције на појединце-потрошаче у Европи како би их убедили да потрошњом руског гаса чине ружно дело, као и диверзантско-терористичке акције на гасоводима укључујући и нови „Северни ток“ и саботаже приликом градње „Јужног тока“, који је коначно добио турски «благослов».

Смена „ере нафте“ и формирање „ере гаса“ реосмишљава и националну безбедност многих држава, па тако и Босне и Херцеговине, односно Републике Српске и Србије.¹⁶ Као транзитна држава за „Јужни ток“ Србија добија посебан значај, а да би Руси осигурали „Јужни ток“ од различитих напада морају и да промене ситуацију на Космету, тачније да га поврате под српску контролу, јер према плановима Пентагона Албанци су идеални за диверзантске акције на „Јужном току“. До тада база у Нишу има стратегијски значај, јер је управо она ту ради заштите „Јужног тока“ од напада из правца Космета. Другим речима, због важности Космета за заштиту „Јужног тока“ Србија, добија шансу да исправи нанете јој неправде.¹⁷

Са друге стране, у Републици Српској се стварају база вехабија, који за сада не предузимају никакве акције, али према мишљењима руских експерата то не значи да неће. Заправо, вехабије ће бити главна ударна диверзантска група за вршење саботажа и диверзија на гасоводу „Јужни ток“ и изазивање сукоба у Босни и Херцеговини када добију сигнал из Вашингтона.

15 Видети: Брацо Ковачевић, Душко Вејновић, Неолиберални пројекат разарања држава и економија, зборник радова: *Национална држава и економија*, Слобомир П Универзитет, Бијељина, 2011, стр. 73–90.

16 Овде постоји, на жалост, још један потенцијал раскола између представника српског народа. Наиме, док се Република Српска определила за Руску геополитику, дотле се режим у Београду определио за атлантизам, што значи да се определио против Русије и Ирана – спасиоца у геополитичког контексту. Отуда је у праву председник Републике Српске који сматра да је Српска последњи бастион српства. Видети: Dodik: Srpska je poslednji bastion srpstva, 30. decembar 2011. <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/aktuelno.289.html:360074-Dodik-Srpska-je-poslednji-bastion-srpstva>

17 Лоша вест за Обаму и Вашингтон, како пише италијански „Лимес“ је формирање гасног ОПЕК-а, од држава најбогатијих гасом: Русије, Ирана и Катара. То не само да урушава светску доминацију САД, већ и омогућава Русији да и ближе време присаједини себи Придњестровље, Југоисточну Украјину и Киргизију. Такође, гасни ОПЕК Русији омогућава стварање и „Руског савеза“ са Белорусијом, Централном Украјином, Јерменијом са Нагорно Карабахом. Истовремено гасни ОПЕК Русији омогућава стварање „клуба пријатеља“ на челу са Немачком, а ту су и Француска, Италија, Шпанија, Србија, Бугарска, Грчка и Кипар.

„ПРАВОСЛАВНИ“ ГАСОВОД

Поводом руских енергентских иницијатива у Европи («Северни и Јужни ток»), светски медији су се «разгоропадили». Новине доносе мноштво анализа, радио-станице непрестано емитују вести и мишљења експерата и политичара, а телевизије, на челу са америчким «CNN-ом» доносе мноштво емисија о гасу и геополитици у различитом контексту и са различитим актерима. У том друштву се нашао и Новозеландски часопис «Скоор», који доноси текст Самира Џефрија, политичког аналитичара из Индије, «Гас и геополитика – перспективе Русије», у коме тврди да је нафта најважнији енергент у свету, али да се све више прелази на природни гас, као присутнијем, јефтинијем, еколошки здравијем, и ефикаснијем енергенту. Русија има велике количне гаса, при чему је и велики експортер овог енергента. Пошто Европска унија нема довољно нафте и гаса, она зависи од руских енергената. То је, уједно, чини и једним од највећих потрошача руског гаса (и нафте).

Недавно пуштени у експлоатацију «Северни ток» и планирана изградња «Јужног тока» (са радом треба да почне 2015. године) обесмишљавају анти-руски гасовод «Набуко», који треба да почне да ради 2017. године, али који има и велики недостатак, јер не може да снабдева целу Европску унију, већ само ограничен број држава. На тај начин ови гасоводи претварају Русију у неоспорног лидера у испорукама енергената Унији, **што јој, поред осталог, омогућава неограничен утицај на континенту**, када све друге водеће економије доживљавају финансијску (дужничку) кризу – закључак је Самира Џефрија.

Пуштање гасовода „Северни ток“ у рад, евроатлантисти у Европи и САД су, како сведоче њихове изјаве, дочекали са неговодовањем. У Вашингтону, пре свега, због геополитичких разлога, а у Пољској, Словачкој и Чешкој, (и) због економских – јер је истовремено престао да тече гас преко гасовода који су ишли преко њихове територије, а то значи и губитак новца који су добијали због проласка гаса преко њихове територије (тима су кажњени због безрезервне подршке Вашингтону). Само Словачка губи на годишњем нивоу око 174 милиона евра. Остали нерадо саопштавају своје губитке. „Северни ток“, између осталог, је саопштио Европљанима веома јасно где је моћ и новац..

Евро-атлантисти су, такође, дочекали на „нож“ потписивање (у уторак 22. новембра) Уговора „Гаспрома“ и „Србијагаса“ о изградњу подземног складишта гаса „Банатски двор“, при чему је Београд добио повећану квоту у пословима градње „Јужног тока“, кога злурадо и погрдно називају „православни гасовод“ (уз обавезно омаловажавање ове религије и „бизантизма“, као нечег недостојног западне цивилизације). Такође, сусрет шефа „Гаспрома“, Алексеј Милер, са председником Републике Српске, током којег је размотрана могућност учешћа овог дела Босне и Херцеговине у „Јужном току“ дочекан је од евро-атлантиста на „нож“. Разлог је, између осталог, и то

што је Москва обећала Србима гас по повлашћеној цени, као и то да ће део профита од гаса из гасовода „Јужни ток“ усмерити на финансирање образовних институција у власништву Републике Српске, што је, поред осталог, разгневило Сарајево. Атлантистички аналитичари су ово протумачили као „отимање Србије и Босне и Херцеговине“ од Вашингтона и Брисела. То је могуће, јер Москва успешно завађа политичаре Европске уније и зато успешно влада и остварује своје замисли, чиме, не само економски напредује, него себи отвара пут и за повратак статуса супер-силе.

Италијанска штампа је „запрепашћена“ новим потезима Москве. Наиме, ова новина тврди како је Русија тражила још једног утицајног „помоћника“ (први је Немачка) како би успешно владала Европом. „Оружје“ којим Русија покорава Европску унију је гас, а изградња огромног подземног складишта гаса у Србији и изградња гасовода „Јужни ток“ дефинитивно ће утврдити руску доминацију у Европи. Но, владати овим делом света не може се сам. Потребни су „помоћници“. До сада се знало да је најважнији руски „помоћник“ у Европи – Немачка, да је кандидат била и Берлусконијева Италија, али је са његовом сменом све отишло у пропаст, па се Москва веома брзо определила за Француску.

У понедељак, 21. новембра 2011. године руски премијер, Владимир Путин, је замолио француског колегу, Франсоа Фијона да се активније укључи у убеђивање важнијих политичара Европске уније да прихвате „Јужни ток“, јер исти заобилази Русима непоуздане територије и државе (Пољску, Румунију, Бугарску, Молдавију и Украјину), а већина ових држава су у Унији. На први поглед овај предлог је апсурдан, јер је Европска комисија (влада), подржана Пољском, стала на страну конзорцијума АГРМ (Азербејџан, Грузија, Румунија и Мађарска), то јест гасовода „Набуко“, који треба да доводи гас у Унију мимо територије Русије. Ипак, како ствари стоје Французи намеравају да се одазову Путиновом позиву, чиме ће сахранити политику Европске комисије и Пољске по питању енергетске безбедности.

„МЕДЕНИ МЕСЕЦ“ МОСКВЕ И ПАРИЗА

Од посла са руским гасом многе европске компаније су „омастиле бркове“. Италијански аналитичари тврде да је гасовод „Јужни ток“ обезбедио да у њему учествују и стекну профит (на основу пакета акција) и италијанска компанија ENI и немачка E.ON e Wintershall и грчка DEPA, чиме је овај „православни гасовод“ стекао подршку важних играча у Европској унији. Поред тога, веома утицајна француска компанија Suez-Gaz de France је акционар у „Северном току“ и заинтересована је да гас потекне и „Јужним током“. Даље, Путин је вољан да Паризу подршку плати и давањем посла француским компанијама у изградњи атомске електричне централе у Каљинграду, као и ослобађањем од пореза у експлоатацији гаса са Северног леденог океана, где интерес има «Total Technip».

„Очигледно, руско-француски односи никада у досадашњој историји нису били овако добри и на високом нивоу“, каже француски премијер Фијон. Ова реченица италијанским новинарима је кључна и одражава француску подршку „православном гасоводу“, као европском пројекту. Но, што је посебно интересантно, а за Вашингтон болно, Париз се придружио Немцима, који су јавно позвали на укидање овог „Трећег енергетског пакета“, Закона који онемогућава да произвођачи гаса, чије државе нису у Унији, имају власништво и над транспортним системима (гасоводима, далеководима...). Тиме су, заправо, подржали Москву, али и створили савез чијим захтевима се нико у Европској унији не може супротставити.

На крају, француски премијер је говорио и о „меденом месецу“ Париза и Москве, јер је економска сарадња изузетна.

Шта је, дакле, навело Париз да уђу у „медени месец“ са Москвом?¹⁸

„Меденом месецу је допринела, између осталог, и продаја француских носача хеликоптера „Мистрал“, лансирање руског сателита из француске базе, што је Москва представила као даљи поход на „освајање“ космоса, чиме је придобила не само углед, већ и значајне политичке и економске поене у свету. Но, „меденом месецу“ према мишљењу Флориана Вилерсхаузена објављеном у немачким новинама «WirtschaftsWoche Heute», највише доприноси сама руска економија која је „перспективна економска локомотива“. Руска економија није страдала од кризе евро-зоне. То је шеста економија света која тражи постојан образац раста и независности од колебања светског тржишта. Руска економија ради као добро подмазан механизам: инфлација се стално умањује, плате увећавају, повећава се и тражња роба и услуга, а стабилно високе цене нафте и гаса оснажују унутрашње тржиште и на крају ове године раст бруто националног производа је четири посто. Оно што руској економији недостаје је дугорочно планирање и модернизација економије, а то није могуће извести без партнера из Европске уније – тачније Немачке и Француске. Када у другим деловима света, посебно САД, више нема здравог (неинфлаторног) новца, али ни „перспективне економске локомотиве“, која би повукла остале привреде света, онда је логично да они који имају здраву економску логику нађу правог партнера за нови „медени месец“, како је то учинила Француска.

ПУТИН – ГЛАВНИ КАРТОГРАФ?

Анализе кризе евра и уопште дужничке кризе Европске уније код западних аналитичара све више одишу песимизмом, па се шире до питања саме будућности Уније. Занимљиво је да су и амерички и европски аналитичари скоро у потпуности сагласни у коме правцу иде Унија. Амерички аналити-

¹⁸ Видети: Игорь Николаевич Панарин, «Миссия России в евразийской интеграции. Идеология и практика», <http://www.km.ru/spetsproekty/2011/09/12/strategii-razvitiya-rossii/missiya-rossii-v-evrazijskoi-integratsii-ideologi>, 12.09.2011

чари сматрају да Европску унију очекује економски слом. Уз помоћ оваквог Међународног монетарног фонда и Европске централне банке евро-зона може опстати још годину-две, ако би дозволили да се „мало“ доштампа евра. Но, ова авантура са штампањем додатних (инфлаторних) евра може довести и до губитака, наравно код успешних држава Европске уније какве су Немачка и Француска, а оне за сада нису спремне на овакву авантуру. Оно што је за овог Американца болно признати, јесте што ће слом евра и Уније довести до цртања нове геополитичке мапе Европе и то без учешћа Америке. **Сва европска историја нас учи да ће после краха евро-зоне бити цртана нова карта Европе и главно питање је ко ће бити картограф?**¹⁹ А могло је све бити другачије да се похлепа западњака, као и на томе изграђени економски дарвинизам, могли контролисати и преусмерити. Али, очигледно, нису!

Све у Унији изгледа као слом и драма која је настала на чувеном броду „Титаник“. Трагедија се развија полагано, а потом се убрзава. Другим речима, евро-зона мора да се „скрати“. За почетак да се одстрани Грчка, а потом Италија и Шпанија. Наравно и друге државе које пођу путем Грчке. То значи да ће евро-зона пропасти и да ће најмање страдати немачка економија. Пропаст евро-зоне довешће до великих социјалних потреса и све то може трајати деценијама. Сиромаштво ће бити страшно, а када људи немају другог излаза напашће сопствену владу, а потом ће се покренути грађански рат и ратови против суседа. То значи да ће победник бити Русија, која једва чека да успостави своју хегемонију – тужно констатује Џед Бебина.

Позната америчка агенција за анализу друштвених збивања «Stratfor», такође доноси анализу кризе у Европској унији која недвосмислено указује на то да криза даје Русији нове и врло извесне могућности. Председник Русије, Д. Медведев, планирао је за новембар месец неколико посета Европи.²⁰ Све се то догађа у моменту када Москва будо прати финансијску кризу Европске уније, делом зато што се та криза може негативно одразити и на руску економију, али најважнији разлог је то што Кремљ жели да искористи кризу да стекне политичке предности и механизме утицаја у Европи. План Москве је, каже «Stratfor», да Русија остане економски стабилна, да накупује европске активе док су јефтине, позове европске државе у евро-азијску унију и пружи финансијску подршку финансијског спашавања евро-зоне.

Медведев је почетком новембра био у Француској на самиту Г-20 и имао је одвојен разговор са француским председником Н. Саркозијем. Затим је отишао у Немачку да пусти у рад гасовод «Северни ток», а потом ће ићи у Италију и Грчку.²¹

Руска стратегија према оболелој Европској унији се на Западу назива „стратегија четири корака“. То, другим речима, значи да је Русија осмислила стратегију коју треба примењивати „корак по корак“. Русија се концент-

19 Видети: Зоран Милошевић, Главни картограф ЕУ, *Печат*, бр. 192, Београд, 2011, стр. 50–51.

20 Russia Eyes Austria's Banking Empire, *Stratfor*, 20/06/2011

21 Florian Willershausen, Russische Banken riskieren mehr, *Handelsblatt*, 06/07/2011

рише да захваљујући све скупљој нафти и гасу издржати ударе кризе изазване догађајима у Европској унији. Следећи корак предвиђа одустајање од неких модернизацијских и програма приватизације, који су скупи и захтевају улагање више десетина милијарди долара. Тиме се она концентрише, тј концентрише новац за улагања у куповину компанија и имовине у Унији, а затим и на извлачење политичких и економских користи од кризе у Европској унији. Потом ће се представити становништву Уније као оаза стабилности у океану европске слабости и нестабилности, јер иако Русија није економски превише снажна, она је утицајна, са добрим системом и великим девизним резервама. За најмоћније државе Европске уније, посебно Немце то је најлепша песма на коју се незадрживо одазивају. Немци воле звекет здравог новца. Због тога су Немци спремни да размотре Русију као свог новог партнера за решавање проблема повезаних са кризом. Затим следи куповина облигација и других хартија од вредности, као и посусталих компанија, а потом следи куповина аеродрома и лука. За сада Москва се сконцентрисала на куповину банака и енергетских компанија, али је наговестила да их интересује још што-шта. Важно је нагласити да се за куповину неких банака и компанија које се баве енергетиком већ воде преговори. Руси, каже «Stratfог» купују само оне компаније и банке које доносе највећу економску корист и које обезбеђују Русији највећи политички утицај у Европи.²² То су банке у Аустрији, Мађарској, Пољској, Турској и Холандији. Ове банке Централне Европе важне су јер додељују 90 посто свих кредита у тим државама. Русија и руски капитал могу, дакле, да утичу на то коме ће се кредити доделити, а то изазива послушност код оних коме су новци потребни.²³

Такође, Русија је тражила начин да ојача свој утицај у енергетском сектору Европе, још од 2008. године. Следеће, 2009. године Москва је Брисел, не без асистенције Вашингтона, чинило се нанео тежак ударац доношењем Закона о трећем енергетском пакету који је забрањивао компанијама које се баве енергетиком да контролишу производњу и средства (гасоводе, нафтоводе и далеководе) доставе енергије потрошачима. Међутим, Москва је игнорисала овај закон уз помоћ Немачке и успела је, у међувремену, да стекне контролу и над неким важним хидроцентралама. Но, сада Русија жели да купи по целој Европи нафтне терминале, велике нафтне и гасне компаније... Русија ће многе од тих компанија, заправо, спасти од затварања и тиме ублажити кризу. То, такође, може довести до тога да Брисел укине Закон о трећем енергетском пакету и тиме усмерити енергетску безбедност Европске уније у своју корист.

22 The Russians Are Buying—and Buying, *Bloomberg Businessweek*, 17/09/2011; Sberbank-Chef: „Europa liegt uns näher als China“, *Die Presse*, 12/09/2011; Sberbank Enters Ex-Satellites as Deals Loom, *Bloomberg*, 18/07/2011

23 Jacek Pawlicki / Tomasz Bielecki, *Unia przegrywa z Moskwą Wschód*, *Gazeta Wyborcza*, 25/11/2011; Marcin Sobczyk / William Mauldin, Russian Bank Eyes Polish Market, *The Wall Street Journal*, 23/08/2011

После тога Русија ће позвати европске компаније које траже нова тржишта код себе, чиме ће их везати за себе. То значи да је руски план да позову европске компаније које се баве транспортом, телекомуникацијама, енергијом и војном производњом да дођу на руско тржиште.²⁴ Иако ово од Русије захтева трошак од више милијарди долара (које она има) све говори да се план већ спроводи у дело. О томе сведочи „Нокија“, која је притиснута конкуренцијом („Самсунг“ и „Апле“) била у незавидној ситуацији, скоро пред банкротом, па је понуђени појас за спасавање из Москве прихватила оберучке и већ кренула у преговоре да јој се уступи већи део руског телекомуникационог сектора, чиме би постала монополиста на овом тржишту. Бројним великим европским компанијама, такође, зависи опстанак од дозволе Москве да приступе руском тржишту. И Москва је вољна да их пусти на своје тржиште, али...

Извори “«Stratfor-a» у Москви говре да Русија има 580 милијарди долара девизних резерви, али и још око 600 милијарди које се налазе у различитим фондовима за црне дане. То значи да Русија може помоћи Европској унији а да при том не угрожава своју економију. Руси за разлику од Кинеза, на кризу у Европској унији гледају другим очима (не само профитним) – већ (и) геополитичким и теже да обезбеде утицај у важним политичким и економским институцијама, што, другим речима, значи да рачуна и на добровољне губитке.

И тако, када се све сабере, судећи бар према писању медија у Унији и САД, али и ставова аналитичара и интелгенције, долази се до закључка да су Европљани већ схватили куда иде њихов брод и да ће се ускоро цртати нова мапа Европе и Еро-азије. Такође, схватили су да се нови картограф зове Владимир Путин. Можда је опште расположење Запада најбоље изразио италијански новинар Чезареа Просерпиоа који за «L'Occidentale» закључује: «Пророчка визија Путина је победила». Пророчка визија подразумева идеју Русије као велике слободољубиве државе, која се бори за прво место у свету у производњи нафте и гаса и која има велики арсенал нуклеарног оружја. То значи бити богат и моћан, а то су историјска одличја велике и утицајне државе. Такве државе могу да заштите војним и дипломатским путем пријатеље, казне непријатеље и помогну економски кад наступи криза. Поред тога, политички гениј Путина се огледа и у томе што није поверовао у неолибералну догму и поред огромних притисака, да ће збир интереса појединих људи заправо бити интерес целокупне људске заједнице. Тиме је створио продуктиван политички и економски систем у Русији, а да није насео похлепном и деструктивном капитализму (који је само лоша идеологија). Тиме се квалификовао за главног картографа Европе и Азије. Још само да ово схвате и у Сарајеву и Београду.

24 Russia Eyes Austria's Banking Empire, *Stratfor*, 20/06/2011

ЗАКЉУЧАК

Решавање проблема односа различитих народа и религија у БиХ није могуће без прекомпоновања савезништва. Наиме, сукоб у БиХ је изазван током надирања атлантиста на Балкан и уопште Исток Европе. После освајања ових простора заговорници атлантистичке идеје подржавају оне политичке субјекте који се сврставају у блок против Русије и Ирана, а то су у БиХ муслимани. Отуда сваки њихов говор мржње остаје некажњен. Да би се ситуација променила потребно је уважити нови геополитички контекст и сврставање уз Русију, а, самим тим, муслимана из БиХ и региона уз Иран. Јер, бити данас уз Русију и њене савезнике, значи ослонац на напреднији, богатији и перспективнији део света који има визију развоја, а не конфликта и перманентних ратова.²⁵

ЛИТЕРАТУРА

1. Гриняев, Сергей: Газовая эра России, <http://segodnia.ru/index.php?pgid=2&partid=45&newsid=15343>
2. Дугин, Александар: *Основи геополитике*, књ. 1: геополитичка будућност Русије, Екопрес, Зрењанин, 2004.
3. Dodik: Srpska je poslednji bastion srpstva, 30. decembar 2011. <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/aktuelno.289.html:360074-Dodik-Srpska-je-poslednji-bastion-srpstva>
4. Ковачевић, Брацо / Вејновић, Душко: Неолиберални пројекат разарања држава и економија, *Национална држава и економија*, зборник радова, приредио: Зоран Милошевић, Слобомир П Универзитет, Бијељина, 2011.
5. Мартынюк, Виктор: «Россия является духовным светочем для всего мира», <http://www.km.ru/v-rossii/2011/07/28/rossiya-yavlyaetsya-dukhovnym-svetochem-dlya-vsego-mira>, 28.07.2011
6. Милошевић, Зоран: *Бошњачко поништавање Срба*, завод за уџбенике и наставна средства, Српско Сарајево, 2004.
7. Милошевић, Зоран: *Увод у социологију*, Слобомир П Универзитет, Бијељина, 2009.
8. Милошевић, Зоран: *Турска и неоосманизам*, завод за уџбенике и наставна средства, Источно Сарајево, 2010.
9. Милошевић, Зоран: Европско понижење Украјине, *Печат*, бр. 198, 2011.
10. Милошевић, Зоран: *Повратак белих господара*, Неоколонијализам или интеграције?, ЗМ и Клуб српских родољуба, 2012.

²⁵ Виктор Мартынюк, «Россия является духовным светочем для всего мира», <http://www.km.ru/v-rossii/2011/07/28/rossiya-yavlyaetsya-dukhovnym-svetochem-dlya-vsego-mira>, 28.07.2011

11. *Национална држава и економија*, зборник радова, приредио: Зоран Милошевић, Слободан П Универзитет, Бијељина, 2011.
12. Панарин, Игорь Николаевич: «Миссия России в евразийской интеграции. Идеология и практика», <http://www.km.ru/spetsproekty/2011/09/12/strategii-razvitiya-rossii/missiya-rossii-v-evrazijskoj-integratsii-ideologij>, 12.09.2011
13. Pawlicki, Jacek / Bielecki, Tomasz: *Unia przegrywa z Moskwą Wschód, Gazeta Wyborcza*, 25/11/2011
14. Путин: Изградња „Јужног тока” почиње крајем 2012., <http://www.politika.rs/rubrike/Svet/PutinIzgradnja-Juznog-toka-pocinje-krajem-2012.sr.html>
15. Russia Eyes Austria's Banking Empire, *Stratfor*, 20/06/2011
16. Самарција, Слободан: Страх од Евроазије, објављено: 27.10.2011, <http://www.politika.rs/rubrike/Svet/Strah-od-Evroazije.sr.html>
17. Самарција, Слободан: Америка неће Путина, објављено: 12.09.2011, <http://www.politika.rs/rubrike/Svet/SAD-nece-Putina.sr.html>
18. Sberbank-Chef: „Europa liegt uns näher als China“, *Die Presse*, 12/09/2011;
19. Sberbank Enters Ex-Satellites as Deals Loom, *Bloomberg*, 18/07/2011
20. Sobczyk, Marcin / Mauldin, William: Russian Bank Eyes Polish Market, *The Wall Street Journal*, 23/08/2011
21. Танасковић, Дарко: *Неоосманизам*, повратак Турске на Балкан, Службени гласник / Службени гласник Републике Српске, Београд, 2010.
22. Томић, Станислав М.: Евроазијска унија као алтернатива културној и политичкој хегемонији запада, <http://www.nspm.rs/kuda-ide-srbija/evroazijska-unija-ka-o-otpor-kulturnoj-i-politickoj-hegemoniji-zapada.html>
23. The Russians Are Buying—and Buying, *Bloomberg Businessweek*, 17/09/2011
24. Florian Willershausen, Russische Banken riskieren mehr, *Handelsblatt*, 06/07/2011

ЕКОНОМСКИ АСПЕКТИ КОНФЛИКАТА И НЕОЛИБЕРАЛНИ ТОТАЛИТАРИЗАМ

Прегледни рад

УДК 321.64:330.342

проф. др Радоја Радић
Универзитет за пословне студије
Бања Лука

Апстракт: *Највећу будућу политичку опасност и опасност од конфликта предвидео је још пре два века либерал и демократа де Токвил: диктатуру новог типа која се данас прецизније може именовати тоталитаризмом. Та форма друштвеног уређења обележила је претходни век и оставила трагичне последице на читаве народе и њихове културе. С наступом XXI века фашизам, нацизам и стаљинизам као форме тоталитарног режима који су тежили да постану светски поретци, нису више могући. Међутим, у условима неолибералног мондијализма и настајућег новог светског поретка све више је оних интелектуалаца који сматрају да тоталитаризам није анахрон појам и инцидентна појава у историјској вертикали западног политичко-идеолошког и културног круга. Све се гласније истиче да је на делу рађање једног новог тоталитаризма - неолибералног тоталитаризма, од кога нико, ниједна држава, етнос, језик или религија, ниједан део планете неће, изгледа, остати поштеђен. Полазећи од тога, циљ рада је да укаже на могућност појаве тоталитарних тенденција у политичкој пракси појединих развијених либерално демократских држава и држава у транзицији, а које су по својој форми, изворима, субјектима и могућим последицама битно другачије од оних „класичних“.*

Кључне речи: *конфликти, тоталитаризам, неототалитаризам, неолиберализам, империјализам, терор*

Abstract: *The biggest future political threat and a threat of conflict was predicted two centuries ago by a liberal and a democrat De Tocqueville: a new type of dictatorship which can be defined today as totalitarianism. This form of social*

regulation marked the previous century and left tragic consequences on entire nations and their cultures. With the coming of the 21st century fascism, nazism and Stalinism as forms of totalitarian regime which aspired to become world orders, are no longer possible. However, in conditions of neoliberal mondialism and emerging new world order there are more of those intellectuals who think that totalitarianism is not an anachronistic term and incidental occurrence in a historical verticle of western political-ideological and cultural circle. It is more and more emphasized that we are on the verge of new totalitarianism – neoliberal totalitarianism, from which no one, no country, no ethnicity, no language or religion, no part of the world will, apparently, remain unspared. Bearing this in mind, the aim of the paper is to point to possible occurrences of totalitarian tendencies in political practice of individually developed liberal democratic countries and countries in transition, and which are in their form, sources, subjects and possible consequences significantly different from the "classical ones".

Key words: conflicts, totalitarianism, neototalitarianism, neoliberalism, imperialism, terror

1. ОПШТА РАЗМАТРАЊА

Израз тоталитаризам (лат. *totus*, сав, цео, потпун) је настао у међуратном периоду као генерички појам за совјетски, фашистички и националсоцијалистички режим да би се након другог светског рата протегао на све остале режиме које су успоставиле комунистичке партије.¹ Међутим, тоталитарни феномен, као екстремна форма диктатуре, има, како је то утврдио К. Попер, своју дуготрајну генезу (од Платона до данашњих облика државног апсолутизма, неоцезаризма, децеизионизма и ауторитарног презденцијализма), своје различите степене и облике испољавања: од масовних погрома (расних, верских, политичких), физичких ликвидација политичких неистомишљеника и њиховог утамничења; до оних суптилнијих, попут онемогућавања интелектуалног и политичког деловања, социјалне и политичке дискриминације и политичког уобличавања јавног мњења посредством моћних информационаих и комуникационих технологија. Отуда су у праву они теоретичари који кажу: „Ништа ту није оригинално, већ представља репризу амбиција и илузија Цезара, репризу која се одвија у XX столећу” (Арон, 1997)² Наравно, тоталитаризам се осим у својим класичним, световним (идеолошко-политичким) облицима јављао током историје,

1 „О 'Лењиновом револуционарном тоталитаризму', писано је 1919. године. О. Бауер током 1920. болшевичку власт дефинише као 'тоталну власт' владајуће мањине'. Касније се појам тоталитаризма почиње примењивати и на националистичке државе: фашистичку Италију и немачки Трећи рајх.“ Gleason, A.: *Totalitarianism. The Inner History of the Cold War*, New York, Oxford: Oxford UP, 1995, стр. 14.

2 „Ништа ту није оригинално, већ представља репризу амбиција и илузија Цезара, репризу која се одвија у XX столећу.“ Арон, Р.: *Демократија и тоталитаризам*, Нови Сад, 1997, стр. 297.

исто колико и данас, и у форми религиозног тоталитаризма. Тако су идеје верске унификације света, погроми и уништење „неверника“ постојале током читавог средњег века и касније и биле су својствене како хришћанству тако и исламу (довољно је поменути инквизицију или модерни исламски фундаментализам који данас чини једну од најзначајнијих безбедносних претњи). Тоталитарни феномен, дакле, није ни историјски новум ни окамењено стање, већ мање или више дуготрајан процес у друштву и држави који постепено прожима једну по једну област друштвене и индивидуалне егзистенције. Истовремено феномен тоталитаризма је у органској вези и са идеама месијанства и мисионарства усмереним ка преобликовању света према у напред задатој проекцији у коју су уконтролисани мотиви чежње за моћи, али и профитом, тржиштем и сировинама. Сложеност и разноврсност форми испољавања имала је за последицу да се појам „тоталитаризам“ почео користити у веома различитим (мање или више вредносно оптерећеним) значењима, што чини препреку његовој употреби као прецизног аналитичког средства.

Мада између и унутар појединих међуратних и послератних тоталитарних режима постоје значајне разлике, они су ипак довољно слични (реч је заправо о два стабла истог корена) да би се као група разликовали како од уставних тако и од старорезимских тиранских и апсолутистичких држава. Зато појам тоталитаризам, упркос многобројним критикама које је последњих деценија претрпео, и даље остаје најадекватнији за приказ реалности у којој једна партија и (или) њен вођа, ослањајући се на необуздани терор или страховладу, у потпуности обесмишљавају грађанске институције, покоравају грађане државе и присиљавају их на слепу послушност. На широј социјалној равни, реч је о колективном фанатизму који закономерно руши или у најмањем производи дегенерацију моралних и правних основа и друштва и цивилизације. На нивоу ужих група и појединачна тоталитарни феномен буди и подстиче ирационалне, агресивне и злочиначке импулсе уназађујући их и враћајући их на раније стадије моралног и интелектуалног развитка истовремено потирући хуманистичке тековине историје и цивилизације. Отуда се тоталитаризам разилази не само са демократијом, већ и са језуитским и макијавелистичким схватањима и људском природом уопште.

Готово сви аутори који су писали о тоталитаризму сматрали су да је то нов и јединствен социо-психолошки и политички феномен карактеристичан за XX век са битно идеолошким значењем.³ По њиховом мишљењу есенцијална одредница тоталитаризма је корпус заједничких одлика фашизма, нацизма и стаљинизма. Ф. Нојман, К. Ј. Фридрих и З. Безински користили су тај израз да опишу два типа друштва, нацизам и стаљинизам, док су Х. Арент, Р. Арон, а посебно творца „отвореног друштва“ К. Попер, сматрали

3 Амерички совјетолози Х. Спиро и Б. Барбер први су тоталитаризам приказали као вредносно оптерећен појам који је коришћен за афирмацију једног (америчког) и дијабололизацију другог (совјетског) система предлажући да га истраживачи напусте.

да тоталитарно друштво има дубљу историју и да потиче из Хегелове филозофије историје. Тако се као основна обележја тоталитарнизма најчешће наводе: постојање једне монополистичке државне партије која врши апсолутну политичку, привредну и медијску контролу над друштвом; претварање правне у полицијску државу; званична идеологија; и свођење културе на пропаганду. У свему томе, пресудан фактор чини терор док је страх пред непријатељем (најчешће ирационалним) интегративни елемент и основни принцип датог политичког режима.

Данас је широко укореењено мишљење да је победом либералне демократије, крахом комунистичке идеологије и нестанком европског модела реалсоцијализма време тоталитаризма у потпуности нестало са историјског хоризонта. С друге стране, постоје и мишљења да су таква уверења неоснована, јер се један број високоразвијених западних држава као и неке пост-реалсоцијалистичке земље сусрећу са могућношћу настанка тоталитарног феномена у нешто другачијој форми од оног „класичног“. То отуда што се у савременој друштвеној теорији, често губи из вида да тоталитаризам, „као структурно условљена политичко-културна и социопсихолошка појава није стање, већ перманентна историјска могућност која проистиче из логике либералног капитализма и модернизације (модерне) као једна од њених могућих резултанти; као и то, да су носиоци тоталитаризма, форме његовог испољавања, као и количина терора и жртава, историјски променљиве категорије.“ (Видојевић, 2005)

Зато је неопходно указати на историјско-онтолошке претпоставке, односно суштину, корене, основне елементе и (инфра)структуру тоталитарног феномена и тоталитарне државе, како би се могле сагледати реалне могућности за настанак тоталитаризма у неким високоразвијеним државама либералног типа (али и неким од држава које су припадале тзв. социјалистичком појасу) на прелазу двеју епоха. Тим пре уколико се узме у обзир историјски неспорна чињеница да је почетком XX века, свет био у знаку колонијалног империјализма који је изнедрио фашизам и нацизам у оним земљама које су заокасиле у свом развоју и запоседању колонија - Немачка, Италија, Јапан. Дакле, историјско-онтолошка и стварна веза између логике капитала, његове акумулације, профита, војне индустрије умрежене са масовном бедом доминантног дела становништва пријемчивог (логиком свог социјо-економског положаја и перспективе) на радикалне идеологије и, с друге стране, империјализма била је више је него очигледна почетком и средином минулог века.⁴ Та очигледност је данас забрињавајућа утолико што су све гласнији радикалистички ставови појединих званичника светске политике попут Роберта Купера, личног саветника за спољње послове акту-

4 Како сматра Х. Маркузе “либерализам је тај који из себе ствара тотално-ауторитарну државу, као њено властито довршавање на вишем ступњу развитака”, односно, “тоталитарна диктатура” је, кажу К.Фридрих и З. Бжежински, „логичан наставак извесних црта 'модерног индустријског друштва', често називаног 'капитализам'.“ У сваком случају, тоталитаризам у његовој класичној - нацифашистичкој, и стаљинистичкој варијанти - легитимни је производ једног од развојних токова модернизације.

елног премијера Велике Британије Т.Блера, који је изазвао оштре расправе својим размишљањем о стварању „новог империјалног либерализма“. Навешћемо карактеристичне идеје поменутог аутора: „Западни свет треба да се навикне да користи два аршина. Између себе треба да поступамо по закону и у оквиру отвореног кооперативног система безбедности. Али када се ради о државама које се налазе изван постмодерног европског континента, треба да се вратимо оштријим методама претходних раздобља: сили, превентивним нападима, лукавству, укратко, свему оном што је потребно да би смо се бавили онима који још живе у добу рата свакога против свих, где је хаос правило а рат начин живота као у XIX веку. Ми између себе поштујемо закон. Али када делујемо у џунгли, морамо да прихватимо закон џунгле. Зато иако су речи империја и империјализам у Европи озлоглашени термини, могућност, ако не чак и потреба за колонизацијом, једнако је снажна као што је била у XIX веку. Нама је потребан нови облик империјализма, прихватљив са становишта људских права и космополитских вредности. Империјализам који има за циљ, као сваки империјализам, да уведе ред и организацију. Као некада Рим, Запад ће становницима империје наметнути неке од својих закона, дати им мало новца и изградити мало путева.“⁵

Водећи геостратег данашњице З. Ббезински у својој студији *Велика шаховска табла* (1997) на научно и методолошки суптилан начин се супротставља оваквим идејама и ставовима и пише да данас нема основе говорити о неком америчком колонијализму или империјализму као могућој претпоставци за настанак тоталитарног феномена. Америчко вођство, пише Ббезински, засновано је на позитивним примерима, пре свега на привлачности америчког стила живота, протестантском духу и етици у Веберовском смислу, демократији и достигнућима високе технологије. Отуда произилази да је реч о добровољном прихватању начела и политике „преостале и усамљене супер-силе“ када је реч о другим државама и народима. Али, када врши анализу америчке хегемоније на прелазу двеју епоха З.Ббезински на прво место у хијерархији надмоћи ставља њену војну надмоћ.

Полазећи од историјских чињеница и претпоставки настанка тоталитарног феномена, као сасвим логично намеће се теоријско питање: зашто је војна надмоћ, брига за њу и непрестано увећавање војног буџета у првом плану ако је реч о стабилном, примамљивом и добровољном прихватању америчких принципа и стандарда (од политике до културе) као узора од стране остатака света. Постаје и недовољно јасно зашто се од стране америчке елите моћи унапред пројектују и умножавају спољнополитички непријатељи именовани „осовинама зла“ или изводе војне интервенције широм неразвијеног дела света (од Вијетнама до оне најновије у Ираку), или с друге стране, посредством тзв. меких облика моћи⁶ („обликовање интере-

5 Аутор је ставове објавио под насловом *The Liberal Imperialism* у *The London Observer* 7.4.2002.

6 Ббезински као нове димензије (меки облици) моћи наводи: технологију, информатику, тр-

совања и мишљење других у складу са одређеним жељеним културним вредностима и идејама“ - Кеглеу, Раумонд, 2002) у садејству са стратегијом „патронажне политике“ (Ронингер, Ауата, 1994), ствара појас нових колонија. Истовремено није довољно јасно зашто се претњама, ултиматумима и санкцијама, дакле силом и принудом, настоје дисциплиновати државе и владе који не желе да се повинују интересима или стандардима супер-силе, као и зашто се манипулацијама јавног мњења посредством тајних акција (*Цовер Аџтион*) формира мржња према појединим народима која иде и до тзв. хуманитарног бомбардовања као савремене форме терора. Такође постаје недовољно јасно зашто САД обилато финансирају позиционе или још чешће опозиционе партије (донацијама и сл.) земаља тзв. трећег света, стварајући на тај начин „пријатељске режиме, владе и вође“ које након што испуне „пријатељске наклоности и мисије“ у складу са националним интересима САД доживљавају, по правилу, политичку смрт.⁷ Да ли можда одговор на ове упитаности не лежи у констатацији „да запад није освојио свет надмоћношћу својих вредности или религиозних уверења, него својом супериорношћу у примени организованог насиља“ (Хунтингтон, 1996) или можда у радовима теоретичара америчког федерализма и у исти мах критичара америчког друштва де Токвила, који је пре више од једног века писао да „љубав према новцу, било као главни или додатни мотив, лежи у основи свега што Американци чине, а то води различитим страстима које разарају друштво.“

У светлу те матрице мишљења, данас се чују забрињавајуће констатације аналитичара везане за „увођење реда“ под хегемонијом мега-империје САД-а, који сматрају да „ако је хладни рат био обележен неким облицима извесности и стабилности, актуелни међународни поредак одликује велика нестабилност, чак и хаос“ (Росенау, 2002). У резимирању историје минулог века истраживачи на песимистички начин кажу: „Током XX века више људи је побијено или људском одлуком допуштено да умре, него икада у историји... Век се завршио глобалним нередом чија је природа била нејасна, и без видљивог механизма било за окончање тог нерета, било да се он држи под контролом“ (Хобсбаум, 2002). Још су експлицитнији они који пишу да су „амерички званичници данас фрустрирани због неуспеха да остваре своју хегемонију... Америку виде као интервенционистичку, експлоататорску, унилатералну, хегемонистичку, хипокритску, примењујући двоструке стандарде, ангажујући се на спровођењу, како то они називају финансијског империјализма и интелектуалног колонијализма“ (Хунтингтон, 1999).

Питања светског хаоса или недовољно уређеног (како институционално тако и суштински) светског друштва у настајању који обилује ефектним ме-

говину и финансије (2004), док Нај говори о меким, неопипљивим и мање принудним облицима моћи у односу на традиционалне, тврде облике моћи (војна сила и др.); Нје, Ј. (1990).

7 То је питање посебно значајно у колико се зна да се финансирање политичких странака, или изборне кампање третира у САД као тешко кривично дело.

ханизмима силе а тиме и различитим модалитетима (актуелног и потенцијалног) терора изнедрила су у теоријском дискурсу нове појмове којима се покушава објаснити данашњи светски поредак и хегемонија. Реч је о термину глобализација који није „невин и неутралан“, како га оцењује Д. Келнер – „он се користи да би означио много ствари и заменио неке старе дискурсе као што су, на пример, ‘империјализам’ и ‘модернизација’“. Израз покрива негативно значење, служећи за прикривање и неутралисање ‘хорора’ колонијализма, настојећи да постане део дискурса неоимперијализма којим се скрива наставак експлоатације коју спроводи неколико суперсила и џиновске транснационалне корпорације. Тиме се обавијају велем тајне неке форме варварских и деструктивних аспеката савременог света“ (Келнер, 2001). Томе треба додати и израз – парадигму „балканизација“ који је ушао у теорију као синтагма неоауторитарних па и ретоталитаризујућих реинкарнација модерног зла израженог у лику политике насиља, терора, масовних покоља, локалних вођа-злочинаца и бруталних етничко-верских сатирања. Са становишта теоријске анализе треба истаћи и један савремени парадокс који се изражава у виду ревитализације и поновног увођења у политички речник ХХИ века појмова из минулих епоха, као што су протекторат или проконзул, што умногоме подсећа на сизеренство, за које се предпостављало да је ствар средњевековља. Такође, пре анализе могућих неототалитарних тенденција у политичкој пракси појединих модерних либералних демократија и држава у транзицији, треба истаћи да су „класични“ тоталитаризми били окренути према „унутра“, односно спроводили су свој утицај најдаље унутар својих граница, док су савремене неототалитарне тенденције, глобалног карактера усмерене и према другим државама и народима, у чему је садржана и квалитативна разлика у односу на онај који је постојао пред и непосредно након Другог светског рата.

2. ТЕОРИЈСКО-ПРАКТИЧНИ АСПЕКТИ НАСТАНКА ПОСТ-РЕАЛСОЦИЈАЛИСТИЧКОГ ТОТАЛИТАРИЗМА

Полазећи од одредница тоталитаризма које су дали класици теоријске мисли може се поставити питање да ли се данас у неким од земаља које су припадале кругу реалсоцијалистичких држава може десити ретоталитаризација у форми неког новог бољшевизма. То питање се може поставити кроз призму две чињенице, прве, да је тоталитаризам обновљив друштвено-политички, структурни, социјално-психолошки и културни феномен; и друге, што труљењем и распадом реалсоцијализма у неким од тих земаља настају регресивни политички, социо-структурни, економски и колективно-психолошки процеси као плодно тле за настанак модерне форме ретоталитаризујућег друштва.

Велики број некадашњих реалсоцијалистичких земаља се успешно трансформисао из ауторитарно-бољшевичког режима у систем грађанског

друштва, парламентарне демократије, тржишне привреде и потрошачког друштва.⁸ Међутим, у извесном броју реалсоцијалистичких земаља након 1989. године, десили су се инверзни и дубоко регресивни процеси, од политике и економије до друштвеног положаја и социјалне перспективе доминантног дела становништва.⁹ Они се очитују кроз стварање нео-аутократских држава које карактерише спој пиратске и ауторитарне власти и дубоко подељеног и антагонистичког политичког плурализма. Њихов најопштији заједнички именитељ је ауторитарност према поданицима (без обзира на уставом утврђена начела грађанског друштва) и вазалан однос према центрима светске моћи.

У тим земљама целокупна трансформација друшва и државе била је сконцентрисана не на усвајање грађанских начела и модерне правне државе која ће извршити реприватизацију насилним (револуционарним) путем отете имовине, већ на пљачкашкој приватизацији и популистичкој демагогији која је често увијена у форме екстремног национализма и верске нетолеранције. Усвајање тржишних принципа и грађанског друштва спроводи се на такође револуционаран начин „одозго“, посредством политичких и правних одлука, „декретима“, односно путем нормативне принуде без обзира на социјалне последице у виду стално нарастајуће беде. То увелико подсећа на волунтаризам комунистичких партија и њихових вођа од пре пола века, с тим што је данас тај волунтаризам без елемената терора и жртава у виду људских живота.

Актери транзиције и приватизације су, у највећем свом делу, некадашњи комунистички функционери. Заправо, дошло је трансформације комунистичке номенклатуре у нову владајућу (политичку и привредну) елиту која се првенствено руководила својим материјалним интересима и интересима стицања и одржања власти. Реч је о стварању нових „газда“ који, да парадокс буде већи, у времену глобализације стварају своје „право“, приватне државе, војске и пара-војске пароксијализујући и рефеудализујући и друштво и државу. Како истичу истраживачи транзиције „од готово 100 транзиционих земаља само је релативно мали број на путу да постану успешне функционалне демократије. Многе су ушле у сиву зону, неке имају само фасаду демократије и псеудо демократију, а све заједно су оптерећене синдромом

8 Реч је о земљама које су у предреволуционарном периоду садржавале релативно развијене капиталне односе, етику и културу рада, индустријску подлогу, клице парламентарне демократије и грађанског друштва. За њих је наметнута револуција и завођење совјетског терора 40-их година XX века значило политички, социјални и привредни назад. Те земље су транзициону кризу превазишле не безболно али свакако не и у светлу стварања нео-ауторитаризма или унутрашњих међуетничких и међуверских конфликта. (Словачка, Мађарска, Пољска...)

9 Према подацима Светске банке, постоје значајне разлике у постигнутој транзицији између земаља централне Европе и Балтика и оних које су у саставу ЗНД. У првој групи земаља ДБП достигао је 2000. онај из 1990. и увећао се за још 6%. У другој групи износио је само 63% од оног из 1990. У Пољској је 1990-1999. ДБП повећан за 40% док је у Русији у истом периоду умањен за 40%. Transition, The First Ten Years, Analysis and Lessons for Eastern Europe and Former Soviet Union, The World Bank, Washington, D.C., 2002. стр. XIII.

неефикасног и неодговорног плурализма“ (Цхаротхерс, 2002). Дакле, „доминирајући положај заузеле су некопетентне структуре власти и за активности неспособне политичке партије“ (Осипов, 1995), без јасних стратешких или идеолошких оријентација. Јер, само у том светлу, светлу мафијашке приватизације деценијама акумулираног друштвеног богатства се може разумети и објаснити феномен „комунистичког конвертитства“ и парадокс да бивши комунистички функционери постају најагилнији поборници апсолутно слободног нео-либералног тржишта, експлоатације и екстремних социјалних неједнакости, сиромаштва, беде и глади.¹⁰ Истовремено дошло је до перманентног умножавања политичких партија без јасних идеолошких или програмских усмерења, што је фрагментизовало политичко поље и за резултат често имало једну врсту „примитивне политичке плурализације“ (Б. Сартори, Д. Хеллд) и исто такве борбе између политичких субјеката. То су и поред снажних црта аутократизма, **слабе**, хаотичне државе које су неспособне да обављају своје основне функције. Реч је заправо о друштвима и државама које су у знаку перманентно регресивних социјалних, политичких, привредних, етичких, колективно психолошких и укупних цивилизацијских токова. Оне само на изглед делују стабилно јер се услед корупције и тешког материјалног стања агенција силе (војске) и социјалне контроле (судства, полиција – јавних и тајних), као и пропадајућег средњег и интелектуалног слоја, дугорочније гледано склоне или самоуништењу или неком облику диктатуре.

Моделима „дивље“¹¹ или у нешто блажој варијанти „корупционашке власти“ (подробно описаном и у извештају Светске банке)¹² су у њиховој политичкој димензији иманентне агресивност деснице и екстремност левице, идеолошка нетолерантност и политичка зависност, а таква власт никада није била, нити може постати модерна и демократска држава. Те и њима сличне структуре власти (потпомогнуте- давањем легитимитета - тзв. салонском десничарском интелигенцијом и деловима нетолерантног свештенства), произвеле су у некадашњем СССР-у и балканском културно-политичком кругу “суверенизацију” тј. рефеудализацију својих земаља, нарастање етничког национализма, националшовинизма, међуконфесио-

10 Подаци из извештаја УН/1997. г. говоре да је 3/4 становника, или 120 милиона људи у Источној Европи и бившем СССР било сиромашно, за разлику од 1988. када их је било 4 милиона. Према подацима УН/ФАО, број гладних у земљама транзиције у периоду 1997/99. износио је 27 милиона. Извор: Diuf Ž.: *Le Monde Diplomatique*, српско издање XI/2001 стр. 16; У 2001. г. 50 милиона Руса, или 34% становништва живело је испод прага сиромаштва, у Албанији 30% популације; Македонији 24%; а у Заједници Србије и Црне Горе 30%. Према: Freedom Hous. *Nations in Transition*, <http://freedomhouse.org/> 1998/.

11 „Распадом СССР-а, формирано је 5700 организованих криминалних банди са преко 100.000 наоружаних отпадника. Притом, више од 50% огромних прихода мафије (процене су око 1000 милијарди \$ годишње) одлази за ‘куповину’ државних функционера, посланика и министара.“ Glinkina S.: *Unofficial ways of expanding the private sector in Russia*, Institute for World Economics, Hungarian Academy of sciences 1997.

12 World Bank: *Transition, The first Ten Years: Analysis and Lessons for Eastern and the Former Soviet Union*, Washington, D.C. 2002.

налних напетости, антагонизама и сукоба високог и екстремног интензитета чији су деривати терор и људски животи. Патологизација и варваризација друштвено-политичких процеса била је најочигледнија на просторима СФРЈ производећи великим делом крваве међунационе и међуконфесионалне конфликте, грађанске ратове током деведесетих година, терор и злочине као њихов неизбежни резултат.

Дакле, имајући у виду: руинирану и неефикасну привреду у форми пиратског и казино-капитализма периферије, висок степен унутардруштвене конфликтности услед оштро поларизоване социјалне структуре (на екстрабогате и лунпенизоване), која је уоквирена ауторитарном влашћу елита скривеном иза квази-демократских форми, и притом узме у обзир присуство ултра-радикалних идеологија (националистичких, национал-шовинистичких, верских) које пропагирају цезаристичко-бонапартистички настрોјени лидери и њихове партије, поставља се, као сасвим логично, питање могућности њихове ретоталитаризације. То питање се мора поставити посебно у колико се има у виду да је дубока друштвено-економска криза, висока унутрашња конфликтност, ауторитарни политички поредак, нарастајућа беда и екстремно радикалне идеологије у форми националистичке или верско-шовинистичке реторике у којој централни значај има насиље усмерено према другој нацији, вероисповести или култури, родно тло, социо-структурна и колективно психолошка претпоставка сваког класичног тоталитаризма. То питање постаје актуелно посебно данас у условима стратешке контроле ауторитарне власти над медијима којима се може врло лако манипулисати и контролисати јавно мњење, а контрола је један од стубова тоталитарног феномена.

Отуда су могућности промишљања везана за ренесансу феномена тоталитаризма или барем неке од његових форми у појединим земљама у транзицији врло реалне. Како се предвиђа „пост-реал-тоталитаризам највероватније ће се јављати као комбинација парадигме 'органског јединства' државе, народа и вође и парадигме 'спасења' гладних и бедних, уз кулисе квази-парламентаризма и фингираног политичког плурализма. Тај неототалитаризам ће због историјске меморије страшног искуства стаљинизма и наци-фашизма углавном избегавати најбруталније форме, посебно масовни терор у обрачуна с противницима. Али његова суштина да тежи да постигне потпуну контролу над појединцима- остаје“ (Видојевић, 1997).

3. НЕКЕ МОГУЋНОСТИ НАСТАНКА НЕОЛИБЕРАЛНОГ ТОТАЛИТАРИЗМА

Са становишта теоријске анализе нису само поједине од земаља у транзицији подложне за настанак неке од форми постмодерног тоталитарног феномена. Узимајући у обзир актуелну политику (унутрашњу и међународну) моћних држава, поједини аналитичари износе тврдњу да се и у неким

високоразвијеним либералним земаљама јављају сви елементи тоталитаризма. То су према мишљењу Е. Влајкија следећа обележја: 1) Наметнута идеологија 'слободних избора и слободног тржишта' која обухвата све виталне аспекте савремене људске егзистенције с предпоставком да сваки појединац, народ и цивилизација треба да се ње придржавају. Притом та идеологија се карактеристично усредсређује и пројектује у правцу коначног стања човечанства; 2) Формални вишепартијски систем је у ствари једнопартијски. То значи да све политичке партије новог тоталитарног друштва, ма како се звале имају заједничку идеологију, циљеве и понашање; 3) Систем терористичке полиције, јавне и тајне, под контролом владара 'новог светског поретка', користећи класичну бруталност, модерну науку, централизовани информативни систем, бихејвиоралну психологију и војну организацију, усмерен је против сваког, рачунајући и друге државе, ко се активно супротставља већ описаној идеологији; 4) Технологија, средстава војних институција и војне ефективе готово је потпуно под монополом и контролом уске политичко-привредне елите; 5) Скоро апсолутна контрола и усмеравање читаве светске привреде посредством мултинационалних корпорација, међународних монетарних институција, тајних акција и војних инвестиција (Влајки, 1999).

Иако се из радова класика о тоталитаризму могу уочити неке његове константе (страх, етатизација привреде, строго контролисано политичко понашање, идеолошки монопол од стране једне партије и терор), данас се посредством њих тешко могу идентификовати друштвени процеси који се могу једним делом окарактерисати и као тоталитарни. Разлози су садржани у томе што: прво, из њих се не види да либерализам може да се дегенерише у тоталитаризам; друго, у њиховој листи одредница тоталитаризма нема његове спољнополитичке димензије, битне за распознавање савременог тоталитаризма, који има планетарни домашај; треће, њихови критеријуми не омогућају сагледавање чињенице да се унутар светског система репродукције капитализма, као стално новог колонијализма и империјализма налази готово тотална моћ владања људским животима ради те репродукције, моћ која није само глад за профитом, него и начин (зло)употребе људских енергија за потребе све више милитаризованог капитала. Унутар те политике непрестано расте усмереност на индустрију смрти.

Овом свакако треба додати и то да се у тумачењу тоталитаризма од стране њених класика полази од одређених социо-структурних услова (свеопшта друштвено-економска криза, аномија и друштвена дезинтеграција повезана са идеологијом насиља ултрадесничарских, расистичких, верско-шовинистичких, националистичких или револуционарно-класних покрета) и не узима се у обзир чињеница да тоталитаризам може настати и у обиљу исто колико и у беди. У анализама се запоставља и то да тоталитаризам није само друштвено-политички већ и духовни феномен колективне агресивности која се рађа како из сиромаштва, декласираности и беде, тако и отуђености, „бекства од слободе“ и бесмисла масовног потрошачког друштва.

Да би се потврдила или искључила хипотеза о могућности настанка тоталитаризма у постмодерној, односно постиндустријској епохи неопходно је његова суштинска обележја и критеријуме допунити и прилагодити другачијим политичким и уопште друштвеним оквирима савременог периода. У супротном, било би то ништа друго до поступак грубог механичког детерминизма, лишен свих објективних и рационалних садржаја. У том смислу неопходно је сагледати: а) да ли конкретан систем или политички режим омогућава појаву радикалних алтернатива самом себи, на унутрашњем и планетарном нивоу; б) какав је положај и функција агенција силе (армије и полиције) у политичком систему и свакодневном животу, као и то, каква је улога војно-индустријског комплекса у националној и глобалној привреди као и у доношењу битних политичких одлука; ц) колико се уважавају суверенитет, равноправност и људска права у међународним односима, а посебно између моћних и у сваком погледу слабих; д) у којој мери спољну политику једне или више држава карактерише насиље и терор, као и то колико ту политику карактерише перманентно произвођење »програмираних« спољних непријатеља; д) у којој мери су медији зависни од уског круга политичке елите и да ли је заступљен процес униформизације политичке свести који се спроводи посредством савремених информационих система и медија. (упоредити: Видојевић, 2005)

Без сагледавања и примене тих критеријума, тоталитаризам данашњег времена није могуће препознати. Без њих измиче из поља анализе свеобухватност потчињавања моћи државе, не само на унутардруштвеном, него и на глобалном нивоу, а свеобухватност потчињавања таквој моћи јесте суштина тоталитаризма. Разлике међу његовим облицима односе се на модалитет тог потчињавања, врсту и количину насиља чији су они израз, интериоризацију насиља или његову грубу спољашњу примену. Тек применом тих критеријума може се релативизовати неутемељена тврдња да се земље либералне демократије након пораза наци-фашизма у Другом светском рату, не могу кретати ка неком облику тоталитаризма. Притом, тај априоризам чини једно од основних ограничења теоријске позиције већине аутора који су се бавили феноменом тоталитаризма.

4. ЕКОНОМСКЕ, СТРУКТУРНЕ, ПОЛИТИЧКЕ И КУЛТУРНЕ ПРЕДПОСТАВКЕ НЕОЛИБЕРАЛНОГ ТОТАЛИТАРИЗМА

Уколико се критеријуми тоталитаризма дати од стране класика социјолошко-политиколошке мисли допуне: идеологијом радикалног неолиберализма и на њој заснованог свеобухватног потчињавања »слепим« моћима капитала, култу профита и државе (не само на унутар-друштвеном, него и на глобалном нивоу), као и могућношћу манипулисања, односно идеолошког уобличавања јавног мњења савременим информационам и комуникационим средствима, уз неговање култа насиља посредством медија, онда се

може предпоставити да тоталитаризам није само историјска инцидентна појава која је негативан елемент у развоју западног историског и културно-политичког круга. А управо потчињавање, без обзира на модалитете, врсту и количину насиља и терора, унутардруштвено или оријентисано према другим државама или народима, чине суштину тоталитаризма.

Данас су милитантне и тоталитарне тенденције у првом реду, условљене структуром и значајем војно-индустријског комплекса у политичком и економском систему појединих високоразвијених западних земаља.¹³ Готово да нема привредне гране која донекле не зависи од војних програма и инвестиција које се мере стотинама милијарди долара годишње.¹⁴ Зато владе морају водити рачуна о задовољавању интереса војно-индустријског комплекса, макар и изазивањем и вођењем ратова, јер, „велике силе и даље ће унапређивати и развијати нова оружја, па задржаваће технолошке предности над њима остаје битном преокупацијом америчке националне политике“ (Безински, 2004). С друге стране, то природно условљава стварање чврсте спреге између војне бирократије, врхова крупног капитала, моћних медијских кућа и појединих високих научних институција. На тај начин војна индустрија, насиље унутарсистемско и оно окренуто ван, и бизнис постају логичан и нераздвојив сегмент посмодерног друштва.¹⁵

Те околности истовремено имају и своју теоријско-идејну основу и оправдање у радовима истакнутих теоретичара, по којима је сила и борба за моћ један од основних циљева сваке државе, односно да се једино уз помоћ силе могу реализовати циљеви унутрашње и спољне политике.¹⁶ Амерички социолог Р. Милс описао је ту тенденцију у савременом друштву још пре пола века, а она је изузетно актуелна и данас: „Господари рата стекли су одлучујући политички значај, а војна структура је сада знатни део политич-

13 Повезаност крупног капитала, политике и врхова војне структуре је обележје САД, али других високоразвијених земаља, нпр. Јапана, где је војна индустрија постала водећа привредна грана. Током 2000. Британија је утрошила за производњу оружја близу 20 милијарди \$; Француска 19; Немачка 10. милијарди \$. <http://усинфо.статг.гов/јоурнал/ ијпе 0302/>

14 Више од 30 хиљада америчких предузећа егзистира од војних уговора а 150 хиљада зависи од рада по војним уговорима. У америчком у војно-индустријском комплексу ради око 55 милиона људи, а посредно од њега зависи још око 50 милиона страновника, затим, Пентагон годишње склапа преко 20 хиљада уговора о продаји оружја од чега је током 1998. профит надмашио 19 милијарди долара. (Friedman, 1998)

15 О томе довољно говори и раст војног буџета САД који је од 379 милијарди \$ за 2003 нарастао на 450 милијарди у 2004 о чему аналитичари кажу: „војни буџет Беле куће је план за америчку гарнизонску државу, наоружану до зуба, са региментованим становништвом, земљом која је у непрекидном стању рата у једном или другом далеком подручју света. У условима растућих социјалних потреба код куће, и без неког значајног војног супарника у иностранству, влада САД ипак намерава да потроши више од милијарде долара дневно на војну машинерију.“ (Patrick, 2004)

16 Тако је Q. Wright сматрао да се национални интереси у међународним односима могу остварити само применом силе, те да је она основна карактеристика ових односа. (Wright, 1965) R. Aron тврди да је „међународна политика увек била од свих призната за оно што она јесте, а то је политика силе.“ (Aron, 1962) Још су одрђеније тврдње Н. Whitina да је политика сама по себи борба за власт и силу, те је самим тим и свака политика – политика силе. (Whitting, 1956)

ке структуре. Привидна перманентна војна претња погодује војним круговима и контроли над људима, материјалом, новцем и влашћу. Практично све политичке и економске акције сада се оцењују у смислу војне дефиниције реалности...Виши господари рата докопали су се чврстих позиција у елити савремене власти... Од три врсте кругова који чине елиту моћи данас, војни је добио највећи део колача иако су се и корпоративни кругови ушанчили у јавним круговима одлучивања“ (Милс, 1998).

Тоталитарне тенденције на крају XX и почетку XXI века, битно су другачије од оних које су чиниле суштинска обележја класичних тоталитаризама. Новост је у другачијим основама на којима настају, као и формама у којима се манифестују. Та претпоставка може се сагледати кроз следеће:

Прво: Тоталитаризми прве половине XX века били су антилиберално усмерени, јер су негирали основна начела либерализма као филозофије слободе. Савремене тоталитарне тенденције настају једним делом на основама доктрине и идеологије неолиберализма, наступајући у име борбе за слободу, демократију, људска права и слободно тржиште. Радикални неолиберализам као „идеологија планетарне експанзије капитала, економске, политичке и војне моћи САД, обухвата готово све аспекте савремене људске егзистенције с предпоставком да сваки појединац, народ, држава и цивилизација треба да се придржавају ове идеологије“ (Влајки, 1999). Намећући своју концепцију слободе, правила, институција, потрошње и уопште културе, као универзалан модел, потиру се не само основе просветитељске мисли и либерализма, већ и слобода и демократија у супстанцијалном и етичком смислу. У том смислу је сасвим оправдана тврдња да „ништа није опасније од царства која бране своје сопствене интересе замишљајући себе да тако чине услугу човечанству“ (Хобсбаум, 2003). Одатле проистиче да је свако наметање, па и наметање слободе, не само њена негација већ и форма поробљавања, без обзира на то да ли се при томе присила и терор појављује као „радикално зло“, како га је одредила А.Харент. Притом, испољавајући снажну црту искључивости не само према другачијем схватањима слободе и једнакости, већ и у настојању за преобликовањем света на принципима глобалног тржишта, свести и културе, идеологија неолиберализма изражава сва обележја тоталитарне идеологије.

Идеологија неолиберализма садржи у себи не само искључивост већ и снажна империјална обележја, а тиме и компоненту државног насиља. Тако се неолиберализам претворен у државну политику и идеологију често ставља изнад права и слобода, када је реч о правима и слободама других народа и држава, ради заштите националих и других интереса Запада, толеришући и употребу отвореног насиља. Употреба, чак и глорификација системског насиља у име државног разлога представља ону тачку која је заједничка либерализму и тоталитаризму и поред великих разлика у погледу политичког режима и доктрине међу њима. То отуда што „либерализам врло лако напушта властита начела и делује као отворени цинизам у коме сила заузима место права и прокламованих норми понашања. Сила постаје

право и то тако да већа сила има веће право. Идентификација силе и права једна је од главних карактеристика тоталитарних идеологија и тоталитарних система“ (Видојевић, 1997).

Друго. Једнопартијски систем власти и немогућност појаве било какве радикалне алтернативе таквом систему битно је обележје класичних тоталитарних система. У развијеним државама либералног типа, парламентарна демократија је темељна одредница система. Међутим, од зачетака либерализма као политичке теорије и праксе, постојале су напетости између слободе појединца - власника и начела слободе и једнакости за све. „Неолиберализам се данас првенствено сматра широко подржаном економском доктрином, док се политички либерализам сматра само средством њене реализације; или се пак неолиберализам бескомпромисно опредељује за економске слободе у односу на које се политичке слободе посматрају тек као нужна последица“ (Бобио, 1995). Готово по правилу, цикличне економске кризе и рецесије, као израз инхерентне противуречности акумулације капитала, имале су тенденцију да се „разрешавају“ изазивањем криза и унутрашњих конфликта у неразвијеном делу света и учествовањем у њима, или вођењем отворених ратова против других држава. То је, с друге стране, јачало тенденцију да се на унутрашњем плану демократска процедура доношења одлука повлачи односно своди на узак круг елите власти. У савременим условима та правила недопуњена су и несразмером између растућих захтева која долазе из цивилног друштва и способности система да на њих одговори као и монополизацијом управљачких елита на тумачења „правила демократије“. Либерал и демократа А.Токвил је још пре два века истицао да о власти не треба судити по томе да ли је она у рукама многих или неколицине, већ по томе колико је њој допуштено да чини. „Свемоћ ми се чини сама по себи лошом и опасном. Кад, дакле видим да се право и могућност да се све чини признаје било којој сили, звала се она народ или краљ, демократија или аристократија, деловала она у монархији или републици, кажемо: ту је клица тираније.“ (Токвил, 1997)

Произилази да испреплетаност центара економске, војне и политичке моћи закономерно води слабљењу плурализма и концентрацији моћи. Стапање интереса крупног капитала уз различите нагодбе и коалиције између политичких партија које су наизглед различитих идеолошких усмерења, није нешто ново, случајно или привремено у развоју либералне демократије. Зато су вредности либералне демократије које су цивилизацијска тековина све мање оствариве у условима корпоративне власти, тежње за доминацијом и профитом као највишим циљем. С тим у вези Е.Влајки сматра да, „формални вишепартијски систем је у ствари једнопартијски, јер политичке партије, ма како се оне звале имају заједничку идеологију, циљеве и понашање.“

Треће. Један од најважнијих критеријума који неки режим власти дефинише као тоталитаран је централистичко управљање и контрола целокупне економије посредством бирократске координације (Фридрих, Бзезински,

1956). Уважавајући ту чињеницу корени могућих тоталитарних тенденција у политичкој пракси појединих западних држава налазе се највећим делом у корпоративној организацији привреде и њеној органској повезаности са државом. У складу с тим могући тоталитаризам развијене информатичке цивилизације проистиче највећим делом из његове високотехнолошке базе. Јер, „тоталитаран не значи само терористичку организацију друштва, него и нетерористичку економско-технолошку координацију која делује посредством манипулирања потребама, додељујући интересе. Не погодује тоталитаризму само одређена форма владавине или начела партије већ, такође, одређени систем производње или расподеле који не искључује плурализам партија, новинских листова, сила протутеже и сл.“ (Маркузе, 1968) У глобалној стратегији развијених капиталистичких држава, мултинационалне компаније као и разне међународне економско-финансијске институције, имају својеврсну и незаменљиву улогу. Оне се данас појављују као основни координатори интереса међународног и све више виртуелног (пред-постављеног) капитала и често служе као полуге којима се посредно контролишу привреде других земаља.¹⁷

Концентрација олигополског капитала узроковала је стварање веома комплексног система веза и односа у светском систему капитала, али и у односима политике односно државе и привреде. Повратак политике и државе у привреду, како у националним тако и међународним оквирима, не значи инфериорност монополистичке привреде, напротив они чине два главна аспекта постмодерног друштва, подједнако снажна и у односима међузависности. Концепт „минималне“ државе, како у доба либералног капитализма ХИХ века тако и данас, много је више чинио идеолошку категорију либералне доктрине него реалан поредак односа, а што је Ф. Нојман убедљиво показао у анализи те државе.¹⁸ Органска повезаност државе и привреде проистиче из чињенице да мултинационалне корпорације, поред економске, имају и несумњиву политичку моћ која се увећавала упоредо са ширењем моћи империјалне државе. Њихови заједнички интереси и циљеви на међународном плану утицали су на синхронизацију стратегије и тактике како у класичном колонијалном тако и у савременом постколонијалном периоду. Њихови прерогативи су међузависни и договорно их деле. Економски раст моћних корпорација утиче директно на моћ државе која је најважнији инструмент владајуће економско-војне и политичке елите. Оне су, дакле, један од најважнијих извора моћи државе и у ХХИ веку. С друге

17 Више од 80% светског тржишта контролише 500 корпорација које диктирају уз помоћ ММФ-а и Светске банке економски развој на глобалном плану, при том располажући годишњим прометом који знатно надмашује бруто производ већине земаља у свету. (Bottomore, 1993)

18 „Либерална држава била увек јака и моћна када су то захтевале политичка и социјална ситуација и грађански интереси. Она је водила ратове и сузбијала штрајкове, своје интересе штитила јаким флотама, бранила и проширивала границе јаким војскама, док је полицијом уводила 'ред и поредак'. “ Нојман Ф.: *Ауторитарна и демократска држава*, Напријед, Загреб, 1974, стр. 22.

стране, компаније су не само важни већ најчешће и основни инструменти материјализације државне политике на међународном плану. Зато моћне државе при реализацији своје политике полазе највећим делом од интереса својих компанија настојећи да неким политичким гестом не угрозе њихове интересе у одређеној земљи или региону. Захваљујући природи односа са мултинационалним компанијама на мондијализованом светском тржишту капиталистичка држава је данас толико ојачала и проширила своје функције да се веома удаљила од својих полазних и начелних либералних основа.

У савременим условима сарадња између капиталистичке државе и мултинационалних корпорација може се сагледавати кроз најразличитије манифестационе облике. Поред позитивних улога у процесу глобализације привреде и целог света, њихова заједничка делатност и наступање обилују и крајње негативним садржајима. Негативне последице здруженог наступа манифестују се најчешће кроз вештачка изазивања криза и конфликта, вођење економског протекционизма, формирање монополистичких цена и дампинга, спровођење разних економских санкција, блокада, или вршењем економских притисака посредством механизма међународних финансијских институција (ММФ, Светска банка) и уопште механизма глобалног светског тржишта. Захваљујући томе мултинационалне корпорације су постале изузетно моћан фактор посредством којег владе развијених капиталистичких земаља издижу државне интересе на гпланетарни ниво.

Четврто: Слом реалсоцијализма и комунистичке идеологије произвео је значајне новине у темељним обележјима тоталитаризма, пре свега у перцепцији непријатеља, култу вође и форми терора. Постојање непријатеља, спољашњег или унутрашњег, био је неопходан елемент тоталитарног феномена. У класичним тоталитарним режимима фигура непријатеља била је системски произвођена и ситуирана у другој раси, нацији или вероисповести. Данас у неким високоразвијеним државама, услед недостатка једног великог непријатеља (нпр. „комунизма“), системски се производе мали и средњи непријатељи расути широм неразвијеног дела света - од Балкана до Блиског истока. При томе, није реч да те државе немају велики број стварних непријатеља, о чему сведоче најбоље брутални терористички акти у САД септембра 2001. године, реч је много пре о потреби постојања унутар-системске фигуре непријатеља. У ту сврху негује се и производи култ насиља, од масовне забаве и видео игара у којима је преовлађујућа експресија и тема убијање, до масовне производње, усавршавања и продаје најубитачнијег све софистициранијег оружја. На тај начин агресивност постаје значајан аспект колективне свести. Унутар система, у смислу његове саморепродукције, то има вишеструке функције: од обезбеђивања веће запослености, високих профита и унутрашње социјалне хомогенизације посредством идеологије безбедности, до стварања воље за доминацијом или барем контролом светских процеса. Са своје стране, то ствара друштвене околности и простор за појаву десничарских покрета, неонацистичких, национал-шо-

винистичких и расистичких група и партија, које данас јачају у развијеним западним државама. Тврдња да су то маргиналне групе и појаве узроковане разочараношћу (пре свега омладине), кризом и вакумом вредносног система услед чега постају привлачне ирационалне негативне утопије (нација, раса) јачајући менталитет подложности ауторитарним идеологијама и вођама, мора се узети крајње условно.

ЗАКЉУЧЦИ И ПРЕПОРУКЕ

Постојање и снажење ултрадесничарских партија и покрета у земљама у транзицији као и у високоразвијеним западним државама има своју емпиријску потврду. Стопе расне нетолерантности су значајно порасле након 1989 тако да неки аутори говоре о „поновном повампирењу расизма на тлу Европе“ (Наба 2002). Напади па и убијања припадника рома у појединим источноевропским земљама приписује се *скин-хеад* покрету који се бори, и то не без успеха, да задобије и политички утицај. Покрет функционише релативно неометано у многим земљама Источне Европе, ужива прећутну подршку, или бар толеранцију, већине влада. Али, подаци, сугеришу да расна нетолерантност није ограничена само на *скин-хеад* покрет.¹⁹ Када је реч о развијеним западним државама, расизам утемељен на биолошким теоријама као јавни дискурс више није интелектуално ни политички одржив. Уместо њега јавља се расизам заснован на културалним разликама.²⁰ Маркартизам као својеврсно тоталитарна идеологија и политичка пракса прогона комуниста, није се никада уобличио до те мере да постане основно обележје целокупног америчког система, али је у различитим облицима милитантног антикомунизма остао битан оријентир ултра-конзервативних идеолошко-политичких кругова. Расистичка организација Кју Клуц Клан, иако званично забрањена у САД, и данас је активна у хајкама против „обојених“ и Јевреја.²¹ У Британији јача Нова десница а средином деведесетих је „било 15 расно мотивисаних убистава док се годишње догоди 20000 расно мотивисаних напада и 230000 расно мотивисаних злостављања“ (Модод, 1997). Лепенова ултра-конзервативна десница освојила је 1993 - 12,4% (3,2 милиона гласова), а на председничким изборима 1995. 15% гласова (око 4,5 милиона бирача) док је једна трећина Француза на изборима 2002. била ултрадесничарски оријентисана. На парламентарним изборима у Италији

19 „Резултати испитивања јавног мњења у Чешкој показују да 90% етничког чешког становништва има расне и етничке предрасуде према разним групама, посебно према Ромима и исламистима. Ситуација је слична и у другим државама некадашњег СССР-а.“ Фатић А.: *Криминал и друштвена контрола у Источној Европи*, ИМП, Београд, 1997.

20 David Goldberg је у праву кад каже да је „у последњих 20 година, културална концепција расе полако надјачава све остале. Постала је парадигматска.“

21 У расним сукобима 1980. у Мајамију убијено је 400 људи, док је 1992. у расно мотивисаним нередима у Лос Анђелесу 60 људи погинуло а повређено преко 2400. Cox, S. M.: *Police: Practices, Perspectives*, Boston: Allin and Bacon, 1996.

1992. МСИ на челу са Мусолинијевом унуком Александром осваја 5,4 % гласова, док је у Белгији Фламански блок новембра 1991 добио 8% гласова. У Швајцарској Ауто партија је деведесетих осваја 5,1% гласова а Републиканци у Западном Берлину 1992. 9,9% гласова. Током деведесетих, према немачким службеним проценама, у земљи је деловало 6200 милитантних и 42100 организованих екстремних десничара, док је у бившем ДДР-у око 42% младих прихватило парољу „Немачка немцима, странци ван“, а око 30% мисли да странце треба насилно избацити. (Ковалску 1994). Тешко је веровати да је милионско бирачко тело дало своје гласове екстремној десници из „пост-материјалистичког протеста“ или „губитка оријентације у стању аномије“. Надаље, скинхед покрети су врло активни у расистичкој кампањи против Рома и „обојених“ миграната широм западне Европе, док се неофашистички покрет у Италији врло тешко може назвати маргиналним. Екстремна десница - један од носилаца савремених тоталитарних тенденција - настаје као производ оне струје у генези либерализма која све више потчињава слободу профиту и државним интересима.²² На крају развојног пута те струје је прекид с либерализмом као таквим. За ултрадесницу либерализам ће увек бити сродан „комунизму“ као оличењу друштвеног зла, чак и идентичан с њим. Ови и слични покрети далеко су од тога да дају печат целокупног западноевропског или америчког систему, али управо на таквој социо-психолошкој и идеолошкој основи рађају се друштвене силе по духу милитантне и пракси тоталитарне.

Тоталитарне тенденције постиндустријског друштва разликују се од класичних и по томе што функције харизматског вође постају сувишне, ту улогу данас преузима сам систем. Свесно пројектована и наметана макијавелистичка филозофија, усмереност на стицање ствари и култ новца, глорификација рата кроз масовну културу и медије, ствара колективну свест спремну да подржи или толерише сваки облик насиља који тај систем спроведе над другом државом ради очувања материјалног стандарда. Технолошка, привредна и војна супериорност система, могућност покоравања и поробљавања других држава и народа повезана са потрошачком психологијом и идеологијом „богатог и демократског“ поретка, обезбеђује харизматична својства и привлачност самог система и датог режима власти. У тој чињеници је једним делом кључ за разумевање тенденција тоталитарне свести јавног мњења неких развијених западних земљама. Она се изражава у толерантности употребе отвореног насиља према свима који се супротстављају датом поретак, без обзира на то да ли је у питању друга држава или нека

22 Десни екстремизам је вишедимензионални образац десничарских ставова различите природе формиран у зависности од историје, политичке културе и окружења. Уперен је против либерализма и социјалистичке традиције, а у средишту му је етноцентрични национализам. Водеће начело десног екстремизма је хијерархијски структурирана етничка заједница, чији је израз моћна ауторитарна држава са експанзионистичким и ревизионистичким спољнополитичким циљевима. Stöss R.: *Bestimmungsfaktoren des Rechtsextremismus*, u Klingemann, H. D., (et. al.) *Zwischen Wende und Wiedervereinigung - Analysen zur politischen Kultur in West und Ost-Berlin* 1990 Opladen: Westdeutscher Verlag. стр. 105.

унутрашња група са идејама које су мање - више радикална алтернатива том систему.

Терор као структурни и суштински елемент тоталитарног феномена који спроводи полиција (тајна и јавна), у постмодерном масовном друштву неупоредиво је подношљивији од оног који је спровођен у класичним тоталитарним режимима. Квалитативна измена у спровођењу терора јесте његов помак од непосредно физичког ка информационом. То не значи да физички терор или претња њиме није присутна, он (терор) је само модификован кроз рад обавештајних служби и моћних сателитских шпијунских мрежа (попут ЕШАЛОНА или МЕМЕХ-а), којима се може прислушкивати свака комуникација, телефон, е-маил или телекс у свету. Након бруталног злочина над америчким грађанима 2001. године, клаустрофобичне па чак и тоталитарне претензије су вишеструко мултипликоване. О томе довољно говори пројект Пентагона који се спроводи под шифром *Тотал Информатион Аверенесс* (ТИА), за који Џон Л. Петерсен, председник Арлингтон института каже: »Биће мање приватности, али више безбедности, моћи ћемо да предвидимо будућност захваљујући међусобној повезаности свих информација које се односе на вас. Сутра ћемо знати све о вама.«²³ Непосредна материјализација поменутог пројекта може се препознати кроз тајни надзор специјалних служби над 'сумњивим сународницима'. Тако се данас помиње да је "број налога Федералног истражног бироа (ФБИ) за присмотру суграђана стотруко већи од историјског просека. ФБИ годишње шаље око 30000 налога којима тражи дискретно прикупљање података о домаћим могућним „неподобницима“. Полиција тако „више него икад проверава телефонске позиве, преписку и финансијске трансакције обичних грађана.“

Овакве тенденције изазивају забринутост јавности и доводе до потребе за редефинисањем традиционалне перцепције односа између слобода грађана и власти. Ту забринутост дели и З. Бзезински истичући да „темељна промена у односу грађанских слобода и националне безбедности, посебно у споју с јединственим америчким технолошким могућностима, могла би потпуно Америку претворити у изолован, наглашено безбедносно оријентисан и ксенофобичан хибрид демократије и аутократије са свим обележјима државе – касарне.“ (Бзезински, 2004)

Сједињене Државе су моћна демократска држава и велико друштво с огромним прогресом који у многим областима служи на углед читавом човечанству. Сигурно је да ће реалне демократске снаге у тој земљи напустити сан о тоталној контроли свих светских процеса, апсолутној безбедности својих грађана и веру у „непобедивост“ свог војно-индустријског комплекса који производи осим профита и патње, терор, страдања и смрт.

²³ Замисао је да се прикупи око 40 страница података о сваком становнику планете. Централизујући и обрађујући све личне податке - плаћање кредитним картицама, банковне операције, телефонске позиве, посете веб-сајтова, електронску пошту, полицијске досијее, полисе осигурања, лекарске картоне и социјално осигурање - Пентагон рачуна да ће моћи комплетно да обележи и контролише сваког појединца. *El Pais*, 4.7.2002.

LITERATURA²⁴

1. Arent, H.: *Izvori totalitarizma*, Beograd, 1998
2. Aron, R.: *Paix et guerre entre les Nations*, Paris, 1962
3. Bobio, N.: *Liberalizam i demokratja*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 1995
4. Bottomore, T.B.: *Elites and Society*, Routledge, London, 1993
5. Brzezinski Z.: *Američki izbor – globalna dominacija ili globalno vođstvo*, Politička kultura, Zagreb, 2004. CID, Podgorica, 2004; *Velika šahovska tabla*, CID, Podgorica, 1999
6. Charothers, T.: *The End of the Transition Paradigm*, *Jurnal of Democracy*, V.13, no. 1/2002 p 6,9
7. Fridrich, C., Brzezinski, Z.: *Totalitarien Dictatorship and Autocracy*, Harvard, Univerzity Press, 1956;
8. Friedman, G. & M.: *The future of War: Pover, Technology, and American World, Dominance in the 21 st Century*, St.Martins Press, 1998
9. Goldberg, D.T.: *Racist Culture: Philosophy and the Politics of Meaning*, Blachwell, Oxford, 1993
10. Whitting A.S.: *Dynamics of International Relations*, New York, 1956
11. Hayek, F.A.: *Put u ropstvo*, Global Book, Novi Sad, 1997
12. Hobsbaum, E.: *Kuda ide američka imperija*, članak, *Le Monde Diplomatique*, 6/2003;
13. Huntington, S.: *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*, Simon and Shuster, New York, 1996 p 52; *The Lonely Superpower*, in: *Foreign Affairs*, Vol.78, no.2, 1999 p49
14. Kegley, C.W., Raymond, G.A.: *Exorcising the Ghost of Westphalia: Building World Order in the New Millennium*, New Jersey: Prentice Hall, 2002 p 158-159
15. Kowalsky, W., Schroeder, W.: *Rechtsextremismus - Einführung und Forschungsbilanz*. Opladen Westdeutscher Verlag 1994
16. Kuljić, T.: *O fašizmu, desnom ekstremizmu i teorijama o fašizmu krajem 20 veka*, Sociologija, br.XLI/4. Beograd, 1999
17. Markuze, H.: *Čovek jedne dimenzije*, Sarajevo, 1968
18. Mils, R.: *Elita vlasti*, Plato, Beograd, 1998
19. Modood, T.: *Etnic Minorities in Britain: Diversity and Disadvantage*, PSI, Londaon, 1997
20. Molnar, A.: *Totalitarna vlast i modernizacija*, Sociologija, br.XLII/ 2000
21. Naba, R.: *Du Bougnole au sauvageon, voyage dans limaginaire francais*, L'Harmatan, Paris, 2002
22. Nye, J.: *Soft Power*. - In: *Foreign Policy*, No. 80 (Fall 1990)
23. Osipov G.V.: *Socijalno-politička situacija u Rusiji*, FPN, Beograd, 1995 str 8
24. Patrick, M.: *Milijarde za rat i represiju: Bushov budžet za garnizonsku državu*, <http://wsws.com/2005>

²⁴ Радови наведени у футнотама нису сигнирани у списку литературе.

25. Roninger, L., Ayata, A.G.: *Democracy, Clientelism and Civil Society*, Boulder-London, 1994
26. Rosenau, J. N., *Ominous Tensions in a Globalizing World*. - In: Conference on International Relations, Middle East Technological University, Ankara, Turkey, July, 2002.
27. Sartori, Đ.: *Demokratija šta je to*, CID, Podgorica, 2001
28. Sklair, L.: *Sociology of the Global System*, Prentice-Hall/Harvester Wheatsheaf, Hemel Hempstead, 1995
29. Söllner, A.: Das Totalitarismuskonzept in der Ideengeschichte des 20 Jahrhunderts, u: Söllner A, W. Karin (ur.): *Totalitarismus. Eine Ideengeschichte des 20. Jahrhunderts*, Berlin: Akademie Verlag 1997.
30. Tokvil, A.: *O demokratiji u Americi*, I. K. Zoran Stojanović, Sremski Karlovci, Novi Sad, 1990.
31. Vejnović, D.: *Politička kultura i govor mržnje u BiH*, Evropski defendologija centar Banja Luka, 2011.
32. Vidojević, Z.: *Tranzicija, restauracija i neototalitarizam*, IDN, Beograd, 1997; *Liberalni totalitarizam*, Sociološki pregled, br.2/1999; *Kuda vodi globalizacija*, Filip Višnjić Beograd, 2005.
33. Vljaki, E.: *The New Totalitarian Society*, Legas, New York, Ottawa, Toronto, 1999 .
34. Wright, Q.: *The study of International Relations*, New York, 1965.

ПОЛИТИЧКО КОМУНИЦИРАЊЕ У ФУНКЦИЈИ СУЗБИЈАЊА КОНФЛИКАТА У БОСНИ ХЕРЦЕГОВИНИ

Прегледни рад

УДК 316.483:323.1

доц. др сци Милован Милутиновић¹
Независни универзитет
Бања Лука

Апстракт: Конфликти су у досадашњој историји људског друштва били стална појава, како група архаичних заједница, тако и глобалних друштва и међународне заједнице уопште. Ескалација регионалних и унутар-државних конфликта последње деценије XX века поставља питање превенције и решавања друштвених сукоба, стављајући их у центар политичких активности, јер су досадашње стратегије решавања конфликта показале доста неефикасним. Национални и међународни аранжмани испољили су немоћ у елиминисању конфликта и стога нове опције у превенцији конфликта треба реализовати ефективним политичким комуникацијама у Босни и Херцеговини. Цивилизацијска остварења намећу потребу да се проблеми конфликта морају ставити у центар ангажовања свих субјеката како би се створили услови за ефектну и сврсисходну политичку комуникацију у будућности.

Кључне речи: друштвени конфликти, стратегија решавања конфликта, политичка комуникација, политичка пропаганда.

Abstract: Conflicts were a constant presence in human society, both in archaic communities and global societies and in international community in general. The escalation of regional and interstate conflicts in the last decade of the 20th century raises the question of prevention and solving of social conflicts, putting them in the center of political actions, because previous strategies of conflict resolution proved to be inefficient. National and international arrangements

¹ Милован Милутиновић, доктор политичких наука, декан Факултета политичких наука НУБЛ Бања Лука

were powerless in eliminating conflicts and this is why new options in prevention of conflicts need to be realized using effective political communications in Bosnia and Herzegovina. Civilized accomplishments impose the need that the conflict issues should be dealt by all the subjects in order to create conditions for effective and useful political communication in the future.

Key words: *social conflicts, strategies for conflict resolution, political communication, political propaganda.*

Нобеловац Иво Андрић у Травничкој хроници, пише: „Како је могућно да се ова земља смири и среди и да прими бар онолико цивилизације колико њени најближи сусједи имају када је народ у њој подвојен као нигдје у Европи? Четири вјере живе на овом уском, брдовитом и оскудном комадићу земље. Свака од њих је искључива и строго одвојена од осталих. Сви живе под једним небом и од исте земље, али свака од те четири групе има средиште свога духовног живота далеко, у туђем свијету, у Риму у Москви, у Цариграду, Меки, Јерусалему или сам бог зна гдје, само не ондје гдје се рађа и умире. И свака од њих сматра да су њена корист условљени штетом и назатком сваке од остале три вјере, а да њихов напредак може бити само на њену штету. И свака од њих је од нетрпељивости начинила највећу врлину и свака очекује спасење однекуд споља, и свака из противног правца.”²

УВОД

У подељеној Босни и Херцеговини, како пише наш нобеловац Иво Андрић, вековима су била изражена размимоилажења у националној, верској, политичкој и државној сфери. Бројне противречности страна у сукобу испољавале су се као отворене, скривене, унутрашње и спољне, зависно од тога како се на њих посматра. Извесно је да се такве противречности подстичу и каналишу што доводи до већих или мањих конфликта, односно, до сукоба различитих субјеката, а када пређу облике нормалности, претварају се у сукобе у којима се испољава насиље које умањује могућности и вољу за окончање конфликта. Такво стање отежава утврђивање јасних и прихватљивих правила за решавање конфликта. Један од најстаријих и најзаступљенијих начина обустављања конфликта су преговори који се начелно завршавају споразумима, а када лидери или групе нису у стању елиминисати гнев и усмеравати понашања људи, уследе нови конфликти.

Заустављање сукоба односно конфликта омогућава свим странама предах који се користи за ревитализацију конфликтних потенцијала, односно када стране прилазе коначном прихватљивом решењу или када се оне опредељују за наставак конфронтација. У основи могућност позитивног реша-

² Иво Андрић: *Травничка хроника*, Младост, Загреб, 1967. стр. 259.

вања конфликта детерминисана је потенцијалом страна, дубином и садржајема конфликта као и постојањем намере заинтересованих страна да се конфликт оконча.

Уклањање конфликта и решавања спорних питања у начелу је ненасилно што претпоставља да се стране споразумеју око правила и да се придржавају постигнутих договора. То значи да се врши каналисање конфликта у правцу смањења његовог интензитета и спречавања ескалације.

Успешно решавање конфликта данас је могуће кроз два дугорочна процеса у оквиру којих ривалитети моћи сежу до различитих граница као и свеобухватним умрежавањем различитих субјеката. Ривалитети моћи су интересантни, јер из њих често произлази насиље, у крајњем оружани сукоби – ратови. Са друге стране међусобна зависност може спречити настанак ривалитета моћи. Постоје два односа између њих и то што су ривалитети моћи присутнији, то су мање шансе да се спрече и отклоне конфликти или пак што је израженија међусобна зависност, то је већа вероватноћа да се оствари мирно превладавање конфликта. Напори свих субјеката коришћењем ефективних политичких комуникација морају се усмерити у правцу претварања ривалитета моћи у ненасилно и мирно регулисање конфликта. На тај начин врши се трансформација конфликта, а моћ значајно ограничава, што пружа претпоставке за успешно решавање конфликта.

ПОЈАМ И ОСОБЕНОСТИ КОНФЛИКАТА

Конфликти или сукоби, како их неки теоретичари називају, су по садржају променљиве, динамичне и врло сложене друштвене појаве чији се корени налазе у противречности и супротности између различитих интереса, вредности или ресурса над којима носиоци – учесници конфликта, желе располагати на одређеном простору. Конфликти могу настати и развијати се постепено и стихијски кроз процес заостравања односа, ескалацију и преплитање интереса, док у најекстремнијем виду доводи до нарушавања политичког система и у крајњем производи оружане сукобе.

У литератури и академским расправама постоје различити концепти, ставови и мишљења о дефинисању и решавања конфликта. На основу бројних показатеља евидентна је сагласност да се разне методе и стратегије користе за решавање конфликта, што зависи од низа фактора у првом реду: врста, интензитет и фаза конфликта као и од тога да ли су конфликти унутар групни или међугрупни, међудржавни или међуетнички, као и да ли су подстакнути деловањем треће стране, или пак да трећа страна директно учествује у њима.

Хераклит је 500 година п.н.е. написао „Рат је отац и краљ свега”, Платон је сукобе сматрао „природним стањем народа”, а Аристотел „природним начином стицања имовине”. Касније, Томас Хобс у природи човека налази разлоге сукобљавања, истакавши да је „човек човеку вук”, из чега произлази

„рат свих против свих”, док Квински у делу *A Study of War*³, сматра да рат као вид насиља, није производ људског друштва, већ сукоб међу животињама.

Инстиктивистичке теорије чији је најзначајнији представник Сигмунд Фројд полазе од ставова да су инстинкти агресивности основни узрок конфликта и ратова између појединаца, друштвених група и међу државама⁴. Пре њега други аутори нису успели усагласити мишљење око наведених ставова јер нису располагали чињеничким материјалом за издвајање инстинкта као основне детерминанте људског понашања. Фројд је све људске инстинкте свео на само два основна и то инстинкти самоодржања и либидо. У свом раду *С оне стране принципа уживања* он доказује дихотомију између Ероса (инстинкта живота) и Танатоса (инстинкта смрти). Ту дихотомију објашњава: „Почевши од нагађања о почецима живота и од биолошких паралела, дошао сам до закључка да осим инстинкта за очување живе твари и за повезивање у све шире целине, мора постојати и други, супротан инстинкт, који тежи разбити те целине и одвести их напругу у првобитно неорганско стање. То значи да уз Ерос постоји и инстинкт смрти.“

Ерих Фром разматрајући конфликте истиче да се човек разликује од животиње по томе што је он убица који убија и мучи чланове своје врсте без разлога, било биолошких било економских и при томе осећа задовољство. Та биолошка неприлагодљива и офанзивна агесија бит је проблема најразличитијих социјалних конфликта, посебно оружаних сукоба⁵. У том смислу врло је значајан развој мисли и настојања прогресивних снага ка спречавању и решавању конфликта посебно након трагичних искустава два светска рата, нарастање свести о апокалиптичким могућностима ратова уз употребу нуклеарних средстава и присутног страха од разних екстремистичких група и идеологија које су допринели да акција на превенцији и решавању сукоба постане предмет озбиљних истраживања различитих научних дисциплина.

Психолошке теорије указује да је конфликт често последица “реалних интереса” где се постављају различити задаци групама, да се збијају редови а потом се сукобљавају због различитих интереса. Теорија реалистичког конфликта произлази из политиколошких анализа узрока конфликта⁶. Док структурална теорија конфликта истиче да конфликти настају као последица сукоба интереса група и индивидуа различитих социјалних структура⁷.

3 Quincy Wright: *Study of War*, Abridged by Louise Leonard Wright, USA, 1964.

4 Сигмунд Фреуд (*Sigmund Schlomo Freud*, 1856-1939.) аустријски неуролог и оснивач психоанализе. Значајнија дела су му: „Тумачење снова”, „Психопатологија свакодневног живота“ (1901), „Три есеја о сексуалности“ (1905), „Шале и њихова повезаност са несвесним“ (1905) и др. (http://bs.wikipedia.org/wiki/Sigmund_Freud).

5 Ерих Фром: *Анатомија људске деструктивности*, књига И. Загреб, 1975, стр. 67-112.

6 Taylor, D. M. & Moghaddam, F. M. (1987). *Realistic Group Conflict Theory*. U D. M. Taylor & F. M. Moghaddam (Eds.) *Theories of Intergroup Relations: International Social Psychological Perspectives*. New York, Praeger.

7 Ross, M. H. (1993). *The Culture of Conflict: Interpretations and Interests in Comparative Perspectives*. New Haven, Yale University Press.

Појава нових изазова и претњи миру и општој безбедности, непредвиђеност и ескалација различитих облика конфликта, нарастање радикалних идеологија попут екстремног национализма и шовинизма, верског фундаментализма, разних облика тероризма, културног расизма итд. опредељује хуманистичку јавност на нове приступе превенцији и решавању унутрашњих, регионалних и међудржавних сукоба. Таква определена довела су до формирања националних и међународних научних института и организација (тела УН, ОЕЦД, Савета Европе) који су се организовано почели интересовати за проблеме истраживања мира и решавања сукоба свих врста, од међудржавних, етничких и верских, до пословних.

Анализе показују закономерност да се конфликти чешће јављају тамо где постоје економски ресурси и где су на сцени пљачке и бројне злоупотребе власти. Грађански ратови у својој основи нису били само етнички јер се по правилу ратовало за контролу природних и друштвених ресурса и вршења власти. У Сиера Леонеу то су били дијаманти, у Сомалији плантаже банана, у Анголи то су били нафтни извори. Трговина оружјем има специфичан облик економске заинтересованости за конфликт јер што се више производи оружја то су конфликти извеснији. Током хладног рата, многи сукоби били су последица тежње за доминацијом и трке у наоружању.

Реалистичка разматрања конфликта указују да он настаје из осећаја угрожености као важне полуге било да је угроженост економска или политичка. Са друге стране, неки сукоби су у основи имали етнички паралелизам или су били етнички инструментализовани. Политиколошке теорије указују на важну карактеристику: што је нижи ниво организованости друштва, што су неразвијеније институције, веће су шансе за конфликт. То може бити логично објашњење због чега конфликти не избијају у свим срединама, упркос што тамо постоји латентна опасност од њих.

У југословенској кризи најчешћа теза заговорника сукоба био је рат као неизбежна последица „вековне мржње“ народа, а од словеначких и хрватских националних кругова као ослобођење из „тамнице народа“. Други светски рат често се истиче као вулкан излива велике мржње између Срба и Хрвата који интензивно траје последњих деценија до данас. Тезу су користили националистички кругови организованим наступима „стручњака“ у њиховим медијима, који су говорили о усташким или четничким злочинима, доказујући везу са ратним збивањима 90-тих година XX века, желећи доказати да су авети прошлости на сцени и данас. С друге стране, они који се противе ескалацији конфликта проглашавају се пацифистима, југонасталгичарима, идеалистима који забијају главе у песак и не виде реалност.

Добру анализу нетолеранције и производње мржње, изнела је Тоне Бринга, норвешки антрополог, након обиласка БиХ, дописнику Ројтерса: „Највише су се људи плашили такозваних „ударних група“, банди састављених од младића који нису из тог краја који су долазили машући калашњиковима, са речима пуним мржње. Ти који су долазили споља приморавали су локалне мушкарце да ступе у њихове снаге, под претњом смрти“. Основни

закључак која је извела Бринга, доста је јасан: „Свако од нас могао би доживети такав преображај за само неколико седмица уз малу помоћ бесних националистичких хушкача рата и хаоса.“⁸

Национализам представља облик политичког испољавања одређених националистичких снага који тежи издизању сопствене нације **на рачун других стварајући** психолошки комплекс инфериорности неке страна. Проглашењем народа за „небески“, „изабрани“, „убер аллес“ и потхрањивање ирационалних идеја о натприродној моћи, своје нације ствара услове за конфликте али и њихово решавање. Национализам користи политичко комуницирање усмерено на изазивање мржње и **претње** чиме показује експанзионистичке амбиције над другима. Хомогенизујући своју нацију он потцењује друге нација и паролом „они нас мрзе“ окупља снаге и спрема их „од изненађења“ па је у таквим условима питање тренутка када ће букнути конфликт.

Постоје различита мишљења о суштини конфликта као последица, не само идејно-теоријске оријентације и схватања суштине и узрока друштвених сукоба уопште⁹, већ мишљења која подразумевају поштовање правила и начела која су усмерена на мирно решавање конфликта. Противничке стране у политици прихватају одређена правила игре и стварају установе које теже елиминисању процеса сукобљавања (погађања, посредовања, арбитраже, судови и сл.). Институционализација политичких сукоба у демократским друштвима не значи исчезнуће основног мотива политичких борби, као што је борба за власт, моћ и богатство. Тај мотив као константа постоји у свим друштвима без обзира на степен демократије. Међутим, демократска начела, легалитет политичких сукоба и контрола власти од стране јавности значи ограничавање неполитичких средстава у виду борбе за власт или употребу силу и насиља у политичким процесима. На тај начин власт и моћ престају бити искључиви циљ, а политика средство борбе између политичких субјеката.

У сложеним ситуацијама форсирају се слободарске традиције предака, и кризе се наглашено решавају сукобима, а не разумом. Обично када је живот људи на клацкалицы опстанка и смрти, политички лидери траже кривце за проблеме и тиме врши психолошко померање агресије на мање опасног противника. То значи да се кривац не тражи у власти већ у суседству са којим се треба разрачунати. Бројни су примери дугогодишње међунационалне мржње – између Фламанаца и Валонаца, Каталонаца и Шпанаца, Шкота и Енглеза – као што постоје и бројни примери мирног разлаза вишенационалних земаља. Када постоји консензус о разлазу онда држава тежи да он протекне мирно што је био случај са Чехословачком и Совјетским савезом. Када се промене границе, а изван нових граница остави део народа, властите структуре теже да их пресељавају, као што је то било са Србима у Сарајеву након потписивања Дејтонског споразума.

8 Лист Борба, 17.08.1993.

9 Видети шире у: Самјуел Хантингтон: Сукоб цивилизација, ЦИД, Подгорица, 1998, стр. 166.

И када отворене мржње у одређеним периодима нема, она се на босанско-херцеговачким просторима лако разбукта. То одређује неколико психолошких чинилаца међу којима се издваја ауторитарност која је најизраженија у патријархалним породицама и срединама, које негују војничке традиције. Нетолерантност, или склоност примени силе у решавању одређених конфликта, производ је прије свега необјективног посматрања друштвених реалности, опирање демократским променама, што у основи изражава неспремност да се прихвати опстанак друге идеологије, вере, нације и њихових симбола.

Код етничких и верских сложених друштава превенција и решавање конфликта знатно је теже, комплексније и неизвесније. О сложености спречавања конфликта који су подстакнути етничким и верским разликама и разлозима најбоље говоре искуства конфликта на простору ex Југославији, деведесетих година, XX века. Конфликти у Југоисточној Европи настали су после хладног рата као последица слома регулативних механизма из претходне Југославије појављује се екстремни национализам, који је у социјалистичком систему сузбијан. Када дође до слома регулативних механизма једне државе јавља се велика дистанца између етничких и верских заједница и њихов различит третман од новонасталих државе. Ескалација национализма наступила је тада, с једне стране као реакција на комунистички систем, а с друге стране, на потребе ондашње политичке номенклатуре да задржи моћ и власт властитом трансформацијом у националистичку елиту, стварајући простор у којем ће обезбедити своју власт.

У тим околностима избијају конфликти као последица пробуђеног национализма, силом с војно-полицијским методама, које су праћене насиљем и спремношћу на жртвовање. Међуетнички сукоб се тада најчешће меша са елементима верског сукоба и трансформише у грађански рат, који ескалира и са масовним злочинима почињеним у име националних циљева. Перцепција етничких група потпуно је обојена анимозитетом која указује да је једини пут изласка из конфликта везан за пораз или победу једне стране над другом.

Регионални конфликт на простору ex Југославије, последње деценије XX века, био је проткан елементима који су тешко решиви. Разлог томе треба тражити у снажно конфронтираним интересима различитих, пре свега политичких снага, на малом простору, који је био обележен дуготрајним заједничким традицијама. Непријатељства и висок степен насиља није био резултат самог конфликта, већ је имао дугу предисторију и познате параметре у виду екстремних идеологија које су биле произведене од стране националистичких квази-елита, у циљу освајања или задржавања полулагу моћи и власти¹⁰. То показује, када се на босанско-херцеговачком простору отвори “Пандорима кутија”, онда из ње прокључају, различита сећања и страсти из прошлости, које је врло тешко контролисати а још теже вратити на пређашњи ниво. Конфликти у таквим околностима, што показују и до-

¹⁰ Александар Фатић: *Нови међународни односи*, Службени лист СРЈ, Београд, 1999, стр. 47.

гађаји кроз историју, врло се тешко контролишу, још теже решавају и заборављају. Није ни чудо да се конфликти на босанско-херцеговачком простору несупешно решавају јер их у последње време непрекидно подстичу одређене снаге, већим делом из бошњачког националног круга.

ПОЛИТИЧКЕ КОМУНИКАЦИЈЕ И КОНФЛИКТИ

Људска бића су по природи пажљива једна према другима и спремна на сарадњу. Међутим, у одређеним ситуацијама људи постају зли, грабежљиви, користољубиви и веома деструктивни, зависно од околности у којима се нађу. Једном речју, као комплексна жива бића, они не поступају у свим ситуацијама на исти начин. Тврдња да је људска агресивност урођена без утврђеног научног основа (познато да сви људи који учествују у сукобима, борбеним дејствима и рату нису агресивни) неодржива. Истраживања показују да су милионе људи тоталитаристички системи власти гурнули у агресију, јер нису имали избора да савладају захтеве. Једном речју власт је у реализацији политичких циљева у конфликте укључила бројне снаге И људски потенцијал. Присетимо се да је Алија Избетбеговић пред отпочињање ратних сукоба у БиХ изјавио “да је за суверенитет спреман жртвовати мир”¹¹. Историјска искуства, показују да се једна држава или један народ у исто време може наћи у улози агресора, а у другим – у улози жртве, што зависни од околности и спремности политичких елита да са противничком страном преговарају.

Истраживања су показала да су актери друштвених, социјалних и комуникацијских интеракција у сваком друштву конкретни људи, детерминисани антрополошким, социјалним, културним, верским и идеолошким обележјима друштва, у којем су формиран и где се потврђују као друштвена бића. Због друштвености човека јавља се потреба за потврђивањем, односно, комуницирањем са другим људима и друштвеним групама. Суштина комуницирања своди се на размену порука које представљају симболички, језички и нејезички или комбиновани кодни склоп значења конструисан и посредован с циљем да неке чињенице делује на понашање прималаца поруке. Садржајно порука има *информативно језгро, редундантни садржај* (схватања у односу на ранија сазнања) и *персуазивни аспект* (да побуди примаоца на вредносну оцену догађаја), да би се прихватила порука. У истраживању когнитивних фактора утврђено је да је обим разумевања и памћења језичких порука мали и да заостаје за понудом садржаја. Когнитивни фактори уопштено се односе на размере у којима су примаоци порука у стању да из понуђених чињеница извуку логичке закључке и уоче и разумеју садржај. Према томе, когнитивни фактори означавају способност прима-

¹¹ Шире видети: Милован Милутиновић: *Карактеристике грађанског рата у Босни и Херцеговини*, часопис „Сварог“, бр. 1. Независни универзитет Бања Лука, 2010, стр. 50-70.

оца порука да одвоји битно од небитног, што је значајно у политичким комуникацијама, посебно при изложености разним конфликтима.

Комуниколог Тома Ђорђевић у студији *Комуникација и власт* пише „да је политичка комуникација нераздвојна компонента политичког система, што значи да се и сама моделира у сенци политичке власти и доминације једних група над другим групама или слојним структурама.“ Језик политичке комуникације је посредник који замењује насилне сукобе и чини могућим промену поретка. Разрађујући структуру политичког процеса Ђорђевић, даље наводи „политичка комуникација као једна од димензија политичког процеса, а самим тим и полуге власти, остаје значајна истанца гломазног механизма којим се хуманизује сваки јавни акт сукобљавања класно-антагонистички суочених група, групних субјеката.“¹²

Франц Врег, у књизи *Демократично комуницирање* истиче да дистрибуција политичке моћи у сваком друштву зависи од односа снага међу групама. Моћ је у друштвеним системима расподељена неједнако и већим делом концентрисана у владајућој политичкој елити или државно-страначкој политократији. То се може прихватити и за БиХ, где доминира дискурс владајуће елите. Врег пише: „политичку комуникацију по садржају делимо на доминантни дискурс владајуће елите и 'подређени' дискурс малих група. Владајући системи уводе разне облике идеолошке доминације механизмима субординације, идеолошке пресије и нормативне репресије...“¹³

О политичкој моћи највише говоре они који је немају, односно најмање говоре они који је имају, што се на одређен начин односи на медије и комуникације. У тоталитарним системима, политичка моћ је у домену уских група, док се у демократским она налази у суверености народа, што се легализује на изборима. У демократским друштвима политика подлеже сталној провери на изборима, па тиме осваја или потврђује власт и моћ. Парадигма поделе власти између медија и политике полази од брисања међусобних граница, које су раније биле доста изражене. Тешко је доказати, али обзиром на недавну прошлост и испољену праксу извештавања из рата у БиХ, али и политичких догађаја након тога, они се не могу одбацивати, нити оповргнути. Дисфункције су делотворније унутар земаља, или у БХ ентитетима, а снажније испољавање најчешће се дешава у неразвијеним и земљама са нестабилним политичким системима.

При истраживању односа медија према друштву и функционалности друштвеног система, Паул Ф. Лазарсфелд утврдио је да медији повећавају углед и ауторитет појединаца или група, јер легитимишу њихов статус и циљеве, појачавају социјалне норме, а често делују и дисфункционално, па могу изазвати пасивност појединаца и социјалних група¹⁴. Ако посматрамо однос медија и политике из перспективе теорије система, долазимо до за-

12 Тома Ђорђевић: *Комуникација и власт* – прилог критици политичке комуникације, Београд, Младост, 1988, стр. 21.

13 Франц Врег: *Демократично комуницирање*, Загреб, 1990, стр. 266-275.

14 Lazarsfeld, K., Rosenberg, M.: *The Language of Social Research*, New York, The Free Press, 1995, стр. 451.

кључка да се политички систем може посматрати као друштвени контекст деловања, са прихваћеним нормама. С друге стране, медијски систем је укупност процеса који тежи да се понуђени садржаји учине јавним и доступним публици. За објашњење односа политике и медија, постоје различити приступи зависно од схватања која говоре о прожетости политике и деловања медија, до ставова да су то два одвојена система која су принуђена на сарадњу. Постоје и мишљења о међузависности два система, „парадигма симбиозе“, тј. да су медији подсистем политике. Ово је доста присутно у политичком комуницирању бошњачке стране, где је на сцени висока симбиоза политике националних лидера, верских представника и медијских кућа.

Заговорници „теорије инструментализације медија“ из политичких структура полазе од тога да су медији сегмент политичког система и због тога губе аутономију. Политички систем тежи доминацији над медијима и при томе не бира средства. Неки аутори сматрају да је дошло до медијализација политике, што значи да су медији подвргнули политику својим законитостима. Медији могу помицати карактер постојећих односа од политике, све док имају финансијску самосталност, а када постану зависни, онда они губе властиту независност: „*Медијализована политика значи подчињавање и инструментализацију: политика и медији жртве су једно другога*“.

На сцени је залагање носилаца политичке моћи и власника медија да диктирају односе у којима ће медији служити њиховим интересима, каже амерички филозоф Чомски и додаје да је вредност медијског садржаја мање важним посебно ако је по среди интерес политике¹⁵. Постоји више критерија који утичу на одабир вести: актуелност и важност догађаја, вредност вести и општи интерес јавности. Из таквог односа неминовно се може извући закључак: „*ко има и поседује знање и монопол над информацијама – поседује и моћ*“. Управо на тим основама сведоци смо оркестрираних манипулација и пропаганде бошњачких медија, који користе ту моћ, интензивирајући одређене садржаје у складу са сложеношћу и развојем политичке ситуације.

Управо због таквих односа политике и медија, односно инструментализације медија за реализацију политичких циљева, на босанско-херцеговачкој сцени суочени смо стим да су медијске лажи и манипулације у функцији провозирања противника и оптужби друге стране за све проблеме. У том смислу, на сцени је планска политичка пропаганда као део политике, чија је функција усмерена на повећање мотивације за политички конфликт, тј. давање пожељног вредносног оквира за међусобна сучељавање. У *Студији људског зла*, Бартлет, каже: „*Постоје два различита и комплементарна начина на који већина људских бића реагује на масовна убиства када она једном отпочну: придруживање бици или окретање главе на другу страну...*“¹⁶ Управо је интерес политичких елита у БиХ да збијањем редова створе осло-

15 Ноам Чомски: *Медији, пропаганда и систем*, Загреб, Напријед, 2006, стр. 54.

16 Bartlett S. J.: *The Pathology of Man: A Study of Human Evil*. Springfield, Charles C. Thomas Publisher, 2005, Ltd. (стр. 177).

нац за изазивање и управљање конфликтима, јер се само таквом ангажованошћу задржавају на власти.

На то снажно утичу афективно-емотивни фактори који доводи до прихватања порука, односно утврђују ставове и појачавају интересовање за одређене теме, догађаје, личности, који ће довести до селективног опажања циљних група, према којима су поруке усмерене. Управо се политичким комуницирањем у Босни и Херцеговини тежи преносу порука које ће бити лако препознатљиве и селективне а чине га: политичко информисање, политичко оглашавање, политички маркетинг, односи с јавношћу, дезинформисање, манипулације, индоктринација и политичка пропаганда. Ове форме комуницирања испољавају се на свим странама у зависности од степена развоја опште и политичке ситуације, а посебно појаве и одвијања конфликта.

Информисање значи обавештавање, упућивање у догађаје и делатност којом се грађани или припадници формалних или неформалних друштвених група обавештавају о подацима и чињеницама од интереса за њихов живот, групу или друштво у целини... „Информације су мост којим се допева до става дубоко усађеног у човеку и њиме ће се упутити сваки пропагандист опремљен комуникативним средствима.“¹⁷ Истраживања показују да у Босни и Херцеговини приоритетно место заузимају информације које исказују или заступају националне, религиозне и политичке вредности. са чиме се оне на одређен начин преоблаче у пропагандне поруке и тиме непосредно утиче на укупан живот, односно стварање или елиминисање конфликта.

Теоретичар Теренс Кволтер, пише: „Пропганда је намеран покушај појединца или група да створе, контролишу или промене, одрже, оснаже ставове група употребом инструмената комуникација са намером да у свакој ситуацији реакције оних на које се тако утиче буду онакве каквих их жели пропагандист.“¹⁸ Политичку пропаганду као специфичан облик пропаганде организују и воде углавном државни органи, политичке партије, невладине организације, верске заједнице и други субјекти (унутрашњи или међународни). У студији „Рат је почео ријечима“, Милован Милутиновић, даје дефиницију: „Под политичком пропагандом подразумевамо организовану, планску и систематску дјелатност утицаја на појединце, групе и јавно мњење одређене средине, ради њиховог придобијања да усвоје мишљења, ставове и идеје политичких субјеката, усмјерених на обезбјеђивање подршке носиоцима током ширење политичких садржаја и промјене понашања у складу са намјерама пропагандиста.“¹⁹

Принципи медијско-пропагандног деловања са којим се данас све чешће сусрећемо карактерише поједностављење важних порука, инверзија до-

17 Тома Ђорђевић: *Комуникација и власт – прилог критици политичке комуникације*, Београд, 2007, стр. 17.

18 Quater H. Terence : *Propaganda and psiological Warfare*, New York, 1962, стр. 22.

19 Шире видети: Милован Милутиновић: *Рат је почео ријечима – Босна и Херцеговина деведесетих*, НУБЛ, Бањалука, 2010, стр. 23.

гађаја, чиме се манипулише стварним чињеницама и ствара фикција догађаја. Протекло извештавање о догађајима у БиХ карактерисало се кумулативношћу, ефектним деловањем на широк круг прималаца порука, масовност и оркестрација деловања кроз информације и пропагандне поруке као реална и фиктивна збивања. Истраживања су потврдила да се у медијско-пропагандном рату у БиХ изгубила дистанца између информисања, пропаганде и манипулације, између стварних и режираних догађаја, између речи и рата речима²⁰. Овај облик деловања страна у БиХ одвија се несмањеном жестином готово две деценије након завршетка грађанског рата у екстремног облику, којима се омаловажавају супротни ставови и мишљења и неоправдано оптужује друга страна за сва ратна страдања, што ствара погодно тло за развијање конфликта свих врста, посебно политичких.

Уколико јавност БиХ посматрамо као целину у којој делују бројни субјекти политичког комуницирања и масовних медија, онда се у том јавном простору испољавају национални, религиозни, политички и делом идеолошки елементи. У складу са односом снага, општој политичкој ситуацији, различитим стратешким одређењима страна на сцени, јасно се кристалишу три доминантна јавна мњења: бошњачко, српско и хрватско, у којима политичке снаге делујући у симбиози са националним и верским институцијама и медијима стварајући бедеме који отежавају сврсисходну политичку комуникацију, а тиме непосредно утичу на стварање конфликта.

У ери глобалних комуникација јавно мњење има велики утицај на формирање ставова према реалним или имагинарним догађајима који се презентују у медијским порукама. *„Јавно мњење означава мишљење великог броја индивидуа које се лично не познају, али које реагују на извештај догађаја, чекајући да одређене кетегорије људи реагују на исти догађај сличним понашањем“*. По Џону Локу, јавно мњење представља неформални сплет мишљења, чија је социјална контрола ефикаснија од формалне, оквирена санкцијама. Према Хабермасовом мишљењу, мњење се ослања на друштвени карактер моралних закона и носи јак призив колективног мишљења, као мишљења гомиле, што је прихватљиво за све структуре у БиХ.

Оно се испољава у појавама, поступцима и држању група према мерама политичких и других чинилаца друштва који имају стваран или имагинаран значај, као и заједничку психолошко-идеолошку акцију или реакцију на одређене догађаје у БиХ. Проблеме у политичком комуницирању треба тражити у неуспешности реализације ратних политичких циљева страна током грађанског рата у којем је испољен висока симбиоза политичких, националних и верских захтева у оквирених у ратне аспирације и циљеве. Таква симбиоза испољавала се и данас перманентно подстичући нетрпељивости према другима, па се могу извући основне карактеристике страна²¹:

20 Новак Поповић: *Рат и медијски рат*, Београд, Војно дело бр. 1/1996

21 Милован Милутиновић: Политичко комуницирање у Босни и Херцеговини, часопис „Сварог“ бр. 2. Независни универзитет бања Лука, 2011, стр. 68-85.

Бошњачка страна тежи остварању пуне доминације у БиХ под геслом грађанске државе, на основама један грађанин један глас. То је покушај реализације ратних циљева који су Дејтонским споразумом прекинати, јер је елиминисана могућност формирања исламске државе. Ставови бошњачких политичара, без обзира да ли су из радикалне, националне или демократске опције, снажно су подржани Исламском верском заједницом, која настоји задржати доминантан утицај на политичке структуре и јавно мњење. Ради се о политичких циљевима који су спој националних, верских и идеолошких елемената. Поред снажне подршке међународних кругова, бошњачка страна тежи чвршћем повезивању са Турском и другим исламским државама.

Српска страна политичке циљеве у почетку југословенске кризе везала је заостанак БиХ у Југославији, али избацивањем из конститутивности и након проглашења независности она се определила за формирање властите државности, самостално или уједињене са Србијом. Овакви политички и национални циљеви снажно су подржани од стране Српске православне цркве чији су челни људи настојали остварити доминантан утицај на политичке структуре.

Хрватска страна од почетка босанско-херцеговачке кризе тежи очувати целину БиХ и прикључити је Хрватској као конфедерална јединица. Када се ситуација променила и уследили муслиманско-хрватски оружани сукоби, политичка акција усмерене је на припајања делова БиХ са хрватском већином Хрватској, а када је и та опција доживјела крах, уследила је политичка активност хрватске стране на формирању трећег ентитета у БиХ. Поред отворене подршке званичне Хрватске, евидентна је снажна подршка Ватикана и Хрватске католичке цркве.

Протекли догађаји потврђују да се након готово две деценије од завршетка грађанског рата у БиХ врло споро нормализује стање, а одређене снаге настоје ревитализовати ратне циљеве. Све стране уз подршку субјеката и снага из окружења, а неке и међународних кругова, инсистирају на променљивости политичких ставова усмерених на преговоре и консензус око значајнијих политичких питања. Међутим, стиче се утисак да неким међународним круговима одговара нестабилна ситуација која им обезбеђује продужетак присутва у БиХ и доминантан утицај на друштвене и политичке токове, што уосталом доводи до одговарајућег понашања домаћих политичких субјеката у складу са ставовима међународних представника.

Илустративан је пример Социјалдемократска странка, на челу са Златком Лагунцијом, која се сматра левом и демократском, а политички делује као национална и верска експозитура, тежећи принципу, један грађанин један глас, односно доминацији, а тиме и мајоризацији других народа. Такав политички курс СДП довео је до формирања власти у Федерацији БиХ потпуним замемаривањем изборне воље грађана хрватске националности. Мајоризацији су се успротивиле и српске партије, што је ситуацију начинило још сложенијом. Да би отклонила проблем, Централна изборна коми-

сија БиХ указала је на нелегитимност таквог поступка, али је Високи представник у БиХ, Валентин Инцко, одлуку ЦИК-а ставио ван снаге, што је произвело нови конфликт.

Исто тако селекционисање жртава, али и починилаца ратних злочина од стране Тужилаштва и Суда БиХ, довело је до тога да се углавном суди представницима српског народа, који се тиме етикетира као једини кривци за рат. Народна скупштина РС је на предлог председника Републике Милорада Додика донела одлуку о преиспитивању рада и уставности Тужилаштва и Суда БиХ, који раде у супротности са Дејтонским споразумом, односно Анексом 4. Устава БиХ. Захтев српске стране у Парламенту БиХ изазвао је оштре реакције свих бошњачких партија, Исламске верске заједнице и неких међународних кругова у БиХ и Европској унији. То је произвело енергичне захтеве бошњачке стране Високом представнику за доношење мера о смени најодговорнијих у Српској за такав став, чиме је произведен нови политички конфликт.

Спирала неспоразума појачава конфликте, јер се умножавају оптужбе страна изјавама званичника, који су подржани од верских заједница, али и медија на њиховој територији. Оптужује се и ниподаштава, час једна, час друга или трећа страна, што ситуацију чини конфликтном. У таквој ситуацији политичко комуницирање карактерише непримерена реторика оптужби и омаловажавања супротне стране са аргуменатима који не придонесе стабилизацији прилика. То значи да се не траже решења и консензус ка заједничком животу, већ непрекидно изналазе разлоге за одржавање конфликта. Спирала негативних етикетирања усмерена је од стране вођећих политичких снага на изазивање негативних реакција супротне стране. Њу карактерише реторичка стратегија „рата речима“ где се поларизују стране и елиминишу покушаји комуникације око кључних питања. При томе се посебно издваја: грађански рат наспрам агресије, заједничке оружане снаге СФРЈ ЈНА - четничко агресорске војске, ратни злочини – геноцид, ентитет - геноцидна творевина и сл.

ПРЕВЕНЦИЈА И РЕШАВАЊЕ КОНФЛИКАТА

Превенција и решавање друштвених конфликта данас је део истраживања под називом Истраживање мира (Пеаце Ресерч), који окупља најеминентније научнике из целог света. Све до деведесетих година XX века истраживање мира, превенција и спречавање конфликта заснивала се на традиционалном приступу моделима класичних међудржавних конфликтних ситуација и општој фиксацији глобалног сукоба супер сила. Тај приступ показао се неадекватним, јер је пренаглашавао политичко-идеолошке аспекте а занемаривао регионалне, економске, еколошке и културне факторе. Унутрашњи узроци конфликта и виртуелтна природа етничко-културних фактора били су запостављани, а мали конфликти однели су на ми-

лионе жртава, далеко више од међудржавних конфликта који су вођени након 2. светског рата.

Подстицај за развој нових праваца и практичних делатности везаних за решавање конфликта кроз субдисциплину Решавање конфликта (Конфликт Ресолутион) и изградњу мира (Пеаце-буилдинг), имали су конфликти на простору ех Југославије почетком деведесетих година XX века. Југоисток Европе постао је препознатљив по безбедносним кризама и ратним конфронтацијама јер је национална и државна еманципација новонасталих демократија попримала драматичне правце, што је резултирало напуштањем традиционалних и изналагањем савремених модела решавања конфликтних ситуација, уз екстензивне улогу тзв. међународне заједнице²².

Решавање конфликта подразумева у првом реду постизање сагласности и договора између учесника сукоба у вези са спорним питањима. Најзаступљеније форме договора, било да ли је реч о унутардржавним или међудржавним конфликтима, су договор као последица истог мишљења обеју страна, договор о подели интереса, договор о компензацији за уступање објекта конфликта и договор у складу са законодавном или моралном вољом неке спољне силе и договор који је наметнула једна страна у конфликту²³. Искуства везана за процесе решавања конфликта указују на то да у већини случајева неутралисање конфликта не сме се разматрати као намећање воље моћнијег слабијем. Ако је решење наметнуто, без обзира где се дешава и на околности примене силе или само претњом силом, искуства показују да не опстаје дуго, што значи да ће се конфликт поновити и ескалирати у неком другом облику.

Поред споразума и договора као савремени концепт решавања друштвених конфликта посебно се издваја медијација и арбитража. Сам појам медијације уведен је у стручну и правну употребу седамдесетих година XX века и значи посредовање неутралне стране у конфликтима с циљем да се постигне заједничко решење које би прихватиле све стране у конфликту²⁴. Поступци медијације почивају на проналаску решења прихватљивог за све стране у конфликту. Полазно становиште је да ће конфликти бити решени лакше и уз мање одрицања ако се у први план ставе интереси страна, а не питање моћи или права. Такав приступ развијен је на Универзитету Харвард и познат као Харвардски модел по којем постоје три пута за решавање конфликта:

- 1) изједначавање интереса,

22 Шире видети у: Александар Фатић: *Модерн дипломацу ин тхе Балканс*, Монтенегро Јоурнал оф Форейн Полицу, вол. 3, но. 1-2, 1998. пп. 61-74.

23 Видети: Здравомаслов А. Григоревич: *Социологија конфликта*, Аспект пресс, Москва, 1996, стр. 212-218.

24 Медијација или посредовање се у литератури често зовем Шатл дипломатија и представља преговарачку праксу новијег датума. Њен настанак је везан за Хенрија Кисинџера, саветника за националну безбедност, па државног секретара САД (под Никсоном и Фордом 1973-1977), који је непрекидно летео између Јерусалима, Дамаска и Каира, преговарајући о миру после арапско-израелског рата 1973. године.

- 2) одређивање правних позиција и
- 3) одређивање позиција моћи.

Решавања конфликта према Харвардском концепту одређено је ангажманом који је усмерен према интересима сукобљених страна. Одређивања правних позиција је примарно, док протести, штрајкови и ратови одређују поступак моћи. Изједначавање интереса је много ефектнији процес од одређивања правних позиција, а одређивање правних позиција више се исплати од сукоба који одређује позиције моћи. Поменути модел садржи шест правила за медијалну примену адекватног система решавања конфликта које је неопходно провести:

1. Интереси сукобљених страна чине основу преговарања.
2. Изналасити и развијати поступке који ће подстаћи сукобљане стране на преговоре.
3. Планирати поступак одређивања правних позиција, ако не успеју примењене методе.
4. Саветовати учеснике конфликта и предложити на који начин дугорочно спречити конфликт.
5. Различите поступке ставити на увид странама и то од најјефтинијег према најскупљем.
6. Обратити пажњу на мотивацију учесника, њихову спремност на поступак и средства која током поступка сукобљене стране стоје на располагању.

Правилима медијације конфликти се решавају много ефективније ако интереси, а не правне позиције и позиције моћи, стоје на сцени. Ако учесници у конфликту значајна питања претпоставе питањима од мањег значаја извесно је да ће обе стране профитирати решењем конфликта. Према томе, усклађивање интереса повољније је за све стране у конфликту од одређивања правних и позиција моћи. Извесно је да усклађеност интереса делује на сукобљене стране позитивно у смислу дугорочног решавања конфликта, на њихов међусобни однос и умањује опасност нових конфликта. Ако се конфликти не могу на адекватан начин решавати усклађивањем интереса, онда треба дефинисати правне границе унутар којих је могуће решавање конфликта.

Неизвесност правне позиције може отежати преговоре, као што то може и неизвесност по питању моћи. Уколико нека страна жели демонстрирати да се однос моћи промени у њену корист, она сматра да сукобом може доћи до решења. По овом концепту, боље је решавати конфликтие усклађивањем интереса, него одређивањем правних позиција и позиција моћи. Посматрамо ли, дакле, ствари са становишта друштва, бар се у неким случајевима даје предност судској одлуци над поступком усклађивања интереса²⁵. Не-

²⁵ William, Janne M. Brett, Goldberg BStephen, *Konfliktmanagement Wirksame Strategien für den sachgerechten Interessenausgleich*. Frankfurt-New York 1991, стр. 35, 95.

спорно је да постоје многа отворена политичка питања у БиХ која се могу решити медијацијом, ако за њу постоји интерес али и ако постоји спремност на преговарање и компромис.

У људској природи је страх од агресије и човек избегава агресивне догађаје и околности. У његовој природи је да се понаша рационално и избегава ситуације опасне по његов живот и сигурност породице. Политико-лошке и међународно-правне теорије баве се глобалним сферама интереса и инструментима за решавање сукоба, а психолошке анализе окренуте индивидуалним и социо-психолошким елементима преговарања у којима се мир ставља на прво место.

Занимљива је идеја О' Лирија²⁶ који предлаже макро-политичку регулацију конфликта применом федерализма и тзв. „консоцијалног“ (*цонсоциатион*) изборног система, у коме супротстављене групе бирају и „своје“ и „туђе“ представнике, чиме се постиже да се међу изабранима нађе више умерених обе групе и тако повећају шансе за споразум. Ова идеја прихватљива је и за БиХ, али зато мора постојати сагласност конститутивних народа и одлучност свих да се преговорима и споразумима решавају сви конфликти. Међутим, то није оно што се десило након избора у БиХ, где је СДП, као наводна грађанска партија, поставља своје представнике на позиције које припадају изворним представницима националних партија.

Теорији социјалног идентитета²⁷ истиче да се једном успостављене предрасуде, веома тешко и споро мењају. Као што је поменуто, формирање а тиме и за одржавање или елиминисање етноцентризма и ксенофобије народа Босне и Херцеговине, значајна је ауторитарност лидера. Ауторитарна ригидност и когнитивни стил „црно-белог“ оцењивања у већој мери доприноси формирању предрасуда, а ауторитарне личности беспоговорно слушају ауторитете што би требало искористити за промоцију демократије, људска права и међунационалне толеранције. Међутим, наставком лобирања у свету бошњачка страна наставља са одржавањем предрасуда, посебно сталних оптужби Републике Српске за геноцид, као и непоштовање жртава што неминовно иницира нетолеранцију која изазива нове политичке конфликте.

Понашања политичке елите може повољно да утиче на процес помирења али је евидентна неспремност да се отворено разговара о проблемима. Оне могу убрзати помирење и на знатно нижем нивоу од државног. Елемент „интервенције“ ради смањења етничких тензија може се сматрати обавезом спровођења закона и регулације заштите људских и мањинских права. Националистичке идеје главни су слогани политичких елита па је

26 O'Leary, B. : *Nationalism and ethnicity: Research agendas on theories of their sources and their regulation*. U D. Chirot & M. E. P. Seligman (Eds.) *Ethnopolitical Warfare: Causes, Consequences and Possible Solutions* . Washington, DC, American Psychological Association; McGarry, J. & O'Leary, B. (Eds.). *The Politics of Ethnic Conflict Regulation: Case Studies of Protracted Ethnic Conflicts* . New York, 2001, Routledge.

27 Tajfel, H. & Forgas, J. P.: *Social categorization: Cognitions, values and groups*. U C. Stangor (Ed.) *Stereotypes and Prejudice*. Philadelphia, 2000, Psychology Press.

опасност од нових конфликта реална. Инсистирање међународне заједнице на непроменљивости граница и обећања Европске уније да ће укључити земље Западног Балкана у Европску унију позитивно су деловале на стабилизацију прилика, али се ту отварају многа друга питања.

Данас постоји начелна сагласност о „филозофији” и нужности преговарања, медијацији, употреби мирних ненасилних метода за спречавање и решавање конфликта. На декларативном нивоу већине држава прихваћени су општи принципи који доводе до развоја институција и установа државног и непрофитног сектора са техникама и инструменатима у решавању конфликта. Када је реч о стабилним државним односима, владајуће структуре настоје да задрже континуитет односа и да сузбију све могуће несугласице, посебно оне које се тичу тежњи за прерасподелом или контролом друштвених ресурса: богатства, моћи, власти, утицаја, статуса и друго. При томе државе користе различите методе и средства за елиминисање или амортизацију конфликта:

- Измештање сукоба (рецимо верски или класни сукоб често се манифестује и као расни, уколико постоји оцена да је то мање опасно – што је чест случај у Сједињеним Државама)²⁸;
- Спуштање конфликта на ниво ужих група да се сукоб сведе на низ изолованих сукоба;
- Идеолошка и медијска манипулација и индоктринација кроз вештачко изазивање криза да би се умањио значај, димензије или интензитет вођа протеста, давање лажних информација и сл. а затим, посредовање тзв. сигурносних вентила попут идола масовне културе, спортских манифестација, масовних прослава и др.)²⁹;
- Репресија силе и насиља углавном полиције против стране која тражи моћ и власт.

Из угла спречавања и решавања конфликта значајно је истаћи да се етнички конфликти најлакше генеришу у друштвима која нису изградила парламентарну демократију. С друге стране етничко-верски сукоби најприсутнији су тамо где постоји тзв. „демократија ниског интензитета” како је називају неки теоретичари³⁰. У њима су уместо политичких елита и борби између њих на делу квази-елите, клике и кликташки сукоби за голу власт, моћ и ресурсе и њих карактерише неконтролисана власт уског круга људи без грађанских вредности па је немогуће државном политиком формирати прихватљив начин размишљања грађана. Бивше југословенске републике, као и већина држава које су прошле кроз крвопролиће грађанског рата, таква су друштва.³¹

²⁸ Овде је реч о сукобима Karl Deutsch: *Social Mobilization and Political Development*, New-York,

²⁹ Rouquette M. Louis: *La psychologie politique*, пето поглавље, Парис, 1997, стр. 68.174 МП 1-2, 2009 – Могућности решавања унутардржавних конфликта (стр. 163-186)

³⁰ Сартори Ђовани: *Демократија шта је то*, ЦИД, Подгорица, 2001.

³¹ Зоран Видојевић: *Транзиција реститурација и неототалитаризам*, Институт друштвених наука, Београд, 1997, стр. 260-276.

Новине у спречавању и решавању међудржавних конфликта обично се повезују са два приступа: Традиционални који је повезан са решењем противречности, које су у основи конфликта заснива на постојећим 'класичним' социјалним теоријама решавања сукоба. У традиционалне методе спадају стратегије силе, присиле и претње које би требало навести сукобљене стране да прекину међусобне антагонизме, сукобе и непријатељства. Други прилаз је повезан са идејом стварања мира, који је усмерен, с једне стране, према мировњаштву и смањењу вероватноће оружаног конфликта, а с друге стране, војном интервенцијом у конфликту. Према мишљењу стручњака „деловања између” или „интервенција треће стране”, усмерено је на трансформацију таквих конфликта путем процеса поновног помирења и успостављања постојаног мира.

У том смислу врши се раздвајање сукобљених страна или отклањање неспоразума ради отварања нових погледа на конфликт. Такве стратегије могу спречити настанак конфликта али не утиру пут конструктивном рјешењу. Методе усмерене на смањење вероватноће оружаног конфликта истовремено траже развој институционалних начина избегавања конфликта кроз:

1. посредовање и арбитражу;
2. примену кооперативне стратегије и;
3. међународно посредовање.

Интензиван и дуготрајан конфликт временом доводи учеснике до сазнања о немогућности да се пронађе повољно решење. До таквог сазнања може се доћи услед неефикасности или високе „цене” употребе силе и насиља. „Када цена смрти и деструкције постане висока, а мало шта покаже, на свакој страни поново се - каже Ханингтон - појављују умерени, опет указујући на „бесмисленост” свега тога и подстичући на покушај постизања решења путем преговора.”³² Посредник проучава проблеме и разматра их са учесницима у конфликту, а потом даје предлог за решење спора. Стране у конфликту могу али нису обавезне прихватити предлог посредника већ траже арбитражу за решавање спора. Разлика између ове две мисије је да арбитар доноси одлуку која је обавезујућа и коју морају да спроведу све стране јер стране, у начелу пре почетка рада дају сагласност да ће прихватити одлуку арбитра.

Кооперативна стратегија примењива је на сукобе ниског и високог интензитета, и подразумева оптимално понашање у тражењу решења конфликта. Разлог је у томе што она укључује напоре свих страна у конфликту и тражи узајамно прихватљиво решење. За примену ове стратегије постоји низ аргумената, посебно оних који директно утичу на смањење ескалације и ограничења коришћења претњи и употребе насиља. Она доводи до компромиса јер служи интересима свих страна и подразумева три начина решавања конфликта: компромис, споразум око процедуре одређивања победника и интегративно решење.

32 Самуел Хантингтон: *Сукоб цивилизација*, ЦИД, Подгорица, 1998, стр. 296

Компромис је споразум према којем свака страна највећим делом, задовољава своје захтеве а коначни резултат сматра се одговарајућим. Међутим, компромис по свом садржају не представља оптималну варијанту која ће задовољити све и довести до окончања конфликта. Компромис најчешће настаје у околностима када захтеви страна нису екстремно супротни, када је време дефицитарно, што онемогућава тражење других алтернатива, када је присутан страх од даље ескалације конфликта и када су конфликтни потенцијали истрошени. Компромис је значајан облик споразумног договарања и решавања конфликта, али он у основи зависи од воље и опредељености свих страна за одређене решења.

Споразум око процедуре одређивања победника је правило према којем је једна страна победничка и да реализује своје захтеве. Међутим, данас смо сведоци, да то није добро решење јер се губитници са тиме не слажу и временом може доћи до поновних конфликта.

Интегративно решење је новијег датума и подразумева задовољавање и победничке и побеђене групе уважавајући начело правичности и законитости. У литератури која се бави проблемима конфликта истиче се нужност измене модела решавања друштвених сукоба „или – или“ ка моделу „и – и“. Први је карактеристичан за традиционалне и ауторитарне системе и представља начин „елиминације“ непожељне „стране“ у друштвеном сукобу и арбитражу са позиције силе, власти и моћи. Други модел одговара демократском поретку и логици компромиса у конфликтима. Међутим, треба имати у виду да примена другог модела за окончање конфликта мора претпостављати и постојање минимума политичке културе и друштвене толеранције, односно ефективног политичког комуницирања у Босни и Херцеговини.

Покушај решавања конфликта посредством насиља, силом (између осталог уз помоћ војних или паравојних формација), или стигматизацијом једне стране у сукобу углавном није ефикасно. Примера ради, на Косову и Метохији ни данас, деценију након оружане интервенције снага НАТО пакта и уласка међународних трупа на територију СР Југославије³³ питање етничких антагонизама, силом и насиљем посредованих конфликта, није дало решење. Недовољна ефикасност решавања конфликта посредством силе дошла је до изражаја и на Блиском истоку. У Авганистану и Ираку ангажовано је око 170 000 америчких војника, али овај огромни контингент није успоставио мир у овим земљама. Напротив, присуство америчких трупа довело је до ескалације сукоба између зараћених племена и фракција, и до интензивирања сукоба због присуства страних трупа. Дакле, неуспех у решавању конфликта уз примену силе се показао неуспешним, па се конфликт не решава, напротив још више се разбуктава.

³³ Здружене снаге НАТО-а су у периоду март-јун 1999. године без одлуке Савета безбедности, а због наводне прекомерне употребе силе над албанским избеглицима, бомбардовале СР Југославију, што је довело до потписивања Кумановског споразума и стављања покрајине КиМ под протекторат УН.

Избор између стратегија посредовања и интервенисања у решавању конфликта, за међународну заједницу представља сложен проблем. Међудржавни конфликти су по природи сложени, разноврсни и мултикаузални због постојања различитих стратешких интереса моћних држава на простору у ком настаје конфликт. Међународно посредовање у Босни и на Косову и Метохији, није имало значајнијих резултата док није успостављена нека врста протектората и док нису наметнути механизми доношења битних одлука од стране међународне заједнице. Међутим, протекторат у каснијем развоју босанско-херцеговачке политичке збиље представља камен спотицања општег друштвеног развоја и евроатланских интеграција под скутима моћних.

ЗАКЉУЧАК

Нобеловац Иво Андрић, добро запажа: *„Понекад се човек пита није ли дух већине балканских народа заувек отрован и да можда никад више неће моћи ништа друго до једно: да трпи насиље и да га чини”*. Француски филозоф Густа ле Бон након једног боравка у Мостару написао је: *„...балкански народи су затуцани расном мржњом, религијом и празноверјем. Највише им је одговарало гвоздено турско ропство, јер се без њега понашају по-дивљало, међусобно се даве и масакрирају, једни другима гуле кожу и набијају се на колац.“*

Решавање конфликта везано је са увођењем грађанских вредности, а пошто су оне делом уништене потребно их је реафирмисати. У том смислу, поједини кругови истичу улогу међународне заједнице у санацији конфликта, али је извесно да већи број међународних организација припремљен за учешће у медијацији регионалних етничких сукоба. Пример бивше Југославије на добар начин илуструје наведено, јер је међународна заједница учествовала у решавању конфликта који су произашли из распада бивше Југославије на контрапродуктиван начин. Из искуства може се рећи, истичу неки аутори, да контрола конфликта који избијају на националној, етно-религијској или државно-политичкој основи мора укључивати међународне чиниоце са високим кредибилитетом код локалног становништва, и међународноправним механизмом за наметање воље у ситуацијама у којима влада насиље и хаос.

Крај хладног рата и слом реалсоцијализма крајем XX века, довео је до етнонационалне мобилизације и стварања држава-нација уз умножавање регионалних конфликта. У том контексту простор Западног Балкана је препознатљив по безбедносној кризи високог степена и ескалацији етничких и верских конфликта уз примену насиља који су се завршавали ратним конфронтацијама. Екстремно насиље, масовне људске жртве, злочини, егзодуси и материјална разарања подстакли су развој мировних покрета, нових стратешких опција и модела решавања конфликта. Неспремност на

реално сагледавање ситуације од стране владајућих структура и неприхватање конструктивних промена уништава перспективе за односе поверења према међународним посредницима и изазива наметање решења споља.

На крају се може закључити да је превенција, решавање и окончање конфликта везано у првом реду за развој демократских принципа и грађанских вредности. У њиховој реafirмацији или развоју значајну улогу има међународна заједница, под условом да није проткано силом и принудом или осудама само једне стране као основног кривца за настанак конфликта и последице. Оптуживање једног од учесника у конфликту даје лоше резултате, односно најчешће производи стварање антагонизма међу учесницима у конфликту и губитак комуникације са стигматизованом страном, њене самоизолације од спољних утицаја и непредвидивог понашања. То показује да ефективне политичке комуникације у Босни и Херцеговини представљају реалну основу за спречавање и решавање свих конфликта.

ЛИТЕРАТУРА

1. Allison, Roy, Bluth Christoph (1998): *Security dilemmas in Russia and Eurasia*, Royal Institute of International Affairs, London
2. Андрић, Иво (1967): *Травничка хроника*, Младост, Загреб
3. Бабић, Благоје (1996): *Прелаз у транзицију*, Прометеј, Београд
4. Bartlett, S. J. (2005). *The Pathology of Man: A Study of Human Evil*. Springfield, Charles C. Thomas Publisher, Ltd.
5. Бехам, Мира (1997): *Ратни добоши - медију, рат, политика*, Београд, Миона
6. Бјелица, Михајло (1997): *Медију и политичка моћ*, Београд, Институт за политичке студије и Радничка штампа
7. Von, Le Gustav (2005): *Психологија гомиле*, Београд, Algoritam
8. Bose, Sumantra (1995): *State Crises and Nationalities Conflict in Sri Lanka and Yugoslavia*, Comparative Political Studies, London
9. Brown, E. Michel (1996): *The international dimensions of internal conflict*, MIT Press, Cambridge
10. Burton, John (1969): *Conflict and Communicationa*, Macmillan Co. Ltd, London
11. Чомски, Ноам (2006): *Медију, пропаганда и систем*, Загреб, Напријед
12. Coser, Lewis (1956): *The Functions of Social Conflict*, Glencoe, IL: Free Press
13. Dahrendorf, Ralf (1989): *Homo sociologikus*, Gradina, Niš
13. Deutsch, Karl (1970): *Social Mobilization and Political Development*, New-York
14. Ђорђевић, Тома (1988): *Комуникација и власт – прилог критици политичке комуникације*, Београд, Младост
15. Elster, Jon (1990): *Political Psychology* Cambridge University Press

16. Фатић, Александар (1998): *Модерн дипломацу ин тхе Балканс, Монте-негро*, Журнал оф Форейн Полицу, вол. 3, но. 1-2, 1998.
17. Фатић, Александар (1999): *Нови међународни односи*, Службени лист СРЈ, Београд
18. Фром, Ерих (1975): *Анатомија људске деструктивности*, књига И. Напријед, Загреб, 1975.
19. Habermas, Jürgen (1969): *Javno mnjenje*, Beograd, Kultura
20. Hantington, Samuel (1998): *Sukob civilizacija ili preoblikovanje svetskog poretka*, Podgorica, CID
21. Held, Dejvid (1997): *Demokratija i globalni poredak*, Filip Višnjić, Beograd
22. Hobsbaum, Erik (2003): *Kuda ide američka imperija*, Le Monde Diplomatique, 6/2003
23. Honing, Jan Wilijem, *New Conflicts: Risks and Challenges*. – In: H. Gartner, A. Hyde-Price, E. Reiter
24. Касаповић, Мирјана (2000): *БуХ – подијељено друштво и нестабилна држава*, Загреб
25. Кеџмановић, Ненад (2007): *Немогућа држава*, Бањалука, Глас српске
26. Кин, Џон (1995): *Медији и демократија*, Београд, Филип Вишњић
27. Lasswell, D. Harold (1927): *Propaganda Technique in the World War*, London
28. Lazarsfeld, K., Rosenberg, M. (1995): *The Language of Socijal Research*, New York, The Free Press
29. List *Borba*, 17.08.1993.
30. Ludendorf, I. Lipman, Valter (1995): *Javno mnjenje*, Zagreb, Naprijed
31. McGarry, John, O'Leary Brendan (1993): *The Politics of Ethnic Regulation*, London and New York: Routledge
32. Медији и религија (2007): *Зборник радова*, Сарајево, Фондација Конрад Аденауер
33. Milašinović, Srđan, (2006): *Neo-liberal Totalitarianism – Social and Cultural Phenomen*, The Western Balkans a European Challenge, University of Primorska, Koper, Znanstveno-raziskovalno središče Koper, Založba Annales, Central Europe Initiative
34. Милутиновић, Милован (2005): *Медијске манипулације у јужнословенском сукобу*, друго издање, Бањалука – Београд, Бесједа и Војноисторијски институт
35. Милутиновић, Милован (2010): *Рат је почео ријечима – Босна и Херцеговина деведесетих*, НУБЛ, Бањалука
36. Милутиновић, Милован: *Карактеристике грађанског рата у Босни и Херцеговини*, часопис „Сварог“, бр. 1. Независни универзитет Бања Лука, 2010
37. Милутиновић, Милован: *Политичко комуницирање у Босни и Херцеговини*, часопис „Сварог“ бр. 2. Независни универзитет Бања Лука, 2011.
38. Nye S. Jeffery (2002): *Understanding International Conflicts Affairs*, Longman, New York

39. O'Leary, B. (2001). *Nationalism and ethnicity: Research agendas on theories of their sources and their regulation*. U D. Chirot & M. E. P. Seligman (Eds.) *Ethnopolitical Warfare: Causes, Consequences and Possible Solutions*. Washington, DC, American Psychological Association
40. Peter, H.B. (1969): *Psihologija i psihofiziologija stresa*, London and New York, Academic Press
41. Поповић, Новак: (1996): *Рат и медијски рат*, Београд, Војно дело бр. 1/1996
42. Quater, H. Terence (1962): *Propaganda and psihological Warfare*, New York
43. Quincy, Wright (1964): *Study of War, Abridged by Louise Leonard Wright*, USA
44. Радиновић, Радован (2004): *Лажу о сарајевском ратушту*, Београд, Београдски форум за свет равноправних
45. Ross, M. H. (1993). *The Culture of Conflict: Interpretations and Interests in Comparative Perspectives*. New Haven, Yale University Press
46. Сартори, Ђовани (2001): *Демократија шта је то*, ЦИД, Подгорица
47. Schramm, Wilbur (1948): *Communication in modern society, USA*, University Illinios Press
48. Спахић, Бесим (1985): *Стратегија савремене пропаганде*, Сарајево, Ослобођење
49. Tajfel, H. & Forgas, J. P. (2000): *Social categorization: Cognitions, values and groups*. U C. Stangor (Ed.) *Stereotypes and Prejudice*. Philadelphia, Psychology Press
50. Taylor, D. M. & Moghaddam, F. M. (1987): *Theories of Intergroup Relations: International Social Psychological Perspectives*. New York, Praeger
51. Видојевић, Зоран (1997): *Транзиција рестаурација и неототалитаризам*, Институт друштвених наука, Београд
52. Врег, Франце (1975): *Друштвено комуницирање*, Загреб, Напријед
53. Здравомаслов, Андреј, Григоревич (1996): *Социологија конфликта*, Аспект пресс, Москва

ЕТНИЧКИ СТЕРЕОТИПИ КАО УЗРОК ДРУШТВЕНИХ СУКОБА У БИХ

Претходно саопштење

УДК 316.647.8:323.1(497.6)

доц. др Биљана Милошевић
Филозофски факултет
Пале

Апстракт: Један од узрока друштвених сукоба на просторима БиХ јесу етнички стереотипи, као широко увријежена, углавном негативна мишљења о другим народима. Специфичност ових простора јесте то што ти етнички стереотипи остају и као негативна посљедица у постратном периоду, а за такве ставове и схватања о другима, у великом мјери јесу ствар утицаја медија на становништво у БиХ. У раду ће се анализирати резултати емпиријског истраживања ставова о три конститутивна народа у БиХ у штампаним медијима у посматраном периоду.

Кључне ријечи: етнички стереотип, ставови о Србима, Хрватима, Бошњацима, Глас Српске, Дневни аваз, Јутарњи лист, БиХ

Abstract: One of the main reasons for social conflicts and tensions in Bosnia and Herzegovina are many ethnic stereotypes and biased opinions about one nation towards the other. Today, as a result, we still have all those stereotypes, in country's post war period, where we have important influence of printed media. I will analyze and show my printed media research in creating of political and social influence in all three constitutive nations in Bosnia and Herzegovina.

Keywords: ethnic stereotype, bias against the Serbs, the Croats and the Bosniaks, "Glas Srpske", "Dnevni Avaz", "Jutarnji List", Bosnia and Herzegovina

Односи у Босни и Херцеговини, генерално су утемељени на културама и традицијама три, већинска, народа који живе на тој територији, што даје за право да се овај простор може посматрати као мултикултуран, мултиетнички и мултиконфесионалан. Истраживање међусобних односа народа који

живе на простору БиХ, нужно је условљено проучавањем и посматрањем њихових култура, етничких и регионалних идентитета. С обзиром да овдје говоримо о етничким, али и политичким односима у БиХ, неопходно је појасити појам етничитета који је нераскидиво везан са појмом идентитета. Сваки етничитет, који може имати свој еквивалент у народу, нацији или етничкој групи, представља релативно заокружену цјелину народних и културних карактеристика од језичких, моралних, обичајних, религијских па до естетских. На основу њих се формирају колективна и групна расположења која стварају осјећај припадности и заједништва, што се подводи под идентитет. Културни идентитет као образац заједничких искустава, мишљења, језика, вјеровања и вриједности, може бити дефинисан у националном, регионалном и локалном контексту. Ту се већ можемо *ослонити* на већ историјски и научно дефинисан појам етноцентризма, кога карактерише систем поларизованих ставова, вриједности и циљева. Тиме се величају и чине супериорније властите етничке групе, док се други приказују инфериорнијима, девијантним и мање вриједним. Посљедице тога су национална искључивост, асимилација или дискриминација, и настајање етничких стереотипа, што може кулминирати друштвеним сукобима најгорег облика-рат. Етимологија термина **стереотип**, како показују истраживачи, потиче од грчке речи *стереос*, *тупос*, што значи: крут, чврст, али и отисак, односно, укалупљена, ригидна схватања о својствима, способностима и карактерним особинама одређене етничке, верске или расне друштвене групе, о себи (*аутостереотипу*) или о другима (*хетеростереотипу*). Творац термина **стереотип** је Волтер Липман, који је дефинисао овај феномен као 'слике у нашим главама које нам пружају оквире за објашњење догађаја о којима смо недевољно, тек делимично обавештени. Ове слике о другима и себи најчешће се формирају у детињству кроз процес социјализације и некритичке генерализације, фрагментарног и ограниченог искуства (Митровић, 2011: 44).

У овом истраживању, праћена су три дневна листа, (Глас Српске, Дневни аваз и Јутарњи лист) као представници три конститутивна народа у БиХ, с намјером да се увиде њихове релације у сфери етничких и политичких односа, а индикатори тих односа су анализирани текстови у периоду од 1.VI- 30.VIII, 2009.године..

СТАВОВИ О СРБИМА

У датом узорку, са изразито негативним ставовима у текстовима о Србима је 6 примјера или 2, 8%; са негативним ставом је 48 примјера или 22%; са неутралним ставом је 115 примјера или 52, 8%; са позитивним ставом је 4 примјера или 1, 8%, а са изразито позитивним ставом није евидентиран ни један примјер. (*табела 1*)

Табела 1: Ставови аутора у текстовима дневних новина према Србима

Ставови аутора у текстовима узорка о Србима	Број	%	Валидан %	Укупно
Изразито негативан	6	2.8	3.5	3.5
негативан	48	22.0	31.2	31.2
неутралан	115	52.8	97.7	97.7
позитиван	4	1.8	100.0	100.0
Укупно	173	79.4	-	-
Недостајући наслови	45	20.6	-	-
Укупно	218	100.0	-	-

Из тих података се може извести оправдана тврдња да представници српске националности имају негативну конотацију у праћеним, штампаним медијима, јер је готово трећина текстова са негативним ставовима о њима. Иако се овај закључак може третирати тендециозним, због присутног броја већински, неутралних ставова о Србима, он је оправдан, јер су текстови са неутралним ставовима аутора у главном информативног карактера, писани у форми кратких или блиц вијести. У прилог реченом, могу се узети подаци добијени из упоредног приказа писања појединих дневних листова у сфери етничких и политичких односа у БиХ. Циљ овог упоредног приказа емпиријских показатеља о писању појединих дневних новина (*Глас Српске, Дневни аваз и Јутарњи лист*) о аномичности у сфери етничких и политичких односа у БиХ је да покаже не/присуство вриједносне дезоријентације или аномичности вриједносне оријентације под утицајем сјећања на протекли ратни период, на евентуалну поремећеност међуетничких односа у БиХ. У укупном узорку од 218 обрађених текстова, заступљеност текстова о Србима је 79,4% (Табела 2).

Табела 2: Заступљеност текстова о Србима у узорку

Дневне новине из узорка	Број текстова о Србима у сва три листа из узорка				Укупно	
	Има	%	Нема	%	Број	%
	173	79,4	45	20,6%	218	100,0

Ставови аутора у текстовима о Србима из анализираног узорка, најнегативније су оцењени у Дневном авазу, што се закључује по вриједности аритметичке средине која износи 2,63. Ни у процентуалном прегледу није непримјетно негативно изјашњавање о Србима у поменутом листу, јер је са

изразито негативним ставом аутора 3,7% примјера, а са негативним ставом 30.9%. Са позитивним ставом, евидентиран је један примјер или 1.2%. Напомиње се, да је ранговања ставова аутора урађено на сљедећи начин: изразито негативан став=1; негативан=2; неутралан =3; позитиван =4; изразито позитиван = 5. Глас Српске, по добијеним резултатима у оквиру ове категорије, такође, изражава негативан став аутора ако се погледа вриједност аритметичке средине од 2.68 или, ако се процентуално сагледају резултати по ставовима, јер је са изразито негативним ставом 3 примјера или 4.2%, са негативним ставом је 18 примјера или 25.0% и највише је са неутралним ставом (69.4%) аутора као и у осталом, у два друга анализирана листа. У Јутарњем листу, ова категорија није ни у једном примјеру вреднована кроз изразито негативан став, али је са негативним ставом заступљено 5 примјера или 25%, а са позитивним 2 примјера или 3.2% (Табела 3)

Табела 3: Ставови аутора у текстовима о Србима по дневним листовима

Назив листа	Интезитет ставова у текстовима узорка о Србима				АС
	Изразито негативан став	Негативан став	Неутралан став	Позитиван став	
Глас Српске	3 4,2%	18 25,0%	50 69,4%	1 1,4%	2.68
Дневни аваз	3 3,7%	25 30,9%	52 64,2%	1 1,2%	2.63
Јутарњи лист	0 0%	5 25%	13 20%	2 3,2%	2.85

Код ставова о Србима, једном од три конститутивна народа у БиХ, за очекивано је да ће бити изражени негативнији ставови у праћеним дневним листовима, дјелимично због скорашње ратне прошлости, а дјелимично и због медијске манипулације од стране Запада и њихове лобистичке политике. Добијени подаци указују на већ претходно речено, а то је да ставови аутора у текстовима праћених листова могу бити валидан индикатор да се укаже на међунационалне релације у БиХ, односно, на рационалан став према сопственој нацији у већини ситуација. Из овога је очито изражено негодовање бошњачке нације према припадницима српске националности, без обзира на велики проценат неутралних ставова у текстовима, јер су, како је то већ, претходно напоменуто, везани за кратке текстове, информативног карактера.

СТАВОВИ О БОШЊАЦИМА

У текстовима о Бошњацима се често говори као о припадницима исламске вероисповести, уз занемаривање на присуство атеистичке традиције и у оквиру тог етноса. Иако се „сраслост“ религијског са етничким (националним) идентитетом не може занемарити, ипак оно може да води обликовању јавног мњења којим се може лакше манипулисати. То није случај само са представама које неки Срби и Хрвати имају о Бошњацима, него се то најчешће потенцира и у јавном мњењу самих Бошњака. Колико то може да буде извор етничке дистанце и сукоба, указује и следећи став: „Кад год је религија била априорни легитиматор савремене власти, или кад год није вјерска заједница била одвојена од религије, идеологије, однос вјера од дневне политике, религије и њене институције би се лако претварале у мач,...“! (Турза: 2000: 251) Уз то, треба нагласити да се ни један етничитет не мора одрицати ниједног дијела свог идентитета да би се приближио неком другом, или био у прилици испратити савремене, глобалне токове. Наравно, јасно је да је погубно инсистирање на идентитарним разликама или *нарцизму малих разлика* (Фројд). У колико се инсистира на томе, неизбјежне су нетрепеливости, конфликти, па чак и оружани сукоби, као немили свједоци скорашње нам прошлости. Дакле, на примјерима пристрасних ставова и посесивне везаност за етнос, код Бошњака, етнички идентитет спада у ону врсту идентификације која, уз вјерски идентитет, најјаче утиче на формирање таквих ставова, који могу да утичу на етничке стереотипе и сукобе. Трагови поменутог, могу се примјетити и у ставовима аутора у текстовима о Бошњацима, који су, знатно блажи него у текстовима о Србима.

У текстовима о Бошњацима имамо 3 примјера са изразито негативним ставом тј, 1,4%; са негативним ставом имамо 12 примјера или 5, 5%; са неутралним ставом имамо 123 примјера или 56, 4% и са позитивним ставом имамо 4 примјера или 1.8% (*табела 4*). Са 15 текстова негативне оцјене и 123 текста са неутралним ставом аутора, уочава се на флексибилнији приступ праћених листова према припадницима бошњачке националности у односу на припаднике српске националности, што ће показати и резултати поређења појединачног писања дневних листова о Бошњацима.

Табела 4: Ставови аутора у текстовима дневних новина према Бошњацима

Ставови аутора у текстовима узорка о Бошњацима	Број	%	Валидан%	Укупно
Изразито негативан	3	1.4	2.1	2.1
негативан	12	5.5	8.5	10.6
неутралан	123	56.4	86.6	97.2

позитиван	4	1.8	2.8	100.0
Укупно	142	65.1	100.0	-
Недостајући наслови	76	34.9	-	-
УКУПНО	218	100.0	-	-

Текстови о Бошњацима у узорку су заступљени у 65.1% или 142 примјера, (Табела 5).

Табела 5: Заступљеност текстова о Бошњацима у узорку

Дневне новине из узорка	Број текстова о Бошњацима у сва три листа из узорка				Укупно	
	Има	%	Нема	%	Број	%
	142	65,1	76	34,9	218	100,0

Ситуација са ставовима аутора је готово слична као што је то био случај и код текстова о Србима кад је у питању релација *Глас Српске – Дневни аваз*. Наиме, најнегативније изражени ставови аутора у текстовима о Бошњацима су у Гласу Српске, гдје је аритметичка средина 2.7. Три су примјера са изразито негативним ставом аутора или 5.1%, осам примјера је са негативним ставом или 13.6% и са неутралним ставом је 48 примјера или 81.4%. У Дневном авазу нема ниједан примјер текста о Бошњацима са изразито негативним ставом (за разлику од Гласа Српске код кога је 4.2% таквих текстова о Србима), четири примјера или 5% су са негативним ставом аутора, 73 примјера или 91.3% су са неутралним ставом аутора и 3 примјера су са позитивним ставом аутора или 1.2%. Управо овај податак се може третирати као поменути флексибилност у писању о Бошњацима, односно као доза нарцизма. Јутарњи лист је најпозитивније оцјенио текстове о Бошњацима је је аритметичка средина 3.33, ниједан примјер текста са изразито негативним или негативним ставом аутора није забиљежен, 2 су примјера или 66% са неутралним ставом аутора и један са позитивним ставом или 33.3%. Анализом ове категорије у Јутарњем листу, која је и процентуално најмање заступљена, уочава се незаинтересованост за исту, која може бити објашњена тиме да је то нешто ван граница једне државе и да не треба придавати неки претјерани значај, те да је исте податке врло упитно разматрати у анализирању. (табела 6.)

Табела 6: Ставови аутора у текстовима о Бошњацима по дневним листовима

Назив листа	Интезитет ставова у текстовима узорка о Бошњацима				АС
	Изразито негативан став	Негативан став	Неутралан став	Позитиван став	
Глас Српске	3 5.1%	8 13.6%	48 81.4%	0 0%	2.76
Дневни аваз	0 0%	4 5.0%	73 91.3%	3 1.2%	2.99
Јутарњи лист	0 0%	0 0%	2 66.7%	1 33.3%	3.33

СТАВОВИ О ХРВАТИМА

Јасно је да је и на просторима БиХ дошло до политизације религије и њене инструментализације ради учвршћивања легитимитета нових политичких снага. Као резултат националне мобилизације, крајем 20.вијека, долази до преклапања националног и вјерског идентитета у потпуности. Облик модерних друштва, којем тежи и друштво БиХ, носи двије врсте парадоксалности са собом, а тичу се мултикултуралности и мултирелигиозности. Ова друга парадоксалност односи се на нужност коегзистирања религија у постсоцијалистичким друштвима какво је и босанскохерцеговачко. Та нужност, очитује се и у писању о Хрватима у дневним листовима са наслуђујућим релацијама остала два конститутивна народа према њима. Односно, препознатљиви модел симпатизерства од стране Бошњака према Хрватима, и асимпатизерства од стране Срба, што ће се јасније видјети у резултатима добијеним поређењем три дневна листа. Да су Хрвати у БиХ, као народ, најмалобројнији у односу на Србе и Бошњаке, видљиво је и кроз број текстова о њима у праћеним листовима.

У текстовима о Хрватима евидантиран је један пример са изразито негативним ставом или 0.5%; са негативним ставом 18 примјера или 8.3%; са неутралним ставом 106 примјера или 48.6%; са позитивним ставом имамо 2 примјера или 0.9%, те са изразито позитивним ставом 1 примјер или 0.5 % (Табела 7).

Табела 7: Ставови аутора у текстовима дневних новина према Хрватима

Интезитет ставови аутора у текстовима узорка о Хрватима	Број	%	Валидан %	Укупно
Изразито негативан	1	.5	.8	.8
негативан	18	8.3	14.1	14.8
неутралан	106	48.6	82.8	97.7
позитиван	2	.9	1.6	99.2
Изразито позитиван	1	.5	.8	100.0
Укупно	128	58.7	100.0	-
Недостајући наслови	90	41.3	-	-
Укупно	218	100.0	-	-

Текстови о Хрватима у узорку су заступљени у 58.% или 128 примјера. (Табела 8)

Табела 8: Заступљеност текстова о Хрватима у узорку

Дневне новине из узорка	Број текстова о Хрватима у сва три листа из узорка				Укупно	
	Има	%	Нема	%	Број	%
	128	58,7	90	41,3	218	100,0

О Хрватима је у сва три поменућа листа генерално најмање и писано, претпостављајући не из разлога незаинтересованости, већ су као етничка група, како је то већ наведено, и најмалобројнија на просторима БиХ. Јутарњи лист и Дневни аваз немају примјер ниједног изразито негативног става аутора за ову категорију, док се у Гласу Српске појављује један примјер или 3.2%, што директно у овом истраживању дати лист приказује као неког ко најнегативније пише о Хрватима. ($AC = 2.77$) Дакле, може се потврдити доза симпатизерста на релацији Бошњаци –Хрвати, и не нешто претјерана доза асимпатизерста Срби-Хрвати, али због добијених резултата у оквиру броја негативних и неутралних ставова у Гласу Српске, то се може протумачити на већ својствен начин. Такође, као вид вредновања своје нације у односу на друге, у овом случају Хрвата, манифестно је у Јутарњем листу гдје имамо 2 текста са позитивним ставом и један примјер текста са изразито позитивним ставом аутора о Хрватима. Прегледом осталих резултата за ову категорију у анализи, Дневни аваз се представља са најпозитивнијим резултатима у оцјени ставова аутора, иако су у питању изнијансирани резултати. ($AC=2.91$) (Табела 9).

Табела 9: Ставови аутора у текстовима о Хрватима по дневним листовима

Назив листа	Интезитет ставова у текстовима узорка о Хрватима					АС
	Изразито негативан став	Негативан став	Неутралан став	Позитиван став	Изразито позитиван став	
Глас Српске	1 3.2%	5 16.1%	25 80.6%	0 0%	0 0%	2.77
Дневни аваз	0 0%	3 8.8%	31 91.2%	0 0%	0 0%	2.91
Јутарњи лист	0 0%	10 15.9%	50 79.4%	2 3.2%	1 1.6%	2.90

Прегледом ових анализираних резултата, уочава се да је највише изразито негативан и негативан став аутора изражен у текстовима о Србима и то, изразито негативан став (3.5%), негативан став (31.2%). Овакве оцјене најмање су дате у текстовима о Хрватима, гдје је са 0.8% заступљен изразито негативан став и 14.1% негативан став, те у текстовима о Бошњацима са 2.1% изразито негативан став и 8.5% негативан став. Такође, што се тиче неутралног става аутора у оквиру датог узорка, најзаступљенији је у текстовима о Бошњацима са 86.6%, док је изразито позитиван став евидентиран само у текстовима о Хрватима кроз један примјер или 0.8%.

Из прегледа добијених резултата се може рећи да идеја мултикултурализма, која се настоји спровести на овим просторима, као идеал складног саживота различитих етничких и културних група, још није довољно развијена, односно, да прилике у овом друштву нису још довољно сазреле, јер је снага етничких стереотипа умногоме јача, што успорева и онемогућава примјену и спровођење политике и праксе мултиетничности у правом смислу ријечи.

ЗАКЉУЧАК:

Добијени резултати истраживања могу послужити као илустративни примјери за разумјевање како се користе сва средства, између осталог и медији, за што потпунију етничку идентификацију, како би се што више ангажман појединаца или групе употријебио за промоцију своје етничке групе (нације). У тим оквирима се зачиње клица друштвених сукоба, која засигурно има етничко-политичку карактеристику девијантности. Као да

се стално заборавља да етничке предрасуде и стереотипи могу прерасти у етноцентризам и потенцијално отворати пут етнополитичким сукобима. Идеологије ратова на Балкану се, према историјски заснованој аргументацији М.Тодорове, развијају на једној социопатолошкој вриједносној основи, која се садржи у (магловитом) појму „балканизација“; појму који је „увећен“ из западноевропских друштава, са значењем подељености и завађености релативно блиских етничких група (Тодорова, 1998). Ревитализација друштвене стварности коју тај појам означава, оствариће се са распламсавањем етничких стереотипа и на њима развијених идеологија рата и разноврсних других социопатолошких облика дјеловања 90-тих година 20-тог вијека; посебно у БиХ. У том смислу социолог Љ. Митровић каже: „Старе предрасуде, потиснуте етничке стигме и залечене ране из времена комунистичке владавине по фирмом политике међунационалне равноправности и „братства и јединства“, изнова су оживеле и почеле су се ширити и освајати масе. На делу су процеси ревизије и нове интерпретације историје. Скоро сви облици друштвене свести делују у знаку ретрадиционализма и рестаурације. Иза новог говора о модернизацији и евроинтеграцији у фактици културне аномије, обнављали су се процеси ретрадиционализације са свим историјским поделами и трагичним последицама по етнополитичке сукобе 90-тих година на Балкану“ (Митровић, 2011: 48). Та његова констатација се ослања на нека респектабилна социолошка истраживања о томе како су структуралне промјене, после „имплозије социјализма“ (Митровић, 2008), условиле такву постсоцијалистичку транзицију која је у почетној фази обновила старе етничке предрасуде и довела до етнополитичких сукоба.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Антонић, С. (2003), *Нација у струјама прошлости*, Чикоја, Београд
2. Бојановић, Р.(1989), *Психологија међуљудских односа*, Београд
3. Кимлика, В.(2004), *Мултикултурализам-мултикултурно грађанство*, ЦИД, Подгорица
4. *Културни и етнички односи на Балкану – могућности регионалне и европске интеграције* (2006), Зборник радова, Филозофски факултет, Ниш
5. Merton, R.K. (1965), *Social Theory and Social Structure*, New York
6. Милошевић, Б.(2007), *Социологија и савремени свет*, Филозофски факултет, Нови Сад
7. Митровић, Љубиша (2011), *Геокултура развоја Балкана и савремена социологија (огледи)*, Ниш, Центар за социолошка истраживања Филозофског факултета
8. Павковић, А. (1998), *Мултикултурализам као увод у распарчавање државе*, у: Социолошки преглед, бр.2, Београд

9. Стојановић, Т. (1995), *Балканска цивилизација*, Центар за геополитику, Београд
10. Тодорова, Марија (1998), *Имагинарни Балкан*, Београд, 20. век

ЕФЕКТИВНА ДЕМОКРАТИЈА: (ЈОШ УВИЈЕК) НЕИСКОРИШЋЕНЕ МОГУЋНОСТИ ЗА УБЛАЖАВАЊЕ СУКОБА У БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ

Прегледни рад

УДК 321.74(497.6)

др Синиша Марчић¹
Универзитет Нови Јужни Велс
Аустралија

Апстракт: У раду се представљају концепти ефективна демократија и квалитет владавине, као и индекс ефективне демократије који је осмислио аутор. Истраживања показују да је ефективна демократија кључна за остваривање економског раста и да има потенцијал да антиципира могуће сукобе и спријечи да се прелију из политичке арене у стварни живот. Аутор закључује да ниједна земља укључујући БиХ, Србију, Хрватску и Црну Гору још није потпуно консолидовала своју демократију, при чему је утврђено да је најнижи степен ефективне демократије у БиХ. Основни разлози који утичу на садашњи ниво ефективне демократије је низак ниво квалитета владавине (QoG) који се манифестује кроз веома низак ниво поштовања владавине права, висок ниво корупције и некавалитетној законској регулативи. Имајући у виду да је висок ниво ефективне демократије обрнуто пропорционалан са могућношћу избијања сукоба, аутор брани аргумент да БиХ још није у потпуности изашла из 'замке конфликта'.

Кључне ријечи: ефективна демократија, квалитет владавине, конфликти, демократизација.

Abstract: This paper presents the concepts of effective democracy and the Quality of Government (QoG), and the index of effective democracy created by the author. Studies show that effective democracy is critical for the economic growth and has the potential to anticipate and prevent possible conflicts from spilling-over from political arena to the real life. The author concludes that neither BiH, Croatia, Montenegro, nor Serbia have consolidated their effective democracies, while the lowest effective democracy has been detected in BiH. The basic reasons that influence the current levels of effective democracy is the low level of QoG, in particular low levels of the respect of the rule of law, high level of

¹ Кореспондент: Синиша Марчић, E-mail: sinisamarcic@gmail.com.

corruption and poor quality of legal regulatory framework. Having in mind that the high level of effective democracy is inversely proportional with the probability of starting a conflict in the future, the author defends an argument that BiH is not completely out of the 'conflict trap'.

Key words: *effective democracy, Quality of Government (QoG), conflicts, democratization.*

1. УВОД

У извјештају о хуманом развоју (Human Development Report) Уједињених нација истиче се да је квалитет владавине предуслов економског развоја и смањења сиромаштва, те сугерише да политичке институције истовремено морају проширивати и продубљивати демократију с циљем промовисања хуманог развоја и заштите слобода и достојанства свих људи.² Овдје ће читалац примијетити да је фокус на два елемента. Прво срећемо појам „квалитет владавине“ (енгл.: Quality of Government – QoG) који се често поистовјећује са другим енглеским изразом „good governance“³ за који не постоји адекватан превод који би у потпуности идентификовао оно што се у англо-саксонској култури донекле подразумијева. Изрази „добра владавина“, „добро јавно управљање“ или „добар систем (јавног) управљања“ још увијек се нису одомаћили код нас и звуче помало незграпно. Како бисмо избјегли терминолошке неспоразуме овдје ћемо просто користити појам „квалитет владавине“. Друго се односи на продубљивање демократије при чему се под демократијом не сматрају само избори на којима грађани бирају своје политичке представнике, већ много шира заштита грађанских права и слобода што чини „ефективну демократију“.⁴ О оба појма ћемо детаљније говорити у наставку, а за сада је довољно да имамо на уму да је постојање демократије веома важан, али недовољан услов за висок квалитет владавине и обрнуто.

Зашто су квалитет владавине и ефективна демократија важни за Босну и Херцеговину (БиХ)? У крхким демократским системима политички конфликти имају потенцијал да се наметну као једина опција нарочито у земљама које одликује низак ниво социо-економског развоја. Ово је посебно важ-

2 Holmberg, S, Rothstein, B. & Nasiritousi, N. (2009). "Quality of Government: What You Get", *Annual Review of Political Science*, Vol. 12, стр.136.

3 Видјети нпр.: La Porta, R. Lopez-de-Silanes, F. Shleifer, A. Vishny, R. (1999). "The Quality of Government", *Journal of Law, Economics & Organization*, Vol. 15, No. 1. стр.: 222-279.; Kaufmann D, Kraay A, Zoido-Lobaton P. (1999). *Governance matters*. World Bank Policy Research Working Paper 2196, Washington, DC: World Bank.

4 O'Donnell, G. (1993). "On the State, Democratization and Some Conceptual Problems: A Latin American View with Glances at some Postcommunist Countries." *World Development*, Vol. 21, No. 8, стр.: 1355-1369.; Welzel, C. (2002). "Effective Democracy, Mass Culture, and the Quality of Elites: The Human Development Perspective", *International Journal of Comparative Sociology*, Vol. 43, No. 3-5, pp: 269-298.; Welzel, C. Inglehart, R. (2008). "The Role of Ordinary People in Democratization", *Journal of Democracy*, Vol. 19, No. 1, Jan., стр. 138.

но за БиХ коју и 15 година након завршетка грађанског рата (1992-1995) оптерећује тегобно наслеђе сукоба. Данашње БиХ друштво карактеришу перманентна економска криза која се манифестује кроз ниску економску активност, велику стопу незапослености, ендемску корупцију, превасходно међу елитама, која генерише социјалну неједнакост⁵ и забрињавајуће велики број грађана који живе испод границе сиромаштва.⁶ Теоријска и емпиријска истраживања показују да је горе поменуте негативне ефекте ратних сукоба тешко елиминисати чак и са напретком у сфери економије, успостављања демократских институција и обезбјеђивању грађанских слобода,⁷ што значи да је потребно остварити додатни напредак у подизању ефективности рада институција, односно квалитета владавине. Имајући у виду да земље у процесу демократизације пролазе кроз осјетљив период укључујући и опасност да уђу у зону непосредних сукоба,⁸ што се посебно односи на земљу која је изашла из грађанског рата и пријети јој тзв. „замка конфликта”, односно реална опасност да ће поново склизнути у оружани сукоб и економску кризу⁹, важно је истражити које су могућности демократије и квалитета владавине у спречавању, односно каналисању сукоба у будућности. Земље са ефективнивом демократијом и високим квалитетом владавине обично остварују боље економске резултате који утичу на опште побољшање животних услова и мање су склоне да учествују у конфликтима.¹⁰ Што је већа ефективна демократија, мања је диспропорција у расподјели постојећих ресурса међу различитим групама, веће је опште благостање друштва и мања је шанса за избијање сукоба. С тим у вези, у овом раду тврдим да су, *ceteris paribus*, друштва у којима демократија није довољно ефективна више изложена ескалација сукоба, од земаља које одликује високи ниво ефективне демократије.

Овај чланак је организован на сљедећи начин. У другом поглављу уводим читаоца у дискусију о демократизацији и ефективној демократији, а у трећем поглављу појашњавам укратко шта се подразумеива под квалите-

5 Mungiu-Pippidi, A. 2006. "Corruption: Diagnosis and Treatment." *Journal of Democracy*, Vol. 17, No. 3, pp: 86-99.

6 У БиХ живи око 14 посто људи испод апсолутне границе сиромаштва према извјештају УНДП-а. Види: UNDP, (2010). Напредак у реализацији миленијских циљева у Босни и Херцеговини: 2010. Сарајево: UNDP.

7 Mansfield, E.D. & Snyder, J. (2002). "Democratic Transitions, Institutional Strength, and War", *International Organization*, Vol. 56, No. 2, стр.: 297-337.; Collier, P., Elliott, L., Hegre, H., Hoeffler, A., Reynal-Querol, M., Sambanis, N., (2003). *Breaking the Conflict Trap: Civil War and Development Policy*. Washington, DC: World Bank & Oxford University Press.

8 Mansfield, Edward D. & Jack Snyder. (1995). "Democratization and the Danger of War," *International Security* Vol. 20, Summer. стр.: 5-38.

9 Collier, P., Elliott, L., Hegre, H., Hoeffler, A., Reynal-Querol, M., Sambanis, N., (2003). *Breaking the Conflict Trap: Civil War and Development Policy*. Washington, DC: World Bank & Oxford University Press.

10 Видјети нпр.: Gleditsch, K.S. & Ward, M.D. (2000). "War and Peace in Space and Time: The Role of Democratization", *International Studies Quarterly*, Vol. 44, pp: 1-29.; Alemán, H. & Yang, D.D. (2011). "A Duration Analysis of Democratic Transitions and Authoritarian Backslides", *Comparative Political Studies*, Vol. XX, No. X, стр.: 1-29.

том владавине. У четвртом поглављу представљам резултате компарације података из различитих извора с циљем утврђивања нивоа ефективне демократије у земљама региона. Чланак завршавам дискусијом и закључком.

2. ЕФЕКТИВНА ДЕМОКРАТИЈА

Демократизација¹¹ друштва се у грубим контурама може замислити као процес транзиције из недемократског у демократски политички систем, након којег долази период консолидације демократије. Током демократске транзиције сви политички актери прихватају да играју по „правилима игре“ у настојању да придобију повјерење грађана за своје политичке идеје, при чему у правном и практичном смислу ниједна организована група не угрожава функционисање власти.¹² Линц и Степан сугеришу да је консолидација демократије завршена када сви политички актери досљедно користе демократске принципе за вођење државе, што омогућава да демократија превагне над осталим недемократским механизмима. Стога под консолидованом демократијом подразумевамо политички систем који обезбеђује платформу за спровођење слободних и поштених избора представника грађана на свим нивоима власти, као и уставно гарантована права и слободе свим грађанима да без ограничења учествују у политичкој арени. Ефективна демократија је производ формалне демократије и интегритета елита, и уз то мора бити заснована на широкој дистрибуцији ресурса који су доступни грађанима и „повјерењу склоне и толерантне јавности која уважава слободу избора“.¹³ Из овога можемо закључити да квалитет демократског система почива на активном учешћу грађана у политичком процесу, односно да су грађани пресудни актери у стабилизацији ефективне демократије.¹⁴ Суштина демократије је у оснаживању грађана да самостално доносе одлуке, што се не може постићи само организовањем избора или доношењем закона који ће омогућити слободне и поштене изборе, већ стварањем политичке климе у којој спровођења закона није изузетак већ нормална ствар.¹⁵

Током демократизације земље пролазе кроз препознатљиве обрасце који се обично манифестују ниском ефективношћу државног апарата, од-

11 Види нпр. Geddes, B. (1999). "What Do We Know about Democratization." *Annual Review of Political Science*, Vol. 2, стр.: 129–148; Bunce, V. (2000). "Comparative Democratization: Big and Bounded Generalizations." *Comparative Political Studies*, Vol. 33, No. 6/7, 2000. pp.703–724.; Munck, G. (2001). "The regime question: Theory building in democracy studies", *World Politics*, Vol. 54, No. 1, стр.: 119–144; За кратак преглед литературе види: Alemán & Yang. (2011). "A Duration Analysis of Democratic Transitions and Authoritarian Backslides", стр.: 2–8.

12 Linz, J, Stepan, A. (1996). *Problems of Democratic Transitions and Consolidation: Southern Europe, South America, and Post-Communist Europe*. Baltimore and London: Johns Hopkins University.

13 Welzel & Inglehart. (2008). "The Role of Ordinary People in Democratization", стр.: 126–127.

14 Lipset, S.M. (1983). *Political Man: The Social Basis of Politics*. London: Heinemann. Посебно глава VI.

15 Welzel & Inglehart. (2008). "The Role of Ordinary People in Democratization", стр. 128.

носно неспособношћу државе да идентификује и ријеши озбиљне социо-економске проблеме те да апсорбује социјалне тензије које, уколико нису правовремено каналисане, могу попримити озбиљнији облик друштвених сукоба. У неким случајевима ће доћи до консолидовања демократије, а у другим случајевима до појаве тзв. „изборних демократија”, односно политичких система који се могу класификовати као недовољно стабилизоване демократије које функционишу у „сивој зони”,¹⁶ још познате и као „хибридни режими”,¹⁷ „нелибералне демократије”¹⁸ или „фасаде демократије”.¹⁹ Досадашња искуства из различитих земаља, нарочито током „трећег таласа” демократизације²⁰ указују да процес транзиције може трајати од неколико мјесеци до неколико година што се види и на примјерима земаља из региона.²¹ Да би се демократија укоријенила у једном друштву нужно је да се испуни више услова укључујући постојање снажних политичких институција, низак степен корупције, ефективно спровођење закона, цивилну контролу оружаних снага и умјерен економски раст. Међутим, чак и када су сви услови испуњени не постоје гаранције да ће на крају – при чему демократију треба схватати преваходно као процес који нема коначно исходиште и као такву је увијек могуће унапријеђивати – доћи до потпуне консолидације у виду ефективне демократије. Важан фактор који доприноси да клацкалица превагне у корист стварања ефективне демократије је висок квалитет владавине, о чему говоримо у наредном поглављу.

3. КВАЛИТЕТ ВЛАДАВИНЕ И МЈЕРЕЊЕ КВАЛИТЕТА ВЛАДАВИНЕ

Иако још увијек недовољно разрађен концепт,²² квалитет владавине је – и у теоријском и практичном смислу – уско везан за способност институција да допринесу консолидацији демократије. Истраживања показују да се

16 Carothers, T. (2002). “The End of the Transition Paradigm,” *Journal of Democracy*, Vol. 13, January, стр.: 5–21.

17 Diamond, L. (2002). “Thinking About Hybrid Regimes,” *Journal of Democracy*, Vol. 13, No. 2, стр.: 21–35.

18 Zakaria, F. (1997). “The Rise of Illiberal Democracy,” *Foreign Affairs*, Nov/Dec. стр.: 22–43.

19 Linz, J, Stepan, A. (1996). *Problems of Democratic Transitions and Consolidation*

20 Huntington, S. (1991). *The Third Wave: Democratization in the Late Twentieth Century*. Norman: University of Oklahoma Press.

21 Њемачки социолог Ралф Дарендорф је с падом Берлинског зида пророчки утврдио да формални процес уставних реформи траје минимално шест мјесеци, да је потребно бар шест година да се осјете ефекти економских реформи, а шездесет година једва да је довољно да се ударе социјални темељи на којима ће се трансформисати и учврстити снажне демократске институције способне да издрже налете свих врста друштвених изазова. Види: Dahrendorf, R. (1990). *Reflections on the Revolution in Europe*. New Brunswick, NJ.: Transaction Books. стр.: 99–100.

22 Видјети: Rothstein, B. & Teorell, J. (2008). “What Is Quality of Government? A Theory of Impartial Government Institutions”, *Governance: An International Journal of Policy, Administration, and Institutions*, Vol. 21, No. 2, pp: 165–190.

квалитет владавине доводи у везу са економским и неекономским посљедицама.²³ На примјер, квалитет владавине је у снажној узрочној вези са економским развојем укључујући већи приход по глави становника, нижу стопу смртности новорођенчади и већом писменошћу. Побољшање у квалитету управљања за једну стандардну девијацију доприноси расту прихода по глави становника од два и по до четири пута.²⁴ Повећање квалитета владавине утиче на смањење сиромаштва и веће задовољство животом међу грађанима,²⁵ и има позитиван и значајан ефекат на државу благостања.²⁶ Такође, побољшања од једне стандардне девијације у области владавине права са ниског нивоа (Украјина) до средњег нивоа (Јужна Африка), може довести до четвороструког повећања прихода по глави становника на дуже стазе.²⁷

У литератури срећемо различите приступе у изучавању квалитета владавине што нужно доводи до различитих дефиниција. Неки аутори квалитет владавине просто дефинишу као „непристрасност институција које врше јавну власт“.²⁸ Други истраживачи су склонили широј дефиницији која се односи на квалитет јавне администрације, односно традиције и институција с којима се врши власт у земљи укључујући: (1) процес избора, надзора и смјене власти, (2) капацитета власти да дјелотворно формулише и спроведе квалитетне политике, и (3) уважавање институција које управљају економском и социјалном интеракцијом како од стране грађана тако и од државе.²⁹ Постоји неколико индикатора који мјере квалитет владавине у свијету од којих се најчешће користи база података Свјетске банке коју су осмислили Кауфман и сарадници (Worldwide Governance Indicators – WGI).³⁰ WGI се састоји из три кластера састављена од по двије поткатеорије: (1) начин избора и смјене власти чине „грађанске слободе и одговорност“ и „политичка стабилност уз одсуство насиља“; (2) капацитет државе чине „ефективност владе“ и „квалитет законске регулативе“; (3) повјерење грађана и државе у институције „владавина права“ и „контрола корупције“.³¹ WGI база се састоји из композитних индикатора, тј. комбинације објективних и субјективних (перцепција) индикатора који се прикупљају од заинтересованих страна у датој земљи укључујући њене становнике, предузетнике, инвеститоре и представнике цивилног друштва. Упркос чињеници да се користе и веома субјективни ставови испитаника, аутори сматрају да овакви подаци могу бити корисни из најмање три разлога. Прво, неке врсте

23 Видјети преглед литературе у: Holmberg *et al.* (2009). “Quality of Government: What You Get”, стр.: 135–61.

24 Kaufmann *et al.* (1999). *Governance matters*, стр.: 15–17.

25 Holmberg *et al.* (2009). “Quality of Government: What You Get”, стр.149.

26 Rothstein, B., Samanni, M., & Teorell, J. (2012). “Explaining the welfare state: power resources vs. the Quality of Government”, *European Political Science Review*, Vol. 4, No. 1, стр.: 1–28.

27 Цитирано у: Holmberg *et al.* (2009). “Quality of Government: What You Get”, стр.:138.

28 Rothstein & Teorell. (2008). “What Is Quality of Government?” стр. 165.

29 Kaufmann *et al.*, (1999). *Governance matters*. стр. 1.

30 http://info.worldbank.org/governance/wgi/sc_chart.asp# [приступљено 04.03.2012.]

31 Kaufmann *et al.* (1999). *Governance matters*. стр.: 1.

информација, као што је корупција, по правилу је тешко утврдити са високим степеном објективности; друго, перцепција о квалитету владавине може понекад бити подједнако важна као и објективне разлике у разним дијеловима свијета јер номинални легитимитет институција власти који проистиче из закона није увијек нужно комплементаран са повјерењем грађана у те институције; треће, субјективна перцепција о одређеним питањима је значајан предиктор будућих економских кретања.³²

Многи аутори су модел Кауфмана и сарадника жестоко критиковали.³³ Основне замјерке се односе на индикаторе који су засновани на недовољно систематизованом концепту при чему се дефиниције различитих концепата често мијењају што поређење чини веома сложеним. Такође, индикатори нису изражени као апсолутне вриједности већ су земље међусобно рангиране што значи да увођење нове земље аутоматски мијења резултате за све остале земље. Неки аутори тврде да је проблем са индикаторима који мјере перцепцију у корелацији са економским стањем у датој земљи. Другим ријечима, иако је економско стање из прошлости снажан предиктор перцепције о квалитету јавних институција, индикатори се нису показали успјешним у предвиђању могућих образаца економског стања у будућности.³⁴ Један од критичара је адекватно сажео проблем са индикаторима на примјеру корупције истичући да се индикатори корупције „битно разликују у виђењу корупције коју покушавају да измјере, у јасности и ширини дефиниције, као и по методима и транспарентности њихових процјена. Због свега тога, ниједан индикатор или извор података није најбољи за све потребе.“³⁵ Ипак, чак и критичари признају да је база података Свјетске банке импресиван истраживачки подухват који, упркос бројним недостацима, нуди могућност да се прецизније утврди узрочна веза између квалитета владавине и развоја друштва.³⁶ Имајући у виду да је у другом поглављу дефинисан оквир за разумијевање ефективне демократије, а у трећем поглављу представљена ограничења методологије за мјерење квалитета владавине, у наредном поглављу ћемо размотрити поређење БиХ са земљама региона ради утврђивања нивоа ефективне демократије.

32 Kaufmann *et al.*, (1999). *Governance matters*. стр.: 2.; Kaufmann, D, Kraay, A., and Mastruzzi, M. (2007). "Growth and Governance: A Reply." *Journal of Politics*, Vol. 69, No. 2, pp: 555-562.; Kaufmann, D, Kraay, A, Mastruzzi, M. (2010). *The Worldwide Governance Indicators: Methodology and Analytical Issues*. World Bank: Policy Research Working Paper 5430

33 Knack, S. (2006). *Measuring Corruption in Eastern Europe and Central Asia: A Critique of the CrossCountry Indicators*, World Bank Policy Research Working Paper 3968. Такође, види дебату: Kurtz, M. and A. Schrank (2007). „Growth and Governance: Models, Measures, and Mechanisms.“ *Journal of Politics*. Vol. 69, No. 2, pp: 538-54.; Kaufmann *et al.* (2007). "Growth and Governance: A Reply."; Kurtz, M. and A. Schrank (2007). „Growth and Governance: A Defence.“ *Journal of Politics*. Vol. 69, No. 2, стр.: 563-569.

34 Kurtz & Schrank (2007). „Growth and Governance: Models, Measures, and Mechanisms.“ стр. 539.

35 Knack, S. (2006). *Measuring Corruption in Eastern Europe and Central Asia*, стр.3.

36 Kurtz & Schrank (2007). „Growth and Governance: Models, Measures, and Mechanisms.“ стр.542.

4. МЕТОДОЛОГИЈА: НИВО ЕФЕКТИВНЕ ДЕМОКРАТИЈЕ У РЕГИОНУ

С циљем утврђивања ефективности демократије користим методологију коју предлажу Велзел и Инглхарт³⁷ засновану на поређењу резултата из годишњих извјештаја организације Фридом хаус (Freedom House)³⁸ и WGI података за период између 2007-2010 године да добијем индекс ефективне демократије. Због просторног ограничења не можемо улазити у детаљну анализу, али и овакво поређење је корисно јер пружа увид у стање по категоријама добијено укрштањем различитих методологија. Фридом хаус мјери политичка права и слободе у државама широм свијета на скали од један до седам, при чему један означава највиши, а седам најнижи степен слобода. Поменути извјештај обрађује стање у области демократије, квалитета демократског управљања на државном и локалном нивоу, изборног процеса, грађанског (цивилног) друштва, независних медија, независности судства те корупције. Видимо да су неке од ових категорија веома сличне категоријама које користи WGI база што омогућава да спроведем вјежбу поређења, макар и у ограниченом обиму. За утврђивање стања ефективне демократије у БиХ нужно је посматрати и земље окружења због регионалне испреплетености и вјероватноће да ће битне друштене промјене у једној земљи неријетко утицати на стање у сусједству. Стога се процес изградње демократских институција у БиХ не може посматрати изоловано од дешавања у околним земљама.

Методолошки поступак је сљедећи. Прво изолујем комбиноване резултате категорија грађанске слободе и политичка права (укупно слободе) Фридом хауса. Друго, инвертујем смјер скале и стандардизујем је на скали од 0 до 100, при чему резултат 100 постаје највиша могућа граница слободе. Пратећи сугестију поменутих аутора користим WGI поткатегорију „контрола корупције“ као замјену за квалитет владавине. Међутим, сматрам да индикатор контрола корупције сам по себи није довољан предиктор квалитета владавине,³⁹ па за потребе овог рада користим и ефективност владавине, квалитет законске регулативе и владавину права како бих обухватио већи опсег за утврђивање квалитета владавине и тако минимизирао могућност да добијем пристрасне резултате.⁴⁰ WGI резултате – иначе стандардизоване на скали од 0 до 1.0, за наше потребе стандардизујем на скали од 0 до 100

37 Welzel & Inglehart. (2008). "The Role of Ordinary People in Democratization". pp: 128.

38 Freedom House, (2012). <http://www.freedomhouse.org/regions/central-and-eastern-europeeurasia>, [приступљено 04.03.2012.] Заинтересовани истраживачи могу погледати и друге утицајне извјештаје као што су Bartelsmann Transformation Index: <http://www.bartelsmann-transformation-index.de/> или Gallup Balkan Monitor: <http://www.balkan-monitor.eu/index.php/dashboard>.

39 Видјети такође: Rothstein & Teorell. (2008). "What Is Quality of Government?" стр.: 167–169.

40 Нека истраживања показују да је корелација БДП-а по глави становника са владавином права, ефективности владавине и контроле корупције изузетно снажна што говори да кластери категорија могу битно утицати на збирне резултате. Видјети: Holmberg *et al.* (2009). "Quality of Government: What You Get", стр.144.

при чему је 100 најбољи могући резултат – како би у збиру са резултатима Фридом хауса добио индекс ефективне демократије. Пошто је ефективна демократија производ формалне демократије и интегритета елита потребно је утврдити минималне критеријуме да би земља прешла праг ефективне демократије. За ту сврху користим инвертовану скалу Фридом хауса и утврђујем да земља мора остварити резултат 74.9 и више – што одговара минималном резултату за слободне земље на изворној скали (2,5) - да би била класификована као ефективна демократија.

Табела 1 – Индекс ефективне демократије 2007-2010: БиХ, Србија, Хрватска и Црна Гора

Категорија	Босна и Херцеговина		Србија		Хрватска		Црна Гора	
	2007	2010	2007	2010	2007	2010	2007	2010
Фридом хаус Укупно слободе	3	3.5	2.5	2	2	1.5	3	2.5
Фридом хаус укупно слободе обрнут смјер	66.6	58.3	74.9	83.2	83.2	91.5	66.6	74.9
WGI Ефективност владавине	22.3	27.3	47.1	51.2	68.4	70.3	50.0	57.9
WGI Квалитет законске регулативе	45.6	50.7	43.2	52.6	65.5	70.3	51.0	51.7
WGI Владавина права	39.2	44.1	38.3	43.1	55.0	60.7	49.8	55.0
WGI Контрола корупције	42.2	47.8	45.1	51.7	59.7	59.3	48.1	47.4
Индекс ефективне демократије	54.4*	53.1*	60.0*	67.5*	71.6*	75.4*	57.3*	61.2*
	43.2**	45.6**	49.7**	56.4**	66.4**	70.4**	53.1**	57.4**

Напомена:

* резултат је комбинација укупног Фридом хаус скорa и WGI индикатора контрола корупције; ** резултат је комбинација укупног Фридом хаус скорa и сва четири WGI индикатора; Табелу сачинио аутор.

Резултати приказани у табели 1. илустративно говоре о стању у БиХ и нашем непосредном окружењу. Анализом годишњих извјештаја Фридом хауса јасно је да су земље региона значајно напредовале током претходне деценије у области грађанских слобода и политичких права. Србија и Хрватска су означене као слободне земље у претходних пет година, док је Црна Гора такође направила значајан напредак и из статуса дјелимично слободне земље, доспјела до укупног резултата од 2,5 што је сврстава у слободне земље. Насупрот земљама региона, БиХ је у 2010. години чак стагнирала у односу на 2009. годину, јер је њен просјечан резултат са 3,0 пао на 3,5 због чега се и даље сматра дјелимично слободном земљом. Треба напоменути да се у слободне земље такође сврстава и Словенија, а дјелимично слободне Македонија и Албанија.

С друге стране, упркос напретку на пољу формалне демократије подаци представљени у табели 1. недвосмислено указују да процес демократизације у земљама региона још увијек није кулминирао политичком зрелошћу довољном за ниво ефективне демократије. Очекивано, највећи напредак је направила Хрватска чији је индекс ефективне демократије са 66.4 у 2007 скочио на 70.4 у 2010. години (уколико користимо само индикатор контроле корупције Хрватска је са 75.4 ефективна демократија – видјети доњи ред у табели 1) што значи да је практично на прагу демократске консолидације. Србија је у апсолутним вриједностима напредовала још више скочивши са 49.7 на 56.4, као и Црна Гора која је са 53.1 остварила 57.4, али су обе земље ипак далеко од ефективне демократије. Не рачунајући Хрватску која је по свим мјерилима на прагу демократске консолидације, остале три земље су још увијек само формалне демократије.⁴¹

БиХ је најлошије рангирана земља у региону са незнатним промјенама између 2007 (43.2) и 2010 (45.6). Анализом података утврђено је да највећи проблем представља неефективност владавине са два до три пута нижим резултатом од осталих земаља региона, прије свега због гломазног и неупотребљивог државног апарата. Илустрације ради, мјесечна примања посланика са десет година радног стажа у Парламентарној скупштини БиХ, само по основу плате и паушала у 2010. години је 5.140 КМ, што је једнако износу од 6,6 просјечних плата и чак 15,4 просјечних пензија у БиХ.⁴² Иако се у овом раду не разматрају подаци из 2011. године, треба нагласити да је током прошле године Парламентарна скупштина БиХ усвојила свега 12 закона што значи да је вишеструко мање дјелотворна чак и од земаља региона. Такође, према подацима Свјетске банке и Центра за заступање грађанских интереса у БиХ, за трошкове јавне управе у БиХ се издваја чак 13,1 посто БДП-а што је највише у региону, док је издвајање у већини развијених евро-

41 Занимљив примјер је Црна Гора у којој практично није дошло до смјене власти од 1945. године што је по Хантингтоновом правилу двоструке смјене власти уопште не квалификује за демократију. Видјети: Huntington, (1991). *The Third Wave*, стр.: 266-267.

42 Види: GEA, (2010). Извјештај о начинима утврђивања плата посланика и делегата у парламентарним тијелима БиХ уз приједлог успостављања дугорочно одрживог модела. Бања Лука: GEA.

пских земаља сведено испод 10 посто БДП-а, укључујући Србију и Хрватску. Ово је само врх леденог бријега јер се на свим осталим нивоима власти среће скоро идентична пракса.

5. ДИСКУСИЈА И ЗАКЉУЧАК

Истраживања показују да је успостављање институција које одликује ефикасност и поштење посебно важно у сиромашним земљама каква је БиХ.⁴³ Неки аутори⁴⁴ сматрају да држава регулише свој однос према грађанима кроз „улазну” страну која се односи на приступ јавној власти и „излазну” страну која се тиче начина на који се врши власт. Главна особина „улазне” стране мора бити политичка једнакост која се манифестује кроз непристрасан третман система према свим грађанима без обзира на њихову политичку или било коју другу припадност. Да би цијели систем био препознат као непристрасан „излазна” страна која врши власт мора бити такође непристрасна. Земље у којима постоји неравнотежа између „улазне” и „излазне” стране карактеришу се социјалном неједнакошћу, а самим тим су склоније друштвеним конфликтима.

Грађани БиХ су очигледно свјесни да је нужно створити систем који ће нудити правичнију расподелу постојећих ресурса, али се чини да рјешење не виде *унутар* земље. То се може закључити по неким истраживањима која показују да чак 92,7 посто грађана сматра да је нужно спроводити реформе које ЕУ поставља као предуслов за европске интеграције.⁴⁵ Сматрам да овај податак не говори толико о свјесности грађана о предностима које може донијети ЕУ, колико указује да грађани практично немају никакво повјерења у сопствене институције па прижељкују да приближавање европским стандардима натјера домаће политичаре да поправе тренутно стање. Годинама уназад грађани као кључне проблеме у друштву идентификују незапосленост и корупцију, што су уједно и велике препреке ка успостављању ефективне демократије. Без релативно богатог друштва, просто нема стабилне демократије. Колико је важна економија показује податак да ниво развоја друштва објашњава чак 60 посто варијансе у случају ефективне демократије што је двоструко више него код формалне демократије.⁴⁶ У друштву које своје грађане ускраћује за дјелатне ресурсе (материјалне и когнитивне) који нам омогућавају да управљамо својим животима, људи су присиљени да размишљају превасходно о преживљавању, усљед чега није могуће достићи тзв. вриједности самоизражавања које подразумевају скло-

43 Helliwell & Huang (2005), p. 7. Цитирано у: Holmberg *et al.* (2009). “Quality of Government: What You Get”, стр.155.

44 Rothstein, B. & Teorell, J. (2008). “What Is Quality of Government?”, стр.: 169-170.

45 Дирекција за европске интеграције, „88,2 посто грађана подржава чланство Босне и Херцеговине у Европској унији“, <http://www.dei.gov.ba/aktuelnosti/vijesti/Default.aspx?id=7310>, [Пристапљено 6.3.2012. године]

46 Welzel & Inglehart. (2008). “The Role of Ordinary People in Democratization”, стр. 128.

ност ка активном учешћу у друштву и политици, подршку једнакости полава, релативну толерантност ка странцима и припадницима других група, те висок ниво међуљудског повјерења.⁴⁷ Излишно је наглашавати колико је лако манипулисати емоцијама људи који немају задовољене ни елементарне услове за достојанствен живот, што је суштински разлог због којег УН инсистира на квалитету владавине с почетка овог рада.

Сматрам да су жеље већине грађана БиХ, без обзира на њихову етничку или другу припадност, исте: нормалан и достојанствен живот. С друге стране, дио политичких елита одметнутих од грађана које би требали да представљају, остварује своје циљеве симултаним дјеловањем на двије равни синхронизоване у један модел. Прво, пошто су институције државе сувише слабе да обезбиједи једнаке шансе за све грађане, власти прорачунатим манипулисањем јавности подстичу нетолерантност према другим групама које се представљају као суштински извор проблема у друштву. Образац се ослања на интензивној националистичкој реторици која служи за мобилизацију друштвених снага које властима обезбјеђују политички легитимитет. Ово је посебно важно у ситуацији несређених политичких односа какви владају у БиХ. Суштина је, ипак, да поменути образац функционише као својеврсна димна завјеса иза које се крије друга раван и суштински циљ власти на свим нивоима: незајажљива злоупотреба природних и друштвених ресурса непоштовањем закона, спречавањем подизања дјелотворности јавне управе и толерисањем системске корупције. Минимизирањем квалитета владавине се ствара привилегована клика послушника који за услуге као што су запослење враћају противуслугама у виду политичке подршке што омогућава перпетуисање постојећег система који нагриза преостало здраво ткиво друштва и додатно продубљује јаз неједнакости.

Посљедица недовољне ефективне демократије у БиХ је драстична неравнотежа у дистрибуцији јавних ресурса која доприноси одржавању друштвене неједнакости и подстицању неправичности без којих није могућа ефективна демократија. Већина грађана БиХ, али и цијелог региона, су током процеса демократизације добили стварну могућност да слободно изаберу своје представнике, али су притом изгубили могућност да утичу на правичнију расподјелу ресурса. Управо оваква негативна искуства у демократизацији друштва у којој се многи грађани виде као губитници, могу бити окидач за конфликт.⁴⁸ БиХ и њени грађани се тренутно налазе у својеврсној „шах” позицији из које ће се извући само ако „излазна” страна, тј. власт повећа квалитет владавине из чега ће проићи правичнији модел управљања друштвом. Зато, уколико дође до значајнијих конфликта у будућности, прави узрок неће бити етничка или вјерска нетрпељивост међу грађанима БиХ, већ драстична социјална неједнакост између мањине привилегованих и већине обесправљених. Етничка нетрпељивост, као и до сада, само може послужити као идеалан изговор.

47 Welzel & Inglehart. (2008). "The Role of Ordinary People in Democratization", стр. 129-132.

48 Gleditsch & Ward. (2000). "War and Peace in Space and Time", стр. 26.

6. ЛИТЕРАТУРА

1. Alemán, H. & Yang, D.D. (2011). "A Duration Analysis of Democratic Transitions and Authoritarian Backslides", *Comparative Political Studies*, Vol. XX, No. X, стр. 1-29.
2. Bunce, V. (2000). "Comparative Democratization: Big and Bounded Generalizations." *Comparative Political Studies*, Vol. 33, No. 6/7, стр.703-724.
3. Carothers, T. (2002). "The End of the Transition Paradigm," *Journal of Democracy*, Vol. 13, January, стр. 5-21.
4. Collier, P., Elliott, L., Hegre, H., Hoeffler, A., Reynal-Querol, M., Sambanis, N., (2003). *Breaking the Conflict Trap: Civil War and Development Policy*. Washington, DC: World Bank & Oxford University Press.
5. Dahrendorf, R. (1990). *Reflections on the Revolution in Europe*. New Brunswick, NJ.: Transaction Books.
6. Diamond, L. (2002). "Thinking About Hybrid Regimes", *Journal of Democracy*, Vol. 13, No. 2, стр. 21-35.
7. Дирекција за европске интеграције, „88,2 посто грађана подржава чланство Босне и Херцеговине у Европској унији”, <http://www.dei.gov.ba/aktuelnosti/vijesti/Default.aspx?id=7310>, [Приступљено 6.3.2012. године]
8. Freedom House, (2012). <http://www.freedomhouse.org/regions/central-and-eastern-europeeurasia>, [приступљено 04. 03. 2012.]
9. GEA, (2010). *Извјештај о начинима утврђивања плата посланика и делегата у парламентарним тијелима БиХ уз приједлог успостављања дугорочно одрживог модела*. Бања Лука: GEA.
10. Geddes, B. (1999). "What Do We Know about Democratization." *Annual Review of Political Science*, Vol. 2, стр. 129-148.
11. Gleditsch, K.S. & Ward, M.D. (2000). "War and Peace in Space and Time: The Role of Democratization", *International Studies Quarterly*, Vol. 44, стр. 1-29.
12. Holmberg, S, Rothstein, B. & Nasiritousi, N. (2009). "Quality of Government: What You Get", *Annual Review of Political Science*, Vol. 12, стр. 135-61.
13. Huntington, S. (1991). *The Third Wave: Democratization in the Late Twentieth Century*. Norman: University of Oklahoma Press.
14. Kaufmann D, Kraay A, Zoido-Lobaton P. (1999). *Governance matters*. World Bank Policy Research Working Paper 2196, Washington, DC: World Bank.
15. Kaufmann, D, Kraay, A., and Mastruzzi, M. (2007). "Growth and Governance: A Reply." *Journal of Politics*, Vol. 69, No. 2, стр. 555-562.
16. Kaufmann, D, Kraay, A. Mastruzzi, M. (2010). *The Worldwide Governance Indicators Methodology and Analytical Issues*. World Bank: Policy Research Working Paper 5430
17. Knack, S. (2006). *Measuring Corruption in Eastern Europe and Central Asia: A Critique of the CrossCountry Indicators*, World Bank Policy Research Working Paper 3968.
18. Kurtz, M. and A. Schrank (2007b). „Growth and Governance: A Defence.“ *Journal of Politics*. Vol. 69, No. 2, стр. 563-569.

19. Kurtz, M. and A. Schrank (2007a). „Growth and Governance: Models, Measures, and Mechanisms.“ *Journal of Politics*. Vol. 69, No. 2, стр. 538-54.
20. La Porta, R. Lopez-de-Silanes, F. Shleifer, A. Vishny, R. (1999). “The Quality of Government”, *Journal of Law, Economics & Organization*, Vol. 15, No. 1. стр. 222-279.
21. Linz, J, Stepan, A. (1996). *Problems of Democratic Transitions and Consolidation: Southern Europe, South America, and Post-Communist Europe*. Baltimore and London: Johns Hopkins University.
22. Lipset, S.M. (1983). *Political Man: The Social Basis of Politics*. London: Heinemann.
23. Mansfield, E.D. & Jack, J. (1995). “Democratization and the Danger of War,” *International Security* Vol. 20, Summer. стр. 5–38.
24. Mansfield, E.D. & Snyder, J. (2002). “Democratic Transitions, Institutional Strength, and War”, *International Organization*, Vol. 56, No. 2, стр. 297–337.
25. Munck, G. (2001). “The regime question: Theory building in democracy studies”, *World Politics*, Vol. 54, No. 1, стр. 119-144.
26. Mungiu-Pippidi, A. 2006. “Corruption: Diagnosis and Treatment.” *Journal of Democracy*, Vol. 17, No. 3, стр. 86–99
27. O’Donnell, G. (1993). “On the State, Democratization and Some Conceptual Problems: A Latin American View with Glances at some Postcommunist Countries.” *World Development*, Vol. 21, No. 8, стр. 1355-1369.
28. Przeworski, A, Alvarez, M., Cheibub, J.A., Limongi, F. (1996). “What Makes Democracies Endure?” *Journal of Democracy*, Vol 7. No. 1, стр. 39-55.
29. Przeworski, A. (1991). *Democracy and the market: Political and economic reforms in Eastern Europe and Latin America*. Cambridge: Cambridge University Press.
30. Rothstein, B. & Teorell, J. (2008). “What Is Quality of Government? A Theory of Impartial Government Institutions”, *Governance: An International Journal of Policy, Administration, and Institutions*, Vol. 21, No. 2, стр. 165–190.
31. Rothstein, B., Samanni, M., & Teorell, J. (2012). “Explaining the welfare state: power resources vs. the Quality of Government”, *European Political Science Review*, Vol. 4, No. 1, стр. 1-28.
32. Schumpeter, J. A. (1974). *Capitalism, socialism and democracy*. London: Unwin University Books.
33. UNDP, (2010). Напредак у реализацији миленијских циљева у Босни и Херцеговини: 2010. Сарајево: UNDP.
34. Welzel, C. (2002). “Effective Democracy, Mass Culture, and the Quality of Elites: The Human Development Perspective”, *International Journal of Comparative Sociology*, Vol. 43, No. 3-5, стр. 269-298.
35. Welzel, C. Inglehart, R. (2008). “The Role of Ordinary People in Democratization”, *Journal of Democracy*, Vol. 19, No. 1, Jan., стр. 126-140.
36. World Bank (2012). Worldwide Governance Indicators, http://info.worldbank.org/governance/wgi/sc_chart.asp# [приступљено 04.03.2012]
37. Zakaria, F. (1997). “The Rise of Illiberal Democracy,” *Foreign Affairs*, Nov/Dec. стр. 22-43.

ГЕОПОЛИТИКА, ЕКОЛОГИЈА И КОНФЛИКТИ

Претходно саопштење

УДК 327.56:502/504

мр Ирина Ковачевић, докторант
Факултет политичких наука
Бања Лука

Апстракт: Као конфликти око природних ресурса, еколошки конфликти имају геополитичко значење. Они су стални пратилац људске историје, појављивали су се у прошлости, присутни су у садашњости, а биће изражени и у будућности. На балканском подручју, али и на другим подручјима, су сукоби око ресурса већ одавно присутни.

Кључне ријечи: геополитика, екологија, ресурси, ризици, конфликти

Abstract: The same as the natural resources conflicts, the environmental conflicts have geopolitical meaning. They are constant followers of human history, they appeared in the past, they are present now, and they will be present in the future. In the Balkans, and in other areas as well, resource conflicts have been present for a long time.

Key words: geopolitics, ecology, resources, risks, conflicts

УВОД

На први поглед може изгледати чудно што се феномен екологије доводи у однос са конфликтима, али то није баш тако. Не само на глобалном, него и на локалном нивоу еколошки конфликти, односно конфликти везани за природне ресурсе, њихову експлоатацију и присвајање, већ су сада задобили, и у будућности ће задобити битно геополитичко значење.

Искуство нам говори да се конфликти појављују као територијални спорови, супарништва етничких, вјерских и других заједница за превласт над неком територијом, као идеолошка борба и, коначно, као конфликт, сукоб и борба за контролу ресурса.

ГЕОПОЛИТИКА РЕСУРСА

У свим, традиционалним или савременим друштвима, избијају друштвени конфликти, па се стога може тврдити да су они неизбежан пратилац друштвеног живота. Услијед брзог развоја науке и технологије и њихове примјене у процесима производње, дошло је и до веома убрзаног развоја друштава који је утицао на промјене у социјалној и политичкој сфери живота људи и довео до нових облика конфликта и сукоба. Један од њих се управо односи на еколошке проблеме, еколошку кризу, конфликте и сукобе који су повезани са експлоатацијом природних ресурса.

Еколошка криза има глобални карактер јер проузрокује глобалне еколошке проблеме, конфликте и сукобе. У овом сложеном и интерактивном простору и каузално-генетичкој вези, било каква, па и локална криза, може да изазове наредна погоршања успостављајући *систем* у којем сваки фактор поремећаја снажно потпомаже више других, који га и сами појачавају.¹

Еколошка криза и еколошки проблеми су универзални, имају глобални карактер јер се „провлаче испод граница“. Универзалност опасности се односи како на индустријску производњу независно од мјеста гдје се производи тако и на ланце исхране. Киселина у ваздуху не нагриза само скулптуре и умјетничка дјела, него је већ одавно дезинтегрисала царинске баријере. Веома је изражајна деструкција животне средине. Иако се не налазе у близини индустријских постројења, у Канади су језера кисела, а шуме умиру на рубовима Скандинавије.² Као и друге негативне појаве, и ове јасно показују да је у екосистему све са свиме повезано и да се налази у међусобној интеракцијској вези, и човјеково не вођење рачуна о тој чињеници управо доводи до - *бумеранг ефекта*. Глобализацијски процеси у себи снажно носе ризике и распоједу ризика која „садржи знантну количину политичког експлозива: раније или касније они ће доскочити и онима који их продукују или од њих профитирају. Ризици у овом распростирању показују један друштвени *ефекат бумеранга*: чак ни богати и моћни нису безбедни у односу на њих. Некадашњи `латентни споредни ефекти` узвраћају чак по центрима своје производње. Сами актери модернизације западају изразито и веома конкретно у вртлог опасности, које они продукују и од којих они профитирају.“³

Оно што битно утиче на озбиљење питања о екологији, ресурсима и конфликтима око ресурса је демографски проблем, односно проблем „експлозије“ – *становништва*. Године 1650. број становника је износио око 500 милиона; 1850 - око 1 милијарде; 1900 - 1,6 милијарди; 1930 - око 2 милијарде; 1960 - 3,2 милијарде; 1970 - око 3,5 милијарди. На почетку трећег миленија број становника износио је преко 6 милијарди. Данас је тај број повећан још за милијарду људи. Статистички подаци о броју становника показује да човјечанство данас расте великим темпом. Футуролози пред-

1 Д. Де Роугемонт, *Будућност је наша ствар*, „Књижевне новине“, Београд, 1989, стр. 12.

2 У. Бек, *Ризично друштво: у сусрет новој модерни*. „Филип Вишњић“, Београд, 2001, стр. 55.

3 У. Бек, *оп. цит.*, стр. 55.

виђају да би око 2025. на Земљи могло бити 12 милијарди људи. Наравно, све већи број становника захтијева рјешавање њихових основних, егзистенцијалних потреба - простора за људска насеља, исхране, одјеће, енергије, воде за пиће, радних мјеста и осталих ресурса. Постојање тих проблема, њихово рјешавање и начин њиховог рјешавања ствараће нове неједнакости, међусобне конфликте и сукобе.

Наше доба је доба глобалних социјалних *неједнакости*. „Почетком ХХИ века, на најсиромашнијих 20% човечанства, или око милијарду триста милиона људи, долази 1% светских прихода. Према класификацији СЗО, они су 'екстремно сиромашни': без адекватне исхране, услова становања или пијаће воде“.⁴ На једној страни, индустријски развијене земље имају 1/5 свјетског становништва, а у атмосферу емитују 75% гасова који загађују околину и доприносе глобалном загријавању. Просјечно једна особа у развијеном свијету троши природне ресурсе по стопи која је 10 пута већа од оне у мање развијеним земљама. На другој страни, у неразвијеним земљама сиромаштво доприноси еколошким проблемима јер потреба преживљавања доводи до уништавања и разарања локалних ресурса. Тако се показује да се и у једном и у другом случају одрживи развој не може посматрати одвојено од проблема глобалних неједнакости, те да су глобалне неједнакости један од фактора који детерминише неодрживи развој.⁵

На социјалном подручју глобализацијски процеси на једној страни стварају *богатство*, док на другој – *сиромаштво*. У свијету је евидентан процес успона богатства, али и сиромаштва и то је значајан фактор ризика који угрожава глобалну безбједност доприносећи обликовању глобалних сукоба и конфликта. А, како се одражава ова социјална разлика када је у питању исхрана навешћемо неке илустративне податке. Просјечан Американац троши годишње 800 килограма намирница, а просјечни Индус – 200 килограма. И док се у развијеним и богатим земљама храна баца, дотле у сиромашним од глади годишње умре 80 милиона људи. Од укупног броја умрлих у току једне године, чак једна трећина се односи на умрле од глади.

Око 70-их година прошлог стољећа је од хроничне *неисхрањености* патило 22% становништва Африке, 27% Југоисточне Азије, 13% Латинске Америке, 11% Блиског и Средњег Истока, другим ријечима, петина становништва земаља у развоју. Приближно 20-25% укупног становништва наше планете живи у условима глади, недовољне и непотпуне исхрањености. Ако за примјер узмемо и Босну и Херцеговину, онда можемо рећи да је према УНДП-овим истраживањима за 2009. годину у БиХ општа стопа незапослености износила 23,4%, а чак 51,9% код младих, док 1/5 (18,4%) становништва живи испод границе општег сиромаштва.⁶

4 К. Понтинг, *Еколошка историја света: животна средина и пропаст великих цивилизација*, „Одисеја”, Београд, 2009, стр. 351.

5 Е. Гиденс, *Социологија*, „Економски факултет”, Београд, 2005, стр. 647.

6 Цф. *Везе међу нама. Друштвени капитал у Босни и Херцеговини (Извјештај о хуманом развоју за Босну и Херцеговину 2009)*. Сарајево, 2009.

У неолибералном концепту капиталистичке државе „слободног тржишта“ на једној страни се издвајају „супер богаташи“, док се на другој страни све више налазе „потрошни“ сиромаси који постају демографски „вишак“ у својој сопственој земљи.⁷

Енормно изражене екстремне глобалне „међународне неједнакости и испреплетеност светског тржишта гурају сиромашне четврти у периферним земљама на врата богатих индустријских центара. Они постају легла светске заразе, која – попут заразних болести сиромашних у збијености средњовековних градова – не штеди ни богате четврти светске заједнице.“⁸ Још један *еколошки бумеранг* на дјелу.

Тако сиромаштво од богатства, али и богатство од сиромаштва добијају ризике опасности. Услијед глобалних неједнакости, глад, сиромаштво и стопа смртности су у порасту што значи да су у порасту и потенцијални механизми који доводе до конфликта и сукоба.

Глад и неухрањеност тренутно погађају више од 800 милиона људи широм свијета, а са повећањем свјетског становништва доћи ће до још веће несташице хране. Свакодневно од глади умире око 20.000 људи, претежно дјеце. Истовремено, сваке године у свијету се уништи око шест милиона хектара плодне земље, чиме се умањује могућност веће производње. Рачуна се да данас 1/2 свјетског становништва живи са мање од два долара дневно.

У прошлости, садашњости, као и у будућности, конфликти и сукоби за **воду** биће веома изражајни, а за деценију чак и изражајни. Вода је битан елемент живота, односно битан предуслов не само опстанка живих бића, него и савременог технолошког развоја који и доводи у питање квалитет воде, квалитет живота и сам живот на Земљи. Око 60% свјетског становништва живи на обалама ријека и мора, а најдаље до 60 километара, док се 2/3 милионских градова налази на мору и најчешће на ушћима ријека. Вода је најраспрострањенија материја у природи: $\frac{3}{4}$ површине Земље отпада на воду; од тога, 71% површине покрива вода, 98% припада морима и океанима, а 2% слатким водама од чега 0,02% припада текућим и стајаћим копненим водама, док се остатак односи на ледени покривач на половима и глечерима, снијег и леднике на високим планинама. Недостатак и несташица воде један су од водећих свјетских проблема јер су ресурси свјеже воде у свијету угрожени не само због прекомјерног коришћења и неодговарајућег управљања водом, него и због повећаног загађења околине. Ево неких илустративних података када су у питању проблеми са водом:

- 1,1 милијарда људи, тј. једна шестина свјетске популације нема приступ чистој води;
- 2,4 милијарде људи у свијету, а то је око 2/5 свјетског становништва, немају адекватне санитарне услове;

7 Н. Клеин, *Доктрина шока (успон капитализма катастрофе)*, „Графички Завод Хрватске“, Загреб, 2008, стр. 433, 437.

8 У. Бек, *оп. цит.*, стр. 65-66.

- 2,2 милијарде особа, већином дјеце у земљама у развоју, умиру сваке године од болести које су узроковане недостатком санитарних и хигијенских услова, те недостатком чисте воде;
- у свијету 6000 дјеце сваки дан умре због недостатка чисте воде те неадекватних санитарних и хигијенских услова;
- 20 % становништва нема сигуран приступ водоснабдијевању, 50 % нема могућност одговарајућег провођења хигијенских мјера;
- 5 милиона људи умире годишње због лоше воде за пиће или недостатка хигијенских услова;
- како је еколошко загађење све веће, и оних 1 % воде за људску употребу постаје угрожено, а овај проблем је посебно изражен у градским областима;
- у земљама у развоју 1 милијарда становништва нема сигурно водоснабдијевање, а 1,7 милијарди нема канализацију; због загађене воде сваких 8 секунди умре једно дијете у Африци;
- загађење је повећано у земљама у развоју, у средње развијеним земљама оно стагнира, а у развијеним земљама се стање побољшава.⁹

Укупне залихе воде се све више исцрпљују, јер истраживања показују да је потрошња воде расла по веома високој стопи - 2,5% годишње у току протекле деценије. У прошлом стољећу је потрошено шест пута више воде него у претходном, а најугроженије области којима пријети несташица воде су Сјеверна Африка, Јужна Азија, Блиски Исток. Процјењује се да ће у 2025. години због садашњег тренда загађења чак 1,8 милијарди људи живјети у потпуној оскудици воде.

Смањују се и нестају и подземне воде. Око половине човјечанства оскудијева у питкој води. Према суморним футуристичким прогнозама, до 2025. године ће у свијету остати 3,5 милијарди људи без воде. Загађивање површинских вода представља свакако једну од најтежих посљедица које настају у вези са загађивањем животне средине. Недостатак воде за пиће у будућности ће бити један од скоро нерјешивих проблема, како због загађености земљишта тако и због загађености површинских вода. Вода је један од најдрагоцијенијих и најосновнијих природних ресурса коју човјек у великој мјери погрешно користи, и у њу баца отпадне материје, органског и неорганског поријекла. Загађење воде односи се на загађење проузроковано токсичним хемикалијама и минералима, пестицидима или неадекватним рјешењима система канализације.¹⁰

Постоји „шест изражених глобалних проблема са водом“ који доприносе манифестацији конфликта и сукоба, као што су:

1. глобални дефицит хидро-ресурса у сухим регионима гдје постоји интензивно испаравање воде;

9 В. Бојанић, Д. Михајловић, Д. Вејновић, *Вода – ресурс будућности*, „Дефендологија“, бр. 25-26, 2009, стр. 131-132.

10 Е. Гиденс, *оп. цит.*, стр. 630.

2. висок демографски популациони раст који изражава повећану потребу за водом;
3. велике неједнакости земаља када су у питању водни ресурси;
4. неједнаки нивои потрошње воде и контрасти у развоју;
5. сложеност и комплексност хидролошких мрежа независних од крутих линија граница;
6. институционалне слабости које не успијевају ријешити проблем великог расипања и губитка воде.¹¹

Године 1992. је у организацији УНЦЕД (*Конференције УН о животној средини*) у Рио де Жанеиру одржан *Самит о Земљи* на којем је донесен документ под називом *Агенда 21*. У њему се истиче потреба за промовисањем „глобално интегрисаног менаџмента водних ресурса“, односно – *менаџмента за воду*. Посебно се апострофира значај питке воде на слиједећи начин: „У последњих сто година потрошња воде је седмоструко повећана, иако су релативно, извори воде остали на стабилном нивоу. Како се предвиђа, на планети ће већ 2040. живети између осам и десет милијарди становника, те ће њихове потребе за водом бити незадовољене, али, истовремено, то ће довести до прерасподеле моћи политичких и других група, укратко, долазиће све чешће до ратних сукоба ради господарења над водним ресурсима“.¹²

Већ данас постоје снажни међудржавни сукоби око вода: Индија и Пакистан због Инда; Израел, Јордан, Сирија, Либија и Пакистан због ријеке Јордан; Турска, Сирија и Ирак због Еуфрата; Египат, Етиопија и Судан због ријеке Нил; Мађарска и Румунија због ријеке Шамош; Шпанија и Португал због ријеке Тахе; Еквадор и Перу због ријеке Сенепе, итд.¹³

Проблеме са водом и око воде собом носи и сјеча – **шума**. Посљедице неконтролисане сјече шума односе се на повећање пустињског подручја и на смањење пољопривредних зона, испаравање, смањење и нестајање извора вода. Крчење шума ствара ерозију тла, пустиње и промјене локалне климе, а локална експлоатација може да доведе до ширих катастрофалних посљедица.

Поменимо на овом мјесту и проблеме везане за производњу **хране**, проблеме који већ доводе и доводиће до нарастајућих конфликта и сукоба између богатих и сиромашних.

Сиромаштво је значајан узрок деградације околине јер оно тјера људе да неконтролисано и нелегално сијеку шуму, лове рибу и дивљач, загађују ријеке, језера и мора, али исто то чини и богатство. Сиромашни не изводе нуклеарне пробе, не истражују и загађују природну околину и „околину“ космоса и не преносе „прљаве“ технологије. То чине богати како би били

11 З. Петровић-Пироћанац, *Геополитика воде (Хидрополитика, хидро-стресови и сукоби хидрауличког оружја ХХИ. столећа)*, „Институт за политичке студије-Центар за геополитичке студије Југоисток и Драслар партнер“, Београд, 2007, стр. 70.

12 В. Ђурић, *НАТО геноцид – последице бомбардовања СРЈ*, „Двери српске“, бр. 1, 2009, стр. 34.

13 Потпунију табела међудржавних зона сукоба око вода видјети у: З. Петровић-Пироћанац, *оп. цит.*, стр. 39-40.

„сигурни“ да је еколошко загађење далеко од њих истовремено заборављајући да им *еколошки бумеранг* све то враћа на други начин, кроз ланац исхране, храну, воду, ваздух, земљу, и проблеме који су у том ланцу међусобних утицаја присутни.

Према непотпуним подацима, око 10% свјетског становништва производи храну за остале, а да би у томе успјели користе велике количине *пестицида*. У последњих 50 година се употреба пестицида утростручила. Наравно, та употреба је довела и до проблема – угрожавања здравља. У убрзаној производњи хране користе се разноврсни производи хемијске индустрије: вјештачка ђубрива, пестициди, хербициди, инсектициди, фунгициди, лијекови, антибиотици, вакцине... На бази арсеника, цијановодоничне киселине, сумпора, хлора, флуора, азота, хемијска средства угрожавају екосистеме, екосредину, здравље и живот људи. Преко земље, ваздуха и воде пестициди улазе у биљке и животиње које људи једу, а присутни су и у води коју пију и у ваздуху који удишу. Њихов улазак у тијело доводи до пада имунолошког система и појаве обољења.

Поред претходног феномена ту је још један који је везан за храну и ефекат бумеранга, а он се односи на – *генетски инжењеринг*.¹⁴ Како глад и неухрањеност погађају више од 800 милиона људи широм свијета, са повећањем свјетског становништва се јавља страх да ће доћи до још веће nestaшице хране. Статистика биљежи пад количине произведене хране по глави становника од 1984. године уз истовремено настојање да се храна произведе на – *генетски модификовани начин*. Генетски модификовани усјеви већ расту на 35 милиона хектара земље широм свијета, а то је област један и по пута већа од Велике Британије. Већина тих усјева налази се у Сјеверној Америци и у Кини, и углавном су то засади соје, кукуруза, памука и кромпира.

Генетско модификовање постало је једно од најконтраверзнијих проблема нашег доба, и пошто су генетски модификовани усјеви у суштини сасвим и нове сорте, јасно је да нико не може бити сигуран у то какве ће посљедице произвести њихова употреба. Зато се код многих појавила забринутост у вези са ризицима употребе генетски модификованих производа. Такозвана „зелена револуција“ је проузроковала губитак чак 75% генетске разноликости усјева и домаћих животиња и, под притиском богатих над сиромашним тај губитак ће бити још већи, као што већи могу бити и конфликти и сукоби који из тог притиска проистичу.

Уласком великих мултинационалних корпорација на пољопривредне производне просторе државних и националних економија намећу се сопствени начини производње на свјетском нивоу, а због одсуства глобалних регулаторних институција, њихова моћ се не може зауставити. Безусловно намећући своја „правила игре“ као геноцидни „алиментарни терористи“ у

¹⁴ Потпуније о овоме у: Ј. М. Смитх, *Сјеме обмане: разоткривање корпорацијских и владиних лажи о сигурности генетски модифициране хране коју једете*, Загреб, 2005.

производњи (генетски модификоване) хране мултинационалне корпорације заправо еродирају алиментарни суверенитет државе.¹⁵

Савремени геополитички односи су пуни сукоба а један од њих се односи и на геополитику **енергије**. У суштини, основни проблем геополитике енергије је у томе што се главна средишта производње енергије не подударају са центрима њене потрошње из чега произлази настојање потрошача и корисника енергије за надзором над њеном производњом и трговином. Глобализацију тржишта, енергетике, економије, капитала, технологије, рада и информација слиједила је у другој половини XX вијека глобализација војних активности, а почетком XXI вијека и глобализација тероризма. Тако се показује да су енергија и политика међусобно повезане и да је њихов однос присутан у енергетској геополитици, глобализацији и глобалној геостратегији. Сукоби који попримају облик рата ниског интензитета имају главни мотив у сукобу за надзор над природним ресурсима, при чему посебно мјесто имају енергетски извори. Енергија је проузроковала многобројне сукобе, али је истовремено утицала и на њихове резултате.¹⁶

Да је енергија проузроковала сукобе можемо за примјер узети Косово.

Такозвано „косовско питање“ није само територијално, него и геополитичко питање у оквиру којег Запад отима териториј богат енергетским изворима. На Косову и Метохији се налази чак 60% српских ресурса. Према геолошким истраживањима процјењује се да на тој територији постоје велике количине угља и стратешких елемената, минерала, никла, олова, цинка, кобалта, кадмијума, боксита и злата. Такође, на том подручју се налази и свјетски висококвалитетна вода Сиринићке жупе. Међутим, Србима моћни геополитички Запад отима „најбитније природне ресурсе“.¹⁷

У енергетском, па и геополитичком смислу, посебан проблем се односи на **нафту** а с њом у вези и на – **тероризам**. Енергетска криза из 80-тих година прошлог стољећа, терористички напади, сукоби на Блиском истоку и дестабилне цијене на тржишту нафте, поново су укључили политику у нафтне енергетске односе. Тако је, уласком енергетике „у нову фазу политизације“, геополитика поново добила на значају. Сад се сасвим јасним показало да су нафта, политички сукоби и тероризам обликовали један сплет у глобализацијским процесима савременог свијета од којег зависе економије свих земаља а тиме „посредно и свакодневни живот сваког од нас“. При том треба нагласити да данашња енергетска криза све више прераста у глобалну политичку кризу са националним, религијским, културним и цивилизацијским сукобима „који би могли прерастати у несношљивост и сукоб између

15 З. Петровић-Пироћанац, *Геополитика хране (Битна развојна компонента друштва у XXI столећу)*, „Институт за политичке студије, Центар Југоисток“, Београд, 2008, стр. 61. Посебно о „Србији и будућности ГМО“ видјети на стр. 225-229.

16 И. Деканић, *Геополитика енергије: улога енергије у савременом глобализираном господарству*, „Голден маркетинг“, Загреб, 2011, стр. 11-12.

17 З. Петровић-Пироћанац, *Геополитика енергије*, Београд, 2010, стр. 244-245.

водећих западних и исламских земаља, углавном произвођача нафте". Нафта јесте узрок многих сукоба, који утичу „и на њихове посљедице". Баш зато што је утицала на обликовање економског развоја, свјетске политике, али и судбине људи, она се назива „црним златом"¹⁸.

ЗАКЉУЧАК

Високо индустријске, богате земље Запада су прешле на „производњу памети", а неразвијеним и сиромашним земљама гурнули „прљаве индустрије" мислећи да ће тако ријешити своје еколошке и здравствене проблеме. Али, и једнима и другима пријети неодрживост развоја а тиме и сукоби и конфликти.

Усљед пораста становништва, наглог индустријског напретка и стварања великих урбаних цјелина и нарастајућих сукоба, долази до огромних негативних промјена у човјековој околини које доводе у питање и само постојање човјека. Неодрживост развоја је не само реалност, већ и пријетња развоја. Тежња за профитабилним економским развојем и већим животним стандардом створила је многобројне еколошке ризике, проблеме одрживог развоја, конфликте и сукобе. Око природних ресурса се ти проблем фокусирају укључујући и оне које имају и своје геополитичко значење.

ЛИТЕРАТУРА

1. Бек У., *Ризично друштво: у сусрет новој модерни*, „Филип Вишњић", Београд, 2001.
2. Деканић И., *Геополитика енергије: улога енергије у савременом глобализираном господарству*, „Голден маркетинг", Загреб, 2011.
3. Деканић И., *Нафта – благослов или проклетство: извори енергије, глобализација, тероризам*, „Голден маркетинг", Загреб, 2007.
4. Гиденс Е., *Социологија*, „Економски факултет", Београд, 2005.
5. Клеин Н., *Доктрина шока (успон капитализма катастрофе)*, „Графички Завод Хрватске", Загреб, 2008.
6. Петровић-Пироћанац З., *Геополитика енергије*, Београд, 2010.
7. Петровић-Пироћанац З., *Геополитика хране (Битна развојна компонента друштва у ХХИ столећу*, „Институт за политичке студије, Центар Југоисток", Београд, 2008.
8. Петровић-Пироћанац З., *Геополитика воде (Хидрополитика, хидростресови и сукоби хидрауличког оружја ХХИ. столећа)*, „Институт за

¹⁸ И. Деканић, *Нафта – благослов или проклетство: извори енергије, глобализација, тероризам*, „Голден маркетинг", Загреб, 2007, стр. 8.

- политичке студије-Центар за геополитичке студије Југоисток и Драслар партнер“, Београд, 2007.
9. Понтинг К., *Еколошка историја света: животна средина и пропаст великих цивилизација*, „Одисеја“, Београд, 2009.
 10. Роугемонт Де Д., *Будућност је наша ствар*, „Књижевне новине“, Београд, 1989.
 11. Смитх М. Ј., *Сјеме обмане: разоткривање корпорацијских и владиних лажи о сигурности генетски модифициране хране коју једете*, Загреб, 2005.
 12. Стендић Т., *Јестива историја човечанства*, „Геопоетика“, Београд, 2010.
 13. *Везе међу нама. Друштвени капитал у Босни и Херцеговини (Извјештај о хуманом развоју за Босну и Херцеговину 2009)*. Сарајево, 2009.

ТЕОРИЈСКА АНАЛИЗА СОЦИЈАЛНИХ КОНФЛИКАТА И ЊИХОВО ИСПОЉАВАЊЕ У САВРЕМЕНОМ ДРУШТВУ¹

Претходно саопштење

УДК 316.6+316.48(497.6)

др Стојадиновић Миша²
Институт за политичке студије
Београд

Апстракт: Социјални конфликти представљају тему која је увек актуелна за анализу. Аутор у свом раду покушава да укаже на комплексност овог феномена, као и на начин на који се он испољава у савременом друштву. У том смислу, рад је подељен на три дела. Први део рада се бави анализом конфликтне теорије, као једне од најзначајнијих теорија за разумевање овог проблема. У другом делу се анализира однос између рата и мира у савременом друштву, при чему аутор нарочито наглашава да мир није само одсуство рата, већ да он подразумева много више од тога. И на крају, у трећем делу, се истиче значај дијалога и толеранције за превазилажење конфликта у демократском друштву.

Кључне речи: конфликт, конфликтна теорија, савремено друштво, рат, демократија, дијалог и толеранција.

Abstract: A social conflict represents a problem that has always been present for analysis. The author in his work is trying to show the complexity of this phenomenon, and the way that it manifests itself in the contemporary society. In that sense this work is divided into three parts. The first part deals with the analysis of the Conflict Theory as one of the most important theories for understanding this problem. The second part deals with the relationship between war and peace in

¹ Овај рад је настао као резултат рада на пројекту Демократски и национални капацитети политичких институција Србије у процесу међународних интеграција бр. 179009, а који финансира Министарство просвете и науке Републике Србије.

² E-mail: icemisast@yahoo.com, бр. тел: 063/654-053

modern society, and in this part the author also underlines that the peace is not merely the absence of war, but that it implies a lot more than that. Finally, the third part emphasizes the importance of dialogue and tolerance for overcoming conflicts in a democratic society.

Key words: *conflict, Conflict Theory, contemporary society, war, democracy, dialog and tolerance.*

КОНФЛИКТНА ТЕОРИЈА

Социјални конфликти представљају веома комплексан феномен којим су се бавили многобројни теоретичари. Велики број теорија, међутим, изгледа да више доприноси удаљавању од њиховог разумевања него њиховом објашњењу. Најзначајнија истраживања на ову тему су се развила средином XX века када је настала *конфликтна теорија*. Ова теорија има своје корене у анализама Маркса [Karl Marx], Вебера [Max Weber], Зимла [Georg Simmel] и др.

Конфликтна теорија се развила као алтернатива структуралном функционализму. Она се фокусира на конкуренцију између група, као и на друштвене односе који се одликују неједнакостима и променљивошћу, док се функционализам фокусира на равнотежу и стабилност унутар друштвеног система.³ Где функционализам види међузависност и јединство унутар друштва, конфликтна теорија види арену унутар које се различите друштвене групе боре за моћ, док контрола конфликта и њихово смиривање значи само да је једна група успела привремено да потисне остале супарнике. Конфликтни приступ укључује три главне и међусобно повезане претпоставке:⁴

1. *Прва* претпоставка је да људи поседују одређени број основних заједничких интереса, тј. циљева које желе да остваре а који нису одређени друштвом, већ су пре свега заједнички за све њих. Теоретичари који се могу сврстати у овај теоријски правац нису увек били експлицитни када се ради о оваквом погледу на људско друштво, али је он присутан у њиховим радовима.
2. *Друга* претпоставка је истицање моћи као средишта друштвених односа. Протагонисти конфликтне теорије моћ виде не само као ограничену и неједнако расподељену, што је само по себи основ за настапак конфликта, већ и као средство принуде зарад остваривања циљева. То је разлог због чега они у центар своје анализе стављају дистрибуцију ресурса који представљају извор моћи.

³ Kathy S. Stolley, *The Basics of Sociology*, Greenwood Press, 2005, стр. 25.

⁴ Ruth A. Wallace, Allison Wulf, *Contemporary Sociological Theory*, Prentice Hall, Englewood Cliffs, New Jersey, 1995, стр. 76.

3. *Трећа* претпоставка је да се на идеје и вредности гледа као на оружје које користе сукобљене стране а не као на средство дефинисања друштвеног идентитета и циљева.

Међу најзначајније протагонисте конфликтне теорије спадају свакако Ралф Дарендорф [Ralf Dahrendorf], Луис Козер [Lewis Coser] и Рандал Коллинс [Randall Collins].

Ралф Дарендорф, кога многи сматрају утемељивачем конфликтне теорије сматра да свако друштво има два лица: *конфликт* и *консензус*. Због тога би социолошка теорија требало да буде подељена на два дела: *теорију конфликта* и *теорију консензуса*.⁵

Дарендорф сматра да конфликт води друштвеној промени и развоју при чему он може довести до три облика промена: тоталне промене оних који су на власти, делимичне промене владајуће групе и промене структуре без промене оних који су на власти.⁶

Друштво је према њему структурирано од великог броја јединица – *владавинских удружења*. Појединац може у једној групи имати власт, а у другој бити подчињен. Они на власти теже да одрже *status quo*, док подређени теже променама. Главни задатак социолошке анализе је да открије структурално порекло конфликта као и да идентификује везе између манифестних и латентних интереса група.⁷

Дарендорф прави разлику између квази група, интересних група и конфликтних група. Интересне групе представљају групе у правом социолошком смислу те речи. Оне поседују структуру, организацију, програм или циљ и своје чланове.⁸ Од интересних група настају конфликтне групе, тј. групе које ступају у конфликте, а који могу бити: сукоб једнаког против једнаког, сукоб надређеног против подређеног и сукоб целине против дела.

Р. Дарендорф, такође, анализира насиље и интензитет конфликта. Он дефинише насиље као „ствар оружја које је изабрано”, док интензитет одређује као „утрошену енергију и степен укључености конфликтних актера”.⁹ Поред структуралних услова за настанак конфликтних група (технички, политички и друштвени) на карактер и интензитет сукоба утичу и следећи фактори:¹⁰

1. сабијањем конфликта из различитих владавинских удружења у јединствени фронтални сукоб конфликт добија на снази и жестини;

5 Љубиша Митровић, *Творци нових парадигми у социологији*, Институт за политичке студије, Београд, 2008, стр. 26.

6 Љубиша Митровић, *Општа социологија*, Институт за политичке студије - Београд, СВЕН - Ниш, 2003, стр. 144.

7 Исто, стр. 140.

8 Ralf Dahrendorf, *Class and Class Conflict in Industrial Society*. Stanford, Calif.: Stanford University Press, 1959, стр. 180.

9 Ruth A. Wallace, Allison Wulf, *Contemporary Sociological Theory*, Prentice Hall, Englewood Cliffs, New Jersey, 1995, стр. 149.

10 Љубиша Митровић, *Општа социологија*, Институт за политичке студије - Београд, СВЕН - Ниш, 2003, 142.

2. подударност основних елемената друштвено-економског положаја групе доводи до депривације групе а тиме и до снажнијег конфликта;
3. што је мања друштвена покретљивост то је интензивнији конфликт и обрнуто.

Луис Козер одређује друштвени сукоб као борбу за остваривање вредности и претензија на положаје, борбу за власт и оскудна добра, где стране у сукобу не само да теже остваривању жељених вредности, већ и да неутралишу, оштете или униште своје противнике.¹¹ Он сматра да ће се конфликт испољити само онда када подређени престану да доживљавају постојећи поредак као легитиман, али и да је поред овога потребна емоционална пробуђеност људи.

Л. Козер је умногоме проширио проучавање функције социјалних конфликта које можемо наћи код Зимла при чему истиче да друштвени сукоб може бити функционалан када доводи до повећања кохезије групе. Код друштва које одликује низак ниво интеграције конфликт са другим друштвом може довести до његове реинтеграције.¹² Ова идеја је увелико коришћена и још увек се користи од стране оних који имају водећу улогу у друштву, а који иду до те мере да измишљају непријатеље да би прикрили унутрашњу нестабилност и повећали интеграцију. Конфликт са једном групом може уједно довести до тога да се склапају савези са другим групама, а унутар друштва може довести и да неке индивидуе добију активнију улогу него што су имале пре избијања конфликта.

Рандал Колинс истиче да већи део светске историје представља историју конфликта.¹³ Колинс је покушао да развије једну синтетичку теорију конфликта која би интегрисала анализу микро и макро друштвених појава. Конфликт по њему представља централни проблем у друштвеном животу.¹⁴ Сам Колинс за свој рад каже: „Мој главни допринос конфликтној теорији (...) је додавање микро нивоа макро теоријама. Нарочито сам се трудио да покажем да се стратификација и организација ослањају на интеракцију у свакодневном животу.”¹⁵

Основна јединица микро нивоа анализе је сусрет између две особе које ступају у интеракцију лицем у лице. У интеракцији појединци улажу свој културни капитал и емоционалну енергију и они у основи увек теже задовољавању својих интереса. Због тога се у друштву јављају бројне ситуације у којима су интереси антагонистички (нарочито оне ситуације у које је укључена моћ), где настају сукоби између људи око расподеле моћи и око статуса у друштву.

11 Љубиша Митровић, *Творци нових парадигми у социологији*, Институт за политичке студије, Београд, 2008, стр. 28-33.

12 George Ritzer, *Sociological Theory*, The McGraw-Hill Companies, 2008, стр. 271.

13 Kathy S. Stolley, *The Basics of Sociology*, Greenwood Press, 2005, стр. 25.

14 Митровић, Љубиша, *Творци нових парадигми у социологији*, Институт за политичке студије, Београд, 2008, стр. 33-35.

15 George Ritzer, *Sociological Theory*, The McGraw-Hill Companies, 2008, стр. 270.

Колинс развија пет принципа анализе конфликта које примењује на друштвену стратификацију:¹⁶

1. теорија конфликта мора да се усредсреди на реални живот а не на апстрактне формулације;
2. различити материјални чиниоци и ресурси не утичу различито на актере у интеракцији и конфликту, али актери са већим материјалним ресурсима могу више да се одупру, или чак мењају ограничења у материјалном окружењу;
3. у словима неједнакости вероватно је да ће оне групе које контролишу ресурсе покушати да експлоатишу оне које не контролишу;
4. групе које располажу ресурсима, а самим тим и моћи, имаће могућности да наметну свој систем идеја и
5. социолози би требало да стратификацију и конфликте проучавају емпиријски и компаративно истражујући вишеструке узроке феномена и друштвеног понашања.

Конфликтна теорија заузима значајно место у савременим социолошким теоријама, али она и поред свог несумњиво великог доприноса, о коме је овде већ било речи, има и своје мане. Може се рећи да њих на најбољи могући начин описује Рицер [George Ritzer] који каже да је „основни проблем конфликтне теорије тај да никада није успела да се у потпуности ослободи структуралног функционализма. Она је више структурални функционализам окренут на главачке него истинска критичка теорија друштва.”¹⁷

САВРЕМЕНО ДРУШТВО ИЗМЕЂУ РАТА И МИРА

Питање рата или мира на први поглед не би требало да представља чувену *хамлетовску дилему*. У овој дилеми би мир свакако требало да представља очигледну опцију. Тога, међутим, многобројни актери светске историје као да нису били свесни, о чему сведоче и бројни ратови. Али где се у читавој овој причи налази Балкан? Балкан представља мали простор са бурном историјом за који се веома често везује синтагма *буре барута*. И заиста мало-мало па као да неко упали *фитиљ* овог бурета исписујући тиме његову историју *крвавим словима*. Стање *bellum omnium contra omnes* би требало да представља ствар прошлости чега ће се модерна демократска друштва сећати само као дела далеке историје, док би мир требало да постане основна вредност која ће се усталити као део свакодневног живота свих народа. Испуњење мира представља нарочити изазов на просторима чије су главне карактеристике мултинационалност, мултиконфесионалност и мултикултуралност – што је свакако случај када се ради о Балкану. На

16 Љубиша Митровић, *Општа социологија*, Институт за политичке студије - Београд, СБЕН - Ниш, 2003, стр. 148.

17 George Ritzer, *Sociological Theory*, The McGraw-Hill Companies, 2008, стр. 270.

таквим просторима је сусрет различитости неизбежан, а развој културе мира неопходан.

Бурне промене које погађају глобално друштво код неких теоретичара изазивају страх и доводе до тога да се на модерно друштво гледа као на друштво ризика. Бек [Ulrich Beck] анализирајући савремено постиндустријско друштво каже да је ризик, као систематски начин бављења опасностима и несигурностима које је изазвала и створила сама модернизација, постао његова унутрашња природа. Савремено друштво, према Беку, представља *друштво ризика* које он дефинише „као друштво науке, комуникационих и информационих средстава, сложених конгломерата група и моћи наспрам природе и између људи.”¹⁸ У таквим условима је потребно уложити огроман напор да би Беково друштво ризика претворили у друштво без ризика. Такво једно друштво би требало да обезбеди услове у коме ће припадници различитих народа живети заједно, друштво у коме мир неће бити привилегија, већ право свих. При том морамо стално водити рачуна да је стање мира више од стања непостојања рата. Стање мира, дакле, не треба бити једноставна негација рата, већ стање у коме ће доћи до развоја културе мира чије су основне одреднице: поштовање универзалних људских права и слобода, међуетничка и религијска толеранција, поштовање културне различитости, решавање спорова мирољубивим путем дијалогом уз поштовање права на различитост, тежња ка мултикултурализму... Овим се списак не завршава. Проблем је што нека друштва сматрају да уколико су сва ова права загарантовала на папиру она свој посао тиме и завршила. То је, међутим, далеко од стварности. Све ово није довољно да постоји формално на папиру већ мора постати део свакодневне праксе. Идеал Кантовог *вечног мира*, који он одређује као остварење *савршеног грађанског поретка* у коме ће рат бити елиминисан, а безбедност осигурана, свакако представља нешто чему треба тежити.¹⁹

Када се помиње рат углавном се као прва асоцијација јавља физичко насиље које једна група људи врши над другом групом људи. Међутим, насиље није тако једноставан феномен, као што то на први поглед изгледа. Да би се боље упознали са проблемом насиља потребно је поменути Галтунга [Johan Galtung], који указује на три вида насиља:²⁰

1. директно насиље се уопштено може одредити као физичко насиље над другим људима; директно насиље је за разлику од друга два вида насиља увек видљиво, друга два не морају бити, јер су структурално и културно насиље одговорни за повређивање ума;

18 Љубиша Митровић, *Творци нових парадигми*, Институт за политичке студије, Београд, 2008, стр. 90.

19 Дејана Вукчевић, „Безбедносна политика Европске уније на Балкану”, *Србија – безбедносни и институционални изазови* (приредили: Момчило Суботић, Живојин Ђурић), Институт за политичке студије, Београд, 2009, стр. 78.

20 Vladimir Bratić, „Examining peace-oriented media in areas of violent conflict”, *The International Communication Gazette*, Sage Publications, 2008, стр. 492.

2. структурално насиље настаје као резултат социјалних неједнакости, репресије и неједнакости моћи у друштву; структурално насиље се манифестује различитим друштвеним неправдама, репресивним институцијама и институционализованим предрасудама;
3. културно насиље је насиље које се дешава у симболичкој сфери нашег постојања (симболи, застава, химна, говори, медији...).

Дакле рат се не мора водити само оружаним средствима. Рат се са социолошког становишта може одредити као облик друштвених конфликта између различитих делова друштва, класа и покрета, између држава и народа чија је главна особеност разрешавање конфликта употребом оружане силе, при чему је тај унутрашњи или спољашњи сукоб најчешће потчињен политичким циљевима зарађених страна и он представља својеврсни наставак њихове дотадашње политике.²¹ Како је то Карл фон Клаузевиц [Carl von Clausewitz] лепо рекао: „Рат је само наставак политике другим средствима.“ То је политика коју треба што пре променити политиком дијалога и толеранције.

Узроци ратова могу бити разни: политички, економски, социјални, културни... Према Љубиши Митровићу, у прошлости су војни и политички циљеви били доминантан узрок рата, док се у савремености тежиште померило на геоекономске, социјално-структурне и гекултурне факторе.

Зоран Милошевић указује на то да рат није у светском јавном мњењу омиљено средство политике, те да су агресори приморани да преименују рат, или да га *шминкају* и приказују у другом светлу. То је разлог због чега САД и НАТО никада не објављују рат, односно од преко 250 војних агресија вођених у сувереним државама само је пет војних сукоба вођено уз званичну квалификацију као објављен рат.²² Тако је крајем 2006. године, као реакција на неодобравање јавности у вези са њиховим војним походима, формирана при Министарству одбране САД, односно при НАТО, нова информативно пропагандна група *брзог реаговања*, чији је задатак да преко себи лојалних новинара и агенција за максимално кратко време сузбије нежељене информације.²³ Ова група има за циљ да поступке САД и НАТО учини популарним коришћењем масовних медија. О инвентивности оних који су задужени да прикривају право стање ствари не треба много говорити. Довољно је критички погледати информације које нам се нуде па видети истину. Ноам Чомски [Noam Chomsky] је стога у праву када истиче да су „хуманитарне интервенције“, „праведни рат“, „борба за демократију“, „превентивни рат“, „заштита људских права“, „борба против тероризма“, и многи други појмови само средства којима се велике силе, конкретно Сједињене

21 Љубиша Митровић, *Савремени Балкан у кључу геополитике*, Институт за политичке студије, Београд, 2008, стр. 119-120.

22 Зоран Милошевић, „НАТО и медији“, *Политичка ревија*, Институт за политичке студије, Београд, 2/2008, стр. 544.

23 Исто, стр. 545.

Америчке Државе, служе да би прикриле своје неоимперијалне претензије у циљу „обезбеђивања пристанка”.²⁴

ЗНАЧАЈ ДИЈАЛОГА И ТОЛЕРАНЦИЈЕ ЗА ПРЕВАЗИЛАЖЕЊЕ КОНФЛИКАТА У ДЕМОКРАТСКОМ ДРУШТВУ

На први поглед појмови демократије и конфликта се међусобно искључују. Демократија се углавном везује за нешто пожељно, за мир, за непосредање неправде, док се на конфликт углавном гледа као на нешто непожељно, нешто што изазива сукобе и спречава мир, нешто што у крајњој линији спречава развој демократије. Ово је, међутим, исувише поједностављено гледиште. Наиме, конфликт и демократија се налазе у много сложенијим односима.

Конфликт не производи само сукобе и неразрешиве ситуације већ омогућава и размену идеја, супротних мишљења, без чега демократија не би ни била могућа. Однос између демократије и конфликта има две димензије: обезбеђивање и легализовање простора за све да кажу оно што желе, како желе и зашто желе (што подразумева конфликт као нешто што не искључује мирно решење и обострано задовољство); и демократско окружење које спречава ескалацију конфликта и њихову трансформацију у насилне облике.²⁵ Ескалација конфликта настаје када:²⁶

1. људи нису спремни да прихвате вредност различитих ставова, приоритета или погледа на то шта је *исправно* или *важно*;
2. поједине особе и/или групе у друштву имају различите или нејасне критеријуме о томе шта треба чинити у вези са акцијама које ваља предузети, и када понашање или наступ не могу бити усаглашени;
3. је нешто неправично распоређено, или се сматра да је тако;
4. људи подлежу страху, неповерењу и потреби да свакога ко је другачији или непознат дефинишу као *другог*, *странца* или *непријатеља*;
5. људи не желе да се мењају и прилагођавају и
6. нема јасних процедура за разматрање и решавање размимоилажења и различитости, пре него што ескалирају у облик насилног конфликта.

Када конфликти наступе онда је потребно нешто предузети ради њиховог разрешавања. То шта ће се у датој ситуацији учинити зависи од мноштва чинилаца, при чему треба истаћи да избегавање и порицање свакако није нешто што би требало чинити, већ је пре свега неопходно направити компромис и успоставити сарадњу.

²⁴ Ноам Чомски, *Контролисана демократија*, ЦИД, Подгорица, 1999.

²⁵ Тања Танкосић-KELLY, „Демократија и конфликт”, *21 Прича о демократији*, група аутора, Центар за грађанско образовање, Подгорица, 2005, стр. 15.

²⁶ Исто, стр. 16-17.

Дијалог и толеранција свакако представљају основна оружја без којих би се сваки покушај развоја културе мира претворио у скуп и неуспешан експеримент чија би цена могла бити и она највећа, а то је људски живот. Кузњецов [Кузнецов В. Н.] указује да се „кроз нови концепт одрживог развоја и афирмацију вредности културе мира, путем дијалога и солидарности, на принципима равноправности партнера, транспарентности интереса, кроз остваривање принципа и понашања усмерених ка компромису и правичности у свим интеракцијама; речју да се кроз мирољубиву коегзистенцију, дијалогом и партнерством различитих култура народа и цивилизација, изграђује безбедност у савременом свету.”²⁷

Ђуро Шушњић, бавећи се дијалогом, каже да је дијалог *разговор двојице или више слободних људи, који хоће да размене ставове о за њих важном питању, на које дају различите одговоре, како би, у равноправним условима, дошли до одговора којим би обојица, или сви били задовољни.*²⁸ Дијалог двеју страна уз међусобну толеранцију свакако представља добар начин превазилажења конфликта.

Реч толеранција води порекло из латинског језика од именице *tolerantia*, која изворно значи попустљивост, трпељивост и глагола *tolerare* који значи подносити, носити, трпети, допуштати. Уколико под толеранцијом подразумевамо њено првобитно, етимолошко значење, може се видети да се она схвата као нешто непожељно и ово значење се током историје веома често јављало. Друштвени напредак је довео до тога да се негативно значење речи толеранција преобрази у своју супротност. Толеранција постаје саставни део развоја човечанства, тако да бирати толеранцију нужно значи бирати и човечанство. То у оквиру људске свести значи усвојити следеће постулате:²⁹

1. ако сам ја израз идеје човечности, онда је и свако други за мене то исто;
2. као израз идеје, ја сам могућност њеног развоја, а не она сама по себи;
3. пошто сви јесмо отелотворење човечности, а сам за себе нико то није до краја, онда ми ни читава истина саме није доступна;
4. пошто знам да сам сâм одраз, могућност и отелотворење човечности, међу другим одразима, могућностима и отелотворењима, ја не могу друге посматрати другачије него што посматрам себе.

И НА КРАЈУ...

Социјални конфликти представљају један веома комплексан социјални феномен за чије је објашњавање потребно укључити мултидисциплинарни

²⁷ Љубиша Митровић, *Творци нових парадигми*, Институт за политичке студије, Београд, 2008, стр. 105.

²⁸ Ђуро Шушњић, *Дијалог и толеранција*, Београд, Чигоја штампа, 1997, стр. 14.

²⁹ Далиборка Уљаревић, „Значај и улога толеранције у демократском друштву“, *21 Прича и демократији*, група аутора, Центар за грађанско образовање, Подгорица, 2005, стр. 24.

приступ. Народи на Балкану су у својој прошлости били нажалост чести сведоци многобројних сукоба који су били препуни насиља, агресије и непријатељства. Они су сасвим добро упознати до каквих све стравичних последица може довести ескалација конфликта.

Наравно, треба напоменути да на конфликте не треба увек гледати као на нешто негативно. Њихово постојање је уједно и претпоставка постојања демократије. Демократија, међутим, не претпоставља постојање насилних конфликта који се манифестују борбом, већ пре свега постојање стања у коме сви грађани могу без бојазни изнети своје мишљење ма колико се оно разликовало од других. Стање у коме долази до суочавања најразличитијих мишљења, па и оних најсупротстављенијих, а све зарад креативног решавања неког проблема.

То што се конфликти веома често злоупотребљавају зарад остваривања личних и политичких интереса је само разлог више да се крене ка њиховом потпуном разумевању, а све у циљу њиховог превазилажења. Најгоре могуће решење, које се на жалост веома често примењује у пракси, је да се правимо да конфликти не постоје, јер то је уједно и начин који ће довести до њихове ескалације.

Потребно је створити једну демократску атмосферу приликом решавања конфликта у којој ће две стране, пре свега дијалогом, доћи до решења које је прихватљиво за обе стране. Све остало значи наметање краткорочних решења која ће у најближој будућности довести до поновног активирања конфликта.

ЛИТЕРАТУРА

1. Bratić Vladimir, „Examining peace-oriented media in areas of violent conflict”, *The International Communication Gazette*, Sage Publications, 2008.
2. Вукчевић Дејана, „Безбедносна политика Европске уније на Балкану”, *Србија – безбедносни и институционални изазови* (приредили: Момчило Суботић, Живојин Ђурић), Институт за политичке студије, Београд, 2009.
3. Dahrendorf Ralf, *Class and Class Conflict in Industrial Society*. Stanford, Calif.: Stanford University Press, 1959.
4. Ђурић Живојин, Суботић Драган, *Медији, јавно мњење и политика*, Институт за политичке студије, Београд, 2009.
5. Милошевић Зоран, „НАТО и медији“, *Политичка ревија*, Институт за политичке студије, Београд, 2/2008.
6. Митровић Љубиша, *Савремени Балкан у кључу геополитике*, Институт за политичке студије, Београд, 2008.
7. Митровић Љубиша, *Општа социологија*, Институт за политичке студије - Београд, СВЕН - Ниш, 2003

8. Митровић Љубиша, *Творци нових парадигми у социологији*, Институт за политичке студије, Београд, 2008.
9. Ritzer George, *Sociological Theory*, The McGraw-Hill Companies, 2008.
10. Stolley S. Kathy, *The Basics of Sociology*, Greenwood Press, 2005.
11. Стојадиновић Миша, „Од теорије социјалних конфликта до њихових решења“, *Политичка ревија*, Институт за политичке студије, Београд, бр. 4/2009.
12. Стојадиновић Миша, „Изазови политичких система на Балкану“, Институт за политичке студије, Београд, бр. 2/2010.
13. Стојадиновић Миша, Милошевић Катарина, „Комуникацијски контекст културе и мултикултурног друштва“, *Наука*, Часопис Слобомир П Универзитет за друштвене и хуманистичке науке, Слобомир, Бијељина, бр. 2-3/2010.
14. Стојадиновић Миша, „Значај медија за развој културе мира“, *Медији и култура мира на Балкану* (приредили: Бранислав Стевановић, Александра Костић, Љубиша Митровић), Филозофски факултет – универзитет у Нишу, Центар за социолошка истраживања, Ниш, 2010.
15. Танкосић-KELLY Тања, „Демократија и конфликт“, *21 Прича о демократији*, група аутора, Центар за грађанско образовање, Подгорица, 2005.
16. Уљаревић Далиборка, „Значај и улога толеранције у демократском друштву“, *21 Прича и демократији*, група аутора, Центар за грађанско образовање, Подгорица, 2005.
17. Чомски Ноам, *Контролисана демократија*, ЦИД, Подгорица, 1999.
18. Шушњић Буро, *Дијалог и толеранција*, Београд, Чигоја штампа, 1997.
19. Wallace A. Ruth, Wulf Allison, *Contemporary Sociological Theory*, Prentice Hall, Englewood Cliffs, New Jersey, 1995.

ИНТРАПСИХИЧКИ И ИНТЕРПЕРСОНАЛНИ КОНФЛИКТИ

Прегледни рад

УДК 159.923.5

мр Жана Врућинић¹
Висока школа унутрашњих послова
Бања Лука

Апстракт: Конфликти су стари колико и човјечанство и немогуће је замислити једну организовану заједницу без њих. Међутим, иако се стално сусрећемо с њима, још увијек нисмо постали имуни и они нас веома често доводе до фрустрација, менталне исцрпљености, стања очаја, а врло често и до блажих облика депресије. Међутим, конфликти чине саставни дио живота сваког човјека. Да нема конфликта не би било ни живота, сазријевања ни одрастања. Они могу бити унутрашњи, тј. потицати из саме особе и тада се називају интрапсихички, и спољашњи, тј. интерперсонални, када у конфликту учествује више актера.

Кључне ријечи: интрапсихички конфликти, интерперсонални конфликти, компромис

Abstract: Conflicts are as old as mankind and it is impossible to imagine an organized community without them. However, although we encounter them all the time, we still have not become immune to them and they lead us very often to frustration, mental exhaustion, despair, and also to milder forms of depression. However, conflicts are an integral part of every man. If there were no conflict, there would be no life, maturing and no growing up. They can be internal, i.e. come from inside the person and those we call intrapsychic, and external i.e. interpersonal, when the conflict involves more subjects.

Keywords: intrapsychic conflicts, interpersonal conflicts, compromise

¹ Мр Жана Врућинић, магистар психолошких наука, виши стручни сарадник за предмет Полицијска психологија и Правна медицина на Високој школи унутрашњих послова у Бањој Луци.

Данас важи схватање да без конфликта нема развоја. Конфликти се не могу избјећи и већина нас их посматра као деструктиван процес (Lindelov & Skot, 1989, према Mukhtar & Habib, 2010, све према Ishfaq et al., 2010). С обзиром на то да ријеч конфликт долази од латинске ријечи *conflictare* што значи ударити у нешто, шок; борити се; спор, сукоб, расправа која пријети да ће се још више запетљати (Клаић, 1986), може се схватати шире него што је уобичајено. Тако «конфликте» можемо наћи још у најраним развојним фазама почев од првих дана живота када беба мисли да је мајка дио ње и доживљава фрустрацију када она није ту да је нахрани истог момента када је она гладна. Беба превазилазећи овај «шок» временом схвата да она није једина на свијету и улази у нову развојну фазу. Поласком у вртић, када већ има свијест, намјеру и могућност расуђивања, дијете учи да се постепено одваја од родитеља и увиђа да је то мјесто на ком ће проводити неко вријеме. Ту затиче другу дјецу која исто тако желе да задовоље своје потребе, не обазирјући се на потребе других. Стицањем вјештине прављења компромиса дијете сазријева, али се истовремено и бори за своје мјесто у групи. То су оне ситуације када се оно одваја, постаје аутономно и штити свој идентитет.

Прије него што уопште размотримо конфликте са другима, треба да се осврнемо на сопствене, унутрашње сукобе који нам онемогућавају да поступамо у складу са реалношћу и нашим будућим добром. Када доживљавамо унутрашњи (интрапсихички) конфликт то значи да не можемо да помиримо неке жеље и мисли тако да раде заједничким снагама у нашу корист. Тада се доживљава тензија, напетост, долази до стреса. Унутрашњи конфликти могу да се окупе око различитих тежњи. Нису све једнако позитивне, нити пожељне. Овдје долазимо до класичног психоаналитичког схватања неуроза гдје субјективне тегобе (симптоми) немају органску основу. Неурозе се испољавају различитим облицима субјективног трпљења (претежно емоционалним, али и другим психичким и соматским тегобама) као и поремећајима равнотеже са собом и спољњим свијетом, а да притом не долази до квалитативних измијена у доживљавању сопственог «Ја» и у доживљавању објективне реалности (као што је то случај код психоза). Основу неурозе чини неуротични конфликт, посебан интрапсихички несвјесни садржај који рађа анксиозност. Према Фројду, творцу психоаналитичког учења (Sigmund Freud), личност чине три структуре; Ид, Его и Суперего. Анксиозност, то најнепријатније осјећање које човек може да доживи, настаје због несвјесних импулса Ида, који су сексуалне и агресивне природе и које теже задовољењу. Ти примарни нагони су саставни дио Ида. У преводу са латинског Ид значи «Оно». Ид је недовољно развијени, несоцијализовани дио личности, извор искључивих себичних жеља. У Иду влада принцип задовољства. Тежи се задовољењу својих потреба, а све остало се не узима у обзир. Процењујући да би њихово задовољење могло да угрози личност због тога што то друштвена средина не прихвата, Его, свјесни дио личности, својим механизмима те пулзије потискује и задржава у несвјесном. У томе му помаже Суперего, трећи дио личности, поједностављено речено, Савјест

која, такође, са морално-етичког становишта, не може да дозволи њихово задовољење. Тиме конфликт, међутим, није ријешен. Остаје и даље опасност да ће несвјесне пулзије савладати снаге које их потискују, да ће се реализовати, односно задовољити, што би могло да угрози, па и да уништи личност. То је и разлог за развијање анксиозности тј. неодређеног страха, стрепње да ће нешто страшно задесити личност и њене најдраже. Према Фројдовом учењу Его је ту да би контролисао Ид, да би га ограничио, усмјерио. Он је онај који усмјерава личност према напретку, разликује реалност и фикцију. Има способност трпљења: трпи напетост, одгађа је. Он зна планирати да би дошао до задовољења на реалан начин. Способан је на промјену. Располаже когнитивним капацитетима, али не функционише без Ида.

Ове искључиве, себичне жеље јављају се, у одређеним ситуацијама, током цијелог живота, почевши од најраних дана. Нпр., као што је већ речено, када се беба роди, познаје искључиво своје елементарне потребе и нема ни мало разумијевања за потребе своје околине, ни за многобројне факторе који ограничавају реализацију тих потреба (Десимировић, 1996).

Како би личност била очувана, Его прибјегава различитим несвјесним механизмима одбране да би се спријечила напетост коју изазива сукоб непомирљивих противника Ида и Суперера. Више о психолошким механизмима одбране, што примитивнијим што зрелијим, може се прочитати у Општој психологији, те се они неће појединачно описивати, али је битно схватити њихову основну функцију.

Механизми одбране могу ометати наш развој, могу и водити ригидном и стереотипном мишљењу, могу отежавати суочавање са реалношћу. Међутим, механизми одбране су истовремено и неопходан услов и обавезни пратилац развоја. Нико се не би могао снаћи у мору информација које једно тек рођено дијете мора да обради. Нико се не би снашао у великим емотивним кризама кроз које мора проћи на путу одрастања, да не постоји извјесна структура заслужна за селекцију свега онога што би иначе долазило до наше свијести. Механизми одбране су ти који омогућавају да одређени садржаји остану «у позадини» док се особа не суочи са онима са чиме може у том тренутку, да би се у неком каснијем стадијуму развоја вратила и усмјерила своје капацитете на прораду онога што није било завршено. Сви механизми воде растерећењу од напетости и других непријатних осјећања, омогућавају осјећање континуитета које је нужно да би смо себе прихватили као личност која поступа у складу са одређеним правилима и да би смо свијет прихватили као нешто што се може разумјети и предвидјети. Роберт Плучик, (Robert Plutchik) амерички доктор психолошких наука, (Плучик, 2006), Его одбране описује као базично примитивне, несвјесне реакције на осјећање беспомоћности у суочавању са болном реалношћу. Према његовој теорији емоција, свака базична его одбрана повезана је са одређеним цртама личности, одређеним социјалним потребама, са одређеном методом за задовољавање ових потреба и са одређеном функцијом. Уколико механизми одбране нису успјешни долази до појаве анксиозности и до интрапси-

хичких и интерперсоналних конфликта и особа покушава да преправи реалност прије него да се суочи са анксиозности (Riso, Hudson, 1996).

Када говоримо о унутрашњим конфликтима не можемо заобићи појмове као што су мотиви, мотивација и све оно што чини мотивациони систем личности. Мотивација или мотивациони процеси су мотори који покрећу човјека на одређене активности. Овдје разликујемо мотив и потребу.

Потреба је, у свом основном значењу симбол поремећене равнотеже у организму било да је ријеч о физиолошким потребама или потребама вишег реда које укључују потребе за сигурношћу, поштовањем, самопоштовањем и сл. (Десимировић, 1996). Мотив је сличан потреби, само је јасно усмјерен ка извору који ће задовољити потребу, тиме што ће уклонити неравнотежу. Систем кочења је битан за селективност понашања, а он зависи од састава и усвојеног редослиједа потреба. У објашњењу доминације и хијерархије мотива и данас је актуелно схватање америчког психолога Абрахама Маслоу (Abraham Maslow). Понашање појединца је, по правилу, многоструко детерминисано, што значи да је условљено истовременим дјеловањем већег броја мотива. Међутим, људи ће у различитим ситуацијама, дати предност различитим мотивима (Костић, 2000). Маслов, хуманиста по убјеђењу, је вјеровао да су сви људи у стању да достигну свој крајњи потенцијал ако успјешно прођу кроз серију развојних фаза које чине основне људске потребе- основне физиолошке потребе, потребе за безбједности и сигурности, потребе за припадањем и љубављу, его снага и самопоштовање и самоактуализација на крају пирамиде. Она представља врхунац људског развоја и односи се на врхунска искуства, моменте који превазилазе пуко постојање и чине јасним шта значи бити «потпуно жив». Маслов је вјеровао да нам ова врхунска искуства помажу да се повежемо са свијетом и уневезуемо око нас (Врућинић, 2011). Рангирање потреба, тј. жеља добија на значају само онда када су потребе у конфликту па остварење једне спречава остварење друге. Можда најљепши, али често и најтежи унутрашњи конфликт је када покушавамо да изаберемо само један од два једнако пожељна циља, или пак како од два зла изабрати мање. Још један примјер унутрашњег конфликта, се своди се на питање како да удовољимо и себи и другима када имамо супротне жеље.

Дакле, мора се водити брига о односу сопствених могућности и тежине препрека. Значи, кад год желимо да реализујемо неку жељу, ми свјесно или несвјесно одредимо која нам је жеља у датом тренутку најважнија, покренемо своје способности да реализујемо остварење те жеље, али прије тога морамо имати увида у то какве су нам реалне шансе. Увијек када је жеља, тј. потреба која стоји иза те жеље, спријечена у својој реализацији, када се прекине процес њеног преласка у понашање које води ка жељном циљу, у нама настаје осјећање фрустрације (осујећења).

Велики број људи нема увида у то ко су они у ствари, тј. не располажу свјесним знањем о себи. Своју самосвијест формирамо према томе колико себе поштујемо и какву смо слику о себи стекли (Десимировић, 1996). Овдје

разликујемо два битна појма, кључ за разумијевање интерперсоналних конфликта, а то су самопоштовање и самопоуздање. Самопоштовање којег често називамо и самосвијест је спознавање самог себе и нашег односа према томе што смо спознали о себи (*Field, 2001*). Људи који имају здраву самосвијест сматрају да вриједе самим тим што постоје, задовољни су собом. Ове особе су зреле, ефикасне, добро организоване, а истовремено имају способност да признају своје грешке и прихвате сопствена ограничења без нарушавања самопоштовања. Такве особе осјећају да њихов живот има значење и сврху, теже ка остварењу својих циљева, имају иницијативу да превазиђу изазове. С друге стране, низак степен самопоштовања обиљежава сталан осјећај несигурности, самокритичности и осјећај кривице. Самосвијет се може развијати и квалитативно и квантитативно током цијелог нашег живота. Какву ћемо слику изградити о себи и да ли ћемо имати поштовања према тој слици зависи од реакција других људи на нас и од наше идеалне слике о томе какви би желели да будемо.

Самопоуздање (самоувјереност), с друге стране, говори о нашим способностима, умијећу, шта нам иде добро и у чему смо вјешти или у чему смо неспретни и неуспјешни. То је више стечена особина. Оно расте успоредо са постигнућем. Ако бисмо уопште могли мјерити да ли је у животу важније самопоштовање или самопоуздање, вага би ипак превагнула у корист овог првог.

Самопоштовање је кључно за развој емпатије. Ниско самопоштовање и лоша слика о себи су коријени бројних конфликта. Још у најранијем узрасту, када дијете не прихвата себе тешко му је уважити мишљење и потребе другог дјетета што је основа честих ругања или одбацивања или агресивног понашања. Такво дијете може тражити прихватање у групи кроз конфронтирање што му понекад онемогућава залагање за ненасилно рјешавања конфликта. Зато је афирмација, потврђивање сопствене вриједности и вриједности друге особе предуслов међусобног уважавања и конструктивног рјешавања конфликта. Битно је да смо свјесни својих осјећаја, да их признамо, идентификујемо и прихватимо. Тек тада се можемо поистовјетити с другима. Сада долазимо до појма емпатије. Саосјећање или емпатију можемо одредити као уживљавање у емоционална стања других особа и разумијевање њиховог положаја (патње или угрожености). Уз појам саосјећања веже се и појам просоцијалног понашања. То је свеобухватни назив за различите облике социјалног понашања којима је циљ помагање другима у задовољавању њихових потреба и уклањању потешкоћа. Саосјећање и просоцијално понашање јавља се код сасвим мале дјеце. Ако дијете за своје емпатично понашање бива похваљено од одраслих, такво ће се понашање даље развијати, а ако одрасли не примјећују или негативно реагују на такво дјететово понашање, оно ће се временом смањивати (Ајдуковић, Пећник, 1994). У суштини, главни начин којим се уопште модификује човјеково понашање, односно формира његова личност која га исказује, јесте систем награде и казне. Под утицајем казни одричемо се многих задовољстава, тј. остају нам незадовољене многе потребе. Пожељне облике понашања (про-

социјално понашање) други људи награђују и због тога нам је лако да их често понављамо (Десимировић, 1996).

Да би се боље разумјело шта је у ствари конфликт, потребно је разликовати сукоб и свађу. Десимировић (1996) прави разлику између конфликта (сукоба) и вербалног конфликта односно вербалног сукоба тј. свађе. Вербални дуели представљају облик агресије који је дио свакодневице у најужем смислу ове ријечи, а потенцијално они увијек оштећују самопоштовање, односно специфично осјећање достојанства. Када се говори о конфликтима ријеч сукоб не би требало да има негативну конотацију, јер без сукоба не би било ни живота, сазријевања, ни одрастања (Мандић, 2003). Поред интрапсихичког конфликта постоји и сукоб између два човјека (интерперсонални конфликт), као и сукоб унутар једне групе (конфликт у групи).

Конфликт може довести до бољег сагледавања проблема и подстицања нових, успјешних рјешења, па конфликти с обзиром на њихов исход могу бити *конструктивни* уколико они на субјективном плану доведу до осјећаја задовољства и самопоуздања, те ако подстичу радозналост и креативно мишљење. На интерперсоналном плану конструктивни конфликти доводе до тога да су сви актери задовољни исходом који представља унапређење социјалних односа (Ајдуковић, Пећник, 1994).

Постоји много разлога због којих улазимо у конфликти са другима. Један од њих је неразумијевање. Неразумјевање онога што нам друга страна поручује и говори. Људи су углавном више усредсређени на сопствене жеље и потребе, па често немају «слуша» за друге и показују неразумијевање према потребама других (Мандић, 2003). Брајша (1996) истиче да су конфликти нужна пратња различитости међу људима, њихове сачуване индивидуалности, идентитета и јединствености. Да би се разумјели интерперсонални проблеми неке особе, неопходно је најприје допријети до интерперсоналних циљева и жеља особе и утврдити да ли је понашање њеног партнера у сагласности са њима (Hogowitz, Druyer, Krasnoperova, 1997, према Плучик, 2006). Људи ће, у суштини, бити способнији да редукују интерперсоналне конфликти и тензије уколико имају увида у то шта друга особа можда осјећа (Riso, Hudson, 1996). Интерперсонални процеси се одвијају на пољу интеракције које се развија у односу на емоционалну повезаност између двије или више особа. Сваки учесник у поље интеракције доноси свој специјални сет несвјесних потреба и очекивања које долазе у конфликт са потребама и очекивањима ових других (White, 1996). Комуникација није отворена и јасна. Информације су недовољне или се намјерно протурају погрешне информације. Потајно дјеловање на штету друге стране тако расте. Пријетње и притисци замјењују отворену дискусију и аргументацију (Deutsch, 1976). Осим тога разлог због којег су нам конфликти мучни и тешки је наша потреба да стално будемо у праву (Мандић, 2003). Тада на сцену ступају различити интереси и мишљења, а сопствено понашање се посматра као једино исправно. Гесте помирења које направи супротна страна тумаче се као по-

кушаји преваре, намјере супротне стране оцјењују се као непријатељске, и тада повјерење опада, неповјерење расте. Опада спремност да се другоме помогне савјетом или дјелом. Задатак да се дође до рјешења, током којег би се стране требале подијелити тако да свако допринесе проналаску рјешења онолико колико може и умије, се више не схвата као заједнички (Deutsch, 1976).

Осим тога постоје људи који су конфликтни сами по себи. Они доказују и показују да су одвојени, различити, интегрисани, другачији. У средишту интересовања психологије личности су велике и мале разлике, разни механизми и узроци због којих се разликујемо. Неке од особина личности које доприносе појави конфликта су ниска фрустрациона толеранција, ригидност у мишљењу, егоцентризам, заблуде да смо увијек у праву, ниско самопоштовање, неспособност за емпатију, неспремност да се призна грешка и опрости. Милон (Millon, 1994, према Плучик, 2006), нпр. тврди да се личност односи на индивидуални животни стил односа са другима, превазилажење проблема и испољавање емоција. Ови релативно стабилни обрасци размишљања и интеракција имају важну улогу у коришћењу, контролисању или прилагођавању спољним факторима. Да би се конфликти смањили потребно је хармонично уклапање различитих личности у заједницу, а оно је могуће само ако се збива по принципу слободног изражавања воље појединца, уз уважавање неоспорног права других људи да буду другачији од нас, да се разликују (Десимировић, 1996).

Као један од узрока интерперсоналних конфликта наводи се и емоционална неписменост. Наиме, Данијел Големан, (Daniel Jay Goleman) доктор психолошких наука са Харварда, наводи да међу више врста интелигенција најзначајније мјесто заузимају интраперсонална и интерперсонална интелигенција. Само у случају када се познају сопствена осјећања и када постоји свијест о сопственим реакцијама, може се критички односити према себи, мијењати сопствени став и расположење. На тај начин се постиже равнотежа, а не потискују емоције. Ако се емоције превише потискују долази до изолованости, а уколико су оне необуздане, постају патолошке. С друге стране, интерперсонална интелигенција је од круцијалне важности за свакодневне односе, а њена суштина је да се схвате потребе, мотивације и жеље других људи и да се на њих одговори. Спознавање човјекских емоција и способност контроле снажних осјећања представљају темељ емоционалне интелигенције (Goleman, 1997). Емоције се такође описују као стратегије за преговарање у интерперсоналним односима. Пријатељство и љубав одржавају добре односе, љутња спречава експлоатацију, анксиозност и кривица мотивишу људе да испуне обавезе, да истрају у друштвеном договору и остану вијерни пријатељима (Ness, 1991, према Плучик, 2006).

Два човјека могу различито да дефинишу реалност и да буду убјеђени да су управо они објективни, а да друга страна не види ситуацију јасно. Овакви конфликти су теже препознатљиви, али не и мање бурни. Нечије жеље могу да се сукобе са туђим вриједностима, а нечији ставови са туђим чињеница-

ма. Нечији мотиви могу да се сукобе са туђим осјећањима, када ће при том једна особа себе доживјети као професионалца а друга као бездушног карријеристу. Исто тако се нечије чињенице (ово је истина) могу сукобити са туђим мотивима (ово желим), тако да први тврди да је то немогуће иако други вјерује да се без тога не може живјети (Мандић, 2003).

Када је ријеч о разријешавању конфликта, као најбитнија ствар наводи се да се конфликт треба прихватити као дио свакодневице и да га не треба доживљавати као катастрофу (Мандић, 2003). Сви људи гледају на одређене ствари из различитих углова, макар се радило само о нијансама, јер се ипак могу наћи људи који имају сличне ставове и увјерења. У сфери међуљудских односа, срећа се налази у разумијевању и прихватању, а не истицању сопствених потреба као јединих битних, значи битна је толеранција. Прије него што се разумију аргументи друге стране, они се не могу уважити, и зато је природна реакција да их одбацимо. Разумијевајући тачку гледишта друге стране која учествује у конфликту, може се напредовати од ситуације без компромиса, «нема предаје», до ситуације која, иако није у потпуности задовољавајућа, смањује разлог за непријатељство (Goldring, 2004). Рјешавање сукоба се односи на структурисани и ненасилни приступ усмјерен према миру. То обично укључује трећу страну, медијатора, који подстиче (иницира) дијалог између два (или више) актера. Ово се може урадити на различите начине, од којих је један «принцип двостуког колосијека», али увијек има за циљ исти исход: боље међусобно разумијевање и рјешавање спорова. «Разумијевање» друге стране значи емпатисање са њом, тако да њени мотиви постају јаснији, а наш сопствени поглед на ситуацију бива подвргнут преиспитивању (Goldring, 2004). Од тога како опажамо конфликте, позитивно или негативно, зависи како ћемо их ријешити (Rahim, 1989, према Ishfaq et al., 2010).

Постоји инструмент који мјери начине руковања конфликтима, «The Thomas-Kilmann Conflict Mode Instrument, ТКИ». Овај инструмент је резултат истраживања на тему конфликта, Кенета Томаса и Ралфа Килмана, (Kenneth W. Thomas, Ralph H. Kilmann) раних 70 тих година прошлог вијека. Овај инструмент је базиран на категоризацији интерперсоналног руковања конфликтима и чини га пет категорија: такмичење, сарадња, компромис, избјегавање и предусретљивост, при чему су аутори водили рачуна да сви облици руковања њиме звуче приближно привлачно. Овај инструмент се користи већ више од 35 година и водећи је када је ријеч о овој тематици. Упоредо са овим петофакторским моделом описане су и двије димензије; асертивност (степен у ком се задовољавају сопствене потребе) и кооперативност (степен у ком се задовољавају потребе других). На основу добијених резултата, пет модела руковања конфликтима, у односу на ове двије димензије, се могу описати на слиједећи начин: појединци који руководе конфликтима у своју корист користе такмичење или сарадњу, гдје такмичарски стил максимално подржава корист појединца на рачун других, разоран је и нарушава квалитет интерперсоналних односа. Сарадња, се, с друге

стране, још назива и интегративни приступ, с обзиром на то да узима у обзир како сопствене интересе, тако и интересе других. Сарадња подразумева отворено и директно суочавање с конфликтом и тражење рјешења по принципу «Ти» и «Ја» заједно против проблема. Избјегавајући стил се користи када појединац не узима у обзир ни сопствене интересе и потребе, као ни интересе и потребе других. Подразумијева физичко или ментално повлачење из конфликта, преузмјеравање пажње, скретање с теме, тако да се конфликт не рјешава. Предусретљивост као стил руковања конфликтима обухвата жртвовање сопствених интереса зарад добробити других. Важније је МИ него ЈА, при чему узрок конфликта остаје неријешен, па ескалира јачом жестином и резултира још већом фрустрацијом. На крају, стил компромис је комбинација обе димензије, асертивности и кооперативности, он се односи на улагање напора да се ријеше сукоби (Ishfaq et al., 2010). Неколико студија је подржало валидност овог инструмента (Ben Yoav & Banai, 1992; Van de Vliert & Kabanoff, 1990).

База ријешења конфликта је у комуникацији. Када се реагује на неки сукоб агресивним ћутањем, не може се очекивати да ће то било ко разумјети. Ако се заћути и прекине комуникација може се рећи да смо одбацили човјека, а у социјалном смислу он је за нас умро (Десиминовић, 1996). Вербални сукоб (свађа) може имати и добре стране. Она је потврда да међу људима постоје разлике, што је добро, а осим тога комуникација није прекинута. С друге стране, саговорници покушавају једно друго да оптуже за изазивање свађе тако да тензија расте. Разговор престаје када се енергија истроши, а конструктивно рјешење изостаје. То отвара пут новим конфликтима. Неке од смијерница за разрјешавање конфликта укључују признавање сопствених осјећања како би она могла да се освјесте, а потом и прораде. Такође треба размишљати о позитивним исходима конфликта и тражити алтернативна рјешења укључујући задовољство свих актера. Да би се конфликтна ситуација ријешила потребно је да приоритет буде управо рјешење конфликта, а не бијег од њега. Компромис (лат. *compromissium*, узајамно обећање) је начин рјешења сукоба који се темељи на међусобном добровољном договору. Основа компромиса је спремност на одрицање обију страна у погледу на неку од супротних жеља или интереса. Осим тога (обје стране) морају бити у духу равнотеже и толеранције.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Ајдуковић, М., Пећник, Н. (1994). Ненасилно рјешавање сукоба. Загреб: Алинеа.
2. Ben-Yoav, O., & Banai, M. (1992). Measuring conflict management styles: A comparison between MODE and ROCI-II instruments using self and peer ratings. *International Journal of Conflict Management*, 3 (3), 237-247.
3. Brajša, P. (1996). *Umijeće svađanja: svađam se, dakle postojim*. Pula : С.А.С.Н.

4. Десимировић, В. (1996). *Свађајмо се паметно*. Београд: Наука.
5. Deutsch, M. (1976). *Konfliktregelung*. München, Basel, Ernst Reinhardt Verlag.
6. Field, L. (2001). *Kako razviti samopouzdanje*. Zagreb: Mozaik knjiga.
7. Goldring, B. (2004). Conflict resolution-towards a better understanding. *Child Care in Practice*. Vol. 10, No.3, 291-293.
8. Goleman, D. (1997). *Emocionalna inteligencija*. Zagreb: Mozaik knjiga
9. Ishfaq, A., Nawaz, M.M., Shaukat, M.Z. & Ahmad, U. (2010). Personality Does Affect Conflict Handling Style: Study of Future Managers. *International Journal of Trade, Economics and Finance*. Vol.1, No.3, 267-270.
10. Клаић, Б. (1986). *Рјечник страних ријечи: туђице и посуђенице*. Загреб: Накладни завод МХ.
11. Костић, И. (2000). *Криминалистичка психологија*. Виша школа унутрашњих послова
12. Мандић, Т. (2003). *Комуникологија: психологија комуникације*. Приручник за вежбе из Развојне психологије. Београд : Слио.
13. Плучик, Р. (2006). *Емоције у психотерапијској пракси: клиничке импликације теорије афеката*. Београд: Центар за примењену психологију.
14. Riso, D.R., Hudson, R. (1996). *Personality types:using the enneagram for self-discovery*-Rev.ed. New York: Houghton Mifflin Company.
15. Van de Vliert, E., & Kabanoff, B. (1990). Toward theory-based measures of cognitive management. *Academy of Management Journal*, 33 (1), 199-209.
16. Врућинић, Ж.. (2011). Повезаност карактеристика личности са испољавањем стреса и начином његовог превладавања. Необјављени магистарски рад. Бања Лука: Одсјек за психологију Филозофског факултета у Бањој Луци.
17. White, R.S. (1996). Psychoanalytic Process And Interactive Phenomena. *J. Amer. Psychoanal. Assn.*, 44, 699-722.

СТРУКТУРА КОНФЛИКАТА И ПРОГРАМИ ЗА РЈЕШАВАЊЕ

Претходно саопштење

УДК 159.923.5

мр Зоран Галић
МУП Жупаније Западно-херцеговачке
Посушје

Апстракт: Структура сукоба је одређена кроз двије процјене важности, тј. два значајна фактора. С једне стране, ријеч је о важности предмета сукоба, оног око чега и због чега смо се сукобили. С друге стране, наше понашање је одређено и тиме како процјењујемо ону особу или групу са којом смо у сукобу, тј. у коликој мјери нам је стало до трајних добрих односа са њом. Обје ове процјене одигравају се истовремено и наше понашање биће одређено њиховим укрштеним дејством. Структуру конфликта одређује и анализа друге стране, тј. њихова процјена значаја за нас и значаја предмета сукоба за њега, њих. Структурална анализа конфликта оставља простора за дјеловање других фактора, прије свега оних који утичу на перцепцију снаге или важности друге стране или значаја предмета сукоба за нас.

Кључне ријечи: конфликти, понашање, рјешавање конфликта

Abstract: The structure of conflict is determined by two important evaluations, i.e. two significant factors. On the one side, we have the importance of the subject of conflict, the thing and the reason we are fighting about. On the other side, our behavior is determined by the way we evaluate the person or the group we are in conflict with, i.e. how much we care about the relationship with that person. Both these evaluations take place at the same time and our behavior is the result of the two being joint. The structure of conflict is determined by the analysis of the other side, i.e. the evaluation of their importance for us and the significance of the subject conflict for him, for them. Structural analysis of conflicts leaves enough space for the action of other factors, primarily the ones which influ-

ence the perception of power or importance of the other side or the importance of conflict subject for us.

Key words: *conflict, behavior, conflict resolution*

1. СПОСОБНОСТИ И ОСОБИНЕ ЗНАЧАЈНЕ ЗА ПОНАШАЊЕ У КОНФЛИКТНИМ СИТУАЦИЈАМА

Са узрастом се мијења начин на који дијете прима поступке других и како на њих реагује. У развојном току промјена посебно је важна способност одвајања од властите тачке гледишта и уживљавања у тачку гледишта другог. Тај процес можемо назвати процесом децентрације. Неразвијеност те способности један је од кључних разлога отежаног сналажења у конфликтним ситуацијама, јер егоцентрично дијете није у стању да замисли шта други мисле и осјећају и да разумије да други могу имати различите жеље, потребе и интересе. У измјењеним формама егоцентризам се јавља на почетку сваке нове фазе развоја. Преко садржаја из свакодневног живота дијете може да уочи по чему се разликује, а по чему је слично у погледу склоности, навика, умијења и осјећања. Исто тако, дијецци се кроз симулацију конфликтних ситуација омогућује да доживе сукоб из различитих улога учесника у сукобу. Основни смисао свега тога је да дјецца трагају за разликама у доживљавању исте ситуације из различитих улога и да уоче да једно рјешење сукоба не мора бити подједнако задовољавајуће за све укључене стране.

Комуникацијске способности су такође један од узрока понашања у конфликту, које са развијају са узрастом. Оне се прије свега изражавају као вербалне способности, које су често пресудне у рјешавању конфликта. За успјешно споразумијевање важно је и познавање невербалне комуникације.

За понашање у конфликтним ситуацијама, веома је битан начин испољавање агресије, која се мијења с узрастом.¹

Са узрастом се смањује заступљеност физичке агресије, а расте склоност да се агресија испољава вербално. Особе различите доби и узраста реагују на различите начине када се нађу у конфликтној ситуацији, коју покушавају ријешити на различите начине.

Дијете у конфликтној ситуацији, да би се на прави начин извукло из конфликта, потребно је да има одређено самопоуздање, које у великој мјери зависи од околности у којима живи и начина на који се васпитава. Самопоуздано понашање је кључ за рјешавање конфликта, јер оно, са једне стране подразумева осјетљивост и отвореност за потребе другог, а са друге стране подразумева препознавање и уважавање сопствених потреба и пуну свијест да оне буду задовољене.

¹ Попадић, Ковач, Тинде, Учионица добре воље, Група МОСТ-Центар за антиратну акцију, Београд, 1996. година.

2. ПРОГРАМИ ЗА РЈЕШАВАЊЕ КОНФЛИКАТА

Један од важнијих програма за рјешавање конфликта јесте „интервентни програм“, који се бави личним конфликтима, онима који избијају у непосредном контакту између најмање двије особе или више њих. Конфликти се јављају и између група, између нација. Основни мотив програма, јесте да се конфликт представи као проблем који истовремено погађа обе стране у сукобу, оно што је њихов заједнички проблем. Конфликт је такође ситуација кризе, који распламсава низ негативних емоција, као што су бијес, мржњу, страхове, чак и оне који нису директно везани за предмет сукоба. Интервентни програми настоје да изграде један комплексан став према томе како се држати у конфликту, шта представља превентивну улогу. Улога програма је и да помогне особи да изађе из конфликта.

2.1. Вјештине конструктивног рјешавања конфликта

Да би конструктивно ријешили конфликт потребне су четири врсте вјештина. Прва група вјештина су оне које се односе на успостављање успјешног радног односа треће стране са сваком од страна у конфликту, тако да оне стекну повјерење у трећу страну, слободно комуницирају са њом и одговоре на њене приједлоге. У другу групу вјештина спада циљ да се код обе стране успостави став кооперативне усредсређености на сам проблем. Трећа врста вјештина тиче се развијања креативног групног процеса и групног доношења одлука. Овакав процес разјашњава природу проблема са којима се суочавају стране у конфликту, помаже да се рашири број алтернатива које се опажају као могуће, олакшавају реалистичнију процијену њихове остварљивости и омогућава примјену рјешења.

И четврто, трећој страни је често од помоћи уколико познају област у коју спада предмет конфликта. Такво значење даје могућност да се сагледају потенцијална рјешења које стране у конфликту можда нису видјеле и омогућава им да помогне при реалистичнијој процјени предложених рјешења. Учесницима у сукобу да би конструктивно ријешили конфликт, потребне су исте вјештине и усмјерености. Последњих година појавиле су се многе радионице и програми за конструктивно рјешавање конфликта.²

2.2. Поставке и преговарање о конфликтима

Дугогодишња истраживања теоретичара су била усмјерена ка циљу разрјешавању конфликта. Овај израз подразумијева да је исход код страна у конфликту довео до извијесне промијене става и да је та промијена довела до успјешног окончања одређеног конфликта. Усаглашавање око конфликта означава оне исходе у којима је отворен конфликт доведен до краја,

² Попадић, Д., Плут, Д., Церовић, К., Тинде, Социјални конфликти, Група МОСТ-Центар за антиратну акцију, Београд, 1996. година;

чак иако његове основе нису ни дотакнуте. За успијешно усаглашавање око конфликта није потребна ни сарадња, ни надметање, већ оно што би се могло назвати „личним интересом“. Можемо запазити да су сви конфликти на неки начин слични, било да су то конфликти између појединаца, унутар групе или између група, друштва или народа. Начела преговарања истом снагом се примјењују на конфликти на свим нивоима сложености. За преговарање је веома важна зрелост, односно када су стране спремне да свој конфликт схвате озбиљно и желе да учине све што може бити потребно да конфликт приведу крају. Изазовно је за стране у конфликту да почну преговарање експериментишући с низом супарничких потеза у нади да ће то уродити плодом. За сарадњу је потребно двоје људи, али обично је довољна само једна особа да неки однос поквари.³

3. ИЗБОР СТРАТЕГИЈА У ПРЕГОВАРАЊУ

Преговарачи имају на располагању четири основне стратегије: **рјешавање** проблема-које укључује настојање да се пронађе алтернатива прихватљива за обе старне; **надметање**- које укључује настојање да се воља једне стране наметне оној другој; **попуштање** које укључује смањење једне стране и **нереактивност**- која укључује да се у преговарању што мање ради. Ове стратегије су донекле неспојиве једна са другом, јер захтијевају различите психолошке оријентације и шаљу међусобно контрадикторне сигнале другој страни. Стога се оне примјењују посебно.

3.1. Стратегија и њихови исходи

Рјешавање проблема

1. *Надметање*
2. *Попуштање*
3. *Неактивност*

Рјешавање проблема обухвата тражење формуле за ускалђивање аспирације двије стране. За то су расположиве различите формуле, укључујући и увећавања средстава, којих није било довољно, смањивање губитка, при чему једна страна добива оно што жели смањивањем губитка, који друга страна има, надокнада, при чему једна страна награђује другу за учињени уступак. Постоје бројне тактике које се могу употријебити за спровођење стратегије рјешавања проблема. Оне могу да се класификују према ризику, који сноси онај који их је употребљавао. Ризик се састоји у чињеници да друга страна може да погрешно схвати те тактике или да их искористи. Рјешавање проблема може бити индивидуална активност, али може и да буде

3 www.socijalnikonflikti.com

и заједничка. У заједничком рјешавању проблема, стране размјењују прецизне информације о својим суштинским интересима, заједно остварују нове теме, те заједно трагају за алтернативним начинима, помоћу којих ће да ријеше бројна питања. Заједничко рјешавање проблема је изванредан начин да се обострано пронађу прихватљива рјешења. Резултат рјешавања проблема обично је користан за обе стране.

Надметање укључује покушај да се друга страна убиједи да прихвати алтернативе које иду у прилог интересима прве стране. Други назив за то је „позиционо погађање“. Док трагају за информацијама о циљевима и резервним позицијама друге стране, надметачи настоје да прикрију информације о својим властитим, тако да их друга страна не може употријебити против њих. Када се обе стране надмећу, до споразума често неће ни доћи, зато што стране постају круте у својим захтијевима. Ако се споразум и постигне то ће бити вјероватно са великим кашњењем и имаће форму површног компромиса начињеног у последњем тренутку, јер стране нису биле способне за било какво креативно размишљање. Постоје извијесни докази у корист надметачког понашања. Преговори који заврше постизањем разумног споразума често на самом почетку пролазе кроз ту надметачку фазу, након које долази наредна фаза заједничког ријешавања проблема. Такође је могуће доказати да је надметање често нужна претходница успијешном ријешавању проблема.⁴

Попуштање укључује смањење суштинских циљева и вриједности којима се тежи, а не отвореним захтијевима. Попуштање је отворена операција. Знатно попуштање је добар начин да се преговарање оконча брзо, што може бити пожељно када су питања неважна. Умјерено попуштање често чини рјешавање проблема дјелотворним. Међутим постоји опасност ако се у попуштање иде и сувише далеко. То се може закључити на основу тога када једна страна попусти, а друга не. Из страха од конфликта или од неуспјеха у постизању споразума, обе стране могу да попуштају до те мјере да се њихова креативност уопште не активира. Резултат ће бити нижи степен заједничке користи, него што бих се иначе могло постићи. Идеално би било да стране попуштају до те тачке која је у складу са интегративним потенцијалом, а потом да се зауставе и да заузму чврст став, док се упуштају у флексибилно рјешавање проблема.

Неактивношћу се једноставно речено губи драгоценост вријеме, а понекад чак привремено суспендују преговори. То доводи до одлагања споразума, а може чак да доведе до престанка преговора ако се друга страна због тога обесхрабри или одустане.⁵

На основу свега изложеног можемо закључити да су конфликти, веома широк појам који се јавља између појединаца свих доби, између група, па

4 Попадић, Д., Плут, Д., Церовић, К., Тинде, Социјални конфликти, Група МОСТ- Центар за антиратну акцију, Београд, 1996. година.

5 Попадић, Д., Плут, Д., Церовић, К., Тинде, Социјални конфликти, Група МОСТ- Центар за антиратну акцију, Београд, 1996. година.

чак и народа или друштава. Конфликти су најчешће праћени повећани емотивним осјећањима у виду непријатељства, страха или као мноштво предрасуда које утичу на то да стране у конфликту различито закључују и опажају одређене проблеме. Сами по себи, конфликти нису ни добри ни лоши све док незаузмено одређене ставове према њима. Већина људи испољава неке уобичајене релативно доследне стилове понашања у конфликтним ситуацијама, који настају у интеракцији појединаца са породичном или широм социјалном средином.

Наиме, свака особа има своје виђење у конфликтима у односу на друге, у односу на своје жеље, као и на оно што стварно мисли о себи или другима. Без обзира што је извор конфликта, слика о себи, привлачење или одбијање, потребе особе, структура личности или нешто друго, потребно је да прије рјешавања конфликта прије свега ријеше своје унутрашње сукобе сами са собом, па тек онда са другима. У основи конфликта су ставови, емоције, вриједности личности, које особе требају да контролишу и да покушају да избегну конфликте.

Људи су обично спремни да увијек окриве друге, да узроке и проблеме траже изван себе у другима и на тај начин да директно ступају у конфликт, без обзира што знају да је проблем вјероватно у њима, само то не желе да признају. Увијек треба поћи од себе, али је циљ сагледати цјелокупну ситуацију и запитати како се осјећа, шта мисли и чини друга страна у конфликту. Да би човјек превазишао конфликт, потребно је да одабере прави смијер у превазилажењу конфликта, јер онај ко није ријешо властите конфликте, тешко може помоћи другима да ријеше своје конфликте. Сам чин конфликт је успешно извршен када испуњава задовољством особе које су биле у конфликту. Рјешење конфликта не треба схватити ни као побједу, ни као пораз, већ само као рјешену ситуацију у којој су обе стране задовољне због тога.

Велики изазови у друштву, као и изазови данашњег времена захтијевају да у будућности култура буде изнад некултура, да добро увијек побједи зло, а да љубав надвлада конфликте.

ЛИТЕРАТУРА

1. Попадић, Д., Плут, Д., Церовић, К., Тинде, *Социјални конфликти*, Група МОСТ- Центар за антиратну акцију, Београд, 1996. година;
2. Попадић, Ковач, Тинде, *Учионица добре воље*, Група МОСТ-Центар за антиратну акцију, Београд, 1996. година,
3. Церовић-Ковач Тинде, Плут Д., Росандић, Р., Кораћ Н., *Учионица добре воље*, Група МОСТ-Центар за антиратну акцију, Београд, 1996. година;
4. проф. др Вејновић, Д., дипл. ецц. Вејновић. В., *Пословна култура*, Универзитет за пословне студије, Бања Лука, 2007. година;
5. <http://www.defendologija.com>
6. <http://www.socijalnikonflikti.com>

ТЕОРИЈА И ПРАКСА ДРУШТВЕНИХ СУКОБА

Прегледни рад

УДК 316.48

мр Предраг Обреновић
Европски дефендологија центар
Бања Лука

Апстракт: У раду су на систематски начин приказане основне теорије друштвених сукоба, с посебним освртом на њихове главне карактеристике. Такође, приликом писања рада вршена је компарација тих теорија, а све у циљу да се што систематизованије и квалитетније прикаже узрок настанка друштвеног конфликта. Ти узроци могу бити различити од етничких, културних, историјских па до имовиских-класних, односно поједи-ни аутори истичу и саму природу људског бића, које је као такво, састављено од противријечности и да су по њима управо те урођене-природне противријечности покретачи друштвених сукоба. Можемо рећи да нема ничег лоше у друштвеним сукобима, напротив, кроз друштвене сукобе друштво само јача и развија се. Наравно, да би то постигло, једно друштво не може бити оптерећено вјерским, етничким сукобима. На крају, коначан циљ наших снова можемо да поставимо ненасилно друштво света које истовремено није друштво у којем не постоје конфликти, већ друштво које конфликте превазилази без употребе или претње употребом силе.

Кључне ријечи: друштво, друштвена група, друштвени односи, класа, класни сукоб, функционалистичке теорије

Abstract: This paper systematically represents the basic theory of social conflicts, with particular reference to their main characteristics. Also, during the process of writing the paper a comparison of these theories was conducted, in order to more systematically and better present the causes of social conflicts. These causes may differ from ethnic, cultural, historical to property-class, i.e. some authors emphasize the very nature of the human being, who as such, is composed of contradictions, which are inherent and natural drivers of social conflicts. We can say that there is nothing wrong with social conflicts, on the con-

trary, through social clashes the society only strengthens and develops. Of course, in order to achieve that, a society cannot be burdened with religious, ethnic conflicts. Finally, the ultimate goal of our dreams is a non-violent society of the world which is not a society with no conflicts, but a society which transcends conflicts without the use or threat of force.

Keywords: *society, social groups, social relations, class, class conflict, functionalist theories*

УВОД

На самом почетку друштвене еволуције постојале су, претпоставља се, различите расе човековог непосредног претка. У међурасно различитим хордама, уједињених крвним сродством и истоветним економским интересима, вођена је немилосрдна борба, јер је свака од њих хтела да побољша свој положај и повећа средства за опстанак. У почетку, сукоби су вођени до физичког истребљења побеђених, међутим, касније побеђени нису убијани него су претварани у робље. Тај процес потчињавања и експлоатисања побеђених етничких група од стране победничких, довео је до стварања државе и нове историјске епохе. Устројством државе „као дела човечанства који организује и контролише једна суверена мањина“, пропало је „природно стање“ и уместо њега развило се ново „друштвено стање“. Али, тиме сукоби и конфликти, нису престали него су само преиначени. Уместо спољне борбе међу групама развиле су се класне и политичке борбе унутар друштва мотивисане економским интересима, амбицијама, славољубљем, династичким интересима и разним другим идеалима.

Људско друштво представља укупност друштвених појава, односно повезано понашање и деловање људи, које изазива промена у људском друштву, природи или на самим људима. Људи као припадници друштва, као свесна, стваралачка и слободна бића, слободна су у избору свог понашања, што може довести до несклада.

Друштво може да постоји само када велики број људи посматра велики број ствари са исте тачке гледишта, када они имају исто гледиште о многим темама, кад исти догађаји условљавају исте мисли и импресије у њиховим главама. Друштвена хармонија односа је идеализовани циљ, а друштвени сукоби стварност у људској заједници.

Друштвена група је релативно трајна и уређена заједница већег или мањег броја људи који на основу положаја у њој учествују у вршењу различитих делатности ради задовољавања многобројних личних и друштвених потреба.

Друштвени однос је основни појам за разумевање друштвене динамике, јер друштво функционише путем односа који се успостављају између појединаца и друштвених група.

Као последица разних облика експлоатације, савремени свет је оптерећен проблемима чије нагомилавање или разрешавање у савременом друштву ствара конфликтне ситуације и сукобе.

У друштву, као динамичком тоталитету, постоје и делују различите врсте друштвених процеса. Поред интегративних постоје и дезинтегративни, тј. дисолутивни процеси; поред континуитета и дисконтинуитет. У њему, поред кооперације и хармоније, међу различитим друштвеним групама и елементима друштвене структуре постоје и делују различите врсте друштвених конфликта, тако да се с правом говори да су друштвени сукоби не само неизбежни пратилац живота, већ и нешто што је иманентно друштвеном животу и врло често облик у коме се он испољава и развија.

Историјски развој друштва као целине и друштвена покретљивост унутар једног друштва не одвијају се без унутрашњих напетости, без мање или више отворених сукоба.

САВРЕМЕНЕ ТЕОРИЈЕ ДРУШТВЕНИХ СУКОБА

Човечанство се поново нашло на раскршћу, суочено са изазовима, али и сумраком алтернатива. Упркос огромном развоју науке и технологије, које омогућају најразвијенијим земљама да учине искорак из индустријског у постиндустријско друштво, почетак новог миленијума дочекујемо у знаку имплозије социјализма, нараслих економских диспропорција на релацији Север-Југ и кризе глобалног капитализма. Процеси глобализације у савременом светском друштву упоредо су, на његовој периферији и полупериферији, праћени процесима фрагментације и дезинтеграције. Суочени смо са феноменом да се иза тезе о дезидеологизацији и о крају историје, скрива успон нових неолибералних и неоконзервативних идеологија радикалне деснице, која преко полуа транснационалног капитализма, утире пут планетарној хегемонији снага разулареног мега-капитала. Тај процес је упоредо у глобалном светском селу, праћен феноменом закаснелог буђења нација, својеврсном „осветом нација“ (Ален Менк), као и процесом

галомирајуће ретрибализације света и појавом нове врсте конфликта – идентитарним сукобима, тј. сукобима различитих културних и националних идентитета.

Изворе тих сукоба *Макијавели* и *Хобс* проналазе у конфликтном понашању људи, њиховом опаком људском суштином; свет који их окружује пун је претњи и насиља, друштвени поредак се заснива на принуди, а политику виде као облик борбе за моћ. Огист Конт један од оснивача „науке о друштву“ истиче да је у самој сржи друштва је друштвена сагласност, док Е. *Диркем* наводи као извор сукоба колективну свест, објешњавајући да су сукоби нека врста болести или патологије друштва коју треба лечити и уклањати.

По *Марксу* и марковски орјентисаним гледиштима сукоб (класних) интереса је унутрашња основа друштвеног развоја. У неким Марковим од-

ређењима класе помињу се заједничка борба са једне, и непријатељска супротстављеност, са друге стране настојећи да социологију осамостале у односу према посебним друштвеним наукама, један број немачких и америчких социолога је у одређивању предмета њеног проучавања пошао од формалистичког схватања. Први у низу тих аутора био је **Георг Зимел** (1858-1918). Социологија је за њега геометрија друштва. Она, попут геометрије, проучава облике друштвеног живота људи, док се посебне друштвене науке баве садржајем друштвених односа. Друштвени живот људи за Зимела је интерперсонални однос између појединаца. Садржаје тих односа и њихове резултате и творевине проучавају, свака у својој области, посебне друштвене науке, док социологија проучава облике тих односа - подређеност и надређеност, сукобе и сарадњу и слично, вршећи њихов опис, класификацију и објашњење.

Георг Зимел сматра да је сукоб у друштву неизбежан и да ни емпиријски ни теоријски није могућа хармонична друштвена група. По његовом, мишљењу, унутрашња неслагања и супротности органски су повезане са елементима који држе групе заједно. То значи да је сукоб облик друштвености. За разлику од Маркса, Зимел сматра да се друштвене структуре не састоје само од оних који владају и који су потчињени, већ из разноврсних, тесно повезаних процеса *асоцијације* и *дисоцијације*. Сукоб као компонента друштвених односа има позитивну функцију, јер води успостављању јединства и равнотеже у групи и међу групама.

Он разликује *реалистичке* од *нереалистичких* друштвених сукоба. Први се везује само за средство да би се постигао одређени циљ. Ова врста сукоба може се избећи уколико се пронађу друга одговарајућа средства за постизање истих циљева. Нереалистички друштвени сукоб искључиво је одређен субјективним осећањима, то јест кад постоје неке унутрашње напетости, које могу бити разрешене једино помоћу борбе, и када не постоји могућност да се сукоб избегне, али је могућа замена са обзиром на објекат у том погледу. У стварности не постоје чисти случајеви већ комбинација једног и другог, тако да анализом треба утврдити који елементи колико преовлађују. Зимлова интерпретација друштвених сукоба ближа је функционализму него Марксовом схватању, за кога је друштвени сукоб основна покретачка снага друштвеног развоја.

Зимелова теорија била је добро позната у формалносоциолошкој Чикашкој школи. Њени представници су сматрали да у савременом друштву, сукоб избија само повремено и лично док је конкуренција нешто континуирано и нелично. Морал и право институционализују и минимализују сукобе који преко компромиса прелазе у прилагођавање.

Немачки социолог **Макс Вебер** одиређује социологију као науку разумевања која изучава унутрашњи смисао, значење друштвених појава. На почетку трећег миленијума можемо констатовати да је национално питање у свим његовим аспектима значајно. Већ два века, националне разлике представљају извор друштвених и политичких сукоба. Може се тврдити да су

национални сукоби наслеђе расних подела и сукоба. Историјски корени расизма налазе се у ширењу европског колонијализма од XV до XX века. У том раздобљу из Европе се иселило око 100 милиона становника. Постоје и други узроци међунационалних сукоба, који се наводе у теорији. То су: 1) етноцентризам, 2) национална затвореност, 3) неједнакости у приступу власти, моћи, друштвеним положајима, 4) етничке предрасуде, 5) културне разлике. Овим теоријама треба додати и Шешељево. По тој теорији, стварање националне државе у оквиру вишенационалне државе такође је историјски потврђен узрок националних сукоба. У том послу велику улогу може да одигра верска припадност, односно црква.

Макс Вебер сматра да основу сукоба чине неједнакости између људи. Он је анализирао улогу конфликта у области организације, проучавао је конфликте у домену религије, сукобе између различитих држава. Он заступа тезу да смањење легитимности повећава вероватноћу јављања конфликта у друштву.

Класичној функционалистичкој теорији критичари су замерали да је нединамичка и безконфликтна јер се проучавају само друштвена интеграција, кохезија и равнотежа у функционисању система. У неофункционализму, међутим, постоји настојање да се отклоне ови приговори тако што ће се проучавати промене и сукоби али наравно из функционалистичке перспективе. Нарочито се испитује унутрашња динамика система у коме долази до реструктурирације система како би се отклониле напетости између подсистема. Указује се на позитивну функцију спољашњег сукоба који јача унутрашњу кохезију. Неолиберална струја у социологији (Козер, Дарендорф и др.) трага за позитивним функцијама сукоба у стабилизацији и интеграцији друштва, то јест заступа мишљење да је социолошки неплодно опирање за „поредак“ као што су у прошлости чинили Конт, Спенсер, Парето и Вебер, на које се, затим, ослања Т. Парсонс и други следбеници. По мишљењу неолиберала неке сукобе би требало назвати „*позитивном функционалним*“ уколико решавају „*напетости*“ између противника или супарника. У том случају, сукоби би имали стабилизациону и интегративну компоненту и спречавали би дезинтеграцију. Најефикаснији начин контроле сукоба је њихова институционализација, јер се они тако могу регулисати. Најзначајнији протагонисти савремених теорија конфликта су Дарендорф и Козер.

Заокрет ка конфликтуализацији и динамизацији функционалистичке теорије учинио је најпре **Роберт К. Мертон**. Он је Парсонов појам „напетости у систему“ заменио појмом „дисфункције“. По Мертону, функције представљају оне посматране последице које доприносе прилагођавању или уједначавању неког датог система, такодје, оне представљају и посматране последице које умањују прилагођавање или уједначавање система.

Друштвени сукоби постоје у сваком друштву јер појединци и групе истичу своје супарничке захтеве било да се ради о оскудним средствима, угледу и престижу, полагају и моћи. Друштвене структуре се, по мишљењу Козе-

ра, разликују у начинима на које допуштају изражавање супротних захтева. Једне су толерантније према сукобу од других. Видљиви сукоби не морају увек угрозити темеље друштвеног система, све дотле док заједница није угрожена од неког потенцијалног непријатеља.

Луис Козер одређује друштвени сукоб као „борбу око вредности и полагања права на статус који недостаје, на моћ и средства, борбу у којој међусобно супростављени интереси један другогa неминовно или неутралишу, или повређују, или потпуно искључују.“ На трагу Зимеловог учења, Козер настоји да упозори да друштвени сукоби могу конструктивно утицати на управљање друштвеним променама и на процесе интеграције друштвених структура. По његовом мишљењу, свест о запостављености или оштећености интереса, изазива сукоб. Кад људи осјете да су запостављени у могућности остварења својих интереса у односу према другим људима, онда се у њима индивидуално рађа револт према таквом стању и тај револт води у сукоб.

Козер сматра „да је друштвени систем, у којем постоји на десетине опозиционих група, које дјелују у свим могућим правцима, у мањој опасности дезинтеграције од монолитног система са једном, па макар само латентном линијом конфронтације.“ По његовом мишљењу један од битних разлога одсуства оштрог сукоба између рада и капитала у САД треба тражити у околности што Американац учествује у многобројним сукобима по свим могућим линијама (раса, класа, нација, религија, статус). Но будући да линија сукоба међу тим групама не неконвергира, нема опасности за стабилност друштва у целини.

Козер, износи тезу и брани тезу да сукоб служи за успостављање и одржавање идентитета и граница друштава и група. Другим речима, сукоб са другим групама заправо активно доприноси успостављању и потврђивању идентитета групе. Друштва поседују институције које служе као сигурносни вентили - објекте замене на које се усмеравају непријатељска осећања. Такође, наводи још да је сукоб интензивнији када избије између појединаца и група који су блиско повезани. Другим речима, блиски и слични сукобљавају се страственије и крвавије. Сукоб са спољашњом групом блиско зближава и хомогенизује групу. Из ових разлога, групе траже спољашње непријатеље да би одржале унутрашњи ред. Посебно инспиративно, сукоб на специфичан начин повезује и противнике, као што и успоставља и одржава моћ. Непријатељ се проналази, каткад и измишља, што је у функцији очувања поретка и моћи. Истовремено, како истиче Козер, друштва поседују извесне сигурносне вентиле на које усмеравају своја непријатељска осећања - сопствене дежурне кривце или жртвене јарце. Следећи резултате Мертоновог преиспитивања Парсонсове теорије, савремени амерички социолог Луис Козер у делу „Функције социјалног конфликта“ настоји да одреди структурални извор сукобљавања и да утврди функције конфликта у друштвеном систему. Козер сматра да су сукоби иманентни свакој друштвеној групи и сваком друштвеном систему. Они извиру из не-

једнаке расподеле ретких вредности и добара, од којих су посебно значајни следећи:

- статус,
- доходак и
- моћ.

Друштвени сукоб, за Козера, представља „борбу око вредности и полагања права на ретке положаје, средства и моћ у којој су циљеви противника да неутралишу, онеспособе или униште своје ривале.“ Да би потпуније сагледао улогу сукоба у групи, односно да би могао да прати ток сукобљавања, он прави разлику између:

1. непријатељских осећања и
2. друштвених сукоба.

1. Непријатељска расположења представљају предиспозиције за настајак конфликтног понашања, док је сукоб посебан облик непријатељских ставова или осећања која се увек испољавају у узајамном деловању две или више особа.
2. До прерастања непријатељских емоција у сукобе, по правилу, долази када расподела права и привилегија изгуби друштвени легитимитет. Управо се легитимношћу може објаснити ретка појава сукоба између каста у индијском кастинском систему, а исто тако и учесталост сукоба у савременом друштву у коме не постоји тако изражена легитимност моћи и хијерархија положаја.

Претварање агресивних емоција у сукобе не мора да буде увек дисфункционално за друштвене односе у којима се јавља, напротив, сукоб је често неопходан да би се такви односи одржали и развијали. Ако у друштву не постоје могућности да се бес и незадовољство искале у узајамним односима, припадници заједнице могу реаговати потпуним повлачењем, што води нагомилавању потенцијалног набоја који лако може да се активира и разбије целу друштвену структуру.

Функција, односно дисфункција сукоба, како истиче Козеру, зависи прије свега од питања која су предмет спора. *Унутрашњи сукоби* који не доводе у питање основне претпоставке на којима се темеље друштвени односи су позитивно функционални за друштвену структуру, јер доприносе њеној ревитализацији. Насупрот томе, сукоби у којима супротстављене стране више не деле основне вредности на којима почива друштвени систем су дисфункционални - они увек прете да потпуно разоре структуру друштва.

На карактер сукоба и њихове последице значајно утиче и *структура друштва у коме се сукобљава*. У тоталитарним и аутократским друштвима сукоби су, када до њих дође, по правилу, интензивни и деструктивни по систем. Крута структура таквих система не поседује одговарајуће механизма којима би се ефикасно прилагодила промењеним околностима. Поку-

шаји тоталитарних система да латентна незадовољства и непријатељска нерасположења која у систему постоје каналишу помоћу институција за пражњење (политички вицеви, позоришне сатире итд.), или да замијеном објекта сукоба, преко институција „жртвеног јарца“, преусмере агресивна осећања и мисли, од оригиналног објекта ка споредном, по правилу се, на дужи рок показују неуспешним и недијелотворним. Они могу привремено да одгоде појаву сукоба, али не и да га разријеше јер се у друштву акумулирају потиснута незадовољства што ствара потенцијал за разорну експлозију самих темеља система. Насупрот томе, у демократским и отвореним друштвима, са еластичним структурама, која допуштају да се сукоби јављају и артикулишу, опасности од потпуног слома друштвеног система су, сматра Козер, мало вероватне. Допуштајући непосредно изражавање супарничких циљева и интереса, таква друштва су способна да изнова подесе своје структуре елиминисањем извора незадовољства.

Много радикалнији од Козера у критици класичне функционистичке теорије и у трагању за новим теоријским перспективама за објашњење промена структуре друштвених система је савремени немачки социолог **Ралф Дарендорф**.

Он сматра да су теоријске поставке класичног функционализма о стабилности, интегрисаности, функционалној координацији и сагласности корисни научни инструменти за анализу друштвене статике, односно анатомије друштвене стварности. Међутим, функционалистички, интегралистички модел друштва је немоћан у анализи оних процеса који воде дестабилизацији друштвеног система.

Своју теорију друштвених сукоба **Дарендорф** је повезао са теоријом друштвених класа и класних сукоба. Он је пошао од Марксове теорије класа и класне борбе али је уместо структуре власти која се може утврдити у глобалном друштву поставио мноштво структура власти у свим областима живота. Слично Марксу, Дарендорф каже да у друштву постоје супротстављени интереси око промене и одбране постојећег стања. Друштвени сукоб се изводи из “структуре социјалних јединица”; без конфликта нема друштвеног прогреса. По његовом мишљењу постоји историјско поимање и историјска анализа конфликта као код Маркса. Међутим, разлика је у томе што је Маркс у класним антагонизмима видео главну покретачку снагу друштва и друштвеног развоја, док Дарендорф у њима види само једну од значајнијих покретачких снага друштва.

Не постоји друштво у коме нема сукоба услед тога што није могуће одстранити несигурност као трајно обележје човека и његовог знања. Иако друштвене сукобе објашњава друштвеном структуром, Дарендорф уочава да нас потпуније објашњење друштвених сукоба одвлачи на поље психолошких варијабилности јер у малим социјалним јединицама постоје сукоби који немају никакав структурални значај, не односе се на теорију социјалног конфликта и што сукоби између великих социјалних јединица, каткад захтевају пре психолошко него социолошко објашњење.

Због тога што је функционалистички, интегралистички модел друштва немоћан у анализи оних процеса који воде дестабилизацији друштвеног система Дарендорф, полазећи од Маркса и других заговорника конфликтних теорија, **покушава да конституише нови конфликтни модел друштва**, који треба да омогући нову перспективу социолошке анализе. *Дарендорфов модел* друштва полази од следећих теоријских премиса:

- Свако друштво је стално подвргнуто промени;
- Свако друштво показује сталну присутност сукоба;
- Сваки елемент друштва доприноси његовој промени и дезинтеграцији;
- Свако друштво почива на присили, принудном потчињавању једних чланова од стране других.

Дарендорф сматра да његов модел не искључује интегралистички модел, него да је с њим комплементаран. Коришћење једног или другог модела ствар је тежишне усмерености анализе, а не суштинских разлика у основним гледиштима. Теорија друштвеног сукоба може да користи многе појмове и категорије функционалистичке теорије, као што су: улоге, институције, структуре, функције итд. Али, истовремено она мора свој појмовно категоријални апарат да прошири новим појмовима, као што су: власт, сукоб, интерес и сл. који су пресудно значајни за анализу друштвене динамике.

Дарендорф дели Козерево мишљење да су друштвени сукоби *конститутивни делови друштвеног живота и друштвене стварности*. Али, за разлику од Козера, који узроке друштвених сукоба види у расподели ретких вредности и добара, он га налази у неједнакој расподели власти. По њему, у свим конфликтним ситуацијама увек је присутан однос доминације и потчињавања који се заснива на власти и моћи. Пошто је моћ, по правилу, повезана са особама и њиховим особинама, власт која представља легитиман однос потчињавања и доминације, јесте главно и трајно извориште социјалног сукоба.

Утврдивши да је власт извор сукоба, Дарендорф даљу изградњу своје социолошке теорије односно њеног категоријалног апарата везује за појам власти. Он друштвени сукоб схвата као сукоб око легитимности постојећих односа власти, јер свако сукобљавање нужно претпоставља довођење у питање легитимности власти. “У сваком удружењу интереси владајуће групе су вредности које конституишу идеологију легитимности њеног владања, док интереси потчињених група представљају претњу овој идеологији и друштвеним односима које она покрива”.

Дарендорф, као и Козер, сматра да у сваком друштву постоји мноштво сукоба, јер је сваки организован сегмент друштва заснован на односу доминације и потчињавања. У тоталитарним, недемократским друштвима, где се постојање сукоба не признаје, где сукоби немају друштвени легитимитет, они постоје у латентном облику као пригушена незадовољства која прете да

се, када достигну критичну тачку, претворе у насилан сукоб који разара целу друштвену структуру. У отвореним демократским друштвима, где се признаје друштвени легитимитет сукоба, они се испољавају као конфликти разноврсних интересних група, а пре свега друштвених класа. Та друштва не теже да потпуно елиминишу или потисну сукобе, јер је то немогуће, већ настоје да их регулишу.

Ефикасно регулисање сукоба, како сматра Дарендорф могућно је у следећим случајевима:

1. само ако сукобљене стране признају реалност и нужност конфликтне ситуације и оправданост борбе противника,
2. ако је дозвољено слободно организовање интересних група и
3. ако противници признају одређена формална правила игре која служе као оквир њихових односа.

Када сви ови битни предуслови постоје могу се применити разноврсни односи регулисања сукоба, почев од измирења сукобљених страна путем одређених институција, преко посредовања у коме интервенирајућа трећа страна даје савете који нису обавезни за сукобљене стране, до арбитраже, било политичке која тежи компромису, било правне, у којој арбитар процењује спорно питање према стандардима и мерилима права и правде.

Иако су друштвени сукоби конститутивни елементи друштвене стварности, они, сматра Дарендорф, нису директни узрок промена. Међутим, сукоби, а посебно класни који имају трајан извор у структури друштва, доводе до промена структуре, које подразумевају промену особља на доминантним положајима, али исто тако и промене у нормативној и институционалној сфери друштва.

Структурална промена, по Дарендорфу, може бити тотална смена људи на владајућим положајима, што је редак догађај у модерном друштву, делимична смена, што је чест случај, и најзад, промена структуре која не укључује никакву персоналну смену власти. Овај последњи вид структуралне промене је, по мишљењу Дарендорфа, најзначајнији. Он се збива у ситуацијама када водећа партија уграђује у законодавство интересе и предлоге опозиције.

На основу свега наведеног можемо рећи да теоријски напори неофункционалиста - Мертона, Козера и Дарендорфа - да превазиђу слабости Персонсове теорије остали су на пола пута. Иако су прихватили чињеницу да су друштвени сукоби интегрални део друштвене стварности, они нису успели да открију дубљу везу између сукоба и радикалне структуралне промене. Њихово теоријско вредновање регулације сукоба и облика структуралне промене говори да они у великој мери остају у границама интегралистичке концепције друштва. То се јасно види из њихових ставова о плуралитету конфликтних група и сукоба између којих не постоји могућност кумулације, а самим тим ни могућности за радикалну и корениту промену друштвене структуре.

ЗАКЉУЧАК

Као последица разних облика противуречности савремени свет је опрећен проблемима чије гомилање или разрешавање у савременом друштву ствара конфликтне ситуације и сукобе. Најдубљи и вероватно најжешћи узроци сукоба у историји биле су супротности које постоје између интереса различитих класа, слојева и других друштвених група. Заузимајући различите друштвене положаје, друштвене групе имају и битно другачије интересе. Друга врста узрока друштвених напетости и сукоба налази се у стању друштвене неусклађености и неуједначености, било да је реч о неусклађености између циљева и недовољних средстава потребних за њихово остварење, или о неуједначености економског и друштвеног развоја између појединих делова друштва, области, региона или етничких група.

Појава конфликта светских размера у савременом друштву условљена је међудржавном експлоатацијом која ствара све веће разлике између развијених и неразвијених друштвених заједница. Друштвени сукоби су неизбежни у друштвеном животу и облик у коме се друштвени живот испољава и развија. Насиље и конфликти у друштву извиру из мешања политике у економски процес, а не из дозвољавања самом процесу да несметано делује.

Далеко од тога да сукоб само раздире и да је нужно деструктиван. А то не значи оправдати га, већ објаснити. Друштво није само прилагођавање, стастика, поредак, еквилибријум, глатко функционисање.

Нема ничега „а priori“ лошег у друштвеним сукобима, друштво напредује кроз друштвене сукобе. Оно не напредује кроз саборност, кроз јединство, кроз игнорисање реалности. Не, оно напредује кроз разрешавање тих сукоба. Као коначан циљ наших снова можемо да поставимо ненасилно друштво света које истовремено није друштво у којем не постоје конфликти, већ друштво које конфликти превазилази без употребе или претње употребом силе.

ЛИТЕРАТУРА:

1. „Социологија“ – Гиденс, А., ЦИД, Подгорица, 1996. год
2. „Социологија” – проф. др Влајко Петковић, ВПШ, Чачак, 2008. год.
3. „Менаџмент људских ресурса“ – проф. Др.Влајко Петковић, ВПШ, Чачак, 2006. год.
4. „Социолошка хрестоматија” – др. Ђура Стевановић, Др. Сретен Јелић, Татјана Јовановић, Београд, 2005. год.
5. „Социологија” – др Љубивој Гвоић, др Смиља Ракас, Мегатренд, Београд, 2005. год.
6. „ Социологија“ – др Милан Мишковић, Београд, 2003. год.
7. „Увод у социологију” – др Зоран Видојевић, Образовни информатор, Београд, 1997. год.

8. Интернет адресе:

1. www.crnapura.singidunum.ac.yu
2. www.praxis.anarhija.org
3. www.wikiperija.org
4. www.radiostudent.si
5. www.87.237.201.178
6. www.mediterran.co.yu
7. www.znrfak.ni.ac.yu

КОНФЛИКТИ И СТРАТЕГИЈА ПРЕВАЗИЛАЖЕЊА КОНФЛИКАТА РС-БИХ

Прегледни рад

УДК 316.48(497.6 Република Српска)

сци Стеван Дакић
Европски дефендологија центар
Бања Лука

Апстракт: У раду се указује на основна обиљежја и главне карактеристике конфликта, са посебним освртом на етничке конфликте и могуће стратегије њиховог превазилажења. Као основу за рад чини анализа етничких конфликт на подручју Босне и Херцеговине, који су у бројним аспектима квалификују као специфичан и уникатан облик конфликта. Разматрању питања конфликта у мултикултурним друштвима приступа се с основном намјером да се изнађу научно и методолошки прихватљиве стратегије за превазилажење конфликта на релацији Република Српска и Босна и Херцеговина. Настојећи да понуди једно уравнотеженије и потпуније сагледавање тог животно значајног проблем за РС и БиХ, аутор се залаже за поштовање основних принципа рјешавања и превентивног дјеловања код избијања етничких конфликта. Мишљење аутора је да је потребно сву енергију усмјерити у правцу реализације **стратегија заснованих на интересу**, које једино могу дати дугорочне резултате и одржива рјешења у превазилажењу конфликта на релацији РС-БиХ. Дакле, овдје се говори да су социолошки методи и стратегије превазилажења конфликта примарни у омогућавању успјеха код превазилажења конфликта, али само и само уколико су допуњавани са добрим познавањем историјских, економских, етнолошких, психолошких и религијских коријена конфликта. Један од доказа исправности ових полазних ставова јесте и чињеница да се у досадашњим активностима на рјешавању конфликта у БиХ, углавном, користила стратегија заснивана на моћи МЗ или Високог представника у БиХ, чије су одлуке „убијале“ наду за трајно превазилажење актуелних и реалних конфликта.

Кључне ријечи: конфликти, друштвени конфликти, друштвени сукоби

Abstract: *The paper points to basic features and main characteristics of conflicts, with special retrospect to ethnical conflicts and possible strategies for their overcoming. The paper is based on the analysis of ethnic conflicts on the territory of Bosnia and Herzegovina, which are in many aspects qualified as specific and unique form of conflicts. Consideration of the conflict issue in multicultural societies is carried out with the intention of finding scientific and methodologically acceptable strategies for overcoming conflicts between the Republic of Srpska and Bosnia and Herzegovina. In an attempt to provide a more balanced and complete consideration of this life important issue in the RS and BiH, the author advocates the respect of basic principles for solving and preventive action in the manifestation of ethnical conflicts. The author thinks that it is necessary to focus all our energy on the realization of strategies based on interests, which can only provide long-term results and sustainable solutions in overcoming conflicts between the RS and BiH. Therefore, the paper emphasizes that sociological methods and strategies for overcoming conflicts have a primary role in enabling success for overcoming conflicts, but only and only if they rely on historical, economic, ethnological, psychological and religious roots of conflicts. One of the proofs for the correctness of these starting views is the fact that previous actions aimed at resolving conflicts in BiH, the strategy based on the power of the international community and the High Representative for BiH was mostly used, whose decisions "killed" the hope of permanent overcoming of current and real conflicts.*

Key words: *conflicts, social conflicts, social clashes*

ПОЈАМ, ПОДЈЕЛА И КАРАКТЕРИСТИКЕ КОНФЛИКАТА

Питање конфликта се може посматрати са мултидисциплинарног аспекта више научних дисциплина, као што су социологија, филозофија, међународно право, психологија, међународни односи, истраживања о миру и сукобима, политичке науке, економија, антропологија, историја, етнологија и др. Сама ријеч конфликт (conflictus) је латинског поријекла и изворно значи "ударати се међусобно". У овом раду ћемо се определијелити за становиште дијела социолога и истраживача који под појмом конфликта или сукоба подразумевају појаву, процес супростављених односа међу људима или групама. Наиме, у свим дефиницијама конфликта наглашене су разлике (стварне или опажене) у односу на интересе, циљеве, потребе, идеје, становишта, проблеме и сл. између најмање двије стране, било да се ради о појединцу или групи, укључујући ту и етничке групе.

Сукоб интереса два или више појединаца или друштвених група представља стање које се зове **конфликтна ситуација**. Стање конфликтне ситуације настаје када појединац или група тежи остварењу одређеног циља, а истовремено друга група или појединац се супростављају томе или оспоравају такве тежње.

Конфликти се могу јавити између самих појединаца, између појединаца и одређених група или заједница, између појединаца и државе, између одређених група или заједница и државе, између самих држава, посматрано кроз нашу тему сукоб између народа и ентитета унутар БиХ.

У литератури се разликују **друштвени конфликти** и **конфликти у друштву**. **Друштвени конфликти** се рјеђе јављају, великог су интензитета, широких размјера и обухватају велике масе и као резултат, по правилу, имају велике промјене у друштву. Са друге стране, **конфликти у друштву** су свакодневна и честа појава, малог су интензитета и учесници могу бити појединци или групе, релативно лако се рјешавају, не остављају значајније последице по друштво. По људским жртвама и материјалним разарањима најтежи и најтрагичнији су *ратни сукоби* и *револуције*. **Друштвени односи** и **процеси** су веома важни за разумијевање друштвених кретања, јер нормално функционисање друштва се одвија кроз те односе, а уколико постоје друштвени проблеми који се не разрјешавају они доводе до *конфликтних ситуација* и *сукоба*.¹

О суштини и изворима друштвених сукоба постоје *биологистичка*, *психологистичка* и *социологистичка схватања*.²

Узроке друштвених конфликата можемо посматрати као *објективне* и *субјективне*. До објективних узрока конфликата доводе објективни услови друштвеног живота и друштвене стварности у којима постоји супротност интереса између различитих друштвених група, а најчешће су то класни, расни, национални, међудржавни и међународни конфликти. У субјективне узроке конфликата убрајамо факторе личне природе, као што је људска психа, процес стварања друштвене свијести, начин схватањања конфликта, перцепција и тумачење одређене друштване стварности, превасходно од стране политичких елита на власти др.³

У последњих неколико деценија значајно су се развила социјално-психолошка и сродна истраживања усмјерена на пацификацију и регулацију друштвених конфликата, па се се почело говорити о **конфликтологији** као науци.

Конфликти, као сложена појава, класификују се према различитим критеријумима и све класификације конфликата имају, превасходно, теоријски и методолошки карактер и међусобно се не искључују.

Могућа је и класификација према друштвеној области у којој се дешавају сукоби, као што су *индустријски*, *политички*, *културни* и др.

Многи истраживачи који се баве конфликтима покушали су да направе категоризацију великог броја могућих узрока конфликтних ситуација, а ми

1 Текст преузет, операционализован и прилагођаван из књиге Петковић, В. (2008). Социологија, ВПШ, Чачак, стр. 289.

2 Текст је преузет, операционализован и прилагођаван из књиге Мишковић, М. (2003). Социологија, Службени гласник, Београд, стр. 372-376.

3 Петковић, В. (2006). Менаџмент људских ресурса, ВПШ, Чачак, стр. 236.

ћемо као интересантну издвојити ону коју је предложио *Cristopher Moore*⁴, по којој се сви узроци конфликта могу сврстати у пет категорија:

1. *Конфликти који су везани за податке*, тј. информације, гдје долази до конфликта због недостатка информација, погрешних информација, различитих схватања о томе шта је важно и/или долази различитих интерпретација података.
2. *Конфликти вриједности* настају због различитих критеријума за процјену идеја или понашања, различитих циљева заснованих на суштинским вриједностима, различитог начин живота, идеологија или религија.
3. *Структурални конфликти* настају због тога како је постављена одређена ситуација, различитих дефиниција улога, временских ограничења, географских/физичких карактеристика окружења који спречавају сарадњу, неједнаке моћи/ауторитета, као и неравноправне контроле ресурса.
4. *Конфликти у односима* настају због јаких емоција, погрешних опажања или стереотипа, лоше комуникације или неразумијевања, негативног и/или поновљеног понашања.

Према Козеру⁵, конфликти се могу класификовати према следећих пет критеријума: 1) *карактер конфликта*; 2) *носиоци/актери конфликтне интеракције*; 3) *сфере у којима се конфликт јавља*; 4) *предмет конфликта*; и 5) *циљ, односно ефекте конфликтне промене, њихова (не)радикалност*.

НАСТАЈАЊЕ И ФАЗЕ РАЗВОЈА КОНФЛИКТНИХ СИТУАЦИЈА

Конфликтне ситуације имају свој „животни циклус“ или фазе кроз које пролази конфликт и стручњаци из ове области су утврдили предвидљиве фазе карактеристичне за развој конфликтне ситуације. Око дефинисања ових фаза постоје разлике у мишљењу, док се око подјела на *конструктивне и деструктивне конфликте* односи на то у којој фази конфликтне ситуације се почело интервенисати, тако да се под *конструктивним конфликтима подразумевају* они којима се управља у раним фазама неслагања. У случају настанка конфликтних ситуација важно је реаговати на вријеме и активно настојати примијенити мјере превенције ескалације насиља.

Према Фишеру⁶ рани знаци конфликта су *невербалне природе* и испољавају се у облику ставова и понашања који указују на неслагање и фрустра-

4 Moore, C. (1986). *The Mediation Process: Practical Strategies for Resolving Conflict*, San Francisco, Jossey-Bass Publishers, <http://www.colorado.edu/conflict/peace/moor7538.htm>. Веб Сајт посјећен 24.01.2012. године

5 Козер, Л. (2007). *Функције друштвеног сукоба*, Mediterran publishing, Нови Сад, стр. 41-43.

6 Fisher, F. (1996). *Building bridges between citizens and local governments to work more effectively together through managing conflicts and differences*, United Nations Centre for Human Settlements. <http://www.unhabitat.org/list.asp?typeid=12&catid=435>. Сајт посјећен 25.01.2012. године.

ције око важних питања између различитих страна у конфликту. Ако су стране у конфликту заинтересоване да ријеше разлике може доћи до разговора и разјашњења којима би се постигло међусобно разумијевање, у супротном може доћи до *внфликта ербалног испољавања несугласица*. Када отворена комуникација не доведе до рјешења коиз било којих разлога или ако је уопште буде, напетост у односим расте и конфликтна ситуација се погоршава и може довести до поларизације ставова, те до међусобног занемаривања циљева и ставова супротне стране. Ово је крајња фаза у којој стране у конфликту могу преговарати и покушати започети рјешавање конфликтне ситуације, у супротном ситуација ће се додатно погоршати и наступиће фаза *сегрегације*, након чега свака даља комуникација није могућа. У фази сегрегације једина могућа солуција је укључивање неке треће стране (*медијатор, фацилитатор, арбитар или судија*) како би се искористила последња шанса за мирно разрјешавање конфликта, јер у супротном може доћи до отпочињања *насиља*. Врло често термин конфликт и насиље се поистовјећују у овој фази конфликтне ситуације, а заправо насиље је само једна његова манифестација. Када наступи фаза *насиља*, до мира може доћи само ако насиље престане спонтано или примјеном силе. Сам чин престанка *насиља* не значи мир, већ да треба уложити велики напор да се *ситуација нормализује*. Ово се још назива и фаза *дескалације конфликта* када треба покушати поново проћи кроз све оне фазе које су и довеле до ескалације само, наравно, обрнутим редослиједом.

Разликовање фаза настанка и развоја конфликтне ситуације не може се наћи у реалним ситуацијама, али је оно важно за разумијевање природе конфликта и његове превенције, јер до *насиља* не долази изненада већ се ситуација одвија у одређеном правцу што нам омогућава да спријечимо нежељени исход и управљамо конфликтним ситуацијама, ако већ нисмо у могућности да их ријешимо.

ПРИСТУПИ И СТРАТЕГИЈЕ РЈЕШАВАЊА ДРУШТВЕНИХ КОНФЛИКАТА

Постоје различити савремени приступи проучавању конфликтних ситуација, а најчешће се помиње приступ рјешавања конфликтне ситуације, приступ управљања конфликтима и приступ трансформације конфликтних ситуација.⁷

Рјешавање конфликта је приступ проучавања конфликта који се користи код дужетрајнијих конфликта и подразумева пут у правцу задовољавања интереса страна у конфликту, ка релативно стабилним рјешењима

7 Преузето и операционализовано од Spangler, B. (2003). Settlement, Resolution, Management, and Transformation: *An Explanation of Terms*. Beyond Intractability. Eds. Guy Burgess and Heidi Burgess. Conflict Research Consortium, University of Colorado, Boulder. <http://www.beyondintractability.org/node/2364>. Сајт посјећен 24.01.2012. године.

ма који узимају у обзир тежину узрока конфликтних ситуација, а који траже суштинске друштвено-економске и политичке промјене.

Управљање конфликтима представља приступ питању конфликта који подразумева држање конфликта под контролом, али не и рјешавање дуготрајног и сложеног конфликта, Овај приступ се користи када се анализом дође до закључка да је потпуно рјешавање конфликта немогуће, али се ипак нешто мора предузети како ситуација не би постала деструктивна.

Трансформација конфликта представља приступ који тежи бољем разумијевању природе самог конфликта, приступ који препознаје и разматра дијалектичку природу конфликта, јер чим до њега дође он мијења или трансформише догађаје, људе и односе који су оригинално довели до самог конфликта. Однос између узрока и последице у оквиру овог приступа се посматра као двосмјеран процес. Трансформација конфликта је појам који сугерише да се деструктивне посљедице конфликта могу модификовати тако да се слика о себи, друштвене структуре и односи унаприједе, што укључује и трансформацију доживљавања проблема, поступака, других људи или група тиме што се прави разлика између људи и ставова. Успјешна трансформација конфликтне ситуације може водити бољем узајамном разумијевању.

Поред негативних, друштвени сукоби имају једну од важних позитивних функција у томе што показују да постоји неки проблем који их изазива, проблем који треба рјешавати, док стратегије рјешавања конфликтних ситуација представљају теоријски и практични путоказ у ком правцу треба да се крене са рјешавањем конфликта.

Сматра се да постоји пет начина (стилова) решавања конфликтних ситуација и то: *такмичење, прилагођавање, избјегавање, сарађивање и компромис*.⁸

Историјски посматрано, *стратегије рјешавања конфликта* су се развијале, почев од стратегија заснованих на моћи, прко стратегија заснованих на праву, до стратегија заснованих на интересу.

Стратегије засноване на моћи су оне стратегије код којих рјешења конфликта зависе од тога ко има више моћи и ова стратегија може подразумевати и рат као начин разрјешења сукоба, а ниво принуде над учесницима у конфликту код приммијене изнађеног рјешења је на највишем могућем нивоу, док је одрживост рјешења пропорционална дужини трајања принуде. Код ове стратегије стране у конфликту не утичу на садржај рјешења конфликтне ситуације. Уколико постоји већи ниво принуде у процесу изналагања рјешења, учесници у конфликту ће бити мање задовољни и дугорочна одрживост рјешења, по правилу, буде доведена у питање.

Стратегије засноване на праву су оне стратегије које се заснивају на писаним и неписаним законима, нормама и вриједностима (позитивно и

⁸ Текст је преузет, операционализован и прилагођен из приручника Thomas, K. the Handbook of Industrial and Organizational Psychology, Chicago: Rand McNally. <http://collections.infocollections.org/ukedu/en/d/1s1o12e/6.4.html>. Сајт посјећен 24.012012.год.

обичајно право), док је право рјешавања конфликтне ситуације препуштено неком другом (појединац, институција) чији се суд заснива на раније успостављеним критеријумима, односно искуствима.

У Стратегије засноване на праву спадају **неутрална евалуација, арбитража (обавезна и необавезна) и судски роцес.**

Неутрална евалуација је стратегија рјешавања конфликтних ситуација у којој се ангажује неутрална страна да помогне изналажењу рјешења. Неутрални евалуатор је, по правилу, искусан правник или ескперт за област рјешавања конфликтне ситуације и његов посао укључује препознавање проблема, сумирање проблема, доказа и аргумената, те на томе заснованом, давању мишљења о могућем рјешењу. Неутрална евалуација је стратегија која често претходи или слиједи процес медијације како би се олакшало изналажење рјешења странама у конфликту. Код ове стратегије стране у конфликту имају добровољни пасивни положај и не могу утицати на процес и садржај рјешења, али код примјене рјешења не постоји механизам присиле па се ово питање рјешава између страна у конфликту.

Арбитража је добровољни процес гдје учесници конфликта захтијевају помоћ од непристрасне и неутралне треће стране да донесе одлуку, а одлука може бити савјетодавна и обавезујућа (разликујемо *необавезну и обавезну арбитражу*).

Необавезна арбитража је процес арбитраже у којем неутрални арбитар врши представљање доказа, укључујући и свједочење, проводи поступак арбитраже и представља рјешење арбитражне одлуку странама у конфликту, које стране у конфликту могу прихватити или одбацити.

Обавезна арбитража је, такође, процес арбитраже у којем неутрални арбитар врши исти поступак као код необавезне арбитраже, с том разликом што је арбитражна одлука коначна и обавезујућа за стране у конфликту.

Код ове стратегије стране у конфликту могу понекад заједнички бирати арбитра који ће се понашати у складу са њиховимом заједничким интересима, али стране у конфликту не могу утицати на садржај арбитражне одлуке.

Главни недостатак ове стратегије се огледа у смањеној могућности за жалбу, те у дискутабилности арбитравог ауторитета код страна у конфликту што може компликовати примјену арбитражне одлуке.

Судски процес је стратегија за рјешавање конфликта у којој стране у конфликту губе контролу над процесом, врло често их заступају адвокати или пуномоћници. Суд доноси обавезујуће рјешење на основу основних познатих објективних критеријума, тако да увијек имамо страну која губи и страну која добија судски спор, а односи и могућа будућа позитивна интеракција између страна се потпуно губи. Судски процес има још недостатака као што су губитак времена, средстава и енергије, док је примјена рјешења је у директној зависности са нивоом принуде која се користи.

Стратегије рјешавања конфликтних ситуација засноване на интересу (Alternative Dispute Resolution – ADR) су стратегије које подразуме-

мијевају процедуре којима се желе помирити, уравнотежити или хармонизовати потребе и бриге страна у конфликту кроз примјену одобрених процеса.

У ове стратегије убрајамо **директну комуникацију, преговарање, посредовање медијација**) и **олакшавање процеса рјешавања проблема**.

Директна асертивна комуникација је комуникација која се одвија током неког конфликта када се отворено изражава брига, потреба или не-слагање на начин који поспјешује рјешавање проблема.

Преговарање је структурални процес комуникације којим стране у конфликту превазилазе своје разлике и конфликте, покушавајући да постигну споразум који даје рјешење прихватљиво за све.

Медијација је процес посредовања у конфликту треће стране која је неутрална, повјерљива и прихватљива за све стране у конфликту.

Фацититирање је процес рјешавања конфликта путем вишестране медијације која се користи за разрјешавања сложених конфликта када је пуно страна укључено у конфликт. Код медијације и фацититирања посредници имају контролу над процесом, док су стране у конфликту одговорне за изналагање рјешења. Посредници у рјешавању конфликта помажу странама у конфликту да се ангажују на конструктивном рјешавању проблема, постављајући јасну и логичну структуру, отворену комуникацију и кооперативне односе.⁹

У конфликтним ситуацијама се најчешће дешава да комуникација није отворена и јасна, и скоро сваки конфликт у себи садржи проблеме у комуникацији, било као узрок било као посљедицу и зато је побољшање комуникације између страна у конфликту основни предуслов за његово конструктивно рјешење. Разликујемо неколико врста понашања, односно начина комуникације: *пасивна, агресивна, пасивно-агресивна и асертивна комуникација*.

КОНФЛИКТИ РС-БИХ И СТРАТЕГИЈЕ ПРЕВАЗИЛАЖЕЊА

Постоји неколико теорија о узроцима конфликта и рата на просторима бивше СФРЈ и БиХ, а најчешће се помиње геостратешки положај Балкана и улога великих сила, колапс комунистичких система и ретрадиционализација (закашњело национално буђење), те сукоб цивилизација у режији Хантингтона. Свака од ових теорија заслужује мјесто и значај у анализама које би нас довеле до мултидисциплинарног дефинисања и побројавања конфликта на релацији РС-БиХ. Досадашње анализе су много тога закључиле и дефинисале које су то конфликтне ситуације у овим релацијама, али је било веома мало анализа које говоре како превазићи конфликт на начин да

⁹ Fisher, F. (1996). Building bridges between citizens and local governments to work more effectively together through managing conflicts and differences, United Nations Centre for Human Settlements. <http://www.unhabitat.org/list.asp?typeid=12&catid=435>. Сајт посјећен 25.01.2012. године.

све стране у конфликту буду задовољне и да се дође до **задовољавајућег компромиса**.

Теорија о сукобу цивилизација је најзанимљивија од понуђених теорија из разлога што се на простору БиХ сударају три највеће свјетске религије, три народа са дубоким коријенима историјског конфликта, посебно у периоду и након окончања отоманске окупације и отварања процеса борбе за просторном и сваком другом доминацијом у БиХ, али и са становишта настанка деградирајућих конфликата.

Хантингтон у својој књизи износи ставове који сада не иду у прилог заговорницима грађанских опција и опција цивилног друштва, јер каже да људи себе дефинишу појмовима предака, религија, језика, историје, вриједности, обичаја и институција. Они се идентификују са културним групама: племенима, етничким групама, религиозним заједницама, нацијама, и, на највишем нивоу, цивилизацијама. Даље, он закључује да ми знамо ко смо само кад знамо ко нисмо и, често, када знамо против кога смо. Друштва уједињена идеологијом или историјским околностима, али подијељена цивилизацијом или се распадају, као у случају Совјетског Савеза, Југославије и Босне или су изложена јакој напетости (конфликтима), као у случају Украјине, Нигерије, Судана, Индије, Шриланке и многих других.¹⁰

Хантингтон у својој теорији о сукобу цивилизација предвиђа да ће 21. вијек бити вијек сукоба култура и цивилизација (ислам, православље, католицизам), те да ће сукоб међу цивилизацијама, односно, сукоб Запада и западних цивилизација замијенити идеолошке и друге облике сукоба. Према Хантингтону, судар цивилизација доминираће глобалном политиком, а најзначајнији сукоби избиће дуж несавршених културних граница које раздвајају ове цјелине. Глобални рат је по њему невероватан, али не и немогућ, и он би обухватио муслимане на једној страни и немуслимане на другој.¹¹

Ова теорија није се у многим сегментима потврдила прихватљивом, јер је у последњих 20 година било доста и унутаррелигијских и унутарнационалних ратова у многим дијеловима свијета, посебно у афричким исламским државама. Што се тиче БиХ, ова теорија за сада није прихватљива из разлога околности присуства међународне заједнице, али и чињенице да без великих жртава ови простори нису у савременој историји одлучивали сами о себи, већ су то радиле велике силе. Уважавајући чињенице реалности односа на Балкану, Европи и свијету, тешко је говорити о могућем ратном сукобу, као најтежем облику конфликта, на простору БиХ, тако да у опцијама могу бити само средње опције конфликта у БиХ. Опција која проистиче из „права на самоопредјељење“ није могућа из разлога односа моћи у међународној заједници, а као потврда овог суда је и Нејов закључак да у таквом свету локалних аутономија и међународни надзор над правима мањина пружају неку наду, али политика безрезервне подршке праву на на-

¹⁰ Хантингтон, С. (2000). Сукоб цивилизација. Подгорица: ЦИД, стр.28.

¹¹ Видјети више, Хантингтон, С. (2000). Сукоб цивилизација. Подгорица: ЦИД, стр. 231-241.

ционално самоопредјелјење може се претворити у принцип великог свјетског беспоретка.¹²

Босанскохерцеговачко друштво је транзицијско друштво, оптерећено бројним социјалним сукобима, који нису стављени у први план, напротив, у први план су стављени конфликти између етничких група и ентитета унутар БиХ и као такви се посматрају кроз велике колективне акције цијелих друштвених субјеката који превазилазе по свом интензитету, обиму и учинку досад виђено. Ови сукоби су свакодневница друштвеног и политичког живота и карактеристичан су облик односа БиХ друштва, понекад и у прикривеном облику са више или мање насиља, а најчешће се воде око друштвених вредности, статуса и добара.

Циљ страна у сукобу је остварење постављених циљева, уз онемогућавање, сузбијање и слабљење другог ентитета, етничке групе и њихових колективних права и интереса.

Кључан проблем конфликта на релацији РС-БиХ јесу супростављени ставови, тежње и интереси народа и ентитета у погледу остварења историјских, националних, вјерских и културних циљева; остварења територијалне и друге доминације на животним просторима народа у БиХ, као и одбрана и опстанак на истим; покушај наметања неравноправне расподеле богатства и домаћих прихода (ПДВ), али и неравноправне расподеле донираних средстава међународне заједнице БиХ; покушаји промјене уставноправног статуса РС са покушајима централизације БиХ уз помоћ одлука високих представника у БиХ са каснијим покушајима легализације таквих рјешења кроз наметнуте уставне промјене са којима би се извршила прерасподјеле моћи у БиХ; статус „замрзнутог“ конфликта у БиХ; конфликти великих свјетских сила и др.

Република Српска треба донијети стратегију превазилажења конфликта са БиХ која би садржавала, начелно, избор приступа за трансформацију конфликта, определијелити се за стратегију рјешавања конфликта засновану на интересу, покушати приоритетно ријешити економско-социјалне конфликте који живот значе за сва три народа, изразити незадовољство и неслагање са законским рјешењима која доводе до конфликтних ситуација у БиХ као нпр. код Закона о ПДВ, гдје је потребно изнаћи рјешење по коме би се отклониле могућности трошења било чијег новца у БиХ, тј. како би се водила политика чистих рачуна у тој области. Даље, потребно је кандидовати листе конфликтних ситуација по тежини и могућности брзине рјешавања, док је оне најтеже (Устав, одлуке о наметању закона које је донио Високи представник за БиХ) потребно држати у режиму „замрзнутих“ конфликта, а све је ово могуће уколико постоји воља националних политичка елита у БиХ, уколико не, онда ћемо остати у стању мноштва трајних конфликта.

¹² Nay, S. J. (2006). Како разумевати међународне сукобе. Београд: Стубови културе. Стр. 338 (Он у својој књизи наводи примјер да у Африци има око 1000 народа који живе у 50 држава и кад би се сви одлучили на самоопредјелјење онда би наступили ратови и велико безвлашће).

ЛИТЕРАТУРА:

1. Dahrendorf, R. (1959). *Class and Class Conflict in Industrial Society*, London: Routledge <http://solomon.tinyurl.alexanderstreet.com/cgi-bin/asp/philosoph/getdoc.pl?S10021368-Do00008>
2. Fisher, F. (1996). Building bridges between citizens and local governments to work more effectively together through managing conflicts and differences, United Nations Centre for Human Settlements. <http://www.unhabitat.org/list.asp?typeid=12&catid=435>
3. Gibbens, A. (1996). Социологија. Подгорица: ЦИД
4. Гоати, В. (1996). Политичке елите, грађански рат и распад СФРЈ. Београд: Часопис Република. <http://www.yuorpe.com/zines/republika/arhiva/96/147/147-17.html>
5. Хантингтон, С. (2000). Сукоб цивилизација. Подгорица: ЦИД
6. Hans - Chrision Hagman, С. Н. (1988). *European Crisis management and Defence: The search for capabilities*, London: The international Institute for Strategic Studies
7. Козер, Л. (2007). Функције друштвеног сукоба, Нови Сад: Mediterran publishing.
8. Moore, С. (1986). *The Mediation Process: Practical Strategies for Resolving Conflict*, San Francisco: Jossey-Bass Publishers, <http://www.colorado.edu/conflict/peace/moor7538.htm>.
9. Мишковић, М. (2003). Социологија, Београд: Службени гласник.
10. Nay, S. J. (2006). Како разумевати међународне сукобе. Београд: Стубови културе.
11. Петковић, В. (2008). Социологија, Чачак: ВПШ.
12. Петковић, В. (2006). Менаџмент људских ресурса, ВПШ, Чачак.
13. Smith, D. Elliot, D. (2007). *Crisis management*, London and New York: Routledge – Taylor& Francis Group.
14. Spangler, В. (2003). *Settlement, Resolution, Management, and Transformation: An Explanation of Terms. Beyond Intractability*. Boulder: Eds. Guy Burgess and Heidi Burgess. Conflict Research Consortium, University of Colorado,. <http://www.beyondintractability.org/node/2364>.
15. Thomas, K. the *Handbook of Industrial and Organizational Psychology*, Chicago: Rand McNally. <http://collections.infocollections.org/ukedu/en/d/Js1012e/6.4.html>.
16. Видојевић, З. (1997), Увод у социологију, Београд: Образовни информатор.
17. Вејиновић, Д. (2003). Политичка култура, дијалог, толеранција и демократија у Босни и Херцеговини. Бања Лука: Удружење дефендолога РС.
18. Zartman, William (2001) *Avoiding Conflict Escalation*, Oxford: Rowman and Little field Publishers.inc.

РЕЗИМЕ

Тренутна ситуација у БиХ је оптерећена бројним проблемима чије нерјешавање или рјешавање ствара конфликтне ситуације и сукобе које је потребно адекватним стратегијама разрјешавати да би рјешења била дугорочна и одржива.

Потпуно је јасно да на релацији ФБиХ и РС нема сагласности око многих питања, иако све стране у конфликту као аргумент посежу своју истину, која се може третирати као контекстуална истина која је главна циљна суштина спора Дејтонске уникатне заједнице. Да ли је БиХ могућа као немогућа из књиге професора Ненада Кеџмановића или као утопијска држава, како доћи и да ли је могуће створити перспективу и наду за народе у БиХ у условима када се конфликти и кризе стално умножавају, када се превазилазе стратегијама заснованим на моћи и „завртању руку“, а за које смо закључили да су одрживи пропорционално моћи и дужини трајања принуде.

БиХ је могућа као Дејтонска заједница чији ће се конфликти између страна, за које смо закључили да су конфликти етничке и мултидимензионалне природе, разрјешавати стратегијама заснованим на интересима, гдје би се долазило до дугорочних и одрживих рјешења. Тренуци повремене сарадње у БиХ, од притиска до притиска МЗ, нису довољни да би се примирили дуготрајни друштвени конфликти, јер је то само привремено потискавање проблема у страну. Дакле, БиХ је потребно учинити интересном заједницом, гдје би интерес био главни мотив за превазилажење дијела постојећих бројних конфликата, а конфликте које није могуће ријешити потребно је оставити за рјешавање на дужи временски, гдје би се приоритетно рјешавала животна и економска питања, док би уставна и друга питања око којих не постоји сагласност била рјешавана у неком будућем периоду. Анализе о вишенационалним државама говоре да су се друштвени конфликти успјешно рјешавали само у високо децентрализованим државама, чији саставни дијелови су били успјешна гаранција задовољавања психолошких, националних, економских, социјалних, безбједносних и других потреба националних група и појединаца.

КОНФЛИКТИ НА ПОСЛУ И СТРАТЕГИЈА ЊИХОВОГ ПРЕВАЗИЛАЖЕЊА

Претходно саопштење

УДК 005.95/96

мр Жаклина Комосар
Европски дефендологија центар
Бања Лука

Апстракт: Конфликт је, у најужем схватању, увијек сукоб различитих по смјеру дјеловања, супротних мотива. То је резултат динамичких психичких дешавања и зато изазива фрустрацију, посебно ако су супротности веће, а препреке за њихово испољавање теже. Конфликти се често схватају као битка у којој се мора побједити. Унутар конфликта се често развија нека посебна динамика која отежава, или чак потпуно искључује примјену договорених правила. Већина људи у конфликтним ситуацијама покушава заступати своје становиште и остварити своје циљеве сталним инсистирањем на потврђивању властите позиције, чак и онда када се почињу показивати први знаци неуспјеха. Кроз овај рад, пажња је усмјерена на конфликте на послу, пословну комуникацију, проблеми у комуникацији са шефом, понашање у конфликтним ситуацијама, и начин њиховог превазилажења. Јако је битно да будемо свјесни шта је то КОНФЛИКТ и да не дозволимо да он постане свакодневница нашег живота. Тада све добија другачији смисао и ми се губимо у свој тој гомили различитости, узвика, вријеђања и галаме....

Кључне ријечи: Конфликт, Пословна комуникација, Конфликти на послу, Превазилажење конфликтне ситуације

Abstract: Conflict is always, in the strictest sense, a conflict of different activities, different motives. This is the result of dynamic mental events and therefore it causes frustration, especially if the opposites are greater, and the obstacles for their expression harder. Conflicts are often perceived as a battle which must be won. Within the conflict special dynamics often develops which complicates or

even completely prevents the application of agreed rules. Most people in conflict situations try to defend their point of view and achieve their goals through constant insistence on affirmation of their positions, even when early signs of failure start to show. This paper is focused on conflicts at work, business communication, boss related communication problems, behavior in conflict situations and how to overcome them. It is very important to be aware of what a conflict is and not allow it to become everyday life. Then everything gets a different meaning and we lose ourselves in that diversity of diversity, crying, shouting, insulting...

Key words: *Conflict, Business communication, Conflicts at work, Overcoming conflicts*

„Као личност, човјек никада није довршен и савршен; он је биће недостатка. Он нема другог пута да себе употпуни, то јест прошири и продуби, него да ступи у додир са људима који се од њега разликују. Од њих он може једино да научи нешто друго, да се мјења и развија у погледу разумијевања свијета око себе и самога себе. Промјена у свијету је промјена у њему: ако сви чланови заједнице учествују у разговорима, онда сви уче и напредују у разумијевању свијета и себе.“

Ниједан човјек на свијету није савршен. Сви имамо одредјене мане које околина и људи око нас на различите начине прихватају или им се противе. Човјек се недопуњује, гради своју бољу личност, ствара своју бољу моћ запажања заједно са другим људима. Сваки разговор, дијалог, дискусија, па и конфликт могу на различите начине утицати на самог човјека и његову психичку свијест. Нарочито кроз конфликтне ситуације, човјек истиче неке своје особине којих раније није ни био свјестан. Све док те особине употпуњују и охрабрују човјека за боље поступке у будућности, у реду је. Али шта се дешава када конфликт постане свакодневница нашег живота? Када ни у пословном ни у приватном животу више не разликујемо слободу разговора и договора и у суштини све сводимо на **КОНФЛИКТ???** Колико је конфликтна ситуација заступљена на послу и да ли је оправдана? Колико је наше психичко стање угрожено и можемо ли пронаћи рјешење за излазак из ове ситуације? Наредни редови овог рада упознаће нас са појмом конфликта и појединим врстама конфликта, различитим конфликтним ситуацијама на послу као и методама за њихово рјешавање.

Конфликт је у најужем схватању, увијек сукоб различитих по смјеру дјеловања, супротних мотива. То је резултат динамичких психичких дешавања и зато изазива фрустрацију, посебно ако су супротности веће, а препреке за њихово испољавање теже.

Конфликти су стари колико и човјечанство. Они су општи феномен који се може пронаћи на свим нивоима живота људских бића. Непостојање конфликта може се оцјенити као проблематично или чак штетно за мир. Непостојање конфликта значи да је сва моћ у рукама једног који има власт и моћ и полази од тога да постоји само једна „истина“ и да само једна страна

„има право“ што, наравно, може резултирати употребом и ескалацијом силе. Логика „побједник је јачи“ значи да је он у праву.

Конфликти се често схватају као битка у којој се мора побједити. Унутар конфликта се често развија нека посебна динамика која отежава или чак потпуно искључује примјену договорених правила. Већина људи у конфликтним ситуацијама покушава заступати своје становиште и остварити своје циљеве сталним инсистирањем на потврдјивању властите позиције, чак и онда када се почињу показивати први знаци неуспјеха. На тај начин се долази до ограничавања хоризонта схватања цјелокупне ситуације, као и до ограничене способности доношења одлуке.¹

Конфликти до те мјере утичу на наше способности схватања и мишљења да нисмо у стању јасно видјети ствари око нас и у нама самима. Као да наше очи губе способност вида, а наш поглед на нас саме и на супротну страну у конфликту постаје све једностранји и искривљенији.

Када се појединац нађе у ситуацији да бира које ће циљеве (интересе и вриједности) задовољити, јављају се сљедећи карактеристични типови унутрашњих сукоба:

- Када је неизбјежно да задовољи један од два непривлачна циља,
- Када бира између два једнако атрактивна циља,
- Када је неопходно прихватање циља који је истовремено и привлачан и непривлачан.²

Већина појединаца често се нађе у ситуацији бројних конфликта, било међуличних, било унутар групе.

Међулични конфликти проистичу из борбе за боље услове на послу, бољу финансијску добит, социјалну моћ, односно за бољу сопствену личност и будућност. Сви се ми једном надјемо на овом путу борбе човјека са „самим собом“. Ови конфликти изсикују одредјену психичку способност да се изборимо са свим емоцијама и донесемо исправну одлуку. Такође ту су и бројне негативности као што је узајмно оцјењивање, неповјерење, избјегавање комуникације са другима, нетачно приказивање важних информација и слично. У сваком случају, ова врста конфликта појединца припрема за неке друге веће конфликте на друштвеном и глобалном нивоу. Када ово посматрам са практичног аспекта, у нашим данашњим условима скучених могућности креативног испољавања и ниског квалитета живљења, већина нас је оптерећена прије свега унутрашњим конфликтима: да ли се вриједи максимално залагати за нешто чему „се не пише“ боља будућност или да енергију чувамо за нешто перспективније, колико су наши интереси и наши захтјеви прихваћени и колика је њихова важност у свој тој „гомили“ различитих мишљења? Врло често не добијемо одговор онакав какав желимо, па одлуку доносимо на основу властите интуиције.

1 www.dadalos.org

2 www.filozof.org

Унутаргрупни конфликти јављају се због супротстављених схватања групних циљева, групних норми, начина одлучивања и расподјеле утицаја. Суочени са потребом да медјусобно сарадјују и остварују заједничке циљеве, групе се боре око утицаја, економских користи, будућих позиција и слично. Сукоби се јављају мање или више интензивно и отворено, од оговарања, дезинформисања и кориштења предрасуда до дистанцирања, вербалне агресивности, па и физичких провокација.

Могу рећи да није тешко закључити да смо данас и овдје под утицајем изразитијих сукоба на свим нивоима: од оних на глобалном нивоу (међу друштвеним заједницама и њиховим асоцијацијама), преко оних између различитих социјалних групација друштва, до оних унутар и између група и појединаца у конкретним организацијама.

Наћи се у конфликтној ситуацији и бити у могућности да притом пронађеш разумно рјешење може бити веома тежак задатак....Не можеш „побиједити” у конфликтној ситуацији, јер победа би у том случају значила да је исход цијеле ситуације задовољавајући само за једну од супротстављених страна. А то, ни у ком случају, није компромисно рјешење. **Дакле, конфликте треба рјешавати.**

Ако је ријеч о конфликту са људима са којима радимо, они могу да подстакну и друге проблеме на послу као што су нетрпељивост међу колегама, смањена комуникација која самим тим лоше утиче на продуктивност. Уколико ће конфликт на радном месту донијети конструктивне промјене и мотивисати групу ка већој продуктивности онда је чак и потребан. Непотребне конфликте, наравно, треба избјегавати, а када се они ипак појаве, треба их научити рјешавати на обострану корист.

Колеге са којима радимо најчешће не познајемо довољно добро па нам неки од њих нису посебно важни, али с обзиром да је вријеме које проводимо са њима неизбјежно, пожељно је да задржимо ако не добар, онда бар послован однос. У таквој ситуацији, како бисмо преживјели радни дан, били продуктивни, па чак и срећни на радном месту, важно је знати како да се поставимо дипломатски у комуникацији са њима и како да научимо неке вјештине успјешног избјегавања и рјешавања конфликта.

Добра пословна комуникација је један од најважнијих услова избјегавања конфликта на послу. Људско понашање неодвојиво је од ријечи па тако док говоримо ријечи истовремено говоримо тијелом, очима, рукама, тоном, гласноћом, то јест свим невербалним облицима комуникације. Током пословних разговора, јако је важно да вјеродостојно и тачно преносимо информације и саговорницима појаснимо тематику проблема. За такву комуникацију, осим знања и сигурности у себе, потребна је и вјештина. Успјешна комуникација је врста заната која се може научити и успјешно примјењивати у послу.

Лоша пословна комуникација није једини услов успјешности пословања. Ту је такође и недостатак тачних информација и неефикасна органи-

зација (на примјер агресивна организацијска култура, неразвијени системи рјешавања конфликта и слично).

У наредним редовима навешћу најчешће начине поступања у конфликтним ситуацијама.

Први и можда највише изражен начин рјешавања пословних конфликта јесте **шутња**. Неки људи са својим колегама не воле уопште разговарати о проблемима, него у дискусији преферирају шутњу. Иако је то можда мање стресан начин, избегавање разговора о проблемима због којих конфликти настају не рјешава сам проблем. Умјесто тога, проблеми се гомилају и долази се до границе када се сукоби више не могу рјешити нормалним и пристојним разговором него само још већим сукобом.³

Сљедећи начин јесте рјешавање конфликтне ситуације **одбраном**. Дефанзивни људи често у конфликтима настоје прикрити своју кривицу у насталом конфликту. Не желе прихватити критику друге стране на свој рачун и често ће наћи изговор зашто су поступили на начин који је довео до сукоба. Пребацивањем кривице на другу особу, они заправо желе сакрити колико су слаби и колико су кукавице.

Рјешавање конфликтне ситуације претјераном генерализацијом подразумијева уствари **генерализовање чињеница**. Такве особе често започињу реченице са: «Ти увијек...» или «Добро, онда је можда боље да се премјестим у други одјел.» или «Ти се не сјећаш кад си ти мени...». То су особе које ће и у приватним сукобима врло често рећи: «Добро, онда је можда боље да се растанемо када сам ја такав/таква...». Низање повреда како би се рјешило тренутни сукоб или генерализовање не рјешавају конкретни текући сукоб.

Неки људи сматрају да у конфликтним ситуацијама постоје само **црна и бијела страна**, то јест право и криво гледиште ситуације. Наравно, њихово је увијек исправно гледиште јер они су управо такви – увијек у праву. За њих рјешење сукоба значи да друга страна размишља управо као они. Различите погледе на исту ствар они доживљавају као напад на себе. Такав начин разрјешења конфликтних ситуација врло често налазимо код особа са израженом нарцисоидношћу, врло честом карактеристиком међу менаџерима.

Током конфликтне ситуације долази и до **вријеђања и неслушања** приликом чега долази до продубљења конфликта, а не његовог рјешавања. Прекидање током разговора, колутање очима, и понављање властитог текста у глави умјесто слушања онога што колега у сукобу говори исто тако не доприноси рјешавању конфликта. Повишени тонови с обе и/или једне стране, а поготово међусобна вријеђања и називања увриједљивим именима неће ријешити конфликт. Одроз зрелости и жеље за рјешењем конфликтне ситуације лежи у оном моменту када обе стране стану на лопту те смиреним разговором покушају рјешити оно што их тишти.⁴

3 www.posao.hr / članci / konfliktne situacije

4 www.posao.hr / članci / konfliktne situacije

Једна од најтежих конфликтних ситуација на послу, свакако је ситуација дискусије са шефом. Проблеми у односима са шефом често су узрок стреса на послу. Примјери проблематичног понашања шефова укључују: недостатак комуникације, ригидни ставови, увредљиво понашање и слично. Када смо суочени са овако проблематичним понашањем, неће нам помоћи:

- Одговарање на исти начин, на примјер викањем и вриједјањем,
- Ћутање и понизна сагласност,
- Избјегавање интеракције са шефом,
- Одсуствовање с посла,
- Одустајање, давање отказа.

Са економског становишта, у оваквим условима рада, поставља се питање, колика је продуктивност и колико оваква ситуација доприноси добробити фирме и остваривању њеног главног циља, то јест позитиван финансијски резултат, односно профит.

Главни кривац овакве ситуације јесте недостатак демократије. Стално говоримо о демократији и једнакости међу људима, али питање је колико се придржавамо тог прокламовања, да ли заиста имамо једну демократски уредјену државу или све **ОСТАЈЕ САМО НА РИЈЕЧИМА??**

У пракси су најчешће присутне двије методе за разрјешавање конфликта-педагошка и административна метода.

Педагошка метода има за циљ да сачува колектив од расула и анархије, а то се постиже убјеђивањем међусобно сукобљених страна да конфликтна ситуација наноси штету цијелом колективу, доводећи у питање његов даљи опстанак. Овај метод подразумјева објективно откривање узрока конфликта, и формирање сазнања да настала конфликтна ситуација може бити рјешена само на принципијалан начин. Путем стрпљења, разговора, савјетовања и убјеђивања долази се до повољног рјешења и ствара се воља за стварну измјену ранијег понашања које је довело до конфликтне ситуације.

Административна метода користи се у крајњем случају, гдје се примјењују мјере удаљавања сукобљених страна из колектива или њихово премјештање у састав другог организационог дјела предузећа.⁵

Дакле, конфликт се може рјешавати само на принципијалан начин. При његовом разрјешавању потребно је стрпљење, разумијевање ситуације и уважавања стања људи. Ради се о томе да су људи у конфликту емоционално напети. Они не виде ништа добро у свом противнику. За себе мисле да су апсолутно у праву, настојећи да противника оцрне у очима виших инстанци, или пак јавног мњења. Због свега тога потребно је, при разрјешавању конфликта пажљиво саслушати стране у спору, али да се не прихвати а priori као исправан исказ било које од њих док се не провјере и утврде истинитости њихових ставова.

5 [www.absolutsecurity.rs / konflikt_na_radu.htm](http://www.absolutsecurity.rs/konflikt_na_radu.htm)

Да би се квалитетно управљало конфликтима, потребно је познавати конфликтну ситуацију, дотадашње односе сукобљених, знати вријеме кад је конфликт настао и вријеме расположиво за рјешавање сукоба.

И на крају самог рада, наводим неке од начина свођења конфликта на најмању могућу мјеру:⁶

- **Научите прихватати различитости (разлике у мишљењу, култури, ставовима, полне разлике).**
- **Комуницирајте отворено, јасно, директно и конструктивно.**
- **Научите слушати.**
- **Не допустите да емоције утичу на посао.**
- **Научите затражити помоћ.**
- **Имајте повјерења у своје сараднике.**
- **Научите „изаћи из својих ципелица“ и гледати из туђе перспективе.**
- **Извучите корист из конфликта.**
- **Тражите рјешење на обострану корист.**

Понекад су конфликти неизбежни, те стога треба научити како искористити њихове позитивне аспекте и очувати добре међуљудске односе.

Свијет у коме живимо пун је свакојаким конфликтних ситуација. Кроз рад сам анализирао различите конфликтне ситуације, као и понашање појединаца у таквим ситуацијама. Свјесни смо да заједно са другима гради-мо бољу и љепшу будућност, приказујемо себе у другом свјетлу. Конфликти су неизбежни, али и поучни. Помажу нам да увидимо извјесне грешке и откријемо неке особине којих можда раније нисмо били свјесни. Мој закључак је да треба да се боримо за своју личност и свој интерес, али на праведан начин. Конфликте требамо посматрати као један ресурс, прилику за учење, раст и развој. Тежиште при рјешавању конфликта треба да буде на проблему, а не на особи. Дobar однос се гради на темељима међусобног поштовања и признавања свачије индивидуалности. Уколико говоримо о емоцијама, треба да говоримо о осјећајима, али не да говоримо кроз прво лице једнине „ја, ја...“ , јер на тај начин износимо своје праве интересе. Проблеми неће сами од себе нестати, али њиховом рјешавању треба приступити на један смирен и мислен начин. Конфликте је боље ријешити сада, него касније, јер временом постане све горе. Важно је имати увид у посљедице конфликта уколико се он не рјеша. Било би пожељно да одредимо себи циљ ка коме ћемо се кретати током рјешавања конфликтне ситуације. Увијек требамо тежити рјешењу проблема тако да обје стране буду задовољне, треба да будемо креативни и отворени. Добро је признати грешку и извинити се. Углавном, сви који су укључени у конфликтну ситуацију урадили су или рекли нешто што је продубило или надоградило конфликт. Важно је инсистирати на разлозима зашто треба пронаћи рјешење конфликта. Не смијемо дозволити да конфликти постану свакодневница нашег живота. Тада све

6 www.oliver.efos.hr

добија другачији смисао и ми се губимо у свој тој гомили различитости,
узвика, вриједјања и галаме....

ЛИТЕРАТУРА

1. www.dadalos.org
2. www.filozof.org
3. www.posao.hr
4. www.absolutsecurity.rs
5. www.oliver.efos.hr
6. www.poslovi.infostud.com
7. www.uzk.co.me

КОНФЛИКТИ, КОНФЛИКТНА СИТУАЦИЈА, КОНФЛИКТНИ СТАВОВИ И КОНФЛИКТНА ПОНАШАЊА

Претходно саопштење

УДК 316.6:159.922.2

мр Ненад Цвијановић
Жељезнице Републике Српске
Добој

Апстракт: Овај рад указује на то да је сваки сукоб који смо доживјели, као нешто специфично, је различит од других врста сукоба, у зависности од тога с ким смо се сукобили, око чега, колико нам је тај сукоб важан, да ли нам је неко притекао у помоћ и на који начин смо га ријешили. Конфликти су конкретни, али тек последњих десетак година се формира дисциплина у којој се откривају и анализирају основне заједничке карактеристике социјалних конфликта, различитих по предмету и по посљедицама.

Кључне ријечи: конфликти, конфликтна ситуација, конфликтни ставови, конфликтна понашања

Abstract: This paper points out that every conflict we have ever had, as something specific, is different from other types of confrontation, depending on who are we in conflict with, what is the conflict about, how important is the conflict to us, did anyone help us in the conflict and the way we resolved it. Conflicts are concrete, but it is only in the last decade that the discipline has been forming which analyzes and reveals basic common characteristics of social conflicts, different in subject and consequences.

Key words: conflicts, conflict situation, conflict attitudes and conflict behavior

ОПШТА РАЗМАТРАЊА

Тема овог рада су конфликти, односно сукоби у којима сви људи имају огромно непосредно искуство, као и са њиховим рјешавањем. Трагајући за својим идентитетом, особе, првенствено младе врло брзо долазе у сукобе са својим вршњацима, родитељима, браћом и сестрама, па и са самим собом. Безброј пута смо се нашли у сукобу са неким или са доста њих, почев од жеље да себи приграбимо оно што желимо, да се изборимо за своје право на одлучивање у нечему до чега нам је стало, иако више пута можемо да се нађемо у ситуацији да попустимо или да одустанемо од сукоба, односно да га препустимо случају да га сам ријеша. Када се нађемо у сукобу, више пута смо бијесни, огорчени, па чак и несрећни због тога, али након успјешно ријешеног сукоба доживљавамо велико задовољство и олакшање.

Циљ овог рада јесте сагледавање појма и врсте конфликта, настанак, ток и исход конфликта, структура конфликта, начин њиховог превазилажења, те вођењу преговора и стратегији рјешавања конфликта. Овај рад указује на то да је сваки сукоб који смо доживјели као нешто специфично различит од других врста сукоба, у зависности од тога с ким смо се сукобили, око чега, колико нам је тај сукоб важан, да ли нам је неко притекао у помоћ и на који начин смо га ријешили. Конфликти су конкретни, али тек последњих десетак година се формира дисциплина у којој се откривају и анализирају основне заједничке карактеристике социјалних конфликта, различитих по предмету и по посљедицама.

ПОЈАМ КОНФЛИКАТА

Конфликтологија је наука која се бави проучавањем конфликта, прије свега у подручју социјалне психологије у коме постоји велики број концепата, приступа, емпиријских налаза, као и других неустражених проблема, па је тешко дати једну свеобухватну дефиницију конфликта. Једна од дефиниција конфликта је дефиниција коју даје Р. Стагнер: „**Конфликт је ситуација** у којој два или више појединаца желе да остваре циљеве од којих се као остварљив опажа само један или други, али не и оба. Ова дефиниција се може појаснити ако се каже да морају постојати бар двије стране од којих свака ствара енергију да би достигла циљ, жељени објекат или ситуацију и свака страна опажа ону другу као препреку или пријетњу за остварење свог циља.“

Термин „конфликт“ се појављује у више значења. У свакодневном говору он се употребљава за означавање сукоба у којем двије или више страна користе насиље како би оствариле побједу или још чешће као средство самоодбране. Ријеч насиље се обично употребљава у смислу физичког угрожавања. Двије особе које воде судски спор су без сумње у „конфлику“, али оне за постизање својих циљева употребљавају методе, које су у суштини нена-

силне. Ако се за суштински елемент овог уобичајеног значења узме активност страна укључених у конфликт, то води ка претпоставци да се термин конфликт односи на актуено понашање. Циљ понашања је бар да спријечимо да нас друга страна спречава у постизању нашег циља. Усредсређеност на понашање страна у конфликту, ипак је ограничавајућа и води ка занемаривању осталих аспеката тог односа. Без сумње можемо рећи да ојсећање антагонизма, личних и емоционалних разлика, које постоје међу људима, како међу појединцима, тако и међу групама представљају важне аспекте конфликта међу људима и да чине дио значења која се често везују за тај појам. Да би се добро схватило шта је то конфликт, потребно је увидјети да конфликт садржи три основне компоненте:

- конфликтна ситуација;
- конфликтни ставови и опажања и
- конфликтна понашања.¹

а) Конфликтна ситуација

Ситуацију конфликта можемо дефинисати као ситуацију у којој два или више друштвених ентитета или страна опажају да имају узајамно неускладиве циљеве. Под „циљевима“ подразумијевамо свијесно жељене будуће исходе, услове или коначна стања, која са собом носе и друге користи или смањење трошкова за припаднике те стране. У реалности, најчешће ситуације су у којима стране у конфликту посједују не само један, већ читав низ жељених циљева од којих су неки главни и високо вредновани, неки су по жељи у маљој или већој мјери, сви посједују одређени ред важности. Чисте ситуације конфликта или сарадње су ријетке у реалном свијету. Нпр. једноставнија основна ситуација би била она када два мала дјечака истовремено желе да посједују гумену лопту, ситуација која може да доведе до туче, узајамног насиља и непријатељства, бијеса, а може да доведе до позива упућеног трећем лицу за помоћ или арбитражу. Дефинисање конфликтних ситуација као оних у којима стране имају узајамно неускладиве циљеве, отвара ново питање: **Који услови по правилу доводе до појаве неускладивих циљева?** Као одговор на ово питање можемо рећи да многе конфликте ситуације настају око оскудице онога што се вреднује, гдје више страна жели исто богатство или на исти полагај. Други кофликти произлазе из неускладивих вриједности које се тичу коришћења или расподјеле богатства друштвених или политичких структура или увјерења и понашања других. Конфликтне ситуације извиру из тежње ка циљевима и из неускладивости циљева и у том смислу могу да се сматрају реалним. Ипак, чак и на нивоима базичне неускладивости циљева субјективни и психолошки фактори могу бити од значаја у одређеним случајевима, стране у конфликту

¹ Д. Попадић, Д. Плут, Т. К. Церовић, Социјални конфликти, Група Мост-центар за антиратну акцију, Београд, 1996. година.

могу да опажају да су њихови циљеви неускладиви у датом тренутку, а уствари су њихова опажања погрешна.

Природа циљева у којима теже стране у сукобу у великој мјери омогућава увид у изворе конфликта. Циљеви могу да се подијеле на два главна циља:

- **позитивни циљеви**, који се односе на свијесно жељена будућа стања: повећање богатства, повољан баланс трошкова и сл.;
- **негативни циљеви** који садрже избјегавање нежељених стања или догађаја у будућности, као што је избјегавање банкрота и сл..²

б) Конфликтни ставови и опажања

Другу од главних компоненти конфликта чине она психичка стања или услови који прате конфликту ситуације и исходе конфликтног понашања. Ставови везани за конфликте су психолошка стања, која често прате укљученост у конфликтну ситуацију. Главна претпоставка у овом раду је да се психологија конфликта у најбољем случају сматра отежавајућим фактором, прије него главним узроком друштвених и међународних несугласица. За конфликтне ставове се често претпоставља да настају из стреса изазваног укљученошћу у сукоб, али и да су фактори који изазивају конфликте. Конфликт међу људима је у основи изнутра покренут феномен, чији су корјени у емоционалним стањима страха, непријатељства, љутње или агресије која дијели мању или већу групу људи. Ако то значи да су непријатељство, страх или агресија, који настају спонтано у људима базични узрок развоја конфликтних ситуација или настајања конфликтних понашања, онда цјелокупна енергија у проучавању конфликта, као и напори да се ријеше конфликти и несугласице мора да добије посебан смијер.³

Значење тих ријечи, да су ставови, предрасуде усађени у прошлост или актуелно опажање опасности, могу да произведу или да појачају насиље или неки други облик принуде. Ставовима везаним за конфликте означавамо она психолошка стања која често прате конфликтну ситуацију или извиру из ње. Конфликтни ставови често постају кључни фактори у познијим фазама сукоба, па чак и у ширењу конфликта, када је почетна ситуација измијењена, тако да неизгледа више као довољан разлог за наставак сукоба. Препознавање често пресудне улоге оваквих психолошких аспеката је од највеће важности у анализи било ког сукоба или у предузимању акције за проналажење рјешења.

Зато конфликтне ставове можемо дефинисати као уобичајене обрасце очекивања, емоционалних орјентација и опажања која прате учешће у конфликтној ситуацији. Емоционалне орјентације могу укључивати осјећање бијеса, неповјерења, страха и зависти. Когнитивни процеси могу укључи-

2 Попадић, Д., Плут, Д., Церовић, К., Тинде, Социјални конфликти, Група МОСТ-Центар за антиратну акцију, Београд, 1996. Година.

3 Попадић, Д., Плут, Д., Церовић, К., Тинде, Социјални конфликти, Група МОСТ-Центар за антиратну акцију, Београд, 1996. година.

вати стереотипизирање, одбијање да се прихвате информације које одступају од очекиваних, како би се задржала усклађена структура вјеровања о спољшњем свијету.⁴

в) Конфликтно понашање

Трећу главну компоненту конфликта чини актуално понашање супротстављених страна, које преистиче из тога што оне посједују узајамно неускладиве циљеве и из њихових покушаја да остваре те циљеве. Конфликтно понашање може да се дефинише као акција које предузима једна страна у било којој конфликтној ситуацији против супротстављене стране са циљем да противник одустане од својих циљева или да их промијени. Са уобичајене тачке гледишта конфликтно понашање би требало да садржи акције, које имају за циљ да изазову другу страну директно или индиректно, али намјерно. Намјере једне стране и циљеви који леже у основи одређеног дјеловања јесу најважнији елементи дефиниције конфликтног понашања.

Конфликтно понашање нужно укључује било какав елемент принуде или стратегије, који цијену противничког истрајавања у тежњи ка сопственим циљевима диже до таквог нивоа да ће он одустати од њега. Конфликтно понашање може да обухвати пријетње казнама, дискусију, позивање на заједничке вриједности или заједнички смисао и читав низ облика насилног понашања. Мада акције не морају да буду насилне да би се сврстале у конфликтно понашање, али могу бити и такве. **Први знаци конфликта** су тензија, нелагодност, подозрење и врло често жеља да се са супротстављеном страном избјегне. Међутим, када до сусрета дође, долази до заоштравања сукоба које се одликује губитком повјерења у другу страну и преображавањем почетних порива за сукоб, уз жељу да се победи, затим да се нанесе штета другој страни.⁵

ОДНОС КОНФЛИКАТА ПРЕМА ДРУГИМ НАУКАМА

Конфликт је свеприсутан аспект егзистенције. Појављује се на свим нивоима друштвеног живота: интерперсоналног, интергрупног, интерорганизационог и интернационалног. Теоријски приступи су под снажним утицајем академске дисциплине теоретичара. Истраживањем конфликта веома озбиљно се бави неколико научних дисциплина. Конфликти се проучавају првенствено у психологији и социологији. Психолози се усредсређују на интерперсоналне конфликте, социјални психолози су усмјерени

4 Проф. др Вејновић, Д., дипл. ецц. Вејновић. В., Пословна култура, Универзитет за пословне студије, Бања Лука, 2007. година.

5 Попадић Д., Плут Д., Церовић, К., Тинде, Социјални конфликти, Група МОСТ-Центар за антиратну акцију, Београд, 1996. година.

на интерперсоналне и интергрупне конфликте, социолози наглашавају друштвени, статусни и класни конфликт, као и конфликт улога. Економисти се усредсређују на теорију игре и доношења одлука, економско надметање, синдикалне преговоре и трговинске расправе.

Из *социјалне психологије* долазе знања о природи, врстама и динамици развоја конфликта, стратегијама и стиливима поступања у конфликтним ситуацијама, као и условима који одређују коју ће стратегију човијек изабрати.

Из *психологије учења* је веома важна област, иако на први поглед је удаљена од конфликта, а то је област рјешавање проблема.

Из *клиничке психологије* издвајају се комуникационе технике и техника контроле над емоцијама.

Из *психологије личности* инспирацију представљају модели потреба, пријее свега људских потреба и страхова. Различити стилови поступања у конфликтним ситуацијама блиски су концепту црта личности.⁶

Из напред наведеног се препознаје да се питање конфликта може и мора посматрати са мултидисциплинарног становишта, а стратегија њиховог превазилажења је условљена са низом фактора.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Попадић, Д., Плут, Д., Церовић, К., Тинде, Социјални конфликти, Група МОСТ-Центар за антиратну акцију, Београд, 1996. година.
2. Различити часописи и Интернет

⁶ Церовић-Ковач Тинде, Плут Д., Росандић, Р., Кораћ Н., Учионица добре воље, Група МОСТ-Центар за антиратну акцију, Београд, 1996. година.

ДРУШТВЕНИ КОНФЛИКТИ И ПОЛИТИЧКЕ ПАРТИЈЕ

Претходно саопштење

УДК 316.6:329.3

Огњен Тадић¹

Парламентарна скупштина Босне и Херцеговине
Сарајево

Апстракт: Овај рад настоји да пронађе одговор на питање како политичке партије егзистирају као извор и регулатор политичких конфликта, тј. у којој мјери доприносе стварању, а у којој рјешавању конфликта у друштву. Приликом дефинисања улоге политичких партија у друштвеним конфликтима посебно се водило рачуна о њиховом односу према социјалним кретањима, њиховој организацији и политичким програмима. Дискутујући о политичким партијама као изворима и катализаторима конфликта у раду се помиње неколико примјера када су политичке партије саме по себи извор конфликта, тј. обрађују се неки од примјера конфликта који су уско везани за постојање и рад политичких партија. Тражећи одговор на питање да ли су политичке партије регулатор друштвених конфликта рад истиче се њихово учешће у процесу друштвене регулације политичким системом, па их се послјије и категорише зависно од њиховог односа према некима од принципа и циљева регулације конфликта. На крају, умјесто закључка, истиче се важност дијалога у функцији друштвених сукоба, те подсећа да су политичке партије истовремено и извор и катализатор и регулатор друштвених конфликта, али да од степена друштвене одговорности зависи њихов однос према конфликтима, конфликтним странама и интересима, ставовима и вриједностима које оне заступају.

Кључне ријечи: друштвени конфликт, политичке партије, друштвене промјене, демократија, тоталитаризам, конфликтне стране, извор конфликта, катализатор и регулатор конфликта.

¹ Аутор је предједавајући/замјеник предједавајућег Дома народа Парламентарне скупштине Босне и Херцеговине.

Abstract: *This paper seeks to answer the question on how political parties exist as a source and the regulator of political conflicts, ie in which extent they contribute to the creation, and in which to the resolution of conflicts in society. When defining the role of political parties in the social conflicts, the particular care was taken of their relationship with the social movements, their organization and political agendas. Discussing political parties as the sources and catalysts of conflicts, the paper mentions several examples of political parties being themselves a source of conflict, actually it points out some of the examples of conflicts that are closely related to the existence and work of political parties. In addressing the question whether the political parties are regulators of the social conflicts, their participation in the process of social regulation of the political system is accentuated, and they are later categorized depending on their relation to some of the principles and objectives of the regulation conflicts. In the end, rather than a conclusion, the paper emphasizes the importance of dialogue in the function of social conflict, and reminds that political parties are at the same time the source, the catalyst and the regulator of social conflicts, but that their relation to conflict depends on the degree of social responsibility, parties in conflict and their interests, as well as attitudes and values they represent.*

Key words: *social conflict, political parties, social change, conflict parties, source of conflict, catalyst and regulator conflict.*

УВОДНА РАЗМАТРАЊА

Вријеме у коме живимо обиљежено је неколицином друштвених процеса. Процеси демократизације, друштвене транзиције, националне рееманципације и промјене односа према питању власништва су основни правци друштвених промјена у односу на претходни социјалистички поредак. Све генерације друштва суочиле су се са новостима које су донијели ови процеси. Неке од новости су биле изразито негативне, па су довеле и до ратова. Зависно од околности у којима су дијеловале неке политичке партије су биле дефинисане тако широко да су имале улогу историјски значајних националних покрета, а неке су биле сасвим уске интересне групе. И све то у свега двадесетак година. Данас је све мање политичких партија које се појављују као ексклузивни национални заступници, а процес стабилисања друштвене и политичке сцене уклања и мање интересне партије. У перспективи се види јаснија политичка слика коју попуњава свега неколико политичких партија, од којих су у правилу двије највеће.

У тако сложеним условима друштвеног живота сазрео је закључак о чврстој повезаности политичких партија и друштвених конфликта. Ова повезаност је и на први поглед потпуно разумљива. Политичке партије данас и у глобалном смислу представљају најзначајнији начин организовања људи. И тамо гдје није организован демократски вишепартијски поредак постоји најмање једна владајућа партија која управља политичким, односно, друшт-

веним токовима у најширем смислу. Модерна историја друштвених промјена је суштински историја политичког плурализма. Без подршке политичких партија било какав, па и значајан, друштвени глас који позива на одређену врсту акције или промјену је „пуцањ у празно“. Наравно нису све позције у друштвеним конфликтима нити једнако значајне нити једнако аутентичне. Утисак о вјештој манипулацији интересима конфликтних страна коју чине политичке партије више је него снажан. У таквим условима важно је правилно оцијенити однос политичких партија према конкретним питањима у друштвеним односима, тј. њихову досљедност мјерену подударношћу између онога што говоре и онога што раде.

За социолошко истраживање важно је доћи до закључка шта су карактеристике политичких партија као конфликтних фактора и каква им је функције у друштвеним конфликтима. Без одговора на ова питања неће бити могуће дати тачно мишљење о ефектима процеса демократизације у свеукупној друштвеној транзицији. Без овог одговора постоји опасност да се читав процес демократизације оцјени као „недемократски“, тј. да се дође до закључка да је друштво у демократским категоријама незрело и да је након двадесет година промјена и напора умјесто аутентичног демократског поретка добило поредак у коме је од једне тоталитарне партије, а усљед различитих фактора диференцијације, настало неколико нових које функционишу са истих позиција и по истој матрици као и њихова претходница Савез комуниста Југославије. Овако алармантан закључак је могућ из више разлога. Прво, никада није успостављена истинска веза између новонасталих политичких партија и демократске традиције политичких партија из периода Краљевине Југославије. Све промовисане везе су у највећој мјери биле фолклорног и пропагандног карактера. Друго, у комбинацији идеолошког и организационог приступа оснивању, организацији и раду новоформираних политичких партија доминирало је тоталитарно искуство, па се и ефикасност провођења политике као и моћ партија мјерила сличношћу политичких партија са Савезом комуниста Југославије. Сматрало се и сматра се да је нека партије озбиљна и организована онолико колико подсјећа на СКЈ. Треће, у кадровском смислу политичке партије нису отишле далеко од базе која је политички образована у тоталитарном поретку. Чак ни интелектуални круг, посебно у Босни и Херцеговини, није проширен значајнијим бројем „нетоталитарних“ интелектуалаца. И четврто, усљед ратова, приватизације, криминала и корупције у енормним размјерама дистрибуцију значајног дијела моћи вршили су и врше ревитализовани остаци репресивног апарата из времена СКЈ. Изостанак лустрације у овој сфери је сачувао исти начин размишљања о друштвеним односима, а посебно о позицији репресивног апарата у друштву.

Питање гласи: „Да ли политичке партије учествујући у друштвеним конфликтима користе демократским средствима, у складу са демократским процедурама и да ли је њихов утицај такав да доприносе циљу друштвених промјена или својим утицајем доприносе стагнацији, па чак и реверзибил-

ности друштвених процеса?“ Препознати демократски карактер политичких партија у друштвеним промјенама као поводу конфликта значи видјети знаке истинског демократског препорода друштва.

I Политичке партије као извор и/или катализатор конфликта

Позиција једне политичке партије у првом реду одређена је њеним политичким програмом и организацијом. Свака политичка партија тежи ширењу. То води ка преовладавању на политичком простору, а преовладавање до реалне власти. Нигдје тако снажно не долазе до изражаја супротности унутар једне конфликтне стране као у раду политичких партија. И највјернији савезници су у сталном конфликту. Политичке партије увијек упоредо са неким основним конфликтом учествују и у свом иманентном конфликту, конфликту који не престаје - борби за одржање политичке партије на политичкој сцени и борби за њено ширење.

Тај конфликт представља трајну борбу за моћ и увећање моћи. Борба за моћ је суштински борба за акумулацију инструмената и утицаја унутар друштвене заједнице. Она свој извор нема у политичкој партији нити у некој интересној групи. Њен извор је сваки појединац, или, ако би отишли у социо-психолошка разматрања, дио свјести сваког појединца сконцентрисан на жељу за посједовањем моћи. У демократском поретку или одређеним облицима партијског система, дистрибуција моћи се углавном врши путем дјеловања политичких партија. Политичке партије су, у том смислу, конститутивни елемент конфликтних односа - конфликта страна. Циљеви политичких партија су у већој или мањој мјери неспојиви. Већина политичких партија настаје или добија замах у свом дјеловању, уколико подршку јавности прикупља позивом да се нека супарничка страна органици, омете, неутралише, потчини, порази или уништи, при томе приказујући дјелатност супростављене стране у конфликтном односу са интересима и вољом сопствене базе.

Неколико видова конфликта је иманентно политичким партијама, а они имају своје шире друштвене посљедице. „Акција је друштвена само уколико је нормативно оријентисана и ситуирана у поље односа моћи и заједничких културних оријентација.“²

а) Први примјер - унутарпартијски конфликти

Унутарпартијски конфликти се најчешће повезују са односима личне конкуренције. Ови односи у политичким партијама могу, али и не морају водити ка сукобу. Појава конфликта евидентира се тек када они поприме

² Touraine, A., „Увод у проучавање друштвених покрета“, у: *Обнова утопијских енергија* (ур. Вукашин Павловић), ИИЦ ССО Србије, Београд, 1987, стр. 63- 71.

карактеристике односа два или више актера који су мотивисани неспојивим интересима у циљу поседовања или контроле моћи, политичке функције, неке материјалне вриједности или нематеријалне користи, при чему настоје да онемогуће, подреде, или чак униште супростављеног актера или колатералну жртву. Ови односи нису једини облик унутарпартијских конфликата. Као преломни тренутак за сваку политичку партију јављају се конфликти проузроковани различитим становиштима у односу на програмске или традиционалне елементе у партијама. Ови конфликти се обично завршавају цијепањем партија или појавом да веће или мање групе спартијских активиста напуштају неку партију са циљем да заузму пасиван разочаравајући однос према политици или да направе другу партију или да се придруже некој већ постојећој. Овај подтип конфликта може се везати за програмске елементе политичких партија.

Наведени модели нису чисто везани за организацију или програм политичких партија. Сваки од ових облика је заправо мјешовит, али су типични примјери. За разлику од њих један од облика конфликта је толико широк да се не може одвојити његова стална веза са свим карактеристикама једне политичке партије. То је смјена генерација. Карл Манхајм тврди да генерација има одређену структуралну сличност са класом, односно да чињеница припадања истој класи или старосној групи има заједничко својство да одређује групу појединаца који дијеле заједничко место у друштвеном процесу. „Њихова искуства су лимитирана заједничким временом/простором, а њихове склоности усмјерене су према одређеном начину мишљења и доживљавања и специфичном, генерацијском, типу друштвено значајне акције. У разним историјским раздобљима млади су силовито полагали право на културно и политичко вођство.“³

б) Други примјер - конфликт вођство наспрам база

Овај облик конфликта је заправо базично унутарпартијски конфликт. Међутим, често је узрокован или узрокује конфликте који излазе из унутарпартијских граница.

“Лидерство се, посматрано у ширем смислу, односи на утицање на људе и њихово усмеравање у извршавању промена и адаптација политичке организације и институције променљивој околини. Лидерство се дефинише као способност једног човека, лидера или вође, да води друге људе, да утиче на њих да га слиједу у остваривању постављеног циља, жељених и потребних промјена. Уколико су лидери учесници конфликта, могући стилови за њихово рјешавање су доношење одлука, избегавање и управљање њима”⁴.

3 Стојиљковић, З., *Друштвени конфликти*, Scribd. 1-16 <<http://www.scribd.com/doc/27274488/Drustveni-Konflikti-Zoran-Stojiljkovic>> (преузето: 7.11.2011), 2011, стр. 9.

4 Суботић, Д., „Лидерство и друштвени сукоби у политици“, *Политичка ревија - Political review*, год. (XIX) VI, vol=14, Бр.2-4, Институт за политичке студије, Београд, 2007, стр. 477-510.

Конфликт са лидером је суштински израз незадовољства партијске организације или неког њеног дијела због недостатка ресурса, односа лидера према унутарпартијској конкуренцији, критикама управљања, проблемима у комуникацији, личним неполитичким односима појединаца и група и сл.

в) Трећи примјер - конфликт партија наспрам партија/е

Ево и облика конфликта на који се прво помисли када се каже да су политичке партије извор конфликта. Емпирија евидентира овај конфликт углавном као однос позиције и опозиције, односно однос унутар позиције или опозиције. Међупартијски конфликти могу бити и инструмент устројавања унутарпартијских односа. За теорију је важно питање да ли међупартијски конфликти у периодима стабилних демократских односа заправо више личе на регулацију и рјешавање конфликта него на њихово иницирање, остваривање и управљање њима. Дијалог и толеранција у политичким односима, а што су карактеристике стабилних демократских друштава, воде нас ка закључку да односи између партија све више попримају карактер односа сарадње, а не однос отворених сукоба. Чак и у нестабилним временима глас јавности позива политичке партије да се уједине, сарађују ради рјешавања неког надпартијског општег, државног или националног питања. Али, чак и тада међупартијски конфликти су присутни.

Карактер ових конфликта зависи од нивоа економског развоја, политичке културе, врсте политичког система (двопартијски или вишепартијски), нормативног-законског оквира у коме партије дјелују, друштвене мисије које су партије саме себи одредиле и њиховог позиционирања у друштвеним односима, затим од величина партија, изборног резултата, али и од односа према осталим учесницима у друштвеном и политичком животу - синдикатима, медијима, религијским институцијама, лобистима, НВО сектору, међународним организацијама итд.

Циљ ових конфликта зависи од самог циља за који се политичке партија, свака за себе, боре. Логично, ако су себи као мотив поставиле реализацији истих или упечатљиво сличних циљева, а нису спремне на сарадњу и консензус, онда се у суштини ради о борби за превласт. Та превласт не мора значити борбу за уништење супарника, већ може значити и борбу за његову асимилацију ради ширења организације и програма.

г) Четврти примјер - конфликт партија наспрам бирач

Свака политичка партија је у сталном сукобу са својим бирачима. Овај сукоб води се на пољу тражења оправдања за неостварене, а обећане резултате. Крајња посљедица на страни бирача је разочараност са елементима пасивности (губитак интереса за политику), односно са елементима активног (промјена партије коју бирач подржава или активно укључивање у политичку партију која га је разочарала како би је “поправио изнутра”).

Бирач је конзумент најразличитијих обећања и очекивања која углавном одређују његово понашање на дан избора. Тај спектар чини свеукупну слику због које бирач гласа за неку партију. Због тога је за овај облик конфликта изузетно важно одредити у којој мјери бирач треба бити незадовољан да би до краја преиспитао свој однос према некој политичкој партији. За одговор на ово питање треба претходно одредити од чега све зависи воља бирача. У ту групу елемената улазе његов социјални и економски статус, наслеђене или стечене психолошке карактеристике, однос према друштвеним кретањима, лично учешће у раду партије, односно искуство у политичком животу, лична веза са организацијом и програмом политичке партије, али и непосредан лични интерес. Од посебног значаја су и његов лични однос према евентуалној кризи на друштвеном, политичком или економско-социјалном пољу.

д) Пети примјер - конфликт партија наспрам политички систем

Овај вид конфликта је по свему типичан друштвени конфликт. Најмање је везан за социо-психолошке елемент или карактеристике личност, а највише за улогу политичких партија у општим социјалним кретањима. Економски, политички, културни или идеолошки фактори утичу и на однос политичких партија према политичким системима. „Друштвено-економски елементи су вјероватно најважнији фактор политичких антагонизама. Од свог постанка до наших дана, сва људска друштва су била карактеристична по оскудици, што значи недовољности расположивих добара у односу на потребе које је требало задовољити.“⁵ Због тога се овај вид политичког конфликта шири на укупне друштвене конфликте, па се они због тога у оваквим случајевима изједначавају и често користе као синоними.

Политичке партије могу заузети три основне позиције у односу на политички систем. Могу га стварати или одржавати, могу бити незадовољне постојећим политичким системом али му истовремено бити и лојалне и, на крају, могу због свог незадовољства водити акцију рушења постојећег и изградњу новог политичког система или неког његовог дијела. Ово је динамички процес и стално се појављују нови разлози за оспоровање неког дијела политичког система.⁶ Поред тога, ако се политички систем посматра у оквирима општих дефиниција, издваја се и посебан вид односа политичких партија према политичком систему, а то је анархистички однос који има за циљ рушења сваког политичког система, с тим да до коначног циља анархо-партија учествује као политичка партија у његовом функционисању („разарање изнутра“).

Конфликт између политичких партија и политичког система може настати због класних, вјерских, расних или неких других универзалних пи-

⁵ Диверже, М., *Увод у политику*, Савремена администрација, Београд, 1966, стр. 50.

⁶ У овом контексту је посебно интересантна најновија појава тзв. пиратских партија у западном свијету, које су утврдиле циљ да оспоре сваки облик интелектуалног власништва. Ове партије имају подршку бирача и учествују у парламентарном животу неколико земаља.

тања. Тада револуционарни карактер политичке борбе долази до највећег изражаја. Ово су крупне промјене које су у сталном фокусу науке и јавности, али се релативно ријетко догађају. Уколико су разлози за конфликт везани за неко питање које има универзални карактер, али је везано за степен развоја дијалога и толеранције, онда се појаве конфликта могу евидентирати чешће и равномјерно. То су парцијалне промјене политичког система које се односе на отклањање норми или обичаја које онемогућавају одређену политичку партију или групу да се оствари у датом политичком систему. Примјер за то је промјена положаја партија националних или других мањина нормама у изборном законодавству које има без обзира на бројност гарантују одређен број мјеста у парламентарима и сл.

Свакодневне појаве конфликта између политичких партија и политичких система везане су за њихову различиту унутрашњу логику и модел организације. Политички систем се прилагођава унутрашњој структури политичких партија (поред функције предсјеника неке републике уводи се и функција замјеника предсједника или потпредсједника јер је то тако у некој партији). Постоје случајеви када се политички систем мјења због потреба усаглашавања односа више политичких партија.⁷

На крају, али никако не због свог значаја, посебно имајући искуство из нашег подручја, посебан вид конфликта између политичких партија и политичких система су тзв. процеси рјешавања националних питања. Распад Југославије, СССР-а, Чехословачке Републике, као и неизвјесна будућност Босне и Херцеговине, Македоније или Србије су типичан примјер за то. У таквим приликама политичке партије добијају улогу националних покрета, или се више политичких партија удружује у неку врсту националног савеза. Циљеви супарничких табора тада су различити, али су и супростављени постојећем политичком систему. Неке га желе срушити па изградити нови (нова национална држава), неки га желе промјенити али тако да се не изгубе основне карактеристике (скраћена Југославија, асиметрична федерација и сл.), а неки га желе консензуално и ради континуитета промјенити у свему изузев у двије ствари - територија и међународни континуитет (дејтонска Босна и Херцеговина).

II Политичке партије као регулатор друштвених конфликта

Свака анализа која тврди да су политичке партије само извор и катализатор сукоба није праведна. Да нема политичких партија сукоби би били далеко већи и производи би много веће посљедице. Успјешан политички систем тражи социјалну одговорност политичких партија и њихов активан рад. Компромис и консензус, консочијација... све су то појмови којима мјесто уступају искључиви политички ставови и модели. Свијест о заједништву и скоро једнаком трпљењу посљедица сваке политичке одлуке довела је по-

7 У Републици Српској недавно је уведено и треће мјесто потпредсједника Народне скупштине како би се увео обичај да је један од потпредсједника увијек из опозиционих партија.

литичке партије за преговарачки сто и ставила пред њих очекивања јавности да пронађу договор. Наравно, ни сваки договор није добар за јавни интерес. Однос социјалних промјена и конфликта једно је од главних питање за теорију друштвених конфликта. Тако Ралф Дарендорф⁸ говори о конституисању новог конфликтног модела друштва, који треба да омогући нову перспективу социолошке анализе, јер сматра да је свако друштво стално подвргнуто промјени, да показује сталну присутност сукоба, да сваки елемент друштва доприноси његовој промјени и дезинтеграцији и да свако друштво почива на присили, принудном потчињавању једних чланова од стране других. Ако се утврди претпоставка да је свако социјално кретање поље конфликта, онда је сваки облик политичког рада ништа друго не престана борба за остваривање интереса, позиција и идеја унутар социјалних кретања. Апстрактност социјалних кретања на примјеру политичких партија добија своју димензију. Јасни су и препознатљиви носиоци идеја, промјена, вође покрета, резултати политичког рада итд. Све то је мјерљиво било са аспекта актуелног тренутка или са неке историјске дистанце. Сходно томе, однос између социјалних кретања и политичких партија, а у контексту савременог политичког живота видљив је у изражавању склоности и остваривању заштите интереса многобројних социјалних заједница. Такав систем поред политичких партија садржи и друге асоцијације, савезе, масовне социјалне покрете и сл. Политичке партије у том смислу врше симбиозу и конкретизацију интереса социјалних покрета и организација, те њихову промоцију у виду питања којима се институционално треба бавити. Преко политичких партија интереси друштвених група у току евидентираних социјалних кретања постају легитимни, а њихово остваривање легално.

Социјални конфликти показују реалне односе моћи, установљавају „паралелограм политичких снага“ актера који у њима учествују. Конфликт омогућава да се између субјеката установи својеврсни „образац понашања“ на основу кога свака конфликтна страна може, релативно поуздано, да предвиди степен у коме ће убудуће друга страна толерисати њене интересе. Тиме социјални конфликти омогућавају мирне периоде живота.⁹ „Разматрање измјене и стварања норми кроз сукоб помаже нам да јасније увидимо разлоге због којих сукоб може да буде функционалан за друштво.“¹⁰

Циљ је до ових образаца доћи на ефикаснији начин. Данас се по томе мјери и ефикасност и одговорност политичких партија. Тиме се избјегавају „негативне последице друштвених конфликта - значајан губитак времена и енергије за њихово регулисање, продубљавање постојећих подијела у друштву до чега често долази послвије сукоба, као и нужност да у друштву постоје сталне институције чија је искључива сврха регулисања конфликта, односно трошкове њиховог функционисања.“¹¹

8 Dahrendorf, R., *Class and Class Conflict in Industrial Society*, Routledge, London, 1959, стр. 17-18.

9 Deutch, K., *Management of Chance and Conflict*, Roud Mc Naily, Chicago, 1967, стр. 5.

10 Козер, Л., *Функције друштвеног сукоба*, Mediteran Publishing, Нови Сад, 2007, стр.167.

11 Гоати, В., „Конфликт (друштвени)“, у: *Енциклопедија политичке културе*, Савремена администрација, Београд, 1993, стр. 514.

Представници политичких партија доносе Устав, законе, друге прописе, утврђују норма и штите поредак. Они легитимизују или делегитимизују обичаје, праксу или навике. У извршној власти представници политичких партија проводе нормирану вољу. Зависно од принципа на којима раде политичке партије, имају и специфичне односе у друштвеним конфликтима. Постојање или одсуство принципа, који су инспирисани и утемељени на демократским вриједностима, даје прилику да се утврди колико данас актуелне политичке партије представљају стварне демократске партије, а колико само насљеднице Савеза комуниста Југославије.

а) Интеграција

Зависно од својих ставова политичке партије воде интегративну или дезинтегративну улогу. Свјест о јединству унутар неког друштва помаже рјешавању конфликта, али због такве свијести политичке партије могу бити веома далеко од свог политичког циља, што читав процес чини апсурдним и контрадикторним.

Разумљив примјер је распад Југославије. Југословенски национализам је био покушај друштвене трансформације. Код једног дијела грађана он је успио. Други дио грађана није изгубио свој идентитет, већ је сматрао да истовремено може бити југословенског државног и свог посебног националног одређења. Трећи дио грађана је сматрао да лојалност држави не значи и припадност држави, те да је држава форма у којој је садржај национални идентитет. Четврти дио грађана је сматрао национални идентитет треба поништити државну форму и произвести државни форму по мјери националног идентитета. Наравно истакнути су само најизраженији облици.

Савез комуниста Југославије је доживљавао промјену односа према принципу друштва, државне, привредне и националне интеграције и то пропорционално прогресивну протоку времена од Другог свјетског рата па на овамо. Каже се да је парола о „братству и јединству“ изблиједила. Потреба „освјежавања“ и ревитализације друштвених односа у циљу интеграције је евидентна и везана за настојање да се замор у инетеракцијама друштвених група превлада проналажењем новог смисла за заједништво.

б) Репрезентативност

Репрезентативност подразумијева да политичка партија аутентично представља одређен став, мишљење или интерес. Безброј је примјера злоупотребе туђих ставова, мишљења или интереса у своју корист, као и манипулација с њима. Сходно овом принципу, политичке партије могу бити аутентичне или неаутентичне. То значи да у свакој фази конфликта свака од страна треба преиспитивати саму себе и другу страну, тј. тежити томе да открије стварни узрок конфликта. То свакако доприноси његовом рјешавању.

И у односу на ово питање партије се могу додатно разликовати на оне које које су склоније конфликту и на оне које се уздржавају од конфликта изузев у случају када не постоји други начин остваривања интереса. Прве у конфликт улазе чешће са прихватањем последице да пропадне интерес за који се наводно боре јер њима у суштини није стало до тог интереса нити ко очекује од њих да га заштите. Оне не темеље свој рејтинг на идејама већ на интересима. Друге заузимају позицију чувара вриједности, па избјегавају расправљање о тим вриједностима, скоро до херметизације политичке организације и њеног програма. И једна и друга страна су у сукобу са концепцијом ширења програма и организације политичке партије.

в) Легитимитет и легалитет

Конфликти могу бити легитимни или легални. Легитиман конфликт је такав конфликт у коме најмање једна страна има оправдан друштвени циљ или интерес. Уколико нити једна страна нема овакав циљ или интерес онда је легитимитет конфликта одсутан и такав конфликт сам по себи нема друштвену оправданост. Легалан конфликт би по аналогији био такав конфликт у коме најмање једна страна има легалан циљ и интерес, односно легалан пут његовог остваривања.

Сувишно је рећи да у демократском поретку свака од политичких партија треба дјеловати на легалан и легитиман начин, те то дјеловање преносити и на саме институције преко својих представника. Међутим, безброј је примјера у политичкој историји у коме су се легалност и легитимност супростављали у корист легитимности. То се увијек дешава код крупних социјалних промјена приликом којих оправдање за своју акцију реакционарне снаге не траже у друштвеној оправданости већ „у слову закона“ који штити превазиђене односе или политички систем.

Безкомпромисни сукоб расположивим и ефикасним средствима је наоко чешћа појава у нестабилним друштвима, него у друштвима стабилних демократских односа и вишепартијских система. Допринос таквом запажању даје и сам живот партија, тј. ток њиховог живота од настајања до нестајања, а који је често евидентан и као прелијевање политичке партије из један у други облик, из мање у већу организацију и сл.

Са становишта овог принципа важно је напоменути да неке политичке партије црпе свој легитимитет из чињенице да су основане ради достизања одређене друштвене промјене.

г) Изборна воља

Демократска друштва или једнопартијски системи са моделима унутрашњих демократских односа омогућавају рјешавање конфликта путем пријемне начела изборне воље. Уколико је могућ овај модел је истовремено и

најквалитетнији. Да ли је могуће или није зависи од тога да ли постоји друштвени консензус или нека норма, па макар и обичај, који је утврдио правило да се на овај начин рјешавају конфликтна питања. Могућност избора „ЗА или ПРОТИВ“, односно опредјељење интегрисане заједнице за неку одлуку путем могућности избора, води ка побједи једне од опција која не оставља превише простора за наставак конфликта. Партије воде кампању за постојеће опције и тиме опредјељују јавност. Прихватање изборне воље је најважнији елемент овог начела. Уколико нема прихватања изборне воље, онда конфликт није рјешен и производи се стање оспоравања већинског мишљења у дужем периоду - између два изборна циклуса, између двије сједнице, у периоду када није могуће обновити одређени приједлог закона и сл.¹²

Сходно томе да ли подржавају изборну вољу партије могу бити посматране као демократске или недемократске, али се у најширем смислу може говорити и о партијама лојалним друштвеном поретку и о анархо-либералним или анархо-радикалним партијама. Таквих примјера има и другим сегментима друштва, посебно у религијским заједницама. То истовремено не значи да се ради о екстремним партијама.

За питање изборне воље и њене друштвене оправданости посебно је значајан изборни систем.

д) Акција политичких партија

Током постојања конфликта политичке партије могу имати активну и пасивну позицију. Политичке партије могу бити посматране као незаинтересоване за конфликте и партије које конфликт користе рационално или као примарно средство политичке борбе, тј. „смисао свог постојања“. Политичке партије познају двије основне стратегије учешћа у конфликтима - преговарање и/или сукоб расположивим и ефикасним средствима. Неријетко политичке партије абреагују на различите, углавном јавне, прозивке и критике одрђеног понашања или интереса. Пасивна позиција омогућава стицање ореола неконфликтности што у дестабилизованим друштвима представља важну карактеристику. Похвала „мудрог ћутања“ често је једини могућ одговор.

Са друге стране, од партија се у правилу очекује учествовање у конфликтима. За многе чланове политичке партије су облик интересног савезништва – „заједно смо јачи“, „сви за једног, један за све“ и сл. Чак се на појавној равни степен активности политичких партије мјери манифестовањем своје позиције у конфлику. Бингам Пауел као индикаторе учесталости конфликта користи број демонстрација, протеста и штрајкова, односно дужину њиховог трајања и број учесника, као и број пријевремених избора и дужи-

12 Прим.: Пословником Народне скупштине Републике Српске онемогућено је да предлагач закона обнови свој приједлог прије истека рока од шест мјесеци од дана када је гласањем у Народној скупштини неки приједлог закона оспорен.

ну трајања влада. Интензитет и виолентност сукоба огледа се кроз број ухапшених, повријеђених и мртвих у конфликтима.¹³

Узимајући у обзир овај критериј партије могу бити и револуционарне и контрареволуционарне, а што су категорије о којима је на бројним другим мјестима заиста много речено.

УМЈЕСТО ЗАКЉУЧКА: ДИЈАЛОГ У ФУНКЦИЈИ ДРУШТВЕНИХ СУКОБА

Дијалог, односно толеранција и дијалог су добили статус начела у свим социо-политичким односима. Претпоставка за постојање дијалога и толеранције приликом рјешавања конфликта или конфликтних ситуација везана је и за рационалан суд о идентитету конфликтних страна, узроцима конфликта и реалним интересима конфликтних страна. „Од разговора двије личности, преко општења двије групе, до сусрета двије културе - све су то степени у подизању духа до највиших, свеопштих начела и вриједности, који једино могу бити темељ живота у људској заједници.“¹⁴

Консензус – успостављено стање сагласности о основним политичким вриједностима ... врши основну улогу окупљања политичке заједнице око једног низа заједничких дијелених вриједности. Нарушавањем успостављеног баланса и извођењем поретка из стања (релативне) равнотеже (појавом темељног друштеног конфликта) аутоматски проблематизује важење базичног социјалног консензуса. На другој страни, дубоке, системске конфликте могуће је иоле трајније (раз)ријешити само проналажењем нове формуле политичке сагласности, односно општеприхватљивог консензуса у основи политичке заједнице или између политичких заједница које су сукобом захваћене.¹⁵

Сходно наведеном, питање примјене начела дијалога и толеранције уско је везано за друштвену оправданост циљева и друштвену улогу страна у социо-политичком животу. Дијалог и толеранција у том смислу попримају улогу „лијека“ против негативних посљедица конфликта, а с циљем да се на најблажи начин, без изазивања непотребне штете, реализује заједнички интерес или у суштини интерес једне од конфликтних страна, која носи поруку и/или заступа интерес веће друштвене оправданости.

Дијалог и толеранција не смију бити инструмент конзервативних односа јер је друштво динамично и не трпи заустављање. Одлагање промјена ради „мира у кући“ не води ка трајном миру, већ еволуцију замјењује у будућности темпираном револуцијом као посљедицом фрустрације и нараслог незадовољства друштвених фактора жељних промјена. Са друге стране

13 Pael, B., *Contemporary Democracies*, Cambridge University Press, Cambridge, 1982, стр. 36-41.

14 Шушњић, Ђ., *Дијалог и толеранција*, Чигоја штампа, Београд, 1997, стр. 93.

15 Стојиљковић, З., *Друштвени конфликти*, Scribd. 1-16 <<http://www.scribd.com/doc/27274488/Drustveni-Konflikti-Zoran-Stojiljkovic>> (преузето: 7.11.2011), 2011, стр. 2.

дијалог и толеранција могу служити и као поље преиспитивања одређених интереса и захтјева конфликтних страна, односно усаглашавања супротстављених интереса уколико за то постоји друштвено оправдан разлог.

Доктрина модерних демократских политичких партија уско је везана за дијалог и толеранцију. Способност домаћих политичких партија да се удаље од принципа тотализма и приближе принципу дијалога и толеранције биће јасан знак да друштвене промјене код нас излазе из фазе ретроградности и прерастају у истински демократски поредак.

ЛИТЕРАТУРА

1. Boulding, Keneth (1963): *Conflict and Defence, A General Theory*, New York: Harper Torchbooks.
2. Гоати, Владимир (1993): „Конфликт (друштвени)“, у: *Енциклопедија политичке културе*, Београд: Савремена администрација.
3. Dahrendorf, Ralf (1959): *Class and Class Conflict in Industrial Society*, London: Routledge.
4. Deutch, Karle (1967): *Management of Chance and Conflict*, Chicago: Roud Mc Nailly.
5. Диверже, Морис (1966): *Увод у политику*, Београд: Савремена администрација.
6. Козер, Луис (2007): *Функције друштвеног сукоба*, Нови Сад: Mediteran Publishing.
7. Prael, Bingham (1982): *Contemporary Democracies*, Cambridge: Cambridge University Press,
8. Стојиљковић, Зоран (2007): „Друштвени конфликти“. Scribd. 1-16 <<http://www.scribd.com/doc/27274488/Drustveni-Konflikti-Zoran-Stojiljkovic>> (преузето: 7.11.2011).
9. Суботић, Драган (2007): „Лидерство и друштвени сукоби у политици“. Институт за политичке студије Београд: *Политичка ревија - Political review*, Година (XIX) VI, vol=14, Бр. 2-4 / 2007., стр. 477-510.
10. Touraine, Alain (1987): „Увод у проучавање друштвених покрета“, у: *Обнова утопијских енергија* (ур. Вукашин Павловић), Београд: ИИЦ ССО Србије.
11. Шушњић, Ђуро (1997): *Дијалог и толеранција*, Београд: Чигоја штампа.

ВРСТЕ И УЗРОЦИ КОНФЛИКАТА

Претходно саопштење

УДК 316.6:159.922.2

мр Радомир Кеча
Европски дефендологија центар
Бања Лука

Апстракт: У раду се указује на врсте конфликта, настанак, ток и исход конфликта. Факторима који утичу на избијање конфликта посвећена је посебна пажња. Узајамни утицај између ситуационе и диспозиционе одредбе социјалног понашања указује на трајне узајамне утицаје између унутрашњих стања и карактеристика страна у конфликту, као и спољних обиљежја конфликта. То значи да је каузалан утицај између унутрашњих карактеристика и спољног конфликта двосмјеран и, не само од унутрашњих карактеристика, одређује његов ток.

Кључне ријечи: конфликти, врсте конфликта, исход конфликта

Abstract: The paper points to types of conflicts, their origin, the course and the outcome of conflicts. Special attention is given to factors which lead to conflicts. Mutual influence between situational and dispositional regulation of social conduct points to permanent mutual influences between internal states and characteristics of conflicting parties, as well as external characteristics of conflicts. This means that the causal influence between internal characteristics and external conflicts is two-way and, not just based on internal characteristics, it sets its course.

Key words: conflicts, types of conflicts, the outcome of conflicts

ОПШТА РАЗМАТРАЊА

Сматра се да конфликти у групи настају када чланови групе имају супротна схатања, циљеве жеље и оцјене и ставове а које настоје да реализују кроз активности групе, што доводи до незадовољења основних потреба

чланова групе. На основу утврђених облика понашања конфликте можемо подјелити на два критеријума:

- Први критеријум се односи на субјекте конфликта;
- Други критеријум се односи на садржај конфликта.

Према првом критеријуму, с обзиром на субјекат конфликта разликују се сљедеће врсте конфликта:

- интрапсихички конфликти – су конфликти унутар личности који настају због сукоба мотива, циљева и могућих начина њиховог задовољења. Због таквих конфликта људи су често у недоумици како да поступе.
- интерперсонални конфликти – су конфликти међу личностима који настају у оквиру група којима појединци, који су у конфликту припадају, а могу постојати и према особама које припадају различитим групама.
- конфликти везани за групу и активности у групи – могу бити двојаки: конфликти везани за групу – то су конфликти само једне особе, настале усред њене групне припадности тј. улоге у групи. Ова врста конфликта настаје када иста особа има двије улоге које се тешко могу ускладити у одређеним ситуацијама; Конфликти везани за активности у групи – су конфликти између два или више чланова групе, који су у вези са групним односима. Ови конфликти могу да се јаве у разним врстама група, па чак и у неформалним групама.
- Интергрупни конфликти – су конфликти међу групама различите врсте. То могу бити конфликти међу државама и нацијама, тј. међудржавни и интернационални сукоби.

Према другом критеријуму, с обзиром на садржај конфликта разликују се:

- конфликти интереса у које спадају: конфликти који се односе на контролу средстава која служе задовољењу разних потреба – нпр. борба међу појединцима и групама за имовину, новац и моћ; Конфликти који су у вези са положајима у односима у групи и организацији, нпр. надметање за утицај и моћ.
- конфликти вриједности и увјерења у које спадају: конфликти који се односе на разлике у преференцији и верзији на основу тога шта неко воли, а шта га одбија – нпр. активности које воли једна страна или укуси које она има сметају другој страни.

Конфликти који се односе на разлике у вриједностима тј. сукоб о томе којом основном вриједности је исправно да се руководи у поступцима; конфликти који се односе на различита увјерења разлике у оцјени шта је важно а шта неважно, шта је исправно а шта не.

Конфликт такође може бити:

- организован – одликује га висок морал који се ствара путем позитивне акције на индивидуалној или групној основи и примјењује познате поступке у пракси;
- неорганизован – одликује га низак морал који има тенденцију да буде произвољан и личан, изражава се кроз стално незадовољство, недисциплину и сл.

Због мноштва научника који о конфликтима пишу из угла различитих научних дисциплина и посматрају различите типове сукоба, изучавање конфликта има прилично специфичан карактер. Они се могу разврстати на слиједеће начине:

- највећи број конфликта су конфликти са мјешаним мотивима у којима стране у сукобима имају кооперативне и компетитивне интересе. Кооперативни и компетитивни интереси страна у конфликту појављују се кроз два различита процеса рјешавања конфликта који се називају интегративно и дистибутивно преговарање.
- конфликти могу бити конструктивни и деструктивни. Конфликт има лошу репутацију, јер асоцира на психопатологију, социјалне нереде, рат и сл.

НАСТАНАК, ТОК И ИСХОД КОНФЛИКАТА

Конфликти могу настати између двије или више особа или гупа па чак и између нација из више разлога. Они се могу ријешити на различите начине, различитим стратегијама и тактикама које се примјењују, различитим процесима комуникација и утицаја и различитим ставовима према другој страни. Структуру конфликта одређује и анализа друге стране, тј. његова процјена значаја као и значаја предмета сукоба за њега. Први знаци конфликта су обично нелагодност, подозрење, тензија али и жеља да се сусрет са другом страном избјегне. Када до тог сусрета дође, по правилу настају неспоразуми, оптужбе и препуштање свом природном току. По том правилу обе сукобљене стране подједнако доприносе: на оптужбе и увреде, бијес и огорченост и у све већој мјери улазе у већу расправу и већи сукоб. Поред неизвјесности око сукоба, осјећања да је ствар избјегла контроли, чини доживљај сукоба за већину људи изузетно непријатним. Ток карактерише све сукобе у којима су обе стране подједнако мотивисане али је он највидљивији у сукобима међу дјецом.

У току конфликта могу се наћи још два скривена процеса: један се односи на губитак повјерења у другу страну, она се доживљава као све више и све компетентније непријатељска. Ова тенденција врло често онемогућава окончање сукоба, чак и ако би друга страна била спремна на извјесна попуштања или гест добре воље; Други процес је преображавање почетног порива за сукоб. Конфликт има свој природни крај у који прије или касније доспије у

фазу у којој обе стране трпе више него што је потенцијална добит од побједе. Исходи конфликта се свде на побједу или губитак, компромис или обострани губитак. Међутим, даља анализа укључује не само коначни исход, већ и утрошено вријеме, енергију и ресурсе као и предвиђање будућих односа међу странама. Ако се у току рјешавања сукоба открије да су интереси искључиви, тј. да је неминовна подјела добара око којих су се стране сукобиле постоји начелна могућност да се добро координисаном заједничком акцијом износ добара увећа, па се тек потом изврши подјела.

ФАКТОРИ КОЈИ УТИЧУ НА ИЗБИЈАЊЕ КОНФЛИКАТА

а) Контакт и видљивост разлика

У конфликтној као и у хармоничној интеракцији потребан је партнер. Сама могућност за интеракцију је један од фактора који доприноси развоју неслагања између појединаца или у оквиру групе. Појединци или групе које немају нимало, или имају само мало контакта са другима, директно или путем масовних медија, немају изгледа за конфликтне односе. Такође, велики број доказа указује на то да категоризација људи у групе на основу било које заједничке карактеристике углавном доводи до тога да се разлоге између категорија уочавају као дубоке разлике – нпр. „Црни и Бјели“ на основу боје коже гдје је она увијек видљива.

б) Опажена неспојивост

Обиљежја појединца или групе као што су вјеровања, ставови, циљеви и интереси су неспојиви са обиљежјима другог поједница или групе уколико стварају поступке који спречавају, скрећу, поврјеђују, умањују било које од обиљежја оног другог, које он позитивно вреднује. Двије стране су у конфликту када намјерно учествују у неспојивим активностима. Заправо, може се десити да се објективна неспојивост препозна зато што не постији јасна свијест о неспојивости интереса, гдје права неспојивост непостоји и доводи до лажног конфликта.

Стварне неспојивости могу да не доведу до конфликта уколико нису препознате.¹

Међутим чак и када су неспојивости и тачно сагледане, до конфликта не мора да дође, осим у случајевима ако једна страна невјерује да постоји корист од улажења у конфликт.

¹ Попадић Д., Плут Д., Церовић, Ковач, Тинде, Социјални конфликти, Група МОСТ-Центар за антиратну акцију, Београд, 1996. година.

СОЦИЈАЛНО-КУЛТУРНИ УТИЦАЈ ИЗБИЈАЊА КОНФЛИКАТА

Појединци, групе или нације са различитом културном позадином морају да често преговарају о својим сукобљеним интересима, вјеровањима или вриједностима, а понекад морају заједно радити у некој организацији. Њихове културне разлике могу изазвати баријере у интеракцији, неразумјевање, предрасуде и понашање које је ненамјерно увредљиво. Тајфел је истакао да „лични идентитет појединаца је веома повезан са карактеристикама групе са којом се они идентификују, јер те карактеристике помажу при дефинисању њиховог социјалног идентитета“. Очекивање, вјеровање, језик, поступци, ритуали и вриједности, који су заједнички чланови групе дефинишу њихову заједничку културу. Оно што доприноси настанку конфликта је етноцентризам, који смањује вјероватноћу продуктивне, циљу усмјерене интеракције између чланова различитих група. Етноцентрична унутар групна предрасуда се најконзистентније појављује у односу на моралне црте, као што су : поштење, искреност, мирољубивост, врлина и послушност. Што је интензивније надметање између група, то су већи изгледи за етноцентризам у њиховим односима.

а) Психолошке димензије избијања конфликта

Психолошки процеси и услови који прате укљученост у конфликт су у већој мјери сложенији. Свака страна ће да структурише гледање на себе и на свог противника кроз бројне аспекте, као што су циљеви, мотивација противника, начин на који трећа страна опажа конфликт као и читав низ особина понашања. Није лако наћи једноставан оквир, којим би обухватили психичке процесе битне за конфликте. У одређеним околностима конфликт може да буде функционалан у смислу да подстиче људе на креативно размишљање и у смислу психолошке добити од учешћа у конфликту. Такође, у одређеним околностима може да буде подстицајан, узбуђујући, може да редукује стрес, понекад за све учеснике, а понекад само за одређене групе, док други могу да пате од физичке или психичке узнемирености. Конфликти стварају код учесника већу потребу за активирањем одређених психичких процеса, развијају одређене ставове и дају веће могућности за лако коришћење обима одбрамбених процеса, како би се савладала ситуација.²

Људи стављени у ситуацију конфликта вјероватно ће психолошки реаговати на сличне начине.

² Попадић, Д., Плут, Д., Церовић, К., Тинде, Социјални конфликти, Група МОСТ-Центар за антиратну акцију, Београд, 1996. година.

б) Природа предмета конфликта

Дискусија о неспојивости је показала да многе ставке могу постати предметом сукоба, а изграђен је приличан број различитих типологија за разврставање конфликта по садржају. Особине предмета сукоба су:

1. Обим

Једна од особина деструктивних конфликта јесте управо њихов обим. Мале конфликте је лакше конструктивно раазријешити, него велике. Конфликт се повећава када му се приступа као да је ријеч о конфликту између великих, а не малих јединица о конфликту у вези са великим суштинским предметом сукоба, а не око конфликта ограниченог предмета спора.

2. Ригидност

Опажени недостатак задовољавајућих алтернатива или замјена за методе којим се постижу циљеви или за стварне исходе, који су били у жаришту конфликта води до ригидности у односу према предмету сукоба. Понекад мотивациона и интелектуална ограничења могу довести стране до ригиднијег опажања питања него, што то ситуација налаже. Такође је очигледно да сурова реалност може у великој мјери да смањи могућност налажења прихватљивих замјена и да уско ограничи могућности отворене за стране у конфликту. Ригидност у односу према предмету сукоба не одређују само психолошки и средински ресурси, већ и природа самог предмета сукоба.

3. Централност предмета сукоба

Централан је сваки предмет сукоба који угрожава нешто што се сматра виталним за безбједност, физичку добробит, социоекономски статус и сл. Што је предмет сукоба централнији то је вјероватније да ће се посматрати као велики или важан предмет и да ће бити дефинисан ригидно. Конфликт око предмета који обе стране виде као централан често је најтеже ријешити. Централност предмета сукоба није одређена само суштинском важношћу предмета сукоба, већ и опаженом сопственом рањивошћу.³

КАРАКТЕРИСТИКЕ СТРАНА У КОНФЛИКТУ

Социјални психолози су писали о личним диспозицијама, које одређују склоност људи ка предностима и ка деструктивним облицима понашања. Појединци се веома разликују у погледу испољавања личне конзистентности у друштвеном понашању кроз различите ситуације. Неке ситуације имају снажне карактеристике и у њима се појављују само мале индивидуалне разлике. Извјесне ситуације изазивају усмјереност на себе што преддиспози-

³ Попадић, Д., Плут, Д., Церовић, К., Тинде, Социјални конфликти, Група МОСТ-Центар за антиратну акцију, Београд, 1996. година.

ције чини видљивим самом себи и за последицу њихов већи утицај на понашање него у ситуацији где се не изазива таква усмјереност на себе.

Узајамни утицај између ситуационе и диспозиционе одредбе социјалног понашања указује на трајне узајамне утицаје између унутрашњих стања и карактеристика страна у конфликту, као и спољних обиљежја конфликта. То значи да је каузалан утицај између унутрашњих карактеристика и спољног конфликта двосмјеран и не само од унутрашњих карактеристика одређујући његов ток. Унутрашње потребе страна у конфликту могу захтјевати конкретне односе, а конфликтно односи могу да код страна створе потребе које даље продужавају конфликт. Тако постоје више врста унутрашњих потреба страна у конфликту, а то су:

- да он може представљати прихватљиво оправдање за унутрашњи проблем;
- да може пружити прилику искаљивања пригушене агресивности, одакле из унутрашњег конфликта;
- да може појединцу омогућити да пројектује своје лоше стране на противника, као и да се с њим обрачуна;
- да допусти да се сви важни аспекти себе, као што су ставови, вјештине, одбране, који су се развили на основу конфликтних односа у формалном периоду искажу и буду вредновани, зато што односи са тренутним противником личе на раније конкретне конфликтне односе.⁴

Конфликти су реалност уопште, а поготово друштава у транзицији. Без промјене свијести за потребу различитости и конкуренције нема рјешавања конфликта.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Попадић, Д., Плут, Д., Церовић, К., Тинде, Социјални конфликти, Група МОСТ-Центар за антиратну акцију, Београд, 1996. година.
2. Различити часописи и Интернет

4 Попадић, Д., Плут, Д., Церовић, К., Тинде, Социјални конфликти, Група МОСТ-Центар за антиратну акцију, Београд, 1996. година.

КОНФЛИКТИ У ОРГАНИЗАЦИЈИ¹

Претходно саопштење

УДК 005.95/.96

доц. др Срђан Никезић²
Природно-математички факултет, Универзитет у Крагујевцу
проф. др Драган Батавељић³
Правни факултет, Универзитет у Крагујевцу

Сажетак: Конфликти су појава везана за интеракције, процесе и групно понашање у организацијама, и у психологији се могу дефинисати и идентификовати бројни узорци настајања и с тим у вези различити конфликти за чије разумевање треба поћи од облика и природе групних интеракција у организацији. Конфликти у организацији изражавају стање у односима између чланова у којима доминирају појаве неслагања, супротстављања и сукоба. Они су претња, али и изазов и подстицај за промене и стварање новог организационог еквилибријума. Они нису пријатна појава, али се као нормална и законита могу решавати и давати подстицај за ново успостављање прекинуте равнотеже. У овом раду, на основу дугогодишњег искуства из праксе, обрађени су појавни облици различитих врста конфликта, нарочито у условима транзиције и периодима промена и дисеквилибријума када долази до поделе у организацији, повећавање тензије, оживљавања старих и заборављених спорова и несугласица. Менаџмент организације треба да контролише појаву конфликта, што подразумева разумевање саме појаве, познавање узрока који је изазивају, могућих конструктивних и деструктивних ефеката чије су последице појава конфликта, уз овладавање метода за њихово решавање.

Кључне речи: конфликти, организација, еквилибријум, дисеквилибријум, менаџмент организације.

- 1 Рад представља део истраживања на пројекту 41010, који финансира Министарство за науку и технолошки развој Републике Србије
- 2 Доцент Природно-математичког факултета у Крагујевцу и Државног Универзитета у Новом Пазару, директор у „Застава“ Крагујевац, у земљи и иностранству, а сада стратешки консултант у више компанија у региону.
- 3 Ванредни професор на Правном факултету Универзитета у Крагујевцу и на Високој здравствено-санитарној школи струковних студија, ВИСАН, Београд

Abstract: *Conflicts are phenomena related to interaction processes and group behavior in organizations, and psychology can be defined and identified the emergence of numerous samples and the related different conflicts whose understanding should start from the form and nature of group interactions in the organization. Conflicts in the organization express the state of relations between the members of which dominate the appearance of dissent, opposition and conflict. They are a threat but a challenge and an impetus for change and create a new organizational equilibrium. They are not pleasant appearance, but as normal and legitimate and can be solved to give new impetus to the establishment of equilibrium broken. In this paper, based on years of practical experience, etc. are manifestations of different types of conflicts, especially of the conditions of transition and change, and disequilibrium periods when there is division in the organization, increasing the tension, the revival of old and forgotten disputes and disagreements. The management of the organization should control the appearance of conflict, including an understanding of the phenomenon, knowledge of the causes that causes it, the possible effects of constructive and destructive effects of which have the appearance of conflict, with the mastery of methods for their solution.*

Key words: conflicts, organization, equilibrium, disequilibrium, management of the organization.

1. ПОЈАМ КОНФЛИКТА И ВРСТЕ

Да би организација могла да буде ефективна и ефикасна потребно је да се дефинишу различите везе и односи између појединаца и група, вертикално и хоризонтално. По природи организације, њене функције и структуре, појединци и групе, у извршавању својих улога и задатака, међусобно су повезани и организационо условљени, усмерени и упућени на заједнички циљ, кроз јединствену команду и координацију. У организацији се појављују конфликти између појединаца и група. Конфликти између појединаца се једноставније решавају кроз постојеће организационе механизме. Конфликти између група су компликованији и тежи за решавање. Интергрупни конфликти могу да буду са позитивним и негативним ефектима. Отуда је неопходно избећи негативне конфликти и подстаћи позитивне конфликти, као пожељне основе за могуће промене и развој организације. Према утицају који имају, конфликти на организацију деле се на функционалне и дисфункционалне конфликти.

а) Функционални конфликти

Функционални конфликт је конфронтација између појединих група у организацији која позитивно делује на организационе перформансе. Овај конфликт, најчешће, настаје као последица неслагања група, организационих делова о начину остваривања циљева, алокацији производних ресурса,

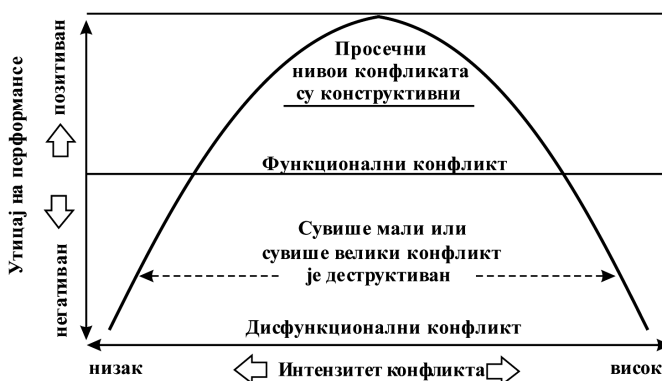
начину плаћања, избору пословне политике или радних процедура. Често су неопходне промене у организацији, па постоји реална вероватноћа стагнације, што на дужи рок продукује негативне утицаје на развој организације. Отуда, функционалне конфликти треба посматрати као тип “креативне тензије”, са позитивним предзнаком.

б) Дисфункционални конфликт

Дисфункционални конфликт је извесна конфронтација или интеракција између група која разбија хармонију и негативно утиче на организационе перформансе, на остваривање организационих циљева. Отуда је неопходно елиминисати или максимално редуковати ову врсту конфликта. У раду организације могуће је, у извесној тачки, да функционални конфликти, са својим позитивним ефектима, постану, односно трансформишу се у дисфункционалне конфликти. Тако, на пример, могуће је да конфликти који стварају позитивну организациону атмосферу и кретање према основном циљу, могу да буду екстремно дисфункционални у другој групи, или, пак, у различито време у истој групи.

Уосталом, извесна толеранција на стрес и конфликт, такође, зависи од типа организације: различите организације, у области производње аутомобила или спорта, имају различите тачке где функционални конфликти постају дисфункционални конфликти, у односу на универзитете и истраживачко-развојне фирме.⁴

Утицај конфликта зависи од његовог интензитета и од тога како се управља њиме. На слици 1. приказан је ефекат конфликта са просечним интензитетом.⁵

Слика 1. Утицај интензитета конфликта на перформансе организације

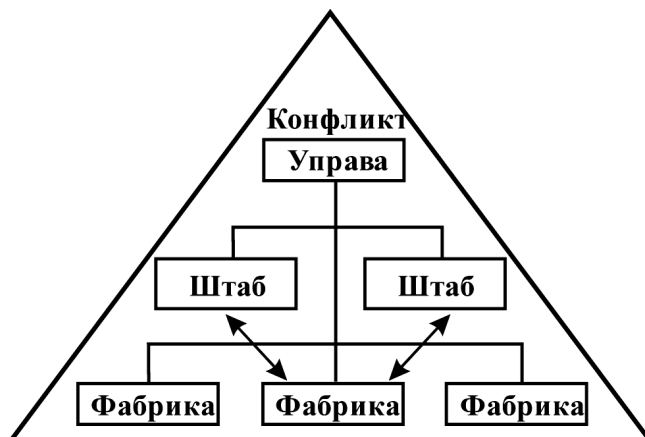
4 James Gibson, John Ivancevich, James Donnelly: Organizations, Business Publications, Inc., 1995, стр. 294.

5 John Schermerhorn, Management, Wiley, New Jersey, 2009, стр. 394.

ц) Хоризонтални и вертикални конфликти

Конфликти у организацији настају као последица различитих позиција појединаца и група у организацији. Тако, на пример, евидентно је да штабне функције у организацији имају саветодавне улоге и да у њима раде чланови организације који на дужи рок истражују различите аспекте пословања и о томе обавештавају главну управу, топ менаџмент организације. С друге стране, производне јединице организације рутинским, свакодневним операцијама обављају своје послове и често нису у стању да више времена посвете ставовима и препорукама појединих штабних јединица. То може да произведе конфликти дуж вертикалне линије организације, којом се прослеђују одређени налази, упутства и савети. На слици 2. приказан је вертикални конфликт у организацији.⁶

Поред вертикалних конфликта у организацији се често појављују и хоризонтални конфликти који могу негативно да утичу на рад организације, на остваривање њених циљева. Сукоби, односно тензије између појединаца и група, а често између појединих организационих делова у истом организационом ниову, настају као последица разлика које постоје у природи посла и оријентацији дела. Тако, на пример, маркетинг функција тежи константном унапређењу тржишне позиције организације, кад када губе из вида стварне производне капацитете и тешкоће са којима се суочава производња у освајању и увођењу нових производа или производних линија. С друге стране, производња може да игнорише или добрим делом занемарује маркетиншке захтеве и потребе, условљене променама на тржишту производа и услуга, променама код конкурената.

Слика 2. Вертикални конфликт

⁶ Срђан Никезић, Увод у организацију и менаџмент, Државни Универзитет Нови Пазар, 2009, стр. 149.

На слици 3. приказани су хоризонтални конфликти између маркетинг функције и функције производње.⁷

Слика 3. Хоризонтални конфликти у организацији: интерфункцијски

2. УЗРОЦИ КОНФЛИКТА

Узроци конфликта у организацији су различити и могу се сврстати у три основне групе фактора: једни су комуникационе природе и проистичу из сложености комуникационих процеса, начина и услова информисања социјалних актера и организационих група, други су структурарне природе и проистичу из различитих комплекса и односа, веза и међусобне зависности у организацији, и трећи су рефлексија понашања организационих чланова, њихових улога и интерперсоналних релација. У питању су комуникациони фактори, структурни и личног понашања, које треба свести у прихватљиву форму или их решити у интересу успешног пословања.⁸

а) Комуникациони фактори

Комуницирање је сложен организациони процес којим се обезбеђује преношење информација различитог обима и за различите потребе. Развијене комуникационе мреже побољшавају организационе перформансе, јер организационе учеснике и делове обезбеђују потребним “материјалним садржајем” за одлучивање, по принципу тачности, благовремености и свр-

⁷ Исто, стр. 150.

⁸ Срђан Никезић, Велида Кијевчанин, Менаџмент новим пројектима, Центар за стратешка истраживања националне безбедности, Београд, 2010, стр. 100.

сисходности. Међутим, кад кад се кроз комуникационе системе прослеђују непроверене информације, двосмислене и тешко схватљиве, односно разумљиве. То може да има за последицу извесну инерцију, очекивање и проверавање информација. Али може да изазове и негативне или конфликтне реакције, са дисфункционалним последицама, и понашањем које је контрапродуктивно, фрустрирајуће и тензично. У циљу редуковања могућих конфликта као последице комуникационих тешкоћа и неспоразума, неопходно је јачати предности усменог, писменог или графичког преношења информација, с једне стране, и избегавати компликоване начине комуницирања и посредника у пријему и преношењу информација за потребе налога, упутстава и контроле, с друге стране.

б) Структурални фактори

Постоји више структуралних фактора који могу утицати на појаву различитих конфликта у организацији. То су, на пример, фактори који стварно или потенцијално делују као извори конфликта: величина групе, различитост особља, партиципација, разлика између штабних и линијских делова, систем плаћања, условљеност ресурса и моћ.

Величина групе може да буде извор организационих конфликта, јер се у већим групама, са више социјалних актера, испољавају различити интереси, односи и утицаји. Осим тога, у њима је теже поставити ефикасну координацију и преношење потребних налога, сугестија или упутстава. Оне су, по правилу, различито формализоване, организационо уређене, хомогене и толерантне. Испољавају склоност ка затварању комуникационих канала, паралелизму и неговању различитих облика сопственог информисања.

Групе чине различити социјални актери, са различитим знањима, склоностима и радним капацитетима. Отуда, групе испољавају различит ниво кохезије, јединства акције, намера, жеља и потреба. Разлике у професионалним способностима и карактеру социјалних актера може да буде разлог за извесно неразумевање и конфликте различитог обима и интензитета у фазама избора и остваривања појединих циљева. Поред тога, разлике у језику или култури, навикама и обичајима, могу, такође, бити узрок мање толеранције, евентуалне нетрпељивости и отворених сукоба. Отуда је неопходно у интересу организације ефикасно артикулисати уочене разлике и социјалне групе усмерити на заједничке циљеве и организационе потребе. Неопходно је личне и групне перформансе довести у раван захтеваних перформанси и стандардизованих поступака: различитост искористити за могуће синергетске ефекте.

Партиципација, по својој природи, као пожељан модел одлучивања у организацији, основа је за појаву конструктивних конфликта, који имају позитивно дејство на понашање појединаца и група. Заправо, сучељавањем мишљења различитих ставова и погледа у процесу доношења одлука, омогућава се развој иницијативе и креативности већег броја учесника, дакле

партиципаната, чиме се побољшава степен вероватноће постизања циљева и позитивних ефеката. С друге стране, кроз партиципацију се јача ниво одговорности у фази имплементације одлука и њених исхода. Међутим, партиципација може да доведе и до појаве деструктивних конфликта, уколико се постиже диктатура интереса и смањен респект интереса мањег броја учесника. Одлуке донете без сагласности, у извесним случајевима, производе конфликт на дужи рок и могу да угрозе јединство и сврсисходност учешћа у доношењу одлука. Могући баланс интереса у процесу партиципације постиже се кроз поштовање различитих ставова и захтева и разумне уступке зарад заједништва и подршке општем циљу.

Конфликти на линији штабних и других функција последица су разлике која постоји у њиховој позицији, улози и значају за функционисање организације. Штабне функције имају саветодавну улогу, док друге функције у вертикалној и хоризонталној оси организације имају превасходно извршну, односно, оперативну улогу, формализовану, извесним стандардима и нормама подржану. У питању су улоге са различитим садржајима и одговорностима, које се остварују на различит начин, другим темпом и са различитим последицама. Штабне улоге су мање формалне и ограничене организационим прописима. Оне су креативније и више инволвиране у процесе избора стратешких циљева и начина њиховог остваривања, позиционирања организације и њене интеракције са екстерним стејкхолдерима. Супротстављене вредности погодују појави конфликта и константне нетрпељивости која може да шкоди раду и развоју организације.

Начин плаћања може да буде значајан генератор конфликта, уколико није реалан, стимулативан и сразмеран постигнутим резултатима, оствареним учинцима. Он мора да буде принципијелно постављен, као истинска накнада за рад, једнак за све и повезан са стварним перформансама организације, са успехом организације у остваривању својих циљева. Систем плаћања има кључну улогу у мотивисању појединаца и група, стварању незадовољства, опструкције и тензија које воде паду економске ефикасности, латентним и отвореним сукобима.

Условљеност производних ресурса у значајној мери утиче на ефикасност организације и појаву одређених конфликта. У питању су два релевантна аспекта условљености: први се тиче правилности у расподели срестава по организационим деловима која треба да одговара стварним потребама и захтевима; а други се тиче захтева да излази појединих организационих делова одговарају захтевима утврђеним за улазе других организационих делова. То, заправо, подразумева да излази појединих делова као улази код других организационих делова, у условима технолошке повезаности, у свему одговарају дефинисаним захтевима, у обиму, квантитету, квалитету и динамици. У супротном, то може да утиче на појаву извесних конфликта, пада ефикасности или успостављање нових структурних односа, реструктурирање.

Неправилан распоред моћи, такође, може да буде узрок конфликта. То се посебно догађа код организација које моћ нису повезале са важношћу улога, тј. радних задатака или организационих позиција. И, код организација које практикују ауторитарну моћ и занемарују улогу сарадње, помоћи или учешћа на основу самоиницијативе и свести о заједничким циљевима и потребама. Зато је неопходно да свака организација утврди границу за имплементацију моћи, на начин којим се подстиче виталност појединих улога које су сагласне са захтевима и потребама организације.

Понашање чланова групе је значајан фактор конфликта чије импликације продукују бројне дисфункционалне последице и издатке који оптерећују рад организације. Извесни утицаји су карактеристични за лидере одређене групе и њене чланове, који се рефлектују на обим, карактер и последице одређених конфликта. Лидер је у позицији да кроз имплементацију својих улога изазива отпоре, тензије и супротне интересе група и појединаца, јер у процесу артикулације понашања користи стандарде и норме којима се каналишу акције, намере појединаца и група у складу са интересима целине, општим захтевима, који могу да буду дивергентни и супротстављени са интересима појединаца или група. Он је истовремено у позицији да процењује у којој мери понашање одступа од општих захтева, организационих стандарда и упутстава, и утиче на појаву дисфункционалних ефеката и пада ефикасности, у односу на предвиђања и планска очекивања. Са становишта организације неопходно је индивидуално понашање прилагодити захтевима групе, њеним нормама, односно правилима понашања, ради очувања кохезије групе и постизања потребних перформанси.

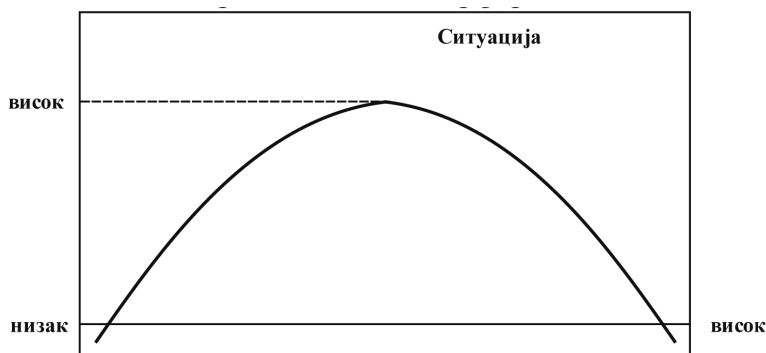
3. КОНФЛИКТ И ОРГАНИЗАЦИОНЕ ПЕРФОРМАНСЕ

Конфликти имају негативан или позитиван утицај на понашање чланова организације и на њене перформансе, зависно од њихове природе и начина решавања. Извесно је да у свакој организацији постоји оптималан ниво конфликта који је прихватљив и функционално интегрисан, који „генерише позитивне организационе перформансе“. С друге стране, ако је конфликт на прениском нивоу, онда су организационе перформансе угрожене. А, организација није способна да се ефикасно адаптира одређеним променама у окружењу. Наравно, уколико се овакво стање конфликта продужи, утолико се може угрозити опстанак организације. Уколико, пак, ниво конфликта буде превисок, постоји опасност извесног хаоса који угрожава, не само организационе перформансе, већ и опстанак организације, њену егзистенцију. Веза између интергрупног конфликта и организационих перформанси дата је на слици бр. 4.⁹

9 James Gibson, John Ivancevich, James Donnelly: Organizations, Business Publications, Inc., 1995, стр. 297.

Многи верују да је за успешан рад сваке организације неопходно регулисати или свести на најмању могућу меру конфликте који производе различите дисфункционалне последице. С друге стране, подржати конфликте са корисним односно функционалним последицама. У пракси, међутим, највећи број менаџера жели да створи такву атмосферу у којој нестају разлике за појаву једних и других конфликта: дисфункционалних и функционалних. У питању је настојање да се развију антиконфликтне вредности и да постану део „културе“ једне организације, у којој ће хармонија и атмосфера бити доминантне вредности, на супрот незадовољству и конфликтима.

Ниво организационих перформанси

	Ниво интергрупног конфликта	Утицај на организацију	Организација се карактерише са	Ниво организационих перформанси
Ситуација I	Низак или не постоји	Дисфункционалан	Слаба адаптација на промене окружења Апатија Стагнација Мало идеја	Низак
Ситуација II	Оптималан	Функционалан	Позитивно кретање ка циљевима Иновације и промене Креативна и брза адаптација Решавање проблема	Висок
Ситуација III	Висок	Дисфункционалан	Дисфункција Индиферентност Хаос	Низак

Слика 4. Повезаност конфликта и организационих перформанси

4. РАЗВОЈ ИНТЕРГУПНИХ КОНФЛИКАТА

а) Фактори конфликта

Свака група у организацији, у већој или мањој мери, долази у конфликт са другом групом. У теорији организације ова тенденција је позната као “закон интерорганизационог конфликта”. Могуће је идентификовати четири фактора који доприносе интергрупном конфликту: међузависност, разлике у циљевима, разлике у перцепцијама и повећани захтеви за ангажовањем специјалиста. Зависно од фаза животног циклуса организације, повећава се или смањује интензитет појединих конфликта.¹⁰

Минимална међузависност не захтева одређену интеракцију група, јер групе раде одвојено, Међутим, перформансе свих група детерминишу пословни успех организације. Потенцијални конфликт у овој врсти међузависности група је редукован, мањег обима и интензитета: заправо, он је релативно низак.

Секвенционална међузависност подразумева да једна група мора да обави свој задатак пре друге групе. С обзиром на природу повезаности задатка, односно група у организацији, мала је вероватноћа појаве конфликта. Успешна координација група остварује се кроз ефикасно понашање повезаних активности и ефикасну временску усклађеност радних задатака појединих група.

Реципрочна међузависност подразумева да је оутпут сваке групе заправо инпут за друге групе. Овакав однос појединих група у организацији ствара висок ниво реципрочне међузависности у организацији. Ефикасна координација заснива се на вештини одлучивања и комуницирања од стране менаџмента.

Разлике у циљевима појединих субјеката подстичу појаву конфликта међу групама у организацији. Извесни услови утичу на развој конфликта, и то ограниченост ресурса и систем плаћања који је везан за перформансе група, а не организационе перформансе.

Разлике у циљевима могу да буду остварене према различитим перцепцијама организационе реалности. Неслагање о томе шта конституише реалност води, заправо, у конфликте. Многи фактори утичу на формирање различитих перцепција реалности. Главни фактори су различити циљеви, временски хоризонт, стање инконгруентности и др.

Коначно, конфликти настају услед чињенице да различити специјалисти у организацији на своје улоге гледају из различите перспективе, које када воде извесним конфликтима, који могу негативно да делују на организационе перформансе.

¹⁰ Срђан Никежић, Организација и окружење, SaTCIP Ltd., 2011, стр. 82.

б) Консеквенце дисфункционалног интергрупног конфликта

Промене унутар појединих група и између група резултат су дисфункционалних интергрупних конфликта. У ситуацији јачања дисфункционалних конфликта долази до:¹¹

1. повећања кохезије групе,
2. развоја аутократског лидерства,
3. јачања фокуса групе на активности,
4. наглашавања лојалности,
5. дисторзије перцепција,
6. негативних стереотипова и
7. смањење комуникација.

Конкурентски конфликти и спољни притисци, по правилу, имају за резултат занемаривање индивидуалних разлика и јачање «отпора». Чланови групе постају лојални групи у «одбрани» њених вредности. У екстерним условима демократски стил лидерства постаје мање популаран и испољава се склоност јачању директива, тј. аутократског деловања лидера. У ситуацији када је одређена група у конфликту, чланови групе обично наглашавају значај својих активности, онога што се ради у групи. Осим тога, наглашава се лојалност групи, њеним улогама и циљевима.

Услед дисфункционалних конфликта настају извесне промене између група у организацији. Кроз конфликте јачају перцепције групе: јачају опције о важности групе, посебне јединице у организацији, а модификују се перцепције појединаца. У случају јачања конфликта долази до оживљавања негативних стереотипова и слабљења комуникација између група.

5. КОНФЛИКТИ У СИСТЕМУ ПРОЈЕКТНОГ УПРАВЉАЊА У ОРГАНИЗАЦИЈИ: СТРУКТУРА И КАРАКТЕРИСТИКЕ

Највећи број пројеката у организацији, скоро сви пројекти, пролазе кроз слична, такорећи иста стања, од свог почетка до фазе потпуног комплетирања. Ова стања се могу дефинисати као животни циклус пројекта-као време почетка и завршетка започетог посла у организацији.¹²

Систем пројектног управљања, с обзиром на позицију појединих функција у организацији, функционалних или оних које су „директно“ у служби пројеката, показује извесну „склоност“ ка конфликтима, које треба свести у прихватљиву форму или решити у интересу успешног пословања. Постоје различити начини да се реше поједини конфликти - сила, преговарање, убеђивање и др. За решавање или, пак, смањење конфликта, разуме се, зависно од његове природе, сукобљених страна и сл., посебно кад се ради о

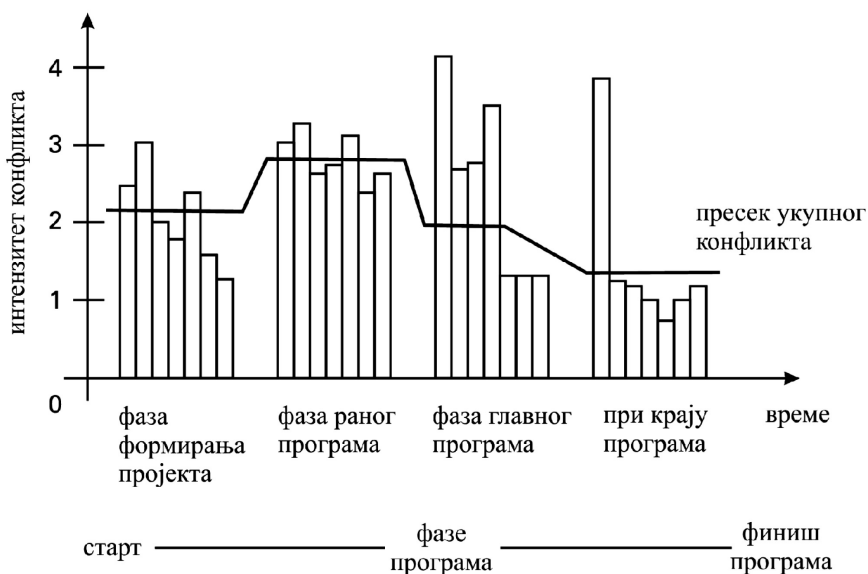
11 Stephen P. Robbins: Essentials of Organizational Behavior, Prentice-Hall, 2009, стр. 180.

12 Jack R. Meredith, Samuel J. Mantel: Project Management, John Wiley and Sons, 1995, стр. 13.

пројектима, користи се техника преговарања. Међутим, различите врсте сукоба (конфликата) прате поједине фазе животног циклуса пројекта. У основи, у систему пројеката појављују се три врсте или категорије конфликта: једни конфликти везани су за различите циљеве и очекивања оних који раде на пројекту; други конфликти везани су за нејасну ситуацију у вези са ауторитетом, односно правом доношења одлука; а трећи конфликти везани су за интерперсоналне односе људи који, иначе, имају опредељење у односу на извесне интересе који долазе до изражаја у раду на пројектима. Отуда се може рећи да се, готово у свим фазама реализације пројекта јављају следећи конфликти:¹³

- конфликти у вези са плановима,
- конфликти у вези са приоритетима,
- конфликти у вези са радом (радном снагом),
- конфликти у вези са техничко - технолошким опцијама,
- конфликти у вези са процедуром,
- конфликти у вези са трошковима,
- конфликти међу појединцима (персонални конфликти).

Зависно од фазе животног циклуса пројекта, повећава се или смањује интензитет појединих конфликта. На слици број 5 приказан је интензитет конфликта у појединим фазама животног циклуса пројекта.¹⁴

Слика 5. Интензитет конфликта у појединим фазама реализације пројекта

¹³ Срђан Никеџић, Пројекти у савременој структури предузећа, часопис „Директор“, Београд, 7-8/2003, стр. 48.

¹⁴ Исто, стр. 48.

Иницијална фаза пројекта објективно је најкритичнија. У њој се поставља питање где и на који начин организационо поставити један пројекат. Успешна транзиција подразумева да су технички циљеви пројекта јасно одређени и специфицирани, тако да омогућавају успешан развој система планирања свих неопходних детаља, да су обезбеђена средства, која су неопходна за остваривање пројекта, издвојена и дислоцирана, тако да се могу одмах ставити у функцију, по утврђеном редоследу и, коначно, да су приоритети пројекта јасно изражени у односу на друге пројекте и „стару“ организацију, пренети заинтересованим странама и прихваћени. У кључној фази реализације, дакле, у остваривању главног програма, до изражаја долазе конфликти у вези са плановима, усклађивањем акција и активности, како би се успешно одвијао рад на пројекту. Слична ситуација је и са техничким конфликтима, који у овој фази, како слика приказује, добијају на интензитету. И, при крају пројекта, интензивира се проблем усклађивања планова, координације различитих радова и др.

С обзиром на природу пројеката и природу двојства, које влада у услови-ма када одређена средства треба исправно доделити „старим“ или функцио-нално стабилним структурама, које су без пројеката, и структурама које делују кроз систем пројеката, неопходно је успешно спровести превентивне мере које се заснивају:¹⁵

- на јасно дефинисаној потреби да је увођење нових пројеката органи-зациона нужност,
- да ограничене ресурсе треба распоредити на већи број задатака, но-вих послова и активности,
- да редифинисање и преоријентација организације захтева додатна финансијска средства и ангажовање запослених,
- да одржање и развој организације зависи од успеха у прелазној фази, коју прати извештај неред, хаос и дезорганизација, у фазу успос-тављања реда, консолидације и боље позиције у будућности.

Превентивне мере треба усмерити у неколико праваца: у правцу отворе-ног разговора о тешкоћама и плановима организације; у правцу укључи-вања запослених у све фазе одлучивања и ставрања „хомогене“, неподељене одговорности у односу на успех и могуће ризике које транзиција носи. Осим тога, неопходно је упоредити текуће позитивне и негативне утицаје и ефекте са онима који се очекују, инсистирати на партнерству и консензусу, кад су у питању кључне тачке организације - њена перспектива, профита-билност и техничко - технолошка способност да одговори новим, сложе-нијим захтевима. Основу разумевања страна које могу да буду у конфликту чини заједнички интерес, лојалност фирми, поверење, разумевање и спре-мност да се извесни приоритети остварују у дужем року, сагласно одговори-ма који су постигнути у процесу преговарања и погађања. Очекивани ефек-

¹⁵ Срђан Никеџић, Велида Кијевчанин, Менаџмент новим пројектима, Центар за стратешка истраживања националне безбедности, Београд, 2010, стр. 102.

ти морају бити расподељени према договореним приоритетима, сагласно одређеним критеријумима и одлукама могуће арбитраже, која се спроводи у одређеним случајевима.

6. НАЧИНИ РЕШАВАЊА КОНФЛИКТА

У настојању да се утврде примарне оријентације страна у конфликту уз коришћење две релевантне димензије, и то кооперативност, степен за који једна страна покушава да задовољи „захтеве“ друге стране и самопоздање, степен за који једна страна покушава да задовољи своје сопствене „захтеве“, идентификују се пет кључних оријентација:¹⁶

- 1) конкуренција,
- 2) сарадња,
- 3) избегавање,
- 4) акомодација и
- 5) компромис.

На слици 6. приказан је модел решавања конфликта у организацијама.

Слика 6. Модел решавања конфликта: кључне оријентације

Конкуренција представља стил управљања конфликтима у коме појединци, запараво вође тима, односно група, имају висок степен самопоздања, желе да се задовоље сопствени интереси и нису спремни на сарадњу

¹⁶ Срђан Никезић, Увод у организацију и менаџмент, Државни Универзитет Нови Пазар, 2009, стр. 158.

са другима, да се задовоље њихови интереси. У решавању насталих конфликта вође користе ауторитет организационе позиције и добијене моћи. Сарадња представља стил управљања конфликтом у коме су вође тима, доносно група, максимално спремни на сарадњу и имају висок ниво самопоуздања, жеље да задовоље сопствене интересе. Сарадња подразумева респект за испољене захтеве различитих страна које су у конфликту. Овај стил се заснива на поверењу и спремности страна да учествују у решавању конфликта на начин који је прихватљив и користан за све учеснике.

Компромис се заснива на подједнаком уважавању сарадње учесника и њиховом самопоуздању. Отуда је тешко рећи да ли је неко добио или изгубио.

Избегавање је стил који примењују вође у организацији са малим нивоом самопоуздања и спремности на сарадњу. На извештан начин, овај стил управљања конфликтима подразумева његово игнорисање и неуплитање. Он може да буде од користи за организационе случајеве у којима су конфликти ниског интензитета и утицаја на стварна догађања.

Акомодација, тј. прилагођавање означава стил управљања конфликтима у коме постоји комбинација снажне кооперативности и недовољне самоуверености појединаца, односно вођа у организацији. Он подразумева способност прилагођавања насталој ситуацији, а не способност решавања конфликта.

У организационој психологији се указује на значај посредничких улога у решавању конфликта. Поједини чланови организације добијају улогу да посредују и покрећу преговарање између делова у организацији који имају супротне ставове или између различитих организација. Често се понашање посредника у преговарању обликује под утицајем персоналних карактеристика појединаца који битно утичу на процес преговарања, а имају власт и ауторитет позиције, и који могу да отежају или допринесу успеху преговарања.

Према неким теоријским поставкама успешан начин за решавање конфликта је стратегија „надређених циљева“. Стране у конфликту полазећи од заједничког циља који је изнад њихових персоналних и групних циљева налазе заједничку платформу која је изнад нивоа сукоба због којих су дошли у конфликт. Дефинисањем надређеног циља супростављене стране прихватају промену понашања који обезбеђује да се поремећени еквилибријум трансформише у облик узајамне кооперације.

УПУТСТВО АУТОРИМА

Зборник радова објављује научне чланке (оригиналан научни рад, прегледни рад, кратко или предходно саопштење, научна критика – односно полемика), и стручне чланке (стручни рад, информативни прилог, прикази) итд. и то на српском и апстрактне на енглеском језику. Сви радови подлијежу анонимној рецензији. Програмски и уређивачки одбор се обавезује да ће један примјерак рецензираног рада са примједбама рецензената благовремено послати ауторима на исправке.

Припрема рукописа за штампу је веома важна, зато молимо ауторе и наше сараднике да се придржавају свих упутстава:

- рукопис треба припремити рачунарски у новинском прореду, величина фонта 12, тип слова Times New Roman у ћириличном кодном распореду (не у такозваном YUSCII кодном распореду);
- наслов чланка треба да буде јасан, сажет, да се из њега види основна мисао водила о којој се расправља;
- уз наслов чланка треба да се наведе име и презиме аутора, научни и стручни степен, научно – наставно, научно – истраживачко, научно или стручно звање, пуни назив установе у којој аутор ради, назив радног мјеста и категоризација чланка: научни чланци (оригиналан научни рад, прегледни рад, кратко или предходно саопштење, научна критика – односно полемика), и стручни чланци (стручни рад, информативни прилог, прикази) итд.;
- уз чланак треба бити приложен апстракт, који треба да садржи кратак пресјек садржаја о којем ће се говорити, као и циљ рада (на српском и енглеском језику);
- текст треба бити лекторски обрађен;
- обим рада треба бити до 10 (десет) куцаних страница;
- рукопис треба предати у два једнака оригинална примјерка, као и у електронском облику.

Програмски и уређивачки одбор зборника има право избора радова и прилога, а у обзир долазе само они текстови који дотад нигдје нису били објављени.

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна и универзитетска библиотека
Републике Српске, Бања Лука